

NORGES OFFISIELLE STATISTIKK. VII. 154.

Folketellingen i Norge

1 desember 1920.

Tolvte hefte.

Byggeskikker på den norske landsbygd.

(Recensement du 1er décembre 1920: XII. Types des petits bâtiments à la campagne en Norvège.)

Utgitt av

Det Statistiske Centralbyrå.

OSLO.

I KOMMISJON HOS H. ASCHEHOUG & CO.

1925.

Fra Den almindelige Folketelling i desember 1910 foreligger følgende verker:

- Hefte 1. Folkemengde i de administrative inndelinger m. v. (Norges Offisielle Statistikk V 170.)
- 2. Finner og lapper. — Hjemvendte norsk-amerikanere. — Dissenterer. — Blinde, døve og sinnssyke. V 182.
 - 3. Beboede hus og husholdninger. V 188.
 - 4. Folkemengde fordelt etter livsstilling. V 211.
 - 5. Folkemengde etter kjønn, alder og ekteskapeleg stilling samt fødested. — Fremmede staters undersåtter. VI 8.
 - 6. Folkemengde etter livsstilling med angivelse av alder og ekteskapeleg stilling. VI 20.

Hovedoversigt VI 77.

Fra Folketellingen 1920 foreligger trykt:

- Hefte 1. Folkemengde og areal i Rikets forskjellige deler. — Hussamlinger på landet. VII 39.
- 2. Trossamfund. VII 40.
 - 3. Folkemengden etter kjønn, alder og ekteskapeleg stilling. VII 76.
 - 4. Folkemengden fordelt etter fødested. — Finner og kvener. — Andre lands statsborgere. — Norsk-Amerikanere. VII 81.
 - 5. Blinde, døvstumme, åndssvake, sinnssyke og vanføre. VII 96.
 - 6. Barnetallet i norske ekteskap. VII 97.
 - 7. Boligstatistikk. — Byer. VII 98.
 - 8. Boligstatistikk. — Bygder. VII 144.
 - 9. Folkemengden fordelt etter livsstilling. — Riket. Bygder. Byer. VII 103.
 - 10. Folkemengden fordelt etter livsstilling, alder og ekteskapeleg stilling. VII 111.
 - 11. Folkemengden fordelt etter livsstilling. — Fylker. Byer og herreder. Procenttall. VII 131.

Hefte 13 med opgaver over bierhverv m. v., tekst til livsstillingsstatistikken og redegjørelse for selve tellingen er under trykning.

Eilert Sundts minne

tilegnet.

FORORD

De opplysninger om husene på landsbygden som er gitt i denne bok blev fra først av innsamlet for å tjene som utfylling av boligstatistikken. Etterat det opprinnelige materiale var kommet inn, viste det sig at dette gav grunnlag for et selvstendig arbeide.

Under utarbeidelsen har jeg hatt meget hjelp av byråchef Jønsberg, som er den som hadde ideen til å innhente disse opplysninger. Arkitekt Hustad har gjennomgått ordførernes uttalelser og gjennomlest mitt manuskript og herunder og på annen måte gitt mig flere gode råd.

Jeg takker herved ordførerne, som ved sin villighet til å gi opplysninger om bygge- og husskikker har gjort det mulig å skrive denne bok. Den samme takk retter jeg til distriktslæge Støren i Meldal, som har sendt mig en rekke billeder og opplysninger.

Under arbeidet med norsk statistikk er der ingen jeg har følt mig i så sterk gjeld til som Eilert Sundt. Han har på mange områder vært den som har brutt veien. Den rikdom av opplysninger hans bøker inneholder, den aldrig sviktende videnskapelige sannhetskjærighet de vidner om, vil alltid lære oss meget, men mere enn alt betyr det at han har vist oss det liv som ligger til grunn for tallene.

Som et uttrykk for hvad norsk statistisk forskning skylder ham har jeg tilegnet hans minne denne bok.

Kristiania 28de desember 1924.

Gunnar Jahn.

INNHOLD

	Side.
1. Undersøkelsen og dens omfang	1— 4
2. De forskjellige plantyper	5— 25
3. Husenes form og den bebyggede flate	25— 44
4. En, halvannen eller to etasjer	44— 45
5. Takene og veggene	45— 48
6. Litt om hvordan husene ser ut	48—111
7. Eget kjøkken eller bare stue og litt om bruken av rummene	111—116
8. Typenes utbredelse i de forskjellige strøk	117—127
9. Grunnplaner og boligstandard efter boligstatistikken	127—134
10. Detaljerte utdrag av ordførernes opgaver	134—196
11. Sluttord	196—197

Bilag: I. Tabell: Oversikt over utbredelsen av de forskjellige plantyper.

II. Plantyper: Planche 1. A. 1—B. 5, planche 2. B. 6—C. 4, planche 3. C. 5—
C. 7, planche 4. C. 8—C. 9.

BYGGESKIKKER PÅ DEN NORSKE LANDSBYGD

For å supplere boligstatistikken for Norges bygder blev der innsamlet en del opplysninger om bygningstyper på landsbygden fra de enkelte ordførere. Det viktigste og centrale ved disse opplysninger er de grunnriss av boligene som er gitt fra en rekke bygder. Disse grunnriss er naturligvis av ulike verd; nogen er ganske rått tegnet, andre omhyggelig utført med oppgaver over størrelse og med nærmere beskrivelse. I en del tilfelle er der gitt riss både for eldre og nyere bygninger med opplysninger om når overgangen fra de eldre til de nyere er skjedd. Naturligvis holder ikke disse riss mål hvis der her var tale om å gi en uttømmende beskrivelse av bygningstypene og deres utvikling i landets forskjellige strøk, men det var heller ikke hensikten. Det vi tok sikte på var å få et grunnlag ved siden av tallene til bedømmelse av boligstandard og byggeskikk, slik som den er blandt småfolk, og til det er de opplysninger som er gitt vel skikket. Jeg sier byggeskikken blandt småfolk fordi det vi har bedt om er grunnriss av den almindelige type på mindre hus i herredet. Det var nemlig klart, at skulde det overhodet lykkes å få riss for en almindelig type, måtte det være for de mindre hus, både fordi dette var den enkleste oppgave for ordførerne og fordi rumordningen ikke gir mulighet for så mange forskjelligartede løsninger som ved de store hus.

Det er en svakhet ved dette spørsmål som jeg straks skal feste oppmerksomheten ved: Et mindre hus er et relativt begrep, og hvad slags hus ordføreren velger vil i høi grad bero på de befolkningslag som er tallrikest innen bygden. Er arbeiderklassen tallrikest, vil et mindre hus bli det samme som en bolig for denne, er gårdbrukerlassen omtrent den eneste som er representert, får man oppgitt en mindre gård som det typiske småhus.

Over Østlandets flatbygder er uttrykket «mindre hus» opfattet som husmannsstuer og arbeiderhus. På Sørlandet og særlig vestpå har ordførerne i stor utstrekning gitt riss av våningshus på en almindelig gård. Fra Trøndelagen har man både fått riss av gårder og småhus. Materialet, som det er, blir derved meget blandet. Den

*1. Under-
søkelsen
og dens
omfang.*

store mangel er at man ikke har grunnriss for Østlandsgården. Under behandlingen av materialet vil jeg prøve å ta fullt hensyn til denne svakhet ved utvalget.

Det viktigste spørsmål ved denne undersøkelse er om de riss vi har fått også er typiske. Det er lenge siden «Skikken herskede i Smaat og Stort», for å tale med Eilert Sundt. Det er lenge siden der hersket en og samme byggeskikk fra hus til hus og bygd til bygd fra Kristianiafjorden til Dovrefjell, og dog synes rissene å tyde på at der også nu kan tales om felles byggeskikk og bestemte typer for småhus. Det kan nemlig ikke bero bare på et tilfelle at ordførerne i den ene bygd efter den annen på Østlandets flatbygder gir ett og samme grunnriss for de småhus som nu er almindelige, eller at Sør- og Vestlandets ordførere strøk for strøk gir de samme grunnriss for de nyere hus og, hvis de har gitt to grunnriss, også for de eldre. Jeg kommer nærmere inn på dette siden, men nevner allerede her denne ensartethet i oppgavene som det sterkeste tegn på at de planriss vi har fått også har verdi. De støttes delvis også av de statistiske oppgaver over boligenes størrelse. Planrissene viser dessuten, sammen med ordførernes bemerkninger, en annen ting. Der er i store deler av landet en sterk brytning mellom gammelt og nytt, og det er meget som tyder på at nogen av de nye typer har en tendens til å seire over de eldre, selv i strøk hvor de ikke har nogen tilknytning til stedegen byggeskikk.

En mangel ved å bedømme byggeskikken ved hjelp av grunnriss er det at man ikke vet hvordan disse forskjellige hus ser ut. Naturligvis er det så at grunnplanen ikke er uten innflydelse på huskassens form, men over samme plan kan der bygges hus som ser yderst forskjelligartet ut. Jeg har prøvet å skaffe noen bilder fra ordførerne, men det er bare noen få som har kunnet gi mig dette, og det meste av det som foreligger fra annet hold har vært lite brukbart for mitt formål. Såvidt jeg har beskjeftiget mig med disse ting, så har jeg fått det bestemte inntrykk at det har vært mere tradisjon i husets planordning enn i dets utseende. Utseendet skifter med moten, og tradisjonen synes å ha liten motstandskraft mot den. Moten støttes av byene, og smakløsheten har lett for å følge den; og hvordan kan man vente at småbyggmestrene utover landsbygden skal ha mere motstandskraft enn arkitektene, som ikke har opfylt den forventning Eilert Sundt hadde til dem: «at de vilde bruge sin Kunst til at udvikle og forædle Landets tidligere og saa at sige naturlig opvoxede Bygningsskik». Siden hans tid har schweizer-røstet herjet over Østlandet. Hvad

blir det næste? Er det byenes villastil med de steile tak — halm-takene — som skal avløse det? Jeg ser et tegn i den retning ved å sammenstille bygningstypene i Tandbergs bok: «Bygningsvæsenet paa Landet» fra 1885, som helt beherskes av schweizer-stilen, og i den nye utgave av samme bok ved Ivar Næss i år, hvor villastilen har fått innpass. Jeg spør med Eilert Sundt: «Er det Arkitekternes Skyld, som ikke have givet større Agt paa den norske Bygningsskik? Eller er det saa at denne i sig selv er for arm, saa altsaa en fremmed maa plantes ind?» Og jeg tilføier: Hvordan har de stelt som skulde passe på, de som hadde å ta vare på embedsgårdene og de som står for de store summer som gjennom Småbruk- og Boligbanken er lånt ut til nybygging utover landet? Og jernbanene og andre offentlige bygg? Hvilken smittekilde har ikke stasjonsbygningene vært? Reis våre daler opover og se.

I de planriss som er kommet inn er omtrent alle utviklings-trin for hus fra 1 til 5 rum i første etasje representert, og skulde man bare følge plantypene og beskrive hver enkelt, vilde materialet bli uoversiktlig og behandlingen abstrakt. Det er langt mere naturlig å behandle de enkelte strøk av landet hvert for sig og så søke å finne sammenhengen innen strøket. Dette faller så meget mere naturlig som Eilert Sundt allerede har påpekt visse eiendommeligheter ved bygningstypene som er særegne for bestemte deler av landet. Efter en gjennomgåelse av materialet har jeg valgt å behandle Østlandet som ett strøk, Sør- og Vestlandet som et annet, Trøndelagen og det nordlige Norge som det tredje.

Jeg kommer nedenfor nærmere inn på årsaken til denne inndeling av landet.

Før jeg går inn på selve rissene, skal jeg gi en kort oversikt over materialets omfang. I 1920 hadde vi 640 herreder; herav har 612 svaret på Byråets skrivelse, og 556 sendte inn grunriss av småhus. Brukbare mål var der på rissene fra 445 herreder. Der mangler m. a. o. riss fra vel 10 pct. av herredene. Da disse ligger spredt blandt de andre — enkelte av dem har utpreget bykarakter —, betyr det dog ikke meget for bedømmelsen av typenes utbredelse. Materialet må i denne retning anses for temmelig fullstendig. Et annet forhold som øker opgavens verdi er at vi fra en rekke herreder har fått flere riss. I alt har vi mottatt 726 brukbare riss fra 556 herreder. Ved behandlingen av opgavene har jeg valgt å legge antall riss til grunn, ikke antall herreder. Mot denne behandlingsmåte kan der gjøres den innvending at de ordførere som har vært meget interessert og gitt

flere plantyper derved får en uforholdsmessig sterk innflydelse på billedet. Jeg innrømmer villig at der kan være noget i denne innvending, men der er et annet hensyn som har veiet sterkere for mig, nemlig å gi et så allsidig billede av plantypene som mulig. Når nu enkelte ordførere i et bestemt strøk gir flere riss — både av eldre og nyere hus —, de andre ordførere i samme strøk bare de nyere typer, så er det vel sannsynlig at der er en blanding av begge typer også utenfor det herred som har gitt oppgavene. Ved å trekke alle riss inn får man derved et mer allsidig, og jeg tror også riktigere, billede av forholdene.

Forholdet mellom antall riss og antall herreder med riss varierer overordentlig sterkt fra fylke til fylke. Stort sett kan man si at der er få av Østlandets ordførere som har gitt mer enn ett riss, mange av Sørlandets, Vestlandets og Nord-Norges. Denne forskjell mellom Østlandet og det øvrige land har flere årsaker. Som regel har der vært færre av ordførerne på Østlandet enn i det øvrige land som har gjort forsøk på å tegne utviklingslinjen av plantypene. Men viktigere enn dette er følgende: På Østlandet er der, som nevnt før, omtrent bare gitt riss for småfolks hus, for Sør- og Vestland i stor utstrekning også for gårdenes. Dette fører med sig mange dobbelte riss. Dertil kommer at der særlig på Vestlandet er en sterk brytning mellom gamle og nye typer, sterkere enn på Østlandet, noget som også fører til mange dobbelt-riss. Hvordan forholdet mellom herredsoppgaver og riss stiller sig i fylkene viser følgende tabell:

Fylker.	Antall svar.	Antall svar med riss.	Antall svar med brukbare mål.	Antall herreder.	Antall riss.
Østfold	28	28	20	29	31
Akershus	25	21	20	27	26
Hedmark	25	22	12	29	20
Opland	33	30	20	35	33
Buskerud	24	20	15	24	20
Vestfold	19	15	12	19	18
Telemark	25	21	18	25	24
Aust-Agder	28	27	21	31	48
Vest-Agder	37	34	29	37	38
Rogaland	42	40	32	42	54
Hordaland	51	48	41	52	63
Sogn og Fjordane	31	28	21	36	46
Møre	58	52	36	63	69
Sør-Trøndelag	50	45	40	50	56
Nord-Trøndelag	42	39	31	42	51
Nordland	53	49	44	54	74
Troms	23	20	16	25	32
Finmark	18	17	17	20	23
Sum	612	556	445	640	726

Å gjengi alle 726 riss er naturligvis utelukket og heller ikke nødvendig. Det som det gjaldt for mig var å få frem hovedtrekkene uten at detaljene utviskes. For å opnå dette har jeg først inndelt rissene i tre klasser A, B og C etter de strøk av landet hvor de hører hjemme og innen hver klasse i grupper A. 1, A. 2 osv. og innen hver gruppe i undergrupper A. 2,1, A. 2,2 osv. Derved blir gruppene mange, men oversikten vinner i fullstendighet. Dette gjør det mulig å kunne gjengi hvilken undergruppe ordføreren i det enkelte herred har opgitt.

2. *De forskjellige plantyper.*

De grupper av riss som jeg har funnet det nødvendig å ta med er gjengitt på *planchene* bakerst i boken.

Før jeg omtaler planchene nærmere vil jeg prøve å begrunne hvorfor jeg har brukt inndelingen i de 3 klasser: Østlandstyper (A), Trønder- og Nordlandstyper (B) og Sør- og Vestlandstyper (C). Både betegnelsene og inndelingen vil lett ved første øiekast virke forvirrende. Først merker man sig at en og samme plantype forekommer både under A, B og C riss (f. eks.: A. 2,3 = B. 2,2 = C. 2,2 og C. 6 = B. 6). Og dette vil man si er unødvendig. Naturligere og mere liketil synes det f. eks. å ha vært å inndelegge typene i:

1. De primitive 1- og 2-rums stuer, enkelthuset av enkel bredde, \varnothing : A. 1—A. 3, B. 1—B. 3 og C. 1—C. 3.
2. Dobbelthuset av enkel bredde, \varnothing : B. 5, B. 6 og C. 6.
3. Dobbelthuset av dobbelt bredde, \varnothing : C. 7.
4. Enkelthuset av dobbelt bredde, \varnothing : A. 5 og C. 5, og
5. Det moderne småhus av dobbelt bredde, \varnothing : C. 8, en inndelingsmåte som jeg også bruker i det følgende, ved siden av inndelingen i A-, B- og C-klasser.

Det er ikke tvil om at man ved denne eller en lignende inndelingsmåte hadde nådd frem uten å bruke inndeling i A-, B- og C-klasser. Når jeg tross dette har valgt å gå veien om landsdeler, er det fordi det falt mig naturlig å ta mitt utgangspunkt i Eilert Sundts inndeling av stueformene i: den Akershusiske, Trondhjemske og Bergenhusiske stueform.

Disse 3 husformer har, såvidt jeg kan se, utviklet sig fra grunn-typen for norske hus, som er den firkantete tømmerstue med inn-gang fra gavlsiden, slik som den er bevart i gamle badstuer, fiskebuer og tømmerkoier¹. Formodentlig har man ofte alt i fjern fortid mange steder latt taket springe noget fremover gavlsiden, så at dette sammen med stokkendene på husets langvegg dannet en

¹ I boken Norske Bygder, Sætedalen, Kristiania 1921, har Gisle Midtun beskrevet et slikt gammelt stuehus. Se side 160 ff.

åpen sval til ly for inngangsdøren. Grunnplanen for et slikt hus blir som fig. 1.

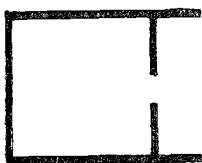

Fig. 1.

Fig. 2.

huset får 2 rum: stue og en lukket forstue foran stuen, se fig. 2. Vi får herved to grunnformer: ettrumsstuen uten sval eller undertiden en reisverks sval

foran inngangen og torumsstuen, som i fig. 2. Fra dette utviklingstrin begynner differensieringen. Den første som har påpekt denne differensiering av grunntypene er Eilert Sundt i sitt grunnleggende verk: Bygningsskik paa Bygderne i Norge¹. Han oppstiller de grunn typer som er gjengitt på fig. 3-6.

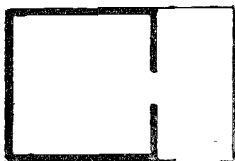

Fig. 3.

Fig. 4.

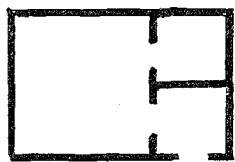

Fig. 5.

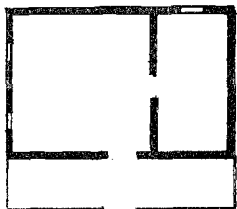

Fig. 6.

Grunntyper etter Eilert Sundt.

Fig. 3 har bare tømret stue og en gang av reisverk. Fig. 4 har en tømret stue, en halv tømret kove og en reisverks gang. Fig. 5 har en tømret stue og to halve tømrede kover, hvorav den ene tjener som gang. Fig. 6 har en tømret stue og hel tømret kove og sval foran husets langside. Eilert Sundt sier nu at fig. 3 ligger til grunn for bygningsskikken i det sydvestlige Norge, d: sydlige Vestland og Vest-Agder, eller kanskje helt til Trondhjems stift. Fig. 4 og 5 ligger til grunn for stueformen i Trondhjems bispedømme og i Øvre Telemark og fig. 6 til grunn for stueformene i det sydøstlige Norge til og med Aust-Agder.

I denne inndeling av grunnformene har han utvilsomt rett i hovedsaken, men han synes ikke å ha fått alt med. Han har således ikke nevnt ettrumsstuen med sval foran langveggen (jfr. risset fra Drangedal side 147), og han har ikke merket sig at fig. 3 også forekommer med dør på svalen på husets gavlside; dernæst er det neppe sikkert at utbredelsen av fig. 3 og 4 er helt så som han har angitt.

¹ Når ikke annet er nevnt, er henvisningene til Eilert Sundt l. c. utgaven av 1900 ved Herm. M. Schirmer.

Det er vel sannsynlig at fig. 3 og 4 har hatt en noget videre utbredelse¹, og det er ikke sikkert at grensen for den Akershusiske stueform (fig. 6) helt har stemt med den han angir². Han sier f. eks. selv at han ikke er viss på hvordan forholdet er i Øvre Numedal. De riss jeg har fått viser ialfall at fig. 5 forekommer ved siden av fig. 6 i enkelte bygder i Numedal og Hallingdal, og at fig. 4 finnes så langt syd som i Suldal i Ryfylke³. Men der er gått lang tid siden Eilert Sundt skrev, og mangt og meget er endret i byggeskikken siden den tid, først og fremst i de strøk hvor den Bergenhusiske stueform (fig. 3 og 4) hersket.

Det jeg her legger vekt på er at jeg har det bestemte inntrykk at han har rett i hovedsaken, og at det skille han har påvist har hatt sin betydning for utviklingen av enkelte av de moderne småhus-typer. Det han fremhever sterkest er skillet mellom fig. 6, «den Akershusiske stueform» og de andre typer. Som man ser på rissene er inngangsdøren på den Akershusiske stueform flyttet til stuens langvegg, i de andre typer er inngangsdøren på gangens eller kovens kortvegg og døren til stuen på gavlveggen. Hvorfor døren blev flyttet til stuens langvegg på Østlandet er der aldrig gitt nogen forklaring på, og når det er skjedd vet man ikke. At det er skjedd meget tidlig — Eilert Sundt antyder at det faller sammen med peisens innførelse⁴ — synes sikkert, lenge før bruken av kjøkken blev almindelig⁵. Hvordan det nu enn forholder sig: Østlandet har stort sett skilt sig fra det øvrige land i dette, og det synes å ha hatt betydning for den senere utvikling, som på Østlandet har skapt småhus av formen A. 5 med gang foran stuen, mens den tilsvarende form (C. 5) på Vestlandet og i det nordlige Norge har gangen foran kjøkkenet. Den siste er sannsynligvis en utvikling av en av grunnformene fig. 3, 4 eller 5, den første av fig. 6, et forhold som jeg kommer nærmere inn på i det følgende. Der er meget få forfattere som har lagt vekt på Eilert Sundts karakteristikk av den

¹ Jfr. bl. a. E. Støren: Meldalen gjennom det 19de århundrede. Tidsskrift for den norske lægeförening 1901, side 920—923. Jfr. også rissene hos J. Henrichs: Boligforhold i norske Landdistrikter. Chr.a Videnskabselskabs skrifter 1902, side 161.

² Riss fra Lærdal og Borgund har f. eks. dør direkte inn til stuen og ikke til koven.

³ Jfr. J. Z. M. Kielland: Bygd og by i Stavanger amt 1915, side 27.

⁴ På Maihaugen står for resten en årestue med inngang på langveggen.

⁵ Dette antydes av Harry Fett — se Bygningsskik på Hedemarken side 16 —, men er neppe nogen almindelig utviklingslinje. At en slik utvikling kan forekomme viser opplysningene fra Seljord (Telemark) og Fosnes (Nord-Trøndelag), men dette er skjedd i ny tid, og i begge herreder er typen gang, stue, kammer den almindelige form.

Akershusiske stueform. Forklaringen til dette tror jeg ligger i at de fleste som har beskjeftiget sig med disse spørsmål omtrent utelukkende har behandlet gårdsbebyggelsen, men denne har forholdsvis tidlig forlatt de primitive former og dermed utvisket kjennmerkene på den Akershusiske stueform. Dette antydes også av Eilert Sundt, som sier at det blev almindelig at man istedenfor svalgang til ly for døren og for trappen innrettet en egen forstue innen selve tømmerbygningen (Bygningsskik side 143). Behandler man småhusene, er det imidlertid vel verdt å legge merke til de kjennetegn Eilert Sundt har pekt på. De eldre småhus har ikke fjernet sig langt fra den opprinnelige form. De som bor der er tro mot tradisjonen — ikke fordi det er en bevisst kultur som tilsier det, men fordi de har manglet midler til å følge med i det nye.

Mig gikk det så da jeg bladet gjennom rissene fra ordførerne at likheten med Eilert Sundts grunnformer blev det første inntrykk som festnet sig. Jeg talte op de primitive former på Østlandet (A. 1 og A. 2), på Sør- og Vestlandet (C. 1 og C. 2) og i Nord-Norge (B. 2), og jeg fant: Av de 52 riss av typene A. 1 og A. 2 svarte 48 til den Akershusiske stueform. Av de 18 riss av B. 2 svarte 14 til den Trondhjemske stueform hos Eilert Sundt; de 4 avvikende var alle i Troms og Finnmark. Av de 26 riss av typen C. 1—C. 2 var 25 av de grunn typer Eilert Sundt angav for Sør- og Vestland. Den ene avvikende var karakteristisk nok fra Aust-Agder. Disse opgaver, som lå så nær op til Eilert Sundts inndeling av grunn typene, gjorde at jeg valgte å holde de 3 typer A, B og C ut fra hverandre under behandlingen.

De 3 klasser A, B og C er som før nevnt inndelt i grupper og undergrupper. Jeg har ved inndelingen i grupper stort sett fulgt det prinsipp å begynne med de mest primitive typer og la rekken betegne en utviklingslinje. Vi får på denne måte sideordnede grupper i klassene: A. 1, B. 1 og C. 1 er etrumshusene, A. 2, B. 2 og C. 2 det neste trin, torumshuset med hel eller delt kove, A. 3, B. 3 og C. 3 det samme hus med kjøkken på kovens plass. Så langt er der full parallellitet i rekkene. Ved de høiere nummer har denne ikke kunnet opprettholdes.

I A-klassen er gruppen A. 4 gitt denne plass fordi svalen har begynt å skape et eget rum. Den betegner for så vidt en noget mer utvidet form av en av typene under A. 3, og gruppen A. 5 er det siste trin i en utviklingsrekke innen denne klasse, en utviklingsrekke som nærmest kan beskrives så: A. 3,1—A. 3,2—A. 5,1.

I B-klassen — hvor flere av undergruppene hører hjemme i Finnmark, Troms og Nordland — betegner nummerne B. 4, B. 5,

B. 6 og B. 7 en videre utvikling av husene under gruppene B. 2,2 og B. 3,2.

I C-klassen er utviklingslinjene ikke så enkle som i de andre klasser. Gruppen C. 4 er gitt denne plass fordi disse hus på et vis kan sies å betegne tendenser til husets vekst, den ene undergruppe i lengden, den annen i bredden. Av gruppene C. 2 og C. 3 har både C. 6 og C. 7 videre utviklet sig. Dette er *en* utviklingslinje. En *annen* fører fra C. 2 og C. 3 til C. 5, en *tredje* fra en av de primitive typer til C. 8 og C. 9. Som jeg kommer til senere synes vi her å stå overfor en spaltning av utviklingen i to forskjellige retninger, som på et vis alt har gjort sig gjeldende i gruppen C. 4. Når jeg har brukt den rekkefølge i C-klassen som planchen viser, er dette ikke fordi denne betegner at typene følger etter hverandre i tid. C. 5 har fått sitt nummer fordi den ligger så nær op til A. 5. Derfor er det en fordel å ha samme nummer som denne. C. 8 og C. 9 har fått de høieste nummer fordi disse er mere moderne husformer enn nogen av de andre.

Ved inndeling i undergrupper har jeg fulgt det prinsipp å gi den mest primitive type det laveste nummer (f. eks. A. 2,1, B. 2,1, C. 2,1), men ellers lagt vekt på den type som hyppigst er opgitt. Av denne grunn er A. 2,2 og A. 3,2 gitt de næst laveste nummer i sin gruppe i A-klassen, de tilsvarende typer i B- og C-klassen har fått høiere nummer. I disse klasser er B. 2,2, B. 3,2, C. 2,2 og C. 3,2 gitt det næst laveste nummer i sine grupper fordi de er de typer som er de hyppigste. I gruppen C. 7 har jeg gitt de typer som har gjennomgående vegger parallelt med gavlveggen de laveste, de andre de høieste nummer, og i gruppen C. 8 typene med de like store stuer de laveste, de andre de høieste nummer.

Dette til forklaring av ordningen av rissene.

Ved tegningen av rissene har jeg såvidt mulig søkt å holde mig til de mål som er opgitt, og som jeg har behandlet nedenfor. Naturligvis har jeg her måttet bruke de mål jeg har funnet å være typiske, men det har jeg ikke kunnet gjennomføre for de grupper som bare har vært representert ved ett eller ganske få riss. I så fall har jeg valgt å tegne av ett av disse opgitte riss. Dette gjelder først og fremst A. 4, B. 4, B. 7,1, C. 1, C. 3,4, C. 4,1 og C. 4,2, som derfor i grunnflate avviker noget fra de andre riss, som nærmest betegner gjennemsnitt.

Alle riss i boken er tegnet i målestokk $1/200$. Herfra er undtatt fig. 1—7, fig. 10, fig. 31—34 og fig. 98. Av disse er fig. 3—6 og fig. 10 hentet fra Eilert Sundt, fig. 7 fra Ødegaard: Kristians Amt,

fig. 31—34 opgitt fra Rømskog, alle uten mål, og fig. 98 opgitt fra Holt, også uten mål.

Plaseringen av dører og vinduer har voldt ikke liten vanskelighet, særlig for de eldre typer. Jeg har her valgt den fremgangs måte å holde mig til den plasing som hyppigst har forekommet på rissene, dog så at jeg alltid har brukt en plasing som har vært opgitt på et bestemt riss. Da dette forhold spiller en ikke liten rolle, særlig for de eldre typer, vil jeg her gi noen opplysninger om den plasing som har vært opgitt for enkelte av typene, så man av disse eksempler kan dømme om mitt valg har vært heldig.

Av A. 1 var der bare 2 riss med vinduer fra det egentlige Østland. Jeg valgte det beste av disse, til tross for at andre planriss (f. eks. risset fra Drangedal side 147) hadde en annen vindusplasing. På 16 riss av typen A. 2,₁ var der tegnet inn dører og vinduer. Alle hadde dør direkte inn til stuen og ett både til stue og kove. Den hyppigste vindusplasing i stuen var vindu i gavl og på bakvegg — 7 av rissene —, 3 hadde vindu på alle vegger, og 5 hadde vindu på gavl og frontvegg. Flere av rissene hadde to vinduer på gavlveggen eller to på bakveggen. Da der her er tale om små hus, har jeg bare tegnet inn ett på gavl- og ett på bakveggen. I kammeret var vindusplasingen nokså ujevn. Jeg blev efter flere overveielser stående ved plasingen vindu på gavl og bakvegg fordi denne, foruten å være representert på flere riss, synes å være eldre enn vindu på front og gavl. Eldst er vel bare vindu på bakveggen.

På 13 riss av typen A. 2,₂ var der tegnet inn dører og på 10 vinduer. 11 riss hadde dør på stuens langvegg, ett også på koven og ett på stuens gavlvegg. Vindusplasingen var lite fast. Der var like mange som hadde stuevinduer på front- og gavlvegg, på gavl- og bakvegg og på alle 3 vegger. I den bakerste kove var der 7 som hadde vinduer på bakveggen, 2 på gavlen og 2 på begge steder. I den fremste kove var der 3 med vinduer på fronten, 1 med vindu på gavlen, 1 med vindu på begge steder og 4 uten vinduer.

A. 2,₃ var representert med 2 riss, hvorav det ene blev valgt. A. 3,₁ og A. 3,₂ var representert med 3 og 10 riss, som hadde opplysninger om dører. De fleste — 7 — hadde direkte inngang til stuen, til dels med egen kjøkkeninngang. Denne var på flere riss på gavlsiden med bislag foran. Jeg har valgt å tegne dører til begge rum. Vindusplasingen var bare opgitt på 2 av rissene av A. 3,₁ og 3 av rissene av A. 3,₂. På hus som har en av disse to grunnplaner er stuedøren meget ofte nærmere midtveggen enn tegnet på planchen, og der er ofte vindu på fronten både i stue og kjøkken (se fotografiet av «Petersborg» fig. 24, side 55). Kjøkken-

døren er da på gavlveggen. Jeg valgte å sløife vinduene på fronten på grunn av den plass jeg har gitt dørene, til tross for at denne plasering *nu* kanskje ikke er den hyppigste.

På 21 riss av typen A. 5 var der tegnet inn vinduer og dører. Alle har den dørplasering og 13 den vindusplasering jeg har valgt.

Ved plaseringen av dører og vinduer på de andre planer har jeg gått frem på lignende måte, uten at jeg tør garantere at jeg alltid har truffet det riktige. Dertil har mitt materiale vært for ufullstendig.

Om navnene på rummene, som jeg har valgt etter de vanlige betegnelser på rissene, er ikke meget å merke. Koven er kalt kammers på alle riss hvor der er eget kjøkken, undtagen på A. 3,2, hvor der ved en feil er kommet inn navnet kove på planchen. Ellers har jeg brukt navnet kammers hvor dette har vært det hyppigst brukte navn på rissene. De forskjellige navn som er i bruk på stuene — nystue, bestestue osv. — har jeg bare brukt i nogen få tilfelle hvor et av disse navn også kan sies å være det almindelige der hvor typen er i bruk.

Efter denne forklaring av ordningen på planchen skal jeg ganske kort gjennomgå rissene og prøve å gi nogen trekk av deres utviklingshistorie. Jeg har her valgt å behandle typene B. 6, C. 6 og C. 7 først efter å ha omtalt de primitive typer fordi disse husformer efter alt å dømme er de første som utvikler sig av de eldre typer. Lengere nede vil jeg så behandle A. 5, C. 5 og C. 8.

De mest primitive typer i de riss som er mottatt fra ordførerne er gjengitt på planchen som A. 1—A. 2, B. 1—B. 2 og C. 1—C. 2. Disse synes å ha vært de almindelige grunntyper for den senere bebyggelse. De omfatter ettrumshuset med sval foran langsiden, gang eller sjå foran gavlsiden (A. 1, B. 1 og C. 1) og torumshuset, 3: stue og hel eller delt kove (A. 2, B. 2 og C. 2). Ingen av disse har eget kjøkken, og det at dette innføres har tilsynelatende liten innflydelse på selve husets plan. Kjøkkenet innredes i koven, og vi får en rekke typer (A. 3, B. 3 og C. 3) som svarer til de før nevnte, bare med den forskjell at koven er blitt kjøkken. Jeg sier tilsynelatende fordi denne endring av grunnplanen ikke kommer så tydelig frem på de riss vi har fått. De som har skrevet om den betydning bruken av eget kjøkken har hatt for husets plan har ment at kjøkkenet har hatt en tendens til å sprengte koven. Denne var oprinnelig et smalt rum — det optok antagelig bare mellem $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{3}$ av hele husets grunnflate —, og plassen viste sig for liten til kjøkkenbruk. Ved nybygging blev derfor kjøkkenet

gjort større, og vi får et tvedelt hus med noget nær like store rum — kjøkkenet inntar 40—50 pct. av husets flate. I våre riss kommer denne forskjell ikke så skarpt frem. Det er nemlig meget som tyder på at også koven i stuekjøkkenbygningen (A. 2, B. 2 og C. 2) er gjort bredere enn den fra først av har vært¹, et forhold som best belyses ved de mål som skal bli behandlet nedenfor. Bruken av eget kjøkken har også hatt en annen betydning for bygningstypen. Den har undertiden ført med sig en ny inngangsdør til huset, enten med sløifning av den gamle eller med bibehold også av denne. Våre riss er ikke nøiaktige nok til at man kan påvise hvordan dette forhold overalt er ordnet. Bare én ting skal jeg peke på: Kjøkkendøren fører ofte et bislag med sig, som før var ukjent på denne plass, og som bidrar til å gi huset et nytt karaktertrekk. Typisk synes mig å være bislagene foran kjøkkendøren i Trøndelagens kystdistrikter, som undertiden fører til at gangen inne i huset sløifes. Man har lagt lite merke til dem, men de har utvilsomt gitt Trøndertypen i kystdistriktene et noget annet preg enn i innlandet. Det tredje forhold som jeg vil peke på er at når kjøkkenet tar den fremre koves plass eller det som blir det samme, den fremre del av den hele kove, mens den bakre del går over til kammers, så krever det at pipen står rett på husets gavlvegg, ikke i hjørnet — almindeligst det bakre hjørne — som før. Denne flytning av pipen, som nu er fullendt i størstedelen av de strøk som før hadde kråpeis, spiller ikke liten rolle for husets utseende. Når den er foregått vet jeg ikke².

Den enkle grunnplan som rissene A. 1—A. 3, B. 1—B. 3 og C. 1—C. 3 gir har holdt sig meget lenge på småfolks hus — på størstedelen av Østlandet like til det siste, da den avløses av den kvadratiske stueform, A. 5. Nogen andre former er ialfall omtrent ikke representert blandt de riss Byrået har fått fra Østlandet. Anderledes vilde det ha vært om også gårdsbebyggelsen på Østlandet hadde vært trukket inn. Man vilde da fått representert både C. 6, 2, 3 og 5 og C. 7, 2 og 3, C. 8 og C. 9 med forskjellige variasjoner. Såvidt jeg kan se er nemlig ikke C. 6 og C. 7 eiendommelige for Vest- og Sørlandet. De representerer almindelige utviklingsstadier av husene på landsbygden. Blandt de spredte opplysninger om grunnplanen for Østlandsgården finnes både C. 6 og

¹ Se dr. Støren l. c., side 928 og uttalelsene fra ordføreren i Rauland side 146.

² Eilert Sundt nevner som en særegenhet at peisen i et hus i Øymark, Østfold, stod midt på veggen. Se l. c., side 124.

C. 7 representert. Best kjent er kanskje den Hadelandske midtkammersbygning, C. 6₂ og 5, og dens videre utvikling¹, men typen har også vært brukt flere andre steder².

Om C. 6 har hatt nogen almen utbredelse over Østlandet vet jeg ikke. De opplysninger om dette jeg har sett hos forskjellige forfattere tyder ialfall ikke på det³.

Derimot synes det som om C. 7 i forskjellige variasjoner har hatt større betydning for Østlandsgården. Ialfall treffer man hyppigere på riss av denne type enn av C. 6⁴. Byrået har selv mottatt grunnriss av denne type for gårdene fra Øvre Sandsvær og Rollag. Hadelandsbygningen nærmer seg også i sin videre utvikling denne grunnplan, om enn ikke så symmetrisk oppbygget. Følgende riss, fig. 7, hentet fra N. Ødegaards Kristians Amt, viser den nyere Hadelandsgård.

Denne grunnplan kan føres inn under gruppe C. 7, som den dog skiller sig fra i flere retninger. Den samme grunnplan finnes hos Henrichs l. c., side 166. Personlig vet jeg at den var temmelig almindelig på Eiker, men heller ikke her helt symmetrisk. Alt tyder på

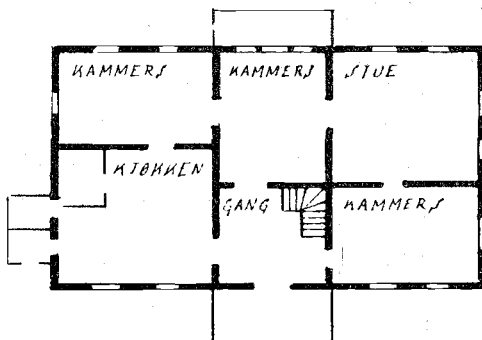

Fig. 7.

Nyere Hadelandsgård.
(Ødegaard: Kristians Amt.)

at det er en type som har vært — og ennå til dels er — i alment bruk på Østlandet. Den nyere gårdstype på Østlandet turde stort sett komme inn under gruppene C. 8—C. 9. Beskrivelser i forskjellige

¹ Se bl. a. N. Ødegaard: Kristians Amt 1814—1914, side 103—104.

² Se Anders Heyerdahl: Urskogs Beskrivelse 1882, side 123—124, N. Ødegaard l. c., side 102, Hans Veiby: Trøgstad Herred 1814—1914, side 155, hvis beskrivelse nærmest svarer til C. 6₅, Eilert Sundt: Bygningsskik paa Bygderne i Norge, side 98—99; muligens hører også huset side 338 l. c. til denne type. Henrichs l. c., side 165, opfører C. 6 som en almindelig type som han antar er en videre utvikling av A. 5. Dette synes mig dog å være tvilsomt.

³ Fra Rømskog oppgir ordføreren at han kjenner et gammelt hus av typen C. 6, men antar at det er et enestående tilfelle (se side 63 ff.). Flere av de husmannstuer i Aker og Bærum som er tomannsboliger har en grunnplan som ligner C. 6, se i det følgende side 56—57.

⁴ Jfr. f. eks. Harry Fett l. c., fig. 16, side 14, fig. 18, side 16, fig. 17, side 17. Lorens Berg: Nøtterø 1922, side 210, 212.

bygdebøker tyder på det. Vi har fått riss av gårder som svarer til C.8 og C.9 fra Eidsberg, Varteig, Aurskog, Øvre Sandsvær, Rollag, Opdal og Hof.

Det ligger imidlertid som nevnt helt utenfor denne avhandlings ramme å komme nærmere inn på Østlandsgården og dens utvikling i de forskjellige strøk. Her er meget som er uklart ennå, som f. eks. overgangen fra den primitive toetasjes torumsbygning med sval foran hele langveggen til den toetasjes bygning uten sval med gang inne i huset — billedene hos Eilert Sundt, side 337—338, er ganske karakteristiske for disse utviklingstrin — og videre til den brede 1½-etasjes bygning op til nutiden.

Jeg har her pekt på disse forhold fordi det var mig om å gjøre å vise at de riss av dobbelte hus jeg har ført op under Vestlandstypen ikke bare hører hjemme i disse strøk av landet. En av årsakene til at vi har fått så mange riss av de dobbelte hus på Sør- og Vestland er nevnt før: Gårdsbebyggelsen er i disse strøk mer eller mindre kommet med på rissene. Men der er også en annen årsak. Der er — som boligstatistikken viser — et mindre skille mellom gårdbrukernes, småbrukernes og fiskernes boligstandard i denne del av landet enn østpå og i Trøndelagen. Boligtypene er med andre ord ikke så særpreget for hvert befolkningslag. Dette være sagt i sin almindelighet og må ikke tas som gjeldende for hver bygd.

Men før vi går videre vil jeg prøve på å karakterisere disse typer — C.6 og C.7 — ved deres plass i utviklingsrekken.

Den eldste¹ av de ovennevnte typer er C.6 og B.6, ɔ: de to like store stuer bundet sammen med en gang eller gang og kove. De er i mange strøk de første husformer som avløser ettrums- eller torumshusene, og det ikke bare i Norge, men også i Sverige², hvor de synes å ha hatt en mer almen utbredelse enn hos oss. Det er vel sannsynlig at opprinnelsen til denne type er det sammenbygde hus, ɔ: to særskilte ettrumsbygninger som er forenet under ett tak og bundet sammen med en gang, eller et ettrumshus smeltet sammen med kovestuen. Den første opprinnelsesform er beskrevet hos Eilert Sundt³. Som bekjent er dobbelthuset av enkel bredde i mange strøk oppstått ved at de to viktigste hus på gården, stue og

¹ Ordføreren i Varaldsøy (Hordaland) kaller C.6 den eldste og almindeligste type av beboelseshus; «den kom etter og avløste røkstuen». Jfr. også Eilert Sundt l. c., side 279.

² Se Gustaf Carlsson: *Gamla svenska Almogehem*. Stockholm 1912, side 107 og en mengde riss hele verket igjennem.

³ Se hans omtale av Mandalsstuen l. c., side 217 ff.

bu, er føiet sammen til én bygning. Navnet buå eller bui¹ på den ene stue, som er eller har vært almindelig i flere Vestlandsherreder, peker tilbake på denne opprinnelse, o: at bua er flyttet hen og forenet med en opprinnelig ettrums stuebygning. Det er den samme forbindelse — loft og stue — som i Gudbrandsdalen fører til ramloftsstuen og i Opdal i Sør-Trøndelag til opstuguen, to likeartede kombinasjoner som fører til forskjellige resultater. Den annen opprinnelsesform — ettrumshus og kovebygning bygget sammen under ett tak — synes å ha vært almindeligst i Trøndelagen. Denne plantype for Trønderbygningen har man oftest forklart ved å si at der føies en nystue til huset, o: kovestuen. Det er imidlertid ikke usannsynlig at typen også i Trøndelagen opprinnelig er opstått ved at to forskjellige hus er bygget sammen på samme vis som Eilert Sundt antyder for Gudbrandsdalsgården med nystue². Ialfall peker dr. Størens opplysninger om bygningene i Meldal på en slik opprinnelse³. Hvordan nu dette er⁴, så synes det å være så at denne type i mange strøk på Vestlandet, over hele Trøndelagen og Nordland er den som avløser torumshuset, som almindelig våningshus på gårdene. Den er visstnok opstått til forskjellig tid i de forskjellige strøk, og mangesteds er den neppe blitt almindelig fordi de primitive former har holdt sig så lenge at andre typer, som har tilfredsstillende behovet bedre, er tatt utenfra, som direkte avløser av de gamle hus. Typen har, såvidt jeg kan se, ingensteds opprinnelig vært småfolks hus. Den har vært våningshus på gårdene. Mest utbredt har den vært, og er det den dag i dag, i Trøndelagen.

Den type jeg har omtalt hittil har jeg før karakterisert som dobbelthuset av enkel bredde. Det er huset som er vokset i lengden, bredden er den samme som før, og stuene går tvers gjennom hele huset.

I Trøndelagen bygges der videre over denne plan: huset vokser videre i lengden, vi får de lange, toetasjes hus av enkel

¹ Dette navn på den ene stue er på våre riss opgitt fra ordførerne i Vats, Klepp (Rogaland), Røldal, Odda, Os og Hosanger (Hordaland).

Ordføreren i Jelsa: «Denne type var antagelig fleresteds overgangsformen fra den gamle form med særskilt stuehus og bu (gjestestue), hvorav stuehuset i sin tid gikk over fra røkstue til stue med lem over.»

Jfr. for øvrig Eilert Sundt l. c., side 262—263, og: Om huslivet i Norge 1873, side 30, hvor denne opprinnelse omtales fra Fjell i Hordaland. Kielland l. c. flere steder. Særlig under omtalen av Suldalsstuen, side 27 ff.

² Jfr. Eilert Sundt l. c., side 94.

³ Dr. Støren l. c., side 925.

⁴ I Norske Bygder, Sætedalen, side 163 ff. har Gisle Midtun behandlet denne omformning av huset i Setesdal.

bredde, som den dag i dag er typiske for Trøndergårdene. På Sør- og Vestland bygger man også videre på denne plan, men den videre utvikling fører til et hus av dobbelt bredde — et dobbelthus av dobbelt bredde som C. 7. Eilert Sundt har i sin beskrivelse av Mandalsstuens utvikling pekt på hvordan dette dobbelthus er opstått i et strøk av landet¹. Han mener at man først føiet ildhuset

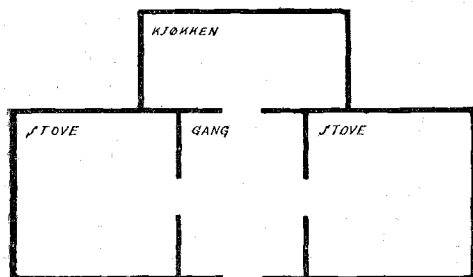

Fig. 8.
Eldre hus fra Eiken, Vest-Agder.

Dette hus gir sammen med det hus som der er gitt grunnplan av i fig. 9 et bilde av utviklingen. Om dette siste, fig. 9, skriver ordføreren i Eiken at «det stend att 1, kanskje 2 med stova og eldhus med åpen eldstad, «are».»

Fig. 9 er det eldste med sammenbygget stuehus og røkstue, eldhus, fig. 8 den videre utvikling herav.

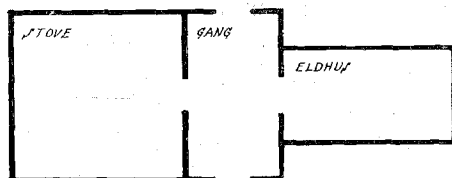

Fig. 9.
Eldre hus fra Eiken, Vest-Agder.

Dette svarer til beskrivelsen hos D. Koren l. c., side 217—218.

Den utvikling som er antydnet ovenfor skulde nærmest føre til variasjonen C. 7,4. Men dobbelthuset er ikke bare opstått på denne måte. Kjent tør være Jæderhuset, hvor det er «skudene» — de tilbyggede torvskjul — som vokser op til husets bakre rum². Mulig er det dog at Jæderhusets skuder først har skapt et enkelt hus av dobbelt bredde og ikke gått veien om C. 6.

¹ Jfr. Eilert Sundt l. c., side 279. Se også D. Koren: Omkring Lindesnes Kristiania 1914, side 217—219.

² Å bygge en bakstue på huset har også forekommet i andre deler av landet, f. eks. i Gudbrandsdalen, jfr. Eilert Sundt l. c., side 73, og N. Ødegaard l. c., side 93. Bakstue finnes også enkeltvis i Trøndelagen, se Wilh. Lund: Træk av gammel Trøndersk bondekultur 1923, side 14.

³ Se Eilert Sundt l. c., side 258 ff. Se også riss og bilder fra Helleland, side 76—78.

I. Grudes beskrivelse av Jæderhuset og de riss og beskrivelser som gis av Kielland kan ialfall tyde på dette¹. Hvordan dette enn er, så har skuden på den bakre langvegg utvilsomt vært årsaken til at huset har fått dobbelt bredde. Disse to utviklingslinjer er dog ikke de eneste som har ført til C. 7. Det kan hende at den undertiden er opstått ved at kjøkkenet så å si har sprengt veggen², men det er heller ikke usannsynlig at planen er utformet ved en oprinnelig deling av stuene, først den ene³ og så senere den annen⁴. Etterat planen er utformet på det oprinnelige hus av enkel bredde, er så de nye hus bygget bredere etter den nye plan. Disse utvidelser burde logisk føre til en av formene C. 7,1—3. Det kan også hende at den er opstått direkte av to kovebygninger som er snudd og forenet med en gang under et tak, en utvidelsesform for husene som ikke er ukjent på Østlandet⁵. — Hvordan dobbelthuset av dobbelt bredde er opstått på de forskjellige steder er dog ikke tilstrekkelig undersøkt. Der kreves her meget mere inngående detaljstudier enn det materiale jeg råder over gir anledning til. Men de utviklingslinjer jeg har antydnet ovenfor er ialfall nogen av veiene, og jeg synes disse har mere for sig og er naturligere enn veien Italia, Frankrike, byene og bygdene i Norge, som antydes av Harry Fett⁶, om det nok kan være så at påvirkninger utenfra har gjort sig gjeldende både for denne og andre grunnplaner. Hvordan utviklingen nu enn har vært: der er ved den skapt en type som lenge har preget husene i enkelte strøk av landet, og som ennå preger dem, først og fremst i Vest-Agder, Rogaland og Sunnhordland. Typen gir mange rum og er ikke oprinnelig en plantype for småfolks hus, om den enn for enkelte strøk av Sør- og Vestlandet har funnet innpass hos fiskerbefolkningen. Typen har en svakhet: den gjennomgående gang og kjøkken. Det er her som ved andre hustyper i Norge: det å passe kjøkkenet inn i husets plan er det som volder vanskeligheten. Om kjøkkenet sier Kielland⁷: «Det kjøkkenrum

¹ Se I. Grude: Jæderen, kulturhistoriske skildringer fra det 19de århundrede. Stavanger 1908, side 11 ff., og Kielland l. c., side 46 ff.

² Antydnet på et riss fra Jelsa i Rogaland. Se fig. 105, side 160, og et riss fra Veøy og Øksendal i Møre, se side 172.

³ Jfr. den videre utvikling av den Hadelandske midtkammersbygning, se N. Ødegaard l. c., side 104.

⁴ Flere riss fra Vestlandet tyder på dette. Se C. 6,5 og B. 6,4, som tilsammen er representert med 19 riss.

⁵ Jfr. E. Sundt l. c., side 139. Om fig. 16 i Harry Fetts verk l. c., side 14, er dannet på denne måte gir han ingen opplysninger om, men muligheten er der.

⁶ Jfr. l. c., side 22.

⁷ L. c., side 121.

man har skaffet sig er primitivt og trekkfullt og tjener i den almindelige hustype til gjennomgang fra gårdssiden til gangen. Dette er ubekvent¹ Den næste hustype må ta sikte på å skaffe et mere hensiktsmessig kjøkken.» Merkelig er det at han ikke er opmerksom på at der i de strøk han skriver om finnes en ny hustype som skiller sig fra C. 7 ved å gi en annen plass til kjøkkenet, en hustype som er den moderne og seirende over Sør- og Vestland. Denne finnes på vår planche som nr. C. 8 og C. 9. Alle de opplysninger som ordførerne har gitt tyder på at typen C. 7 er dømt av utviklingen, og at C. 8 og C. 9 har overtatt dens plass.

Jeg har ovenfor søkt å karakterisere de primitive former — A. 1—A. 3, B. 1—B. 3, C. 1—C. 3 — og de sammensatte former som har utviklet sig fra dem — B. 6, C. 6 og C. 7.

Utviklingen har her gått fra det enkle til det dobbelte hus. Av de primitive former har der imidlertid også utviklet sig en annen rekke av typer: enkelthuset av dobbelt bredde — A. 5, C. 5 og C. 8.

Mens de typer jeg har behandlet ovenfor finnes beskrevet av Eilert Sundt og ofte nevnes i bygdebeskrivelser og annensteds, er disse siste forholdsvis sjelden omtalt. Alle disse er typiske småfolks-hus og moderne hus — det man nu bygger —, som den ene ordfører efter den annen sier. Disse typers utviklingshistorie er ikke kjent. Jeg har skrevet til de mest interesserte ordførere, men ikke fått vite meget som kan kaste lys over deres opprinnelse. Jeg skal her sammenfatte det jeg vet, og begynner med A. 5. A. 5, som er det moderne småhus over Østlandets flatbygder, skiller sig ikke sterkt fra de eldre, mere primitive typer. Den står A. 3,2, stue, kjøkken og kammers, nær og skiller sig tilsynelatende ikke ved annet enn at der er kommet en gang inne i huset foran stuen. Utvidelsen er, som vi snart skal se, skjedd ved at husets bredde er vokset, mens lengden nærmest er uforandret. Dens grunnplan er den samme som C. 5,2, men stue og kjøkken har her skiftet plass, en rum-ordning som bare er opført på 4 av 58 riss jeg har fått av A. 5, og av disse 4 har ett vist sig ikke å representere den almindelige ordning av rummene. Jeg legger brett på dette fordi det muligens kan gi nogen bidrag til forståelse av hvordan A. 5 er opstått. Man kunde her tenke sig at huset er utvidet med den opprinnelige sval, kjøkkenet med svalens bredde, svalen beholdt som gang foran stuen². En slik forklaring krever at ordningen med sval på småhusene holdt sig inntil A. 5 var opstått. Det kan nu også hende

¹ Dette gjør for resten alt Eilert Sundt opmerksom på, se l. c., side 268.

² Den beskrivelse som er gitt av gårdshusene i Drangedal passer på dette, se side 148.

at typen er opstått simpelthen ved at man har avpanelt en gang av stuen og siden ved nybygging gjort huset bredere. Stuenes størrelse i den eldre og nyere type kunde tyde på det. Ordføreren i Rømskog antyder nærmest en utvikling som denne (se side 63 ff.), som også Henrichs i sitt tidligere nevnte arbeide synes å forutsette. Som senere skal vises er stuen i A. 5 mindre enn i A. 3, hvis stue dog igjen er noget mindre enn gang og stue til sammen i A. 5. Ialfall synes det å være en arv fra den Akershusiske stueform at gangen er foran stuen, ikke foran kjøkkenet. Typen A. 5 er mest utbredt i Østfold og Akershus, hvor den preger småhusbebyggelsen. Den synes å være eldst i enkelte trakter av Østfold. Fra Rømskog meddeler ordføreren at den er opstått i første halvdel av det 19de århundrede som hus på smågårdene; i Hobøl forekom denne husform alt i 1860-årene. Min hjemmelsmann i Hobøl, som nu er over 70 år gammel, meddeler at han tror man først utvidet kjøkkendelen av huset i husets lengderetning og derefter delte kjøkkenet i 2 rum, kjøkken og kammers. Senere avpanelte man en del av stuen til gang¹. Svalgang hadde, såvidt han visste, spillet en liten rolle på småhus i herredet. Det er alt hvad jeg har kunnet bringe på det rene gjennom ordførerne². At rumordningen gang, stue, kjøkken og kammers i Sverige har forekommet i begynnelsen av forrige århundrede har vi eksempel på³. Det grunnriss jeg har funnet i Sverige faller dog ikke sammen med A. 5,1, men med A. 5,2, med det store kjøkken. Denne type var opgitt fra Ås, Eidsvoll og Feiring. På forespørsel meddeles der fra Eidsvoll at A. 5,1 er det der bygges efter nu, fra Feiring at A. 5,2 er mest almindelig. Ordføreren skriver: «Der finnes nok også nogen enkelte som A. 5,1, men det er hus som er opført i den senere tid, og da på mindre eiendommer. Jeg kan tenke mig at A. 5,2 er brukt på gårder hvor man ikke hadde eller har bryggerhus, eller hvor der ikke er særskilt kjøkkeninngang. Som det vil ses er kjøkkenet uforholdsmessig stort og benyttes da i almindelighet både som kjøkken, dagligstue og spisested, det er så å si det

¹ Jfr. typene hos Henrichs. L. c., side 164.

² N. Ødegaard, l. c., side 94, omtaler en kvadratisk stueform i slutten av det 19de århundrede i Valdres, og side 105 omtaler han den samme bygning på smågårder på flatbygdene. — Efter oplysning som jeg har fått fra lensmann O. K. Ødegaard i V. Slidre menes der med den kvadratiske stueform A. 5. Han tilføier i sin oplysning at denne form gir et for lite kjøkken for landsens skikk, hvor kjøkkenet blir det rum som brukes mest, og at de gamle stuer med det store kjøkken (stuekjøkken) og peis både var sundere og penere.

³ Jfr. Gamla Svenska Almogehem, side 121, plan 208 og 209 av Skrödergården, bygget ca. 1830. På sin tid «mycket modern».

mest brukte rum i bygningen, og derfor mener jeg at man har lagt gangen mot kjøkkenet, og er en begynt med dette, har alle de andre gjort det samme. Jeg har sett begge byggemåter brukt også i Hurdal og på Toten.» Det som her er sagt er meget riktig, men det viser også den ting at det bare er stuen som brukes som kjøkken. Kjøkkenet er det største rum i risset fra Feiring, mens det ellers som regel er mindre enn stuen. På et riss fra Opdal i Numedal av A. 5 er der stuekjøkken på stuens plass og beststue på kjøkkenets plass.

C. 5-typen er ikke tilnærmelesvis så hyppig oppgitt som A. 5, og det som mere er å merke: den er ikke begrenset til et så bestemt strøk som A. 5. Den er oppgitt fra enkelte herreder på Sør- og Vestland, men hyppigst fra det nordlige Norge. Grunnplanen for denne type er åpenbart en halv C. 7, hvor den ene stue og det ene kammers er sløifet, og det er ikke usannsynlig at den på Sør- og Vestland er opstått som en forminskelse av denne. Småfolk har med andre ord ikke hatt råd til å bygge hele C. 7, men har sløifet den ene stue og det ene kammers. Uttalelser som peker i denne retning er gitt av flere ordførere.

Mere sannsynlig er det dog at C. 5 er en videre utvikling av C. 3,2 og i Nord-Norge av B. 3,2. Man har avdelt et kammers av stuen som på riss B. 3,5, og ved nybygging er så huset gjort bredere for å gi plass til både kammers og stue. I og for sig er dette en meget nærliggende måte å skape en ny grunnplan på. Under behandlingen av de forskjellige mål kommer jeg nærmere tilbake til dette.

C. 8 gir en moderne rumordning: to stuer i fronten, gang, kjøkken og kammers bak. Den er, som vi senere skal se, næsten kvadratisk og gir inntrykk av en sammentrengt C. 7, hvor gangen mellom stuene er tatt bort. Det karakteristiske ved de første fem av de variasjoner (C. 8,1—C. 8,5) som der er gitt riss av er at de har en gjennomgående vegg parallell med husets langvegg. De fleste av de eldre former har derimot en gjennomgående vegg parallell med gavlveggen. De ordførere som har uttalt sig nærmere om dens fordeler sier at den gir meget rum i forhold til den bebyggede flate, og at den faller billig, og de aller fleste gir uttrykk for at den har en tendens til å seire over de andre typer. Mest utbredt er den, efter de opgaver jeg har, i Aust-Agder og Rogaland, men den følger ellers kysten så langt som til Hvaler i øst og Sunnmøre—Romsdalen i nord. Den spiller en rent underordnet rolle i kystdistriktene i Sør-Trøndelag, men synes å være på vei til å bli en ikke ualmindelig husform nord om Saltenfjorden. Efter

de opplysninger jeg har skulde den være eldst i Aust-Agder og Rogaland. Fra Rogaland skriver ordføreren i Jelsa: «Anvendelsen av denne type begynte visstnok i tiden omkring 1860 i Ryfylke. Den er på Karmøy for år tilbake den gjennomgående brukte type. På Jæderen er den av nyere dato, men er også dersteds nu blitt almindelig.» I. Grude, som gir en inngående beskrivelse av typen i sin Jæderbok¹, nevner også 1860-årene som tidsrummet for dens begynnelse. Etter hans beskrivelse å dømme er det ikke en fullt ferdig type som importeres; man har forsøkt sig frem med flere forskjellige ordninger av kjøkken og gang før den har fått fast form. Men hermed er ikke sagt at ikke impulser utenfra har gjort sig gjeldende, om det enn synes som om man også enkeltvis i bygdene har arbeidet med å komme bort fra de ulemper den gjennomgående gang og kjøkken førte med sig. Det eksempel Eilert Sundt gir fra Gjestal² er ialfall et tegn på at så er skjedd. Mulig er det at typen C.8 i Rogaland er opstått simpelthen ved at man har sloifet gangen mellem stuene på C.7 og beholdt kjøkkeninngangen. Det kan naturligvis også hende at den i Rogaland er opstått ved en videre utvikling av et hus av enkel bredde med skude eller sval foran husets langside. Former som kan ha ligget til grunn for en slik utvikling finnes, men i det materiale som foreligger fra Rogaland har jeg ingen antydning av denne utviklingsvei.³ Den antagelse at typen C.8 i Aust-Agder har utviklet sig av et primitivt torumshus, har derimot mere for sig. De som kjenner

Eilert Sundts bok om byggeskikken vil huske hans omtale av «den Nedenesiske stueform». Denne er et typisk gårdbrukerhus i en del av Aust-Agder, og efter den form spørsmålet til ordførerne hadde kunde man ikke vente å få mange riss av den. Det fikk vi heller ikke. Derimot var der grunn til å tro at man kunde få nogen riss av den type som danner utgangspunktet for Nedenesstuen. Denne grunnplan var efter Eilert Sundt i slekt med den «Akershusiske stueform». Dens grunnplan er gitt på fig. 10.

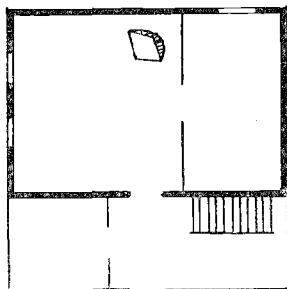

Fig. 10.
Grunntype for den «Nedenesiske stueform».

Eilert Sundt legger her brett på to ting: ildstedets plass og at kove og stue bare er skilt ved en panelvegg, begge forhold som

¹ Se l. c., side 19 ff.

² Se l. c., side 268.

³ En forbindelse mellem de enkle Jæderhus hos Kielland og den moderne type C.8 er vel mindre sannsynlig. L. c., side' 45, fig. 5 og 6.

han trekker frem for å forklare Nedenesstuens utvikling. Det jeg har festet mig ved er at dette torumshus har sval foran langsiden. Det kunde nu tenkes at svalen var beholdt så lenge på småhusene i disse strøk av landet at den har dannet grunnlaget for en utvikling som har ført til C.8. De riss som jeg har mottatt fra

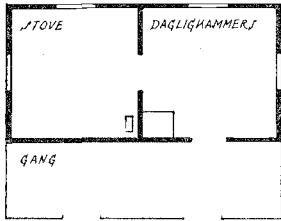

Fig. 11.

Gammel husmannsstue, Vegårshei,
Aust-Agder.

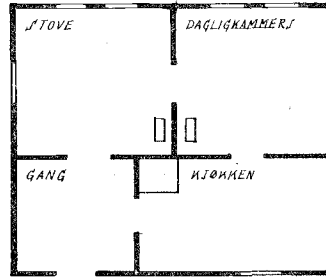

Fig. 12.

Nuværende småhustype, Vegårshei,
Aust-Agder.

Vegårshei i Aust-Agder synes å kunne støtte en slik formodning. Disse riss er gjengitt på fig. 11 og 12. Det første riss — fig. 11 — er av ordføreren opgitt sammen med C. 1 og C. 4,1 under navnet «gamle husmannsstovor». Det annet, fig. 12, har han kalt almindelig hustype seinste mannsalder. For mig ser det nu ut som der er en forbindelse mellom disse to typer, slik at fig. 12 er en videre utvikling av fig. 11, og at denne igjen står i forbindelse med grunnformen for Nedenesstuen, til tross for at ildstedet har en annen plass enn på Eilert Sundts riss.

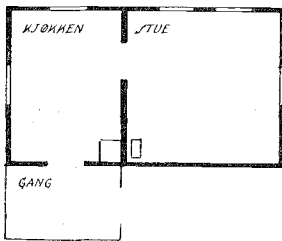

Fig. 13.

Eldre husmannsbruk, Froland, Aust-Agder.

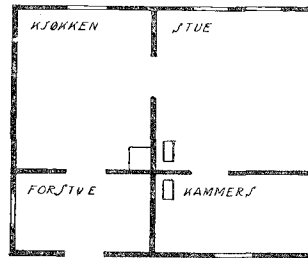

Fig. 14.

To riss fra Froland, som tilhører samme strøk som Vegårshei, gir også inntrykk av at en utvidet sval kan føre til et hus av en av variasjonene av C.8. Disse riss, som er gjengitt på fig. 13 og 14, har ordføreren i Froland kalt eldre husmannsbruk. For nyere arbeiderbruk oppgir han C.8,5. Utviklingslinjen synes mig her sikker.

Også fra Høvåg, hvor husformen efter Eilert Sundt ligger like på grensen mellem Mandalsstuen og Nedenesstuen, har jeg mottatt et riss av eldre hus, som er en forløper for C.8. Ordføreren skriver følgende:

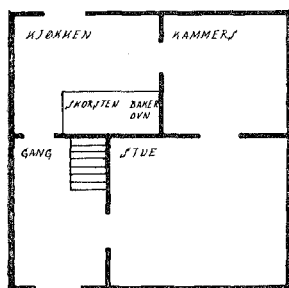

Fig. 15.

Eldste kjente husform, Høvåg,
Aust-Agder.

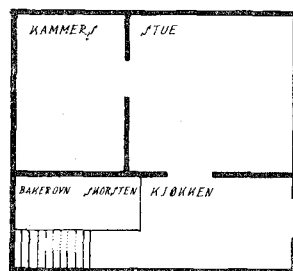

Fig. 16.

Minste husform, Høvåg,
Aust-Agder.

«De eldste hus (1800—1850) man kjenner er som fig. 15. Når man ønsket mere rum, blev der bygget kammer og stue til på den andre siden av forstuen, men i 2 etasjer (altså = riss C. 7,4). Fig. 16 er de minste hus i sognet, en etasje uten kjeller. De blev bygget inntil 1870—80-årene.» Som en utvidelse av denne type gir han et riss hvor kammeret er utvidet til stue og en gang avdelt av kjøkkenet. Disse hus er fra årene 1840—1870, og han antar at C. 8,1, som nu er den nyere hustype i herredet, er en forbedring av disse hus. Forbindelsen mellem fig. 16 og C.8 er utvilsom. Vanskeligere er det å passe fig. 15 — nærmest en halv C.7 = C. 5 — inn i rekken. Muligens er dette bare en forkortning av C.7 og har intet med den opprinnelige småhustype å gjøre. Disse forskjellige opplysninger synes mig å gi en mulighet for en forbindelse mellem eldre typer og C.8. Men meget er her tvilsomt. Det får bli gjenstand for nye undersøkelser om der er noget bestemt til grunn for mine antydninger. Lengere tilbake enn til 1840-årene kan jeg altså ikke bestemt føre C.8 i disse strøk. Om de uregelmessige former av C.8, 3: C.8,6, C.8,7 og C.8,8, foreligger en meddelelse fra Vartdal i Møre, som muligens kan bidra til å kaste lys over deres opprinnelse. Ordføreren gir et riss av en stue med en rumordning som faller sammen med en variasjon av C.8 (fig. 65, nr. 4, side 91). Han opplyser om at det hus som har denne rumordning er ca. 75 år gammelt. Det avløser røkstuene, og den videre utvikling av grunnplanen har ført til en type som C.8,8 med gang og kammer i ett. Heller ikke denne variasjon av C.8 kan jeg altså følge

lenger tilbake enn til midten av forrige århundrede. Jeg antar man vil rette innvendinger mot å sette C. 8, 6, 7, 8 i samme klasse som C. 8, 1—5. En av dem, C. 8, 8, har meget til felles med A. 5. Når jeg likevel har gjort dette, er det fordi de finnes i samme strøk som C. 8, 1—5, og fordi de i sin rumordning — til tross for at de mangler den gjennomgående vegg parallell med langveggene — har mere til felles med C. 8 enn med A. 5.

Av de typer som er opført på planchen står det nu bare igjen å omtale to, nemlig B. 5, Trøndertypen med langkammers og det utvidede Trønderhus B. 7. B. 5 finnes allerede omtalt av Eilert Sundt, som meddeler at han foruten i Trøndelagen har funnet langkammers tilbygget røkstuene i Møre¹, et tilbygg som han antar på hans tid var av temmelig ny dato og fremkalt ved påvirkning av den trønderske stueform. Typen B. 5 er heller ikke av ordførerne opgitt sydligere enn i Møre fylke, hvis man ikke vil regne riss fra Eiken og Odda og Østerdalsstuen med bakstue med til denne variasjon. Av eldre hustyper hvor skikken med langkammers («bakhus») har forekommet har jeg mottatt riss fra Vartdal og Vatne (side 171). Typen med langkammers har to variasjoner: 1. Langkammerset er på samme side av gang og kove som stuen, tilbygget denne (B. 5, 1, 2, 3 og 5), eller 2. Langkammerset er tilbygget på andre siden av gang og kove (B. 5, 4). De to variasjoner forekommer om hverandre, men det synes som den første har størst utbredelse utenfor Trøndelagen. Utvidelsen har for øvrig samme karakter som utvidelsen av de primitive typer til C. 6 og B. 6; den fører til et relativt sett langt hus av enkel bredde.

B. 7, det utvidede Trønderhus, er ofte omtalt, mest inngående av Eilert Sundt. Som man ser av planchen er dette en videre utvikling i lengde av B. 6. Hvorfor alle gårdene i Trøndelagen har utvidet sig på denne måte og holdt fast ved denne form vet man ikke. Eilert Sundt² legger vekt på vindusplasingen — der var oprinnelig ikke vinduer i gavlen —, som igjen skulde følge av at svalen ikke var i så utstrakt bruk i Trøndelagen. Dr. Støren legger vekt på at torven, som lenge var det eneste tekningsmateriale i denne del av landet, ikke tillot å bygge i bredden. Ingen av delene synes mig å være overbevisende. Der er bygget mange hus av dobbelt bredde med torvtak her i landet, og jeg har vanskelig for å forstå at vindusplasingen alene skulde ha ført til denne husform. Nogen

¹ Se Eilert Sundt l. c., side 197—198.

² L. c., side 178—179.

selvstendig forklaring kan jeg dog ikke gi. Resultatet av utviklingen er ialfall at husformen i Trøndelagen skiller sig fra det øvrige land. Overalt ellers har de mest utviklede husformer fått dobbelt bredde, i Trøndelagen har husene, selv de store, beholdt enkel bredde.

Ved gjennomgåelsen ovenfor har jeg søkt å peke på enkelte trekk ved de forskjellige typer og antyde hvordan de kan ha oppstått. Der er mange forhold som ikke er berørt ovenfor. Jeg nevner her skikken med å bygge et skur inn til huset. At denne skikk på Jæren har ført til en egen hustype er kjent, men skikken har en videre utbredelse. Fra ordførerne er den oftere nevnt og synes etter deres oppgaver å dømme å være mest utbredt i Trøndelagens kyststrøk og det nordlige Norge. Enkeltvis nevnes den også fra andre bygder: Vartdal på Sunnmøre, Rauland i Telemark, men opplysningene er for ufullstendige til at man kan tegne et bilde av dens utbredelse, et forhold som mig bekjent ennå ikke er undersøkt. En skikk som den å bygge sammen uthus med våningshuset er også verdt å nevne. Den er oppgitt fra Jæren¹ og Trøndelagen. Videre nevner jeg skikken med bislag og det som er viktigere, ildstedets art og plass. Jeg har ovenfor nevnt peisens plass, men like stor betydning for utformingen av rummene har bakerovnen og dens plass vært i de strøk den har forekommet.

På en rekke av rissene var der oppgitt mål. Disse vil naturligvis ikke tilfredsstillende en byggekyndig. Der er ikke oppgitt om målene er utvendige eller innvendige, og det sier sig selv at det ikke alltid er lett å treffe de typiske mål. Men at de har nogen verdi viser bearbeidelsen av dem. Som nevnt i forbindelse med planchene har jeg såvidt mulig brukt dem ved tegningen av rissene, men dermed er materialet ikke utnyttet. Målene kan nu brukes til to forskjellige ting: å karakterisere typenes form og deres størrelse, to forhold som ikke faller sammen. Det enkleste uttrykk jeg har kunnet finne for formen er forholdet mellom lengde og bredde. Jeg har regnet ut dette forhold for hvert av de riss jeg har mottatt og gruppert rissene etter forholdstallene. Oppgavene blir imidlertid få når man skal dele materialet på de forskjellige typer og ta hensyn til den geografiske gruppering, så tallene viser ganske stor spredning. Færrest oppgaver med mål har vi for de eldre typer, og samlingen

3. Husenes form og den bebyggede flate.

¹ Se J. Z. M. Kielland l. c., side 61.

om forholdstallene blir derfor også mindre utpreget. Jeg gjengir her først tallene for A-typene:

Lengde i forhold til bredde.	A. 2,1.	A. 2,2.	A. 3,1 og A. 3,2.	I alt A. 2—A. 3.	A. 5.
1.0—1.1.....	-	-	-	-	10
1.2—1.3.....	-	1	3	4	26
1.4—1.5.....	5	7	5	17	2
1.6—1.7.....	2	6	4	12	-
1.8—1.9.....	1	2	1	4	-
2.0—2.1.....	1	-	1	2	-
Sum	9	16	14	39	38

Størst forskjell er der mellom de eldre typer — A. 2, A. 3 — og A. 5. De eldre typer er langstrakte hus — lengden omkring dobbelt så stor som bredden —, de nyere typer (A. 5) er kvadratiske hus — lengden lik eller omkring 2 tiendedel større enn bredden. De forskjellige former for eldre hus skiller sig derimot ikke meget ut fra hverandre efter disse forholdstall. Men materialet er her ikke så rent som for A. 5. Under A. 2,1 og A. 2,2 er hovedsakelig representert hus fra fjellbygdene, og blandt disse finnes der både husmannsstuer og smågårder, under A. 3 derimot hovedsakelig husmannsstuer fra flatbygdene på det østlandske innland. Såvidt jeg imidlertid kan dømme efter å ha gjennomgått de enkelte riss synes A. 2,1 med den hele kove å være litt kortere i forhold til lengden enn A. 2,2, mens der er ubetydelig forskjell mellom A. 2,2 og A. 3. Sikre er disse resultater ikke, til det er materialet for lite og for spredt.¹

Forholdstallene for B-typene stilte sig så:

Lengde i forhold til bredde.	B. 2,2.	B. 3,1.	B. 3,2.	B. 5.	B. 6,2 og B. 6,3.
1.0—1.1.....	-	-	-	-	-
1.2—1.3.....	-	-	-	-	-
1.4—1.5.....	2	5	14	-	-
1.6—1.7.....	6	8	14	1	-
1.8—1.9.....	1	1	7	6	-
2.0—2.1.....	-	4	4	7	1
2.2—2.3.....	-	1	1	6	8
2.4—2.5.....	-	1	-	3	7
2.6—2.7.....	-	-	-	2	3
2.8—2.9.....	-	-	-	-	1
3.0—3.1.....	-	-	-	-	2
3.2—3.3.....	-	-	-	-	-
Sum	9	20	40	25	22

¹ Jfr. tidligere bemerkninger om kjøkkenets innflydelse side 12 ff.

Også for disse typer er tallene spredte, mere spredte enn man kanskje skulde vente i en egn med så fast byggeskikk som Trøndelagen har. Men tallene som de er gir ialfall uttrykk for at utvidelsen av bygningene skjer i lengden. Denne tendens til utvidelse i lengden synes allerede å gi sig utslag ved overgangen til eget kjøkken.¹ Det må dog merkes at rissene av B. 2,2 vesentlig skriver sig fra Sør-Trøndelags innlandsbygder, rissene av B. 3,1 vesentlig fra Nordland og rissene av B. 3,2 vesentlig fra kyststrøkene og Nord-Trøndelag.

Forholdstallene for C-typerne stilte sig så:

Lengde i forhold til bredde.	C. 2,2.	C. 3,2.	C. 5.	C. 6.	C. 7.	C. 8.
1.0—1.1.....	-	1	7	-	-	13
1.2—1.3.....	-	2	18	-	-	60
1.4—1.5.....	4	2	1	-	17	6
1.6—1.7.....	10	2	-	2	17	4
1.8—1.9.....	1	6	-	1	6	1
2.0—2.1.....	-	1	-	2	1	-
2.2—2.3.....	-	-	-	1	-	-
2.4—2.5.....	-	-	-	3	-	-
2.6—2.7.....	-	-	-	2	-	-
2.8—2.9.....	-	-	-	2	-	-
3.0—3.1.....	-	-	-	-	-	-
Sum	15	14	26	13	41	84

Vi finner her den samme karakteristiske forskjell som på Østlandet: de eldre typer (C. 2, C. 3, C. 6 og C. 7) er langstrakte, de moderne typer (C. 5 og C. 8) nærmest kvadratiske. Som i Trøndelagen er der mest variasjon i forholdstallene for stuekjøkkentypen C. 2,2. For C. 3 varierer tallene ennu sterkere enn for B. 3. Dette kan delvis bero på at oppgavene for C. 2 hovedsakelig skriver sig fra Sørlandet og det sydlige Vestlands fjellbygder, oppgavene for C. 3 fra Vestlandets fjorddistrikter. Tallene for C. 6 viser samme lengdeutvidelse som B. 6, og C. 7 har ved utvidelse i bredden fått samme grunnform som de eldre typer. C. 5 og C. 8 har nærmest kvadratisk grunnform som A. 5.

Det kan ha sin interesse å stille sammen de likeartede A-, B- og C-typer. De typer det her har størst interesse å stille sammen er de primitive grunntyper og de moderne. (Se tabell s. 28.) Denne sammenstilling synes å tyde på at de eldre typer på Østlandet er mere kvadratiske enn Trønder- og Vestlandstypene. Husene er

¹ Jfr. bemerkninger hos dr. Støren l. c., side 928.

Lengde i forhold til bredde.	Primitive typer.							Moderne typer.			
	A. 2.	B. 2.	C. 2.	A. 3.	B. 3.	C. 3.	I alt.	A. 5.	C. 5.	C. 8.	I alt.
1.0—1.1.....	-	-	-	-	-	1	1	10	7	13	30
1.2—1.3.....	1	-	-	3	-	2	6	26	18	60	104
1.4—1.5.....	12	2	4	5	5	2	30	2	1	6	9
1.6—1.7.....	8	6	10	4	8	2	38	-	-	4	4
1.8—1.9.....	3	1	1	1	1	6	13	-	-	1	1
2.0—2.1.....	1	-	-	1	4	1	7	-	-	-	-
2.2—2.3.....	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-
2.4—2.5.....	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-
Sum	25	9	15	14	20	14	97	38	26	84	148

med andre ord allerede fra tidlig tid av bredere på Østlandet enn andre steder. Dette forhold kommer ikke så klart til uttrykk i A. 3—C. 3-typerne, skjønt forskjellen mellom Trøndelagen (B. 3) og Østlandet (A. 3) også her er tydelig. Vestlandets tallopgaver er for denne type, C. 3, meget spredte.

I motsetning til alle disse husformer står de moderne småhus med den kvadratiske grunnplan, mest utpreget ved A. 5, minst ved C. 5. Det uttrykk tallene gir for forholdet mellom den moderne type og eldre type er sikrere enn det uttrykk de gir for forholdet mellom de eldre typer i Trøndelagen og på Østlandet.

Opgavene over forholdet mellom lengde og bredde gir en idé om husenes form, men ikke om hvor brede og hvor lange de er. For å kunne få vite noget om dette har jeg bearbeidet både bredde- og lengdemålene. Sett for sig har breddemålene størst interesse. Å lage grupper over bredde- og lengdemål har vist sig vanskelig fordi der som regel velges hele mål, 4, 5, 6 meter o. s. v. En gruppering skjuler derfor lett de virkelige forhold. Men man kan ikke utelukkende bruke de hele metermål fordi målene undertiden er opgitt i alen, og ved omregning til meter får man brudne mål. Efter en gjennomgåelse av materialet har jeg valgt grupperingen om hele og halve mål. Jeg har da slått de brudne mål sammen med de halve, en fremgangsmåte som gir det riktige billede. Disse opgavers vesentligste hensikt er jo å gi et billede, ikke et nøiaktig tallmessig uttrykk for husenes bredde og lengde.

Grupperer vi nu A-typene etter bredden på denne måte, får vi:

Bredde i meter.	A. 2,1.	A. 2,2.	A. 3,2.	A. 5.
4.....	1	-	-	-
4.5.....	1	-	1	-
5.....	6	9	5	-
5.5.....	1	-	1	-
6.....	-	6	6	8
6.5.....	-	-	-	10
7.....	-	1	-	16
7.5.....	-	-	-	4
Sum	9	16	13	38

For de mest primitive typer med hel kove er 5 meter den vanligste bredde, som også er hyppigst om koven er delt. Blandt de siste hus er der dog forholdsvis mange som er 6 meter brede og ennå flere blandt de hus som har særskilt kjøkken (A. 3). Tallene synes å peke på at der har vært nogen tendens til å utvide huset i bredden, en tendens som slår helt igjennem ved overgangen til A. 5.

Lengdemålene for A-typene var:

Lengde i meter.	A. 2,1.	A. 2,2.	A. 3.	A. 5.
7.....	5	2	2	2
7.5.....	1	2	1	3
8.....	2	3	4	18
8.5.....	-	-	2	3
9.....	1	6	3	12
9.5.....	-	-	1	-
10.....	-	3	-	-
Sum	9	16	13	38

Det som her er å legge merke til er at den moderne type (A. 5) ikke synes å være noget vesentlig lengere enn den gamle type (A. 3), som jeg antar den er en videre utvikling av.

Naturligvis er jeg opmerksom på at en isolert behandling av bredde- og lengdemål er farlig fordi et noget større hus som regel vil være både noget bredere og lengere enn et mindre. Det er kombinasjonen bredde gange lengde som interesserer mest. Som behandlingen av lengde i forhold til bredde viste er bredde og lengde innbyrdes avhengige størrelser, o: Når bredden vokser, så

utvides også huset noget i lengden. Ser vi på kombinasjonene lengde \times bredde for A. 2 og A. 3, får vi 1 hus av kombinasjonen 5×6 , 10 av 5×7 , 6 av 5×8 , 3 av 5×9 , 1 av 5.5×7.5 , 3 av 6×8 , 6 av 6×9 og 3 av 6×10 . De hyppigste kombinasjoner for A. 5 er 6×8 (5 riss), 6.5×8 (8 riss), 7×8 (8 riss) og 7×9 (8 riss).

Trønderhusene er som kjent meget smale, og det kommer også til uttrykk i målene nedenfor:

Bredde i meter.	Trøndelagen.				Nord-Norge.		
	B. 2.	B. 3. ¹ og B. 3. ² .	B. 5.	B. 6.	B. 3. ¹ .	B. 3. ² .	B. 5.
Under 4.....	-	3	-	-	11	3	1
4	2	4	1	2	1	4	3
4.5	4	4	2	5	6	9	6
5	3	8	7	10	-	3	5
5.5	-	2	-	4	-	-	-
6	-	-	-	1	-	2	-
6.5	-	-	-	-	-	-	-
Sum	9	21	10	22	18	21	15

Tabellen gir uttrykk for at 4—5 meter er den vanlige bredde. I Nord-Norges småhus er en bredde på under 4 meter ikke ualmindelig. Som man vil se tyder tallene på at gårdene i Trøndelagen er noget bredere enn småstuene, men selv gårdene er ikke ofte opgitt bredere enn 5 meter, noget som delvis beror på at vi mangler riss for større gårder. Selv store gårder blir dog sjelden over 6—6.50 meter brede. Opgavene peker på en utpreget forskjell mellom Østlandets hus og Trøndelagens. Av de første er der bare ett riss av hus på under 5 meters bredde, og 6 meter er ikke ualmindelig. Av de siste er der mange riss av hus som er smalere enn 5 meter, og meget få når over dette; blandt småhusene er der ingen som er bredere enn 5.5 meter. Der ligger utvilsomt en realitet i disse tall. Det er ikke bare Trøndergården som på grunn av sin lengde virker smal; husene i Trøndelagen er gjennomgående smalere enn husene på Østlandet.

Lengdemålene for Trønderhusene er:

Lengde i meter.	Trøndelagen.					Nord-Norge.
	B. 2.	B. 3, ¹ og B. 3, ² .	B. 5.	B. 6, ² .	B. 6, ³ .	B. 3, ¹ og B. 3, ² .
Under 6.....	-	-	-	-	-	5
6.....	-	2	-	-	-	3
6.5.....	2	3	-	-	-	16
7.....	2	2	-	-	-	4
7.5.....	4	3	-	-	-	5
8.....	1	4	1	-	-	1
8.5.....	-	3	1	-	-	4
9.....	-	3	-	-	-	1
9.5.....	-	-	1	1	1	-
10.....	-	1	1	-	2	-
10.5.....	-	-	2	1	-	-
11.....	-	-	2	2	1	-
11.5.....	-	-	1	1	-	-
12.....	-	-	-	2	2	-
12.5.....	-	-	-	-	2	-
13.....	-	-	1	2	1	-
13.5.....	-	-	-	1	1	-
14.....	-	-	-	1	1	-
Sum	9	21	10	11	11	39

Sammenlignes opgavene over småhusene B. 2 og B. 3 med A. 2 og A. 3, legger man merke til at Østlandshuset gjennomgående er noget lengere, men forskjellen er mindre utpreget enn den var for bredden. Dette gjør at Trønderstuene virker lengere. Jeg nevnte før de viktigste kombinasjoner av bredde- og lengdemål for Østlandet. Tar vi nu ut 5 meter brede hus både i Trøndelagen og på Østlandet, får vi som hyppigste kombinasjon på Østlandet 5×7 (10 riss), 5×8 (6 riss) og 5×9 (3 riss), i Trøndelagen 5×7.5 (2 riss), 5×8 (5 riss), 5×9 (3 riss) og 5×10 (1 riss). Så få opgavene enn er, peker de dog i retning av at man i Trøndelagen også for småhusene har valgt å bygge i lengden, mens bredden ikke vokser. Et hus med en grunnflate av ca. 50 m^2 vil på Østlandet lettere få formen 6×8 enn 5×10 .

De noget større Trønderhus — B. 5 og B. 6 — blir som før sagt lange hus. Efter de mål jeg har mottatt skulde en lengde på 10—11 meter for B. 5 og 12—13 meter for de mindre hus av typen B. 6 ikke være usedvanlig.

Bredden på C-typene var:

Bredde i meter.	C. 2.	C. 3.	C. 5.	C. 6.	C. 7.	C. 8.
Under 4	2	-	-	-	-	-
4	1	2	-	2	-	-
4.5	5	6	-	3	-	-
5	2	1	1	5	-	3
5.5	4	1	6	1	4	2
6	-	1	9	2	3	7
6.5	1	3	4	-	17	34
7	-	-	4	-	6	18
7.5	-	-	2	-	9	17
8	-	-	-	-	2	1
8.5	-	-	-	-	-	2
9	-	-	-	-	-	-
Sum	15	14	26	13	41	84

Breddemålene er for de eldre hus mere spredte enn de var for A- og B-typene. Vi har jo også her med strøk å gjøre som er yderst ulike, og som strekker sig fra Østlandet i syd til Trøndelagen i nord. Men det synes tross denne spredning av tallene som om breddemålene både for de eldste typer og for C.6 har mere til felles med Trøndelagen enn med Østlandet.

Typene C. 5, C. 7 og C. 8 er bredere. En meget almindelig bredde for C. 5 er 6 meter, for C. 7 6—7 meter og for C. 8 6.5—7.5 meter.

Lengdemålene for de samme typer var:

Lengde i meter.	C. 2.	C. 3.	C. 5.	C. 6.	C. 7.	C. 8.
6	1	-	-	-	-	-
6.5	4	1	5	-	-	-
7	-	2	4	-	-	2
7.5	3	5	9	-	-	17
8	1	1	4	1	-	15
8.5	4	4	-	-	-	33
9	-	-	3	-	2	12
9.5	1	1	-	-	3	2
10	-	-	1	1	7	2
10.5	1	-	-	3	11	-
11	-	-	-	3	2	1
11.5	-	-	-	1	7	-
12	-	-	-	2	5	-
12.5	-	-	-	2	2	-
13	-	-	-	-	1	-
13.5	-	-	-	-	1	-
Sum	15	14	26	13	41	84

Lengdemålene for C. 2 og C. 3 er også spredte, men ligger alt i alt nærmere Trønderhusene enn Østlandshusene. Målene for C. 5 samlet sig om 7—8 meter, for A. 5 var de 8—9 meter. Dette sammenholdt med breddemålene viser at C. 5 er et mindre hus enn A. 5. Omtrent alle mål for C. 8 faller mellom 7.5—9, altså nærmere A. 5 enn C. 5. Almindelige lengdemål for C. 6 er 11—12 meter og for C. 7 10—12 meter.

De mål jeg hittil har behandlet gir et bilde av plantypenes form. Et annet spørsmål er husenes og rummenes kvadratflate. Den bebyggede flate har jeg beregnet for hvert av rissene ved å multiplisere lengdemål med breddemål, uten hensyn til om disse er indre eller ytre mål, da opplysning om dette som regel mangler. De mål som er fremkommet på denne måte er så gruppert etter størrelsen.

Grupperingen av A-typene etter samlet kvadratflate gjengis nedenfor:

Bebygget areal i m ² .	A. 1.	A. 2, ₁ .	A. 2, ₂ .	A. 3, ₁ .	A. 3, ₂ .	A. 5.
18—20	1	-	-	-	-	-
20—24.9	1	-	-	1	-	-
25—29.9	-	-	-	-	-	-
30—34.9	-	2	1	-	-	-
35—39.9	-	3	4	-	3	-
40—44.9	-	3	2	1	2	2
45—49.9	-	1	2	-	5	7
50—54.9	-	-	3	-	3	7
55—59.9	-	-	-	-	-	10
60—64.9	-	-	4	-	-	10
65—69.9	-	-	-	-	-	2
Tilsammen	2	9	16	1	13	38

Som man vil se er dette flatemål for små hus, det er så godt-som ingen som når op over 65 m², men der er stor forskjell mellom formene, en forskjell som stiller det moderne hus (A. 5) i en stilling for sig. Over halvparten av opgavene for denne stueform ligger mellom 55—65 m², bare 4 av de 39 riss av de andre typer når op over 54 m². Hermed er ikke sagt at de hus som har vært bygget etter de eldre former alltid er så små. Eksempelvis nevnes at alle de tre Gudbrandsdalsstuer av form A. 2,₁ på Maihaugen er større enn de vi har fått oppgitt¹, men dette er større gårders

¹ Etter grunnrissene i Anders Sandvig: «De Sandvigske Samlinger», Lillehammer 1907, var kvadratflaten uten sval (utvendig mål, innvendig mål i parentes) 57 m² (48) for Vigstadstuen, 72 m² (64) for Løkrestuen og for Hjeltarstuen 79 m² (71).

eldre våningshus. Det vi har fått eller skulde få var småhusene, og målene kan naturligvis ikke tas for annet enn hvad de er: de skulde gi et uttrykk for det flateinnhold som småhusene vanlig har. Det synes mig da ikke urimelig å lese tallene slik: De eldste typer med hel eller delt kove har oftest som småfolks hus en grunnflate på 35—45 m² — det er 12 av de 25 riss som dekker denne flate —, men variasjoner i begge retninger er dog ikke sjeldne. Grensen opad ligger omkring 54 m², nedad omkring 30 m². Videre gir tallene et uttrykk for at innførelsen av eget kjøkken leder til noget, men ikke meget større hus i de eldre typer. Først ved overgangen til den kvadratiske stueform A. 5 utvides huset vesentlig. Utvidelsen kan vel efter våre oppgaver best antydes således at mens den vanligste størrelse på de eldste hus-typer A. 2,1 og 2 er 35—45 m², er den på de eldre hus med særskilt kjøkken (A. 3) 40—45 m² og på de moderne hus (A. 5) 55—65 m². Det er det meste tallene kan si, og selv dette må bare tas som eksempler som viser tendensen, ikke som eksakte tallopgaver.

For A. 2,1 og 2, som begge vesentlig skriver sig fra fjell-bygdene, varierer målene ikke så lite innen ett og samme dalstrøk, et forhold som delvis henger sammen med at man snart får de minste husmannsstuer, snart de eldre hus på vanlige gårder. Det dalstrøk som har oppgitt mest ensartede mål er Hallingdal, nemlig $6 \times 9 = 54$ m² både fra Gol, Ål og Flå.

Grupperingen av B-typene gav følgende resultat:

Bebygget areal i m ² .	Trøndelagen.					Nord-Norge.		
	B. 2,1.	B. 3,1.	B. 3,2.	B. 5.	B. 6.	B. 3,1.	B. 3,2.	B. 5.
Under 20	-	-	-	-	-	3	-	-
20—24.9	-	-	3	-	-	7	3	-
25—29.9	2	1	1	-	-	3	7	1
30—34.9	4	1	5	-	-	5	6	2
35—39.9	2	-	1	-	-	-	2	3
40—44.9	1	-	4	1	2	-	1	3
45—49.9	-	-	4	3	3	-	-	2
50—54.9	-	-	1	1	2	-	2	3
55—59.9	-	-	-	3	3	-	-	1
60—64.9	-	-	-	1	4	-	-	-
65—69.9	-	-	-	1	4	-	-	-
70—74.9	-	-	-	-	2	-	-	-
75—79.9	-	-	-	-	2	-	-	-
Sum	9	2	19	10	22	18	21	15

De eldre B-typer gir, som man lett ser, noget mindre rum enn de tilsvarende på Østlandet. Uten å utgi tallene for absolutte mål kan man uttrykke det således at mens kovestuenene på Østlandet hyppigst var opgitt å ha en grunnflate på 35—45 m², er de i Trøndelagen hyppigst opgitt med en grunnflate på 30—40 m². Også i Trøndelagen er der en tendens til at husets grunnflate blir større når kjøkkenet kommer til, men oppgavene er her meget spredte. De større hus av B. 3-typen — omkring 45 m² — er opgitt fra Innerheds flatbygder, de minste fra kyststrøkene og enkelte fjordbygder som Leksvik og Verran. Også tallene for B 3 gir inntrykk av litt mindre hus enn på Østlandet. De utvidede Trønderhus — B. 5 med langkammers og B. 6 med nystue — gir, i forhold til det inntrykk disse lange hus gjør, ikke store grunnflater. Variasjonene er her ganske store, men det samlede inntrykk er at 45—55 m² inklusive er en vanlig størrelse for B. 5 — det var 6 av de 10 riss som lå innen disse grenser. B. 6 er vanskeligere å bestemme. Der er av denne type opgitt både større og mindre hus, og undertiden har det vært vanskelig å skille mellom denne og B. 5 efter de tegninger som er gitt. Så meget tør man dog si at en størrelse på 55—70 m² er forholdsvis hyppig. Alle de riss vi har fått av B-typene fra Nord-Norge har meget små mål, mindre enn husene annensteds i landet.

Av C-typene gjengir jeg følgende gruppering:

Bebygget areal i m ² .	C. 2.	C. 3.	C. 6.	C. 7.	C. 8.	C. 5.	C. 5. ¹
20—24.9	3	-	-	-	-	-	-
25—29.9	3	1	-	-	-	-	-
30—34.9	2	3	-	-	-	-	1
35—39.9	1	6	-	-	1	4	3
40—44.9	3	-	3	-	6	2	2
45—49.9	2	1	1	-	12	3	4
50—54.9	1	2	2	2	13	1	1
55—59.9	-	1	2	3	17	1	-
60—64.9	-	-	4	6	23	2	-
65—69.9	-	-	1	7	6	1	-
70—74.9	-	-	-	7	3	1	-
75—79.9	-	-	-	3	3	-	-
80—84.9	-	-	-	5	-	-	-
85—89.9	-	-	-	2	-	-	-
90—94.9	-	-	-	2	-	-	-
95—99.9	-	-	-	4	-	-	-
Sum	15	14	13	41	84	15	11

¹ Nord-Norge.

Størrelsen på de riss vi har for de eldre stueformer varierer sterkt, men også her finner vi en tendens til større hus når der innrettes eget kjøkken. Det dobbelte hus av enkel bredde (C. 6) faller i størrelse nær sammen med Trøndertypen B. 6. Det dobbelte hus av dobbelt bredde er derimot betydelig større. De fleste riss ligger mellom grensene 55—85 m². De moderne kvadratiske hus (C. 5 og C. 8) er større enn de eldre hus, men mindre enn C. 7. De fleste av typen C. 8 ligger mellom 50—65 m², en størrelse som ligger A. 5 nær, C. 5 derimot er mindre, — 40—50 m² er en meget vanlig størrelse.

Jeg har flere ganger ovenfor pekt på forskjellen mellom nyere og eldre stueformer. Da det kan ha sin interesse å se hvordan deres størrelse stiller sig alt i alt, har jeg nedenfor stillet dem mot hverandre. Jeg får på denne måte, ved å se bort fra A-, B- og C-former, færre grupper, som består av beslektede, om enn noget uensartede undergrupper. En slik sammentrengt tabell kan lett føre vill hvis man vil bruke den til mer enn den er: å gi et koncentrert inntrykk av størrelsesforskjellen mellom typene.

Grunnflate i m ² .	Eldre, enkle typer A. 2—3 + B. 2—3 + C. 2—3.	Moderne typer A. 5, C. 5 og C. 8.	B. 5, B. 6 og C. 6.	C. 7.
	1	2	3	4
15— 24.9	19	-	-	-
25— 34.9	47	1	3	-
35— 44.9	39	20	13	-
45— 54.9	27	48	18	2
55— 64.9	5	63	17	9
65— 74.9	-	13	7	14
75— 84.9	-	3	2	8
85— 94.9	-	-	-	4
95—104.9	-	-	-	4
Sum	137	148	60	41

Tabellen gir et visst uttrykk for hvor store småfolks hus har vært og ennu ofte er (rubr. 1), og hvilke størrelser der nu bygges efter (rubr. 2). Den gir også et uttrykk for hvor store våningshusene er på mange småhus og mindre gårder i Trøndelagen (rubr. 3) og på gårdene i enkelte strøk på Vestland og Sørland (rubr. 4). Å feste dette inntrykk i bestemte tall lar sig på grunn av materialets art ikke godt gjøre.

Innen den ramme som grunnflaten gir skal rummene innrettes. Som vi før har sett har skikken med hvordan rumordningen skal være ikke gitt ophav til mange former hos de

mindre typer. Det er to eller tre rum, kjøkken medregnet, som der skal skaffes plass for. Bare i nogen av typene er der tale om fire eller fem rum. Men når rummene er så få, vil en oversikt over deres størrelse gi ikke så lite om boligforholdene for dem som bor der. Å gi en oversikt faller enklest for Østlandet, hvis nye småhus er bygget på samme plan som de eldre. Som et utgangspunkt for denne oversikt gjengir jeg her en tabell over størrelsen av de enkelte rum:

Størrelse i m ² .	A. 2,1		A. 2,2			A. 3,2			A. 5		
	stue.	kove.	stue.	2 kover.		stue.	kam.s.	kj.	stue.	kam.s.	kj.
				1	2						
5—9.9	-	-	-	1	8	-	8	5	-	-	-
10—14.9	-	4	-	7	2	-	4	6	1	1	-
15—19.9	-	2	-	3	1	-	-	1	21	26	27
20—24.9	3	-	3	-	-	5	-	-	8	6	6
25—29.9	3	-	1	-	-	4	-	-	2	-	-
30—34.9	-	-	4	-	-	1	-	-	1	-	-
35—39.9	-	-	2	-	-	1	-	-	-	-	-
40—44.9	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Sum	6	6	11	11	11	12	12	12	33	33	33

Den overveiende del av stueene er i den eldre type 20—35 m², og ca. $\frac{2}{3}$ er 20—30 m² store. I det moderne hus (A. 5) er den overveiende del av stueene 15—25 m² og ca. $\frac{2}{3}$ 15—20 m² store, altså en mindre stue. Det er et resultat som ikke virker overraskende. Blandt de eldre typer har A. 2,2 de største stuer. De er jo også litt større hus enn A. 2,1. Koven er i alle de eldre typer meget små rum, 10—20 m², om der er udelt kove. Er der delt kove, er den ene oftest 10—15 m², den annen 5—10 m². Et noget klarere bilde av dette rum får man kanskje ved å si at det er et rum så langt som husets bredde og 2 à 3 meter bredt. Deles dette lange rum op i 2 like rum, må rummene bli små som i typen A. 2,2. Som regel deles koven — som man ser — ikke i to like store rum. Det ene — større — blir beboelsesrum, det annet — mindre — spiskammer, opvaskrum (vassklev) eller lignende. Kjøkkenet i A. 3,2 er meget lite, dog større enn kammerset. Sammenstillingen viser at der i det moderne hus er mere likevekt mellom rummene: kjøkken og kammers er større og stuen mindre enn i de eldre stueformer¹.

¹ Henrichs har i sitt tidligere nevnte arbeide meddelt en rekke mål for hus på Romerike. Efter hans opgave har jeg tatt ut følgende: Av 193 opmålte hus var 91 av form A. 3,1, 46 av form A. 3,2 og 56 av form A. 5. Av de første hadde 30 stor stue (gjennomsnittsstørrelse 17.6 m²) og lite kjøkken (gjennomsnittsstørrelse 13.2 m²), 32 like stor stue som kjøkken (gj.snitt 16.5 m²) og 29

Når vi nu skal sammenligne rummene i disse forskjellige hus, kan vi imidlertid ikke nøie oss med å sammenligne etter navn, men må også ta hensyn til bruken. I den eldste type — kovestuen —, her representert med A. 2,1 og A. 2,2, er det stuen som først og fremst brukes, i den moderne type, A. 5, kjøkken og kammer, stuen står ofte på stas. Ut fra et boligstandpunkt er det, hvor dette er tilfelle, riktigst å stille sammen stuedelen for de eldre bygninger med kjøkkendelen for de nyere.

Størrelse i m ² .	A. 2 stuedel.	A. 5 kjøkken- del.
15—19.9	-	1
20—24.9	6	14
25—29.9	4	13
30—34.9	4	5
35—39.9	2	-
40—44.9	1	-
Sum	17	33

En slik sammenstilling viser at hvis bruken av rummene i A. 5 er som antydnet, så er ikke fordelene så stor ved overgangen til den nye hustype. Dette naturligvis sett fra ett synspunkt. Jeg skal være den siste til å nekte at det i én retning betyr et kulturelt fremskritt å kunne tilfredsstille sin trang til å ha en «bestestue». Men jo mindre rummene brukes, dess mindre blir fordelene fra et boligstandpunkt sett. Nu må vi dog huske at det vi her taler om er grunnplanen og ikke hele huset. De moderne hus gir ofte en plass i 2den etasje, som de gamle ikke gav, og som delvis ialfall kan opveie det at alle rum i 1ste etasje ikke brukes; men man må også huske at jeg på den annen side ikke har regnet koven med i de eldre hus, og den brukes som regel til daglig. Ofte er der også sengerum på loftet.

Som sagt kaster en sammenstilling av stuedel og kovedel lys over hvor meget rum der brukes til daglig, men sammenstillingen kan også gi andre opplysninger. Jeg har oftere talt om utvidelsen

stort kjøkken (gj.snitt 19.2) og liten stue (gj.snitt 13.2), som på risset fra Rømskog, side 64. I husene av formen A. 3,2 var stuen 20.4, kjøkkenet 12.7 og kammeret 10.5 m², og i husformen A. 5 var stuen 20.1, kjøkkenet 14.8 og kammeret 13.5 m², alt i gjennomsnitt. Disse oppgaver, som er fra en enkelt bygd for ca. 25 år siden, stemmer ikke helt med mine mål. Jeg har merket mig at det riss han gir av A. 5 ikke er kvadratisk. Det avviker fra de riss av A. 5 jeg har fått i flere retninger. Det ligner nærmest et stort hus av formen A. 3,2, hvor der er tatt en gang av stuen.

av huset, og at denne først og fremst er skjedd ved at huset er blitt bredere. Samtidig er kovedelen vokset på stuens bekostning, så at man istedenfor den store stue og smale kove har fått en stueform delt i to omtrent like store deler: stuedel og kovedel. Sammenstillingen nedenfor gir uttrykk for denne endring i husformen.

Størrelse i m ² .	Stuedel.			Kovedel.		
	A. 2.	A. 3.	A. 5.	A. 2.	A. 3.	A. 5.
10—14.9.....	-	-	-	5	-	-
15—19.9.....	-	1	-	4	7	1
20—24.9.....	6	5	6	7	4	14
25—29.9.....	4	4	14	-	1	13
30—34.9.....	4	1	8	-	-	5
35—39.9.....	2	1	5	-	-	-
40—44.9.....	1	-	-	-	-	-
Sum	17	12	33	17	12	33

Tallene gir uttrykk for at stuedelen er noget, om enn ikke meget større i de nye enn i de gamle hus. Huset er nok vokset i bredde, men samtidig er veggen mellom kovedel og stuedel flyttet mere midt på huset, så stuedelen ikke er vokset med hele denne utvidelse. Av stuedelen tas der dessuten en gang, så selve stuen blir mindre enn før. Den del av huset som har vokset blir kovedelen, både ved at huset utvides i bredden, litt i lengde, og ved at kovedelen optar forholdsvis mer av huset enn før. Regner man ut hvor mange pct. kovedelen eller kjøkkendelen utgjør av hele huset, får man et bilde av denne side av utviklingen.

Kovedel i pct. av huset.	A. 2.	A. 3.	A. 5.
Under 30 pct.	2	-	-
30—34.9 «	1	1	-
35—39.9 «	6	2	1
40—44.9 «	6	3	10
45—49.9 «	2	3	4
50—54.9 «	-	3	17
55—59.9 «	-	-	1
Sum	17	12	33

Forskyvninger henimot likevekt mellom stuedel og kovedel er tydelig allerede ved overgangen fra A. 2 til A. 3 og blir ennu mere utpreget ved overgangen til A. 5.

Trøndertypene gir, som man vil huske, i sin enkleste form noget mindre grunnflate og også mindre rum. Stuen er litt mindre, og husene har som regel kove og gang, ikke hel kove eller to kover.

Størrelse i m ² .	B. 2		B. 3, ²		B. 5			B. 6			
	stue.	kove.	stue.	kj.	stue.	kj.	lang- kam.s.	stuer.		kam.s.	kj.
								1	2		
5—9.9 m ² ..	-	9	-	8	-	4	4	-	-	-	-
10—14.9 «.	-	-	4	9	1	2	2	1	2	5	1
15—19.9 «.	3	-	5	1	2	3	4	7	6	4	6
20—24.9 «.	4	-	4	-	6	2	1	4	9	2	2
25—29.9 «.	2	-	5	-	2	-	-	7	3	-	-
30—34.9 «.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
35—39.9 «.	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
Sum	9	9	18	18	11	11	11	20	20	11	9

Forholdet mellom Trøndertypene og de tilsvarende Østlandstyper kan kanskje best beskrives så: I Østlandstypen, A. 2, lå den alt overveiende del av stuen mellom 20 og 35 m², i Trøndertypen, B. 2, mellom 15 og 30 m², og koven er i begge typer et meget lite rum; men selv om man regner med halvkove på Østlandet, blir Trønderstuens kove minst. Også i Trøndelagen er der tendens til samme forskyvning mellom kovedel og stuedel ved overgangen til eget kjøkken, et forhold som illustreres best ved følgende sammenstilling:

Kovedel i pct. av huset.	B. 2.	B. 3.
Under 30 pct.....	-	-
30—34.9 «.....	2	-
35—39.9 «.....	3	1
40—44.9 «.....	4	9
45—49.9 «.....	-	4
50—54.9 «.....	-	3
60—64.9 «.....	-	1
Sum	9	18

Stuene i de utvidede hus (B. 5 og B. 6) holder sig også mellom 15 og 30 m², og koven blir litt utvidet også i disse typer når den går over til å tjene som kjøkken.

Det kan ha sin interesse å sammenligne de mål vi har fått oppgitt med noen mål som er oppgitt av dr. Støren¹. Han oppgir stuenes størrelse for 8 hus, herav 3 under 15 m², 2 15—20 m², 1 20—25 m², 1 25—30 m² og 1 30—33 m². Av disse er de 4

¹ Jfr. l. c., side 929.

minste, efter det han sier, grenseverdier nedad. Igjen blir 4 fra 15—30 m² og 1 over, et forhold som ikke skulde stemme så dårlig med våre mål for små hus. Han sier at en stuestørrelse på ca. 30 m² vil være typisk for de fleste gårder, altså større enn vi har fått opgitt for B. 6. Kammerset er også hos ham et lite rum, 5 var under 10 m² og 2 10—15 m², begge mål som ligger innenfor de grenser vi har fått opgitt.

Nordlandshusene av Trøndertype er som før sagt meget små. Jeg gjengir her målene på rummene:

Størrelse i m ² .	B. 3, ¹		B. 3, ²		B. 5		
	stue.	kj.	stue.	kj.	stue.	kj.	kam.s.
Under 10.....	2	10	-	5	1	13	10
10—14.9	8	7	1	1	4	3	6
15—19.9	7	1	2	-	5	-	-
20—24.9	1	-	2	-	4	-	-
25—29.9	-	-	1	-	2	-	-
Sum	18	18	6	6	16	16	16

Vestlandstypenes mål gjengis i følgende tabeller:

Størrelse i m ² .	C. 2		C. 3, ²			C. 5		
	stue.	kam.s.	stue.	kj.	kam s.	stue.	kj.	kam.s.
Under 10 m ²	-	12	-	10	10	-	3	8
10—14.9 «	2	2	-	4	4	4	5	5
15—19.9 «	4	-	9	-	-	7	5	2
20—24.9 «	2	-	3	-	-	4	1	-
25—29.9 «	5	-	1	-	-	-	1	-
30—34.9 «	1	-	-	-	-	-	-	-
35—39.9 «	-	-	1	-	-	-	-	-
Sum	14	14	14	14	14	15	15	15

Størrelse i m ² .	C. 6			C. 7				
	stue.	stue.	kj.	stue.	stue.	kj.	kam s.	kam.s.
Under 10 m ²	-	1	9	-	-	13	9	19
10—14.9 «	-	6	3	5	13	20	18	15
15—19.9 »	5	3	1	24	19	5	-	2
20—24.9 «	3	3	-	8	7	1	-	-
25—29.9 «	5	-	-	2	-	-	-	-
30—34.9 «	-	-	-	-	-	-	-	-
35—39.9 «	-	-	-	-	-	-	-	-
Sum	13	13	13	39	39	39	27	36

Størrelse i m ² .	C. 8				Nord-Norge.							
					C. 5			C. 8				
	stue.	stue.	kj.	kam.s.	stue.	kj.	kam.s.	stue.	stue.	kj.	kam.s.	
Under 10 m ² .	-	2	35	53	-	3	7	-	-	2	1	
10—14.9 «	13	25	34	17	5	5	2	-	1	-	1	
15—19.9 «	55	46	7	-	3	1	-	1	1	-	-	
20—24.9 «	8	3	-	-	1	-	-	1	-	-	-	
25—29.9 «	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
30—34.9 «	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
35—39.9 «	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Sum	76	76	76	70	9	9	9	2	2	2	2	

Tallene over stuestørrelsen for de eldste C-typer er spredte, men ligger dog alt i alt nærmere Trøndertypen enn Østlandstypen, størsteparten ligger mellom 15—30 m². Den eldre type med kjøkken (C. 3,₂) har en stuestørrelse på 15—25 m² og kammerset eller kjøkkenet er meget lite — 10 av 14 var under 10 m². Kjøkkenet er etter våre opgaver ikke større enn det gamle kammers. Den mere kvadratiske stueform, C. 5, gir en stue som er mindre enn de eldre typer, men et større kjøkken og et noget større kammers. Overgangen fra de eldre hus til formen C. 5 er som før nevnt usikker, men utvidelsen er først og fremst skjedd ved å øke husets bredde. Denne er kommet som tilvekst til kjøkkenet og har gitt stuedelen sitt kammers. Forskyvning av tverrveggen som deler huset i to er derimot ikke så utpreget ved C-typene som ved A-typene, noget som vil fremgå av følgende sammenstilling:

Kovedel i pct. av huset.	C. 2.	C. 3.	C. 5.
30—34.9 pct.	3	-	-
35—39.9 «	6	2	-
40—44.9 «	4	8	10
45—49.9 «	1	2	1
50—54.9 «	-	1	4
55—59.9 «	-	2	-
Sum	14	15	15

Av de andre Vestlandstyper har C. 8 mest interesse. Den gir 2 stuer, 1 kjøkken, 1 kammers og gang. Stuene er små, mindre enn grupperingen viser, fordi den overveiende del av målene i

gruppen 15—19.9 samler sig omkring 16 m², kjøkkenet og kammeret er mindre enn de tilsvarende rum i A.5.

C.7, som alt i alt er en større hustype, har større stue og kjøkken og større kammers enn C.8, men mindre enn i de eldre småhus på Østlandet og Trøndelagens smågårder.

Efter denne statistiske gjennomgåelse av husenes størrelse har jeg, for å festne hvordan rumordningen er, nedenfor stillet sammen bestemte hus av ulike grunnplaner fra forskjellige strøk av landet.

Riss fra	Samlet grunnflate.	Stue.	Kammers eller kjøkken.	Kammers.	Gang.
Grunnflate ca. 45 m ² .					
A. 2,2 Vågå	5 × 9 = 45 m ² .	25	12	8	-
B. 3,2 Holtålen	5 × 9 = 45 m ² .	25	12	-	8
A. 5,1 Degernes	6.9 × 7.7 = 45.4 m ² .	15.5	10.8	9.8	9.3
A. 5,2 Spydeberg	6.1 × 7.6 = 46.4 m ² .	15.6	11.8	10.7	8.3
C. 5,2 Frænen	6 × 8 = 48 m ² .	16	16	8	8
C. 5,2 Jelsa	5.7 × 7.3 = 41.1 m ² .	15.5	11.9	7.8	5.9
C. 5,2 Træna	6 × 7.6 = 45.4 «	13.1	14.3	9.5	8.5
C. 8,3 Mykland	6 × 7.5 = 45.0 «	14.0 12.3	6.3	6.3	6.1
C. 8,2 Hidra	6 × 7.5 = 45.0 «	14 13	7.2	7.9	2.9
B. 6,2 Orkanger	4.5 × 10 = 45.0 «	15.8 15.8	9.0	-	4.4
B. 6,3 Geitastrand	4 × 10.5 = 42.0 «	16.0 14.0	8.0	-	4.0
B. 5,3 Stemschaug	4.5 × 10 = 45.0 «	20.3	9.0	11.3	4.4
B. 5,1 Øksendal	5 × 8.8 = 44.0 «	22.4	7.2	9.6	4.8
B. 5,1 Byneset	5 × 9.5 = 47.5 «	19.2	12.8	11.0	4.5
Grunnflate ca. 54 m ² .					
A. 2,2 Gol	6 × 9 = 54 m ² .	33	10.5	10.5	-
A. 5,1 Nannestad	« « » «	18	13.5	13.5	9
A. 5,1 Lørenskog	7 × 8 = 56 «	16	14	14	12
C. 5,4 Bindal	6.5 × 8 = 52 «	16	16	10	10
C. 8,1 Hornnes	6.8 × 8 = 54.4 «	15.2 15.2	9	9	6
C. 8,1 Fjære	7 × 8 = 56 «	14 14	10.5	10.5	7
C. 8,1 Hjelmeland	6.3 × 8.8 = 55.6 «	16.7 16.7	9.5	6.4	6.3
C. 8,1 Sande (Møre)	7 × 8 = 56 «	15 15	11.4	6.5	8.1
B. 6,2 Frøf	5 × 11 = 55 «	20 20	9	-	6.0
B. 5,3 Frei	5 × 11 = 55 «	22.5	10.5	15.0	7.0
B. 5,5 Fauske	5 × 10.5 = 52.5 «	22.4	10.0	12.0	8.1
B. 5,4 Beitstad	5 × 11.5 = 57.5 «	22.5	15.0	12.0	8.0
Grunnflate ca. 63 m ² .					
A. 2,2 Skjåk	7 × 9 = 63 m ² .	42	12	9	-
A. 5,1 Aurskog	« « « «	23.4	15.8	15.8	8
A. 5,1 Rakkestad	« « « «	25	14	14	10
A. 5,1 Skedsmo	« « « «	20.3	13.5	18	11.2
A. 5,1 Lardal	« « « «	25	14	14	10
C. 8,1 Rovde	« « « «	20.3 20.3	9.4	6.9	6
C. 8,2 Hægeland	« « « «	18 18	10.5	10.5	6
C. 8,1 Mosterøy	7.6 × 8.2 = 62.1 m ² .	16.8 16.8	12	9.9	6.6
B. 6,3 Bjugn	5 × 12.6 = 63.0 «	22.4 22.4	12	-	6.2
B. 6,3 Sandstad	5.5 × 12 = 66.0 «	27.5 22.0	10.5	-	6.0

De hus som er opført i denne tabell er valgt ut fra prinsippet like stor grunnflate hos de forskjellige typer og gjengir derfor ikke helt ut det jeg har sagt ovenfor om forholdet mellom lengde og bredde. Tabellen gir innblikk i hvordan en og samme grunnflate utnyttes ved de forskjellige typer. Da jeg i de følgende avsnitt flere ganger kommer tilbake til denne sammenstilling, skal jeg her nøie mig med å peke på at den type som efter sin størrelse gir det rummeligste kjøkken er C. 5, og den som gir det minste kjøkken og det minste kammers er C. 8, som sett i forhold til A. 5 vinner noget for rummene ved å gjøre gangen svært liten.

4. *En, halv-* Jeg har hittil bare opholdt mig ved husenes grunnplan og hvor-
annen eller dan denne har formet sig, men er ikke kommet inn på deres vekst
to etasjer. i høiden. Om skikken med å bygge en-, halvannen- og to-etasjes hus og dens utvikling foreligger der lite siden Eilert Sundt skrev i 60-årene¹. Hans undersøkelse av dette forhold tok vesentlig sikte på bøndernes hus, ikke så meget på småfolks, og i mange strøk av landet har disse to klassers hus ikke fulgt samme utviklingslinje. De opplysninger som mitt materiale gir om disse forhold er få, men jeg tror å kunne sammenfatte det som foreligger så: På Østlandets flatbygder beholdt småfolks hus en etasje, mens gårdene etterhvert fikk 2 fulle etasjer fra omkring 1720 til henimot 1800. Da gårdenes hus på en stor del av flatbygdene gikk over til 1½-etasje — overgangen setter inn i mange strøk omkring 1820—1830 og er ennå ikke avsluttet —, beholdt fremdeles småhusene en etasje, og først i den siste del av forrige og første del av dette århundrede begynner de å vokse med en halv etasje, først med rum innrettet i røstene; i det siste kommer der arkutbygninger til, som skjemmer husene, men gir mere rum. Jo lengere man kommer bort fra flatbygdene, dess bedre holder de gamle former sig, og småhusene vokser ikke i høiden. I enkelte dalstrøk hvor grunnformen er den samme for småhusene og gårdene er de siste ofte på to etasjer de første bare på én etasje. Anvendt på plantypene skulde dette bli at A. 2 som regel er et enetasjes hus for småfolk, på gårdene i enkelte av fjellbygdene (f. eks. Gudbrandsdalen og Valdres) et to-etasjes. I de senere år bygges også A. 2 undertiden så høit at rum kan innredes i røstene. A. 3 er også som regel en-etasjes, men bygges undertiden så høit at rum kan innredes i røstene. A. 5 er oftest 1½-etasjes med eller uten ark. På Sør- og Vestland har småfolks hus fulgt samme langsomme utvikling fra 1 til 1½ etasje. Utviklingen i Telemark og Sørlandsfylkene har stort sett fulgt samme linjer som østpå: husene på gårdene får to etasjer, mens

¹ Se l. c., side 136 ff.

småhusene beholder en. Også her er overgangen fra 2 til $1\frac{1}{2}$ etasje for litt større hus avsluttet ved kysten og i full gang i de indre bygder¹. På Vestlandet synes den to-etasjes bygning ikke nogen gang å ha spillet den rolle som på Øst- og Sørland. Anvender vi dette på typene, får vi C. 2 og C. 3 som regel en-etasjes, i fjellbygdene på gårdene ofte med to fulle etasjer. C. 5 er som regel halvannen-etasjes. C. 6 har to etasjer i Sørlandets fjellbygder (f. eks. Setesdal), andre deler av Sørlandet og i Romsdal og Nordmøre fogderier av Møre fylke, ellers oftest $1\frac{1}{2}$ etasje på Vestlandet. C. 7 har to etasjer i Mandalsstuens strøk og som eldre bygning på Sørlandet, men ellers oftest bare $1\frac{1}{2}$ etasje.

Trøndelagen er den eneste større landsdel i Norge hvor den almindelige skikk har vært og er å bygge små og store hus i to fulle etasjer. Riktignok finnes der små hus med en eller ikke fulle to etasjer, men dette er undtagelser, og det mest ute i kyststrøkene eller på enkelte steder i Nord-Trøndelag. I Nord-Norge derimot har husene hyppigere $1\frac{1}{2}$ etasje enn 2 etasjer, også når det gjelder Trøndertypene. Anvendt på typene vil dette si: alle B-typer har i Trøndelagen som oftest to fulle etasjer, i Nord-Norge oftest $1\frac{1}{2}$.

Dette sagt med bred penn; der er undtagelser både i den ene og annen retning fra det jeg har sagt om typene, men dette er den regel jeg har kunnet finne. Denne regel sier mere, den sier at vi kan følge en bestemt utvikling henimot det $1\frac{1}{2}$ -etasjes hus som almen type for husene på den norske landsbygd. Et fremskritt for de hus som har hevet sig til denne høide — et tilbakeskritt for de andre. Jeg sier fremskritt når jeg tenker på antallet av rum som legges til; tenker jeg på utseendet, så har $1\frac{1}{2}$ etasje ikke bare vært til gagn. Så rofløse i norsk byggeskikk som de $1\frac{1}{2}$ -etasjes hus *kan* være har de 2-etasjes vanskelig for å bli, og husene bør ikke bare være til å bo i, de skulde også gi den glede som det er å ha noget vakkert å se på.

Jeg taler om husenes utseende, men der er en ting som preger dette mer enn etasjehøide, og det er taket. Fordi dette spiller så stor rolle, og fordi den forskjellige taktekning bestemmer takenes karakter, skal jeg i store trekk sammenfatte det ordførerne har opplyst om denne ting. De detaljerte opplysninger er gitt i kapitlet om stueformenes utbredelse.

Det almindelige taktekningsmateriale på husene i Norge er teglsten, skifer, spon og torv. Det nyeste som nu truer med å trenge

5. *Takene og veggene.*

¹ Jfr. Eilert Sundt l. c., side 284 ff., og flere uttalelser fra ordførerne i avsnitt 9.

frem er bølgeblikk. Ved siden av disse materialer forekommer cementsten og papp (tjære-papp og asfalt-papp) ikke sjelden. Det eldste taktekningsmateriale er torv, som engang har vært det eneste over hele landet. Torvtakene har bidratt meget til å gi de norske hus sin karakter. De krever nemlig en stump takvinkel — høiden på takvinkelen = $\frac{1}{4}$ av grunnlinjen, \varnothing : en takvinkel ca. 130° —, og takvinkelen er en av de ting som sterkest preger et hus. Ved de andre materialer står man mere fritt og kan gjøre taket steilere. Vil man derfor lære noget om hvordan husene ser ut, er det vel verdt å legge merke til taktekningsmaterialet. Nu er det ikke så å forstå at torvtakvinkelen forsvinner fordi om torvtakene forsvinner. Torvtakene kan i sin tid ha bidratt til å danne en bestemt bygningstype, som beholder sin form selv efter at annet tekningsmateriale har fått innpass. Derfor er det viktig å vite om det er torvtakene som er almindelige eller nylig har vært almindelige i et bestemt strøk. Ofte vil dog overgangen til annet taktekningsmateriale lede til nogen hevning av taket, slik som i enkelte strøk av Trøndelagen. Har man denne betydning klart for sig, vil man lett forstå at de $1\frac{1}{2}$ -etasjes hus som *nu* bygges omkring byene, og hvis takvinkel er sterkt i slekt med den som opprinnelig er bestemt av slettelandets eldste taktekningsmateriale, halmen, ikke kunde bygges om man hadde vært henvist til å bruke torv, og at disse hus virker som fremmede, sammenlignet med vår gamle bebyggelse. Nu er det dog så at torvtakene er forsvunnet fra enkelte deler av landet for så lang tid siden at det preg den satte på husene er helt utslettet og glemt. Der har formet sig nye hus som føles hjemlige, mens de gamle former føles som noget fremmed som ikke hører til i disse trakter. På denne måte har bygningstypene fjernet sig mere fra hverandre enn grunnplanen gir utseende av.

Som man vet er torvtakene for lenge siden forsvunnet fra Østlandets lavlandsbygder, hvor teglsten tidlig fikk innpass. Nu er det teglstenstakene som omtrent er enerådende i Østfold, Akershus og Vestfold. I Hedmark, Vinger og Odal og Solør fogderier er også teglstenstakene meget utbredt, men de er her blandet med spontak, som i enkelte strøk som Romedal, Vinger, Åsnes og Våler spiller størst rolle. I Sør-Østerdal blir spontakene hyppigere enn andre, og i enkelte bygder i Nord-Østerdal er ennå torvtakene temmelig almindelige. På Hadeland er teglstenstakene hyppigst, på Land spontakene og på Toten teglsten og spon. Skifertakene preger Valdres og Sør-Gudbrandsdal, hvor de er blandet med torv-

tak. I Nord-Gudbrandsdal spiller torvtakene størst rolle. I Ringelike, Buskerud, Numedal og Sandsvær fogderier er der mest teglstentak — blandet med torv i Ådal og Sigdal og blandet med bordtak, spontak og cementtak i Numedal. I Hallingdal er taktekningen sterkt blandet — teglsten, skifer og torv er opgitt. I Bamble, Nedre Telemark og en større del av de nedre og vestre bygder i Øvre Telemark er teglstenstakene de hyppigste. Spontakene spiller dog en ikke liten rolle i enkelte bygder som Drangedal og Fyresdal og torv i Tinn, Seljord, Vinje og Rauland. I Aust- og Vest-Agder er teglstenstakene de vanligste undtagen i Setesdals øvre bygder og Tovdal og enkelte av de øvre bygder i Vest-Agder, hvor torvtakene ennå er hyppigst.

I Rogaland, som også mest har teglstenstak, er dette materiale blandet med skifer (torv nevnes bare fra Suldal). Teglsten og skifer er nevnt som det vanlige i Sunn- og Nordhordland, skifer som nyere, torv som eldre tekning i Hardanger. I Sogn og Fjordane synes skifer og teglsten å være det materiale som nu brukes, men torvtakene spiller langt større rolle her enn i de tidligere nevnte fylker; i Møre er torvtakene ennå det hyppigste, men trenges tilbake av skifertakene. I Sør-Trøndelag er torvtakene de hyppigste i Orkdal, Fosen, øvre del av Guldal og øvre bygder av Strinda og Selbu fogderi, men blandes med nyere tekningsmaterialer som spon, skifer og papp. I Nord-Trøndelag forekommer spon-, skifer- og teglstentakene oftest, undtagen i kyststrøkene, som har samme karakter som Fosen. I Nord-Norge er torvtakene hyppigst, men de trenges tilbake av materialer som spon, papp og skifer.

Alt i alt kan man si at teglstenstakene er de almindeligste over Østlandets flatbygder og innlandsbygder, Telemarks og Sørlandets midtre og nedre bygder og en stor del av Rogaland. Torvtakene har — foruten i enkelte fjellbygder øst- og sydpå — holdt sig best i Møre, Sør-Trøndelag og Nord-Norge, men også her trenges de tilbake av annet tekningsmateriale. Skifertakene er foruten i Valdres og Gudbrandsdalen mest utbredt på Vestlandet. De andre tekningsmaterialer hersker ikke over så store sammenhengende strøk. De materialer som synes å ha størst evne til å fortrenge de andre er teglsten og skifer, de andre almindelige materialer, som får innpass der hvor teglsten og skifer på grunn av transportomkostninger faller for kostbar, synes ikke å ha samme evne til å fortrenge torvtakene; men der er et nytt materiale som i de senere år har begynt å gjøre sig gjeldende, og som på grunn av sin billighet og forholdsvis holdbarhet nok kan komme til å spille en rolle.

Det er det hesligste av alt tekningsmateriale: bølgeblikk. Det blev i 1920 nevnt fra ordførerne i følgende herreder: Sør-Aurdal, Land, Lunde og Hovin (Telemark), Gjøvdal og Vegusdal (Aust-Agder), Frosta (Nord-Trøndelag), men har i de aller siste år fått en langt større utbredelse enn disse opplysninger gir uttrykk for.

Jeg har nu gitt en oversikt over de opplysninger ordførerne har gitt om husenes planordning og taktekningen. Men et hus består jo ikke bare av tak og grunnplan, materialet i veggene bidrar jo først og fremst til å gi huset preg. I Norge, hvor der på landsbygden så å si bare finnes trehus, har den forskjellige konstruksjon av veggene — laftekonstruksjonen og reisverkskonstruksjonen — dog ikke så meget å bety for husets utseende efterat det over størstedelen av landet blev almindelig å panele ytterveggene, og efterat man på de fleste steder er gått over til å bruke sinknov istedenfor knubbenov. Panelets art spiller for så vidt større rolle for utseendet enn det indre veggmateriale. Allikevel har det naturligvis sin store interesse å vite hvad det vanligste materiale i veggene nu er. På grunn av den måte hvorpå der blev spurt om dette — spørsmålet gjaldt det sedvanlige materiale i ytterveggene — er svarene ikke helt skikket til å gi et bilde av tendensen i utviklingen. Det er nemlig klart at hvis der bygges lite i en bygd, vil det vanlige materiale i veggene preges av de eldre laftede tømmerhus, selv om alle de nyere hus bygges av reisverk. Ofte har ordførerne skilt mellem gammel og ny bebyggelse i sine svar, men ikke alltid, og jeg har derfor valgt å behandle disse opplysninger sammen med den detaljerte gjennomgåelse av opgavene. Som stor hovedregel synes svarene dog å tyde på at reisverkskonstruksjonen er blitt den vanligste over store deler av Østlandet, men at den på Vestlandet, i størstedelen av Trøndelagen og Nord-Norge — kanskje undtatt Inntrøndelagen — ennu spiller en underordnet rolle i forhold til laftekonstruksjonen, o: laftet tømmer eller laftede planker. Innen mange av disse strøk synes ennu tømmerhusene som nye hus å være meget almindelige. Både om dette og om tømmerhusene paneles eller ei gir jeg som sagt nøiere opplysninger nedenfor.

**6. Litt om
hvordan
husene
ser ut.**

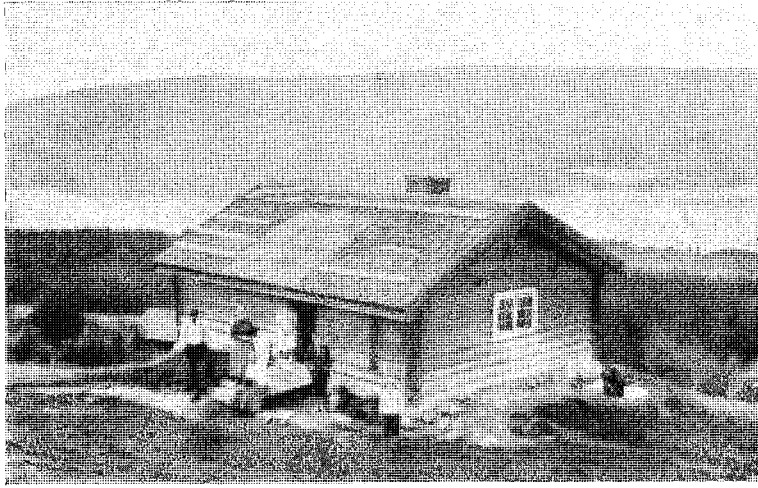
Som jeg har sagt før, kan der over en og samme grunnplan bygges hus som ser forskjellige ut. Det var nu mitt ønske å kunne vise dette og hvordan husene er. Det vilde ha gitt beskrivelsen av boligtypene mere liv og bidratt noget mer enn de skjematisk grunnplaner til forståelsen av hvad slags hus det var og er

småfolk bor i. Jeg tenkte mig da at det skulde vært mulig gjennom ordførerne å samle bilder av de forskjellige typer som gav uttrykk for hvordan de har sett ut gjennom tiden, så at man kunde følge småhusenes skiftende utseende fra landsdel til landsdel og fra tidsrum til tidsrum. En del vet vi om husenes utseende i tidens løp, men der foreligger intet samlet arbeide, og det som foreligger tar mest sikte på de store hus. Jeg vil presisere nærmere mit mål ved å si at det var å kunne vise utviklingen på Østlandet fra den upanelte tømrede kovestue med torvtaket til torumsbygningen med stue og kjøkken i dens forskjellige former og frem til det kvadratiske reisverkshus med stue, kjøkken, kammers og gang, det steile tak, arkutbygning og veranda. Hvordan tidenes smak og stil, eller mangel på stil, har virket, og hvordan vi nok har lært å bygge rummeligere hus, men ofte glemt å stille krav til småhusenes utseende. Det som jeg ønsket er ikke lyktes. Bare få av ordførerne har kunnet skaffe bilder som gir noget i denne retning, og dessverre er de fleste bilder av gårdene. Jeg hadde under disse forhold ikke annet å gjøre enn å utnytte det billedstoff jeg har fått og supplere det fra andre kilder så godt det har latt sig gjøre. Engang når norsk boligbyggnings historie skal skrives vil jeg ønske man ikke glemmer de små hus, og jeg vilde ønske at de som skriver bygdehistorie ikke undlater å følge utviklingslinjen frem til våre dager og ikke stanser med de gamle røkstuer. Men skal et slikt arbeide gjøres, må det gjøres snart, for med den nybygging som har funnet sted i dette århundrede i mange strøk er utviklingslinjen brutt, og snart vil minnet om hvordan det var før forsvinne.

Det billedmateriale jeg har kunnet samle må nu ses ut fra det som har vært mitt mål: å finne enkelte generelle utviklingslinjer og å understreke det som er det typiske. Men man må ikke vente å finne alle, eller engang de fleste, sider av utviklingen belyst. Store deler av landet er ikke med, og flere av billedene står helt alene fra sin landsdel. De som fra ett synspunkt har mest verd er de som gjengir hus fra forskjellige perioder for en og samme bygd. Billedmaterialet er like så litt som rissene ensartet. Mange av billedene er av gårdbrukerhus, enkelte av dem, som f. eks. fra Trøndelagen, av store hus. Når jeg allikevel har tatt dem med, er det fordi de bidrar sitt til å gjøre det samlede billede mere fullstendig.

Av Østlandsordførerne er det bare én — ordføreren i Rømskog i Østfold — som har sendt mig fotografier. De bilder og den beskrivelse av husene han har gitt er i og for sig meget

Østlandet.

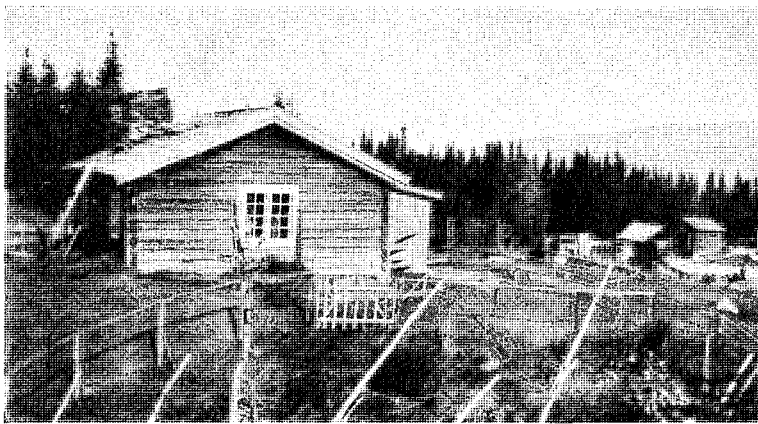

Fra Lands bygdebok.

Fig. 17.

Ettrumshus, Nordre Land, Opland.

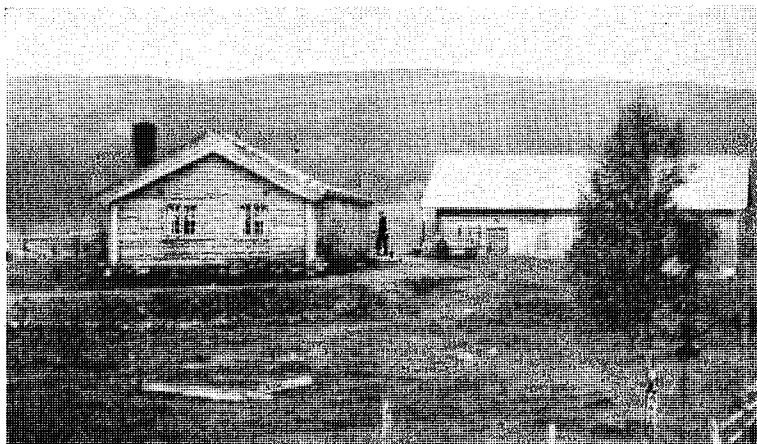
verdiful, men den står alene og gjengir bebyggelsen på mindre gårder. Da det ikke er lykket meg på annen hånd å skaffe et nogenlunde tilfredsstillende materiale, har jeg selv målt op og fotografert en del hus i Aker og Bærum, men utvalget blir på denne måte ikke stort. Det blir også ensidig fordi det utelukkende representerer flatbygder. Fra innlandsbygdene og fjellbygdene savner jeg bilder, når jeg undtar et par småhus fra Foldal, Nordre Land og Torpa, som jeg har fått låne.

Fra Lands bygdebok.

Fig. 18.

Kovestue fra Nordre Land, Opland.

Fra Lands bygdebok.

Fig. 19.

Kovestue, Torpa, Opland.

Som rissene viser, og som jeg har sagt før, har utviklingen på Østlandet gått fra ettrumshuset, kovestuen (A. 1 og A. 2) til kjøkkenhuset (A. 3) over til Østfoldstuen (A. 5). De første av disse var oprinnelig upanelte tømmerhus på en etasje med torvtak. De har fått forskjellige former i de forskjellige bygder — Østerdalsstuen, Gudbrandsdalsstuen, Valdresstuen, Hallingstuen o. s. v., men hører dog alle til samme klasse. Godt hadde det vært om jeg hadde kunnet vise dem alle. Da jeg ikke kan det, må jeg nøies med å

Fig. 20.

Kovestue fra Foldal, Hedmark.

gi billedene fra Foldal, Land og Torpa som representanter for klassen. De har klassens egenskaper. Disse hus er gjengitt på fig. 17—20. Dessverre er disse hus ikke opmålt.

Fig. 17, «Nybakke», fra Nordre Land, er en ettrumsstue med grunnplan som nærmest svarer til A.1, dog mere langstrakt enn planen på planchen. Den er bygget av rundt tømmer med knobbenov og har torvtaksvinkel, men flistak. Pipen står ved langveggen, midt på denne.

Fig. 21.

Drengestubygning, Vestre Aker.
(Grunnplan A. 3.2.)

Fig. 18 er en kovestue med grunnplan A.2,₁ eller A.2,₂. Den er bygget av flatteljet tømmer med knobbenov. Den har torvtaksvinkel, men spontak. Der er bislag foran inngangsdøren, og pipen er plasert ved langveggen, en plasing som gir kråpeis i stuen.

Fig. 19, kovestue fra Torpa, er av samme type som fig. 18, men et noget større hus. Den er våningshus på en mindre gård. Der er to vinduer på gavlen, og novene er klædd inn i novekasser.

Fig. 20, kovestue fra Foldal, Hedmark, er våningshus på en mindre gård. Jeg kjenner ikke grunnplanen, men antar den er en lignende form som fig. 93, side 139.

Dette sparsomme utvalg av kovestuens klasse gir et inntrykk av hvordan disse småhus — de enetasjes kovestuer — har formet sig på Østlandet.

Efter det jeg foran har utviklet er det neste utviklingstrin kjøkkenhuset A.3. Av dette har jeg bare bilder fra lavlandsfylkene, og disse er ikke typiske for det østlandske innland, selv om

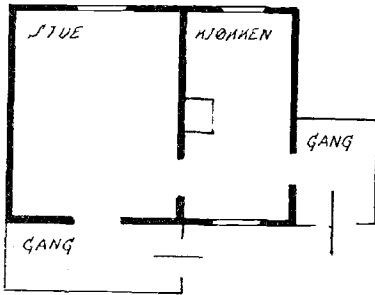
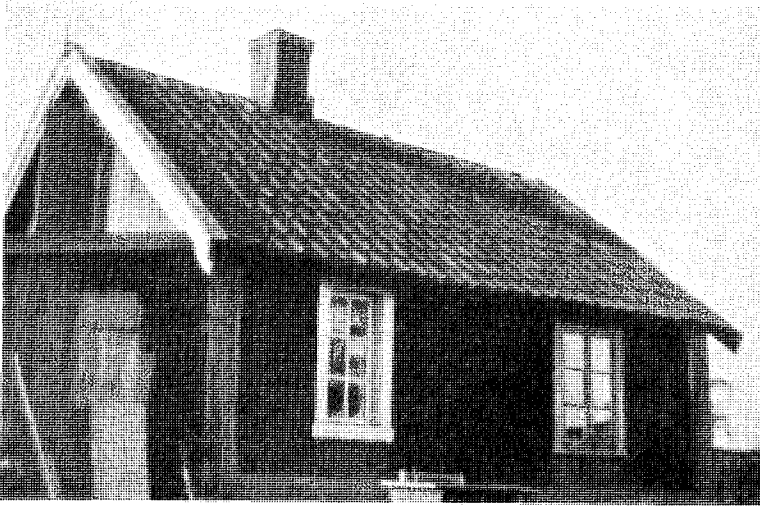
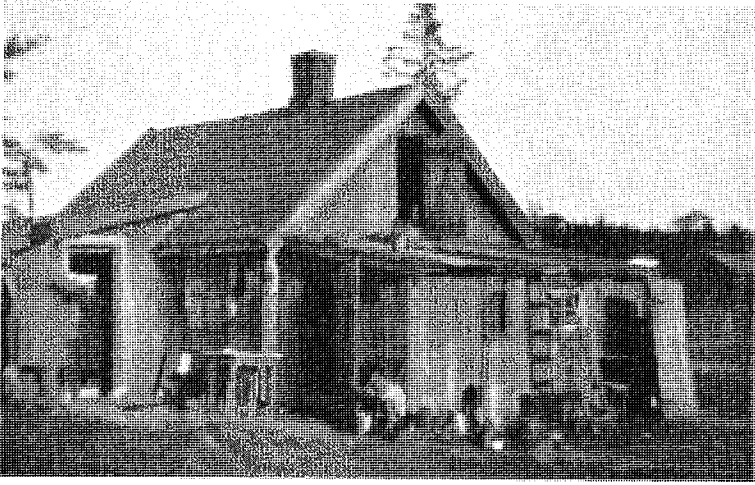

Fig. 22.
«Trasop». Husmannsplass,
Vestre Aker.

de er gode typer i og for sig. Men sammenholdt med billedene av de primitive hus gjengir de dog trekk av en almen utviklingslinje.

Det første hus av denne klasse jeg har bilde av er fig. 21 — drengestubygningen på Søndre Huseby i Vestre Aker. Det ligger noget utenfor rammen å ta med en drengestubygning, men det var det eneste hus med grunnplan A.3,2 som i sin ytre form stod kovestuenene nær jeg kunde få tak i, og som sådan er den ikke

Fig. 23.

«Teigen». Husmannsplass, Vestre Aker.

dårlig. Stuen har grunnform A. 3,2, med sval foran dørene til kjøkken og stue. Den er panelt, men ikke malt, har torvtaksvinkel, men teglstentak. Pipen står i mønet. De vinduer til kjøkken og kammer man ser på bildet har nye ruter.

De følgende tre bilder av disse hus, fig. 22, 23 og 24, er bilder av gamle husmannsplasser i Aker og Bærum.

Fig. 22 gir bilde og grunnriss av husmannsplassen «Trasop» under Smestad i Vestre Aker. Den eies nu av staten. Som man ser av grunnplanen tilhører den typen A.3,1. Det som skiller den sterkest fra de hus jeg før har omtalt er det steilere tak, som gir plass til mørkeloft ovenpå. Huset er et tømmerhus med knubbenov, panelt med opprettstående over- og underligger (tømmermannspanel) og rødmalt. Pipen står i mønet. Huset har beholdt den direkte inngangsdør til stuen og har særskilt kjøkkendør (ny) på husets gavlside. Bislagene foran stuedør og kjøkkendør er nye, likeledes kjøkkenvinduet på husets front. Det bebyggede areal,

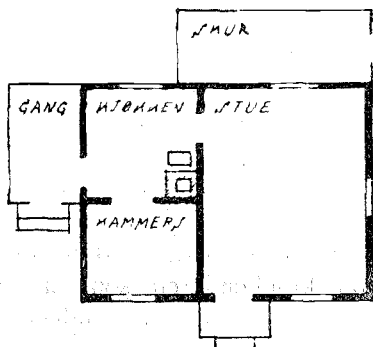
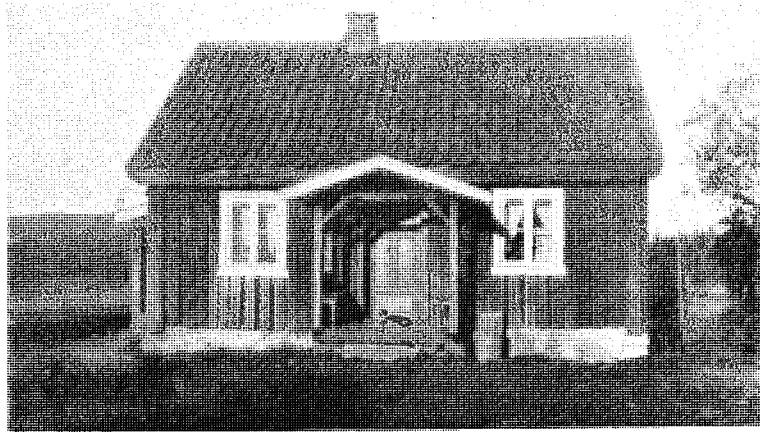
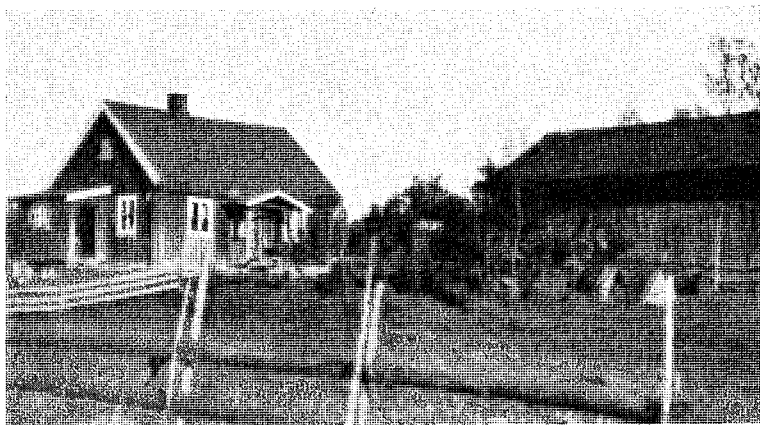

Fig. 24.
«Petersborg». Husmannsplass,
Bærum.

undtatt bislagene, var ca. 45 m^2 . Stuens størrelse var $5.5 \times 4.2 = 23 \text{ m}^2$ og kjøkkenets $5.5 \times 3 = 16.5 \text{ m}^2$, alt sammen mål som ligger innenfor de grenser jeg før har funnet. Huset er derimot mere kvadratisk enn de mål jeg har gitt ovenfor for hus

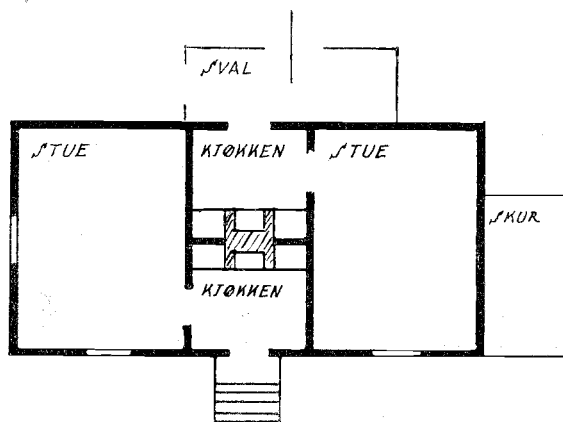
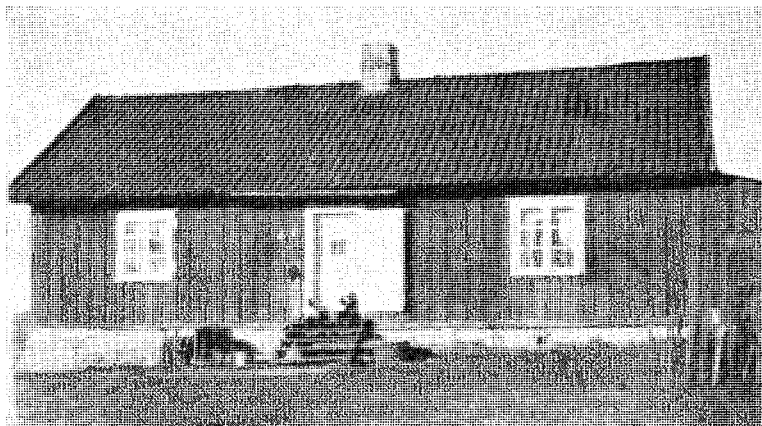

Fig. 25.

«Persbråten». Tomannsbolig for husmenn, Vestre Aker.

av denne klasse. Forholdet mellom lengde og bredde var 1.3, mens mine mål nærmest viste 1.4—1.7 som det typiske.

Av samme grunnplan er fig. 23, «Teigen», oprinnelig husmannsplass under Hof, Vestre Aker. Også denne tilhører nu staten. På Teigen er der bare en overbygget tram foran stuedøren, ikke lukket bislag. Foran kjøkkendøren, som er på husets gavlside, er der lukket bislag. Stuen har her tre vinduer og kjøkkenet bare ett, mot tunet. Der var oprinnelig peis, men den er nu revet. Huset har ellers samme karakter som «Trasop».

Fig. 24 — «Petersborg», husmannsplass under Øverland i Bærum — er, som man ser av grunnplanen, bygget over planen A.3,² — stue, kammers og kjøkken. Der er inngang direkte til stuen med overbygget tram foran og inngang til kjøkkenet fra gavlsiden gjennom bislag. Stuevinduet, som vender ut mot skuret, er nu panelt igjen, likeså en opprinnelig dør fra stuen til kjøkkenet. De indre mål for stuen er $5.5 \times 4.2 = 23.1 \text{ m}^2$, for kjøkkenet

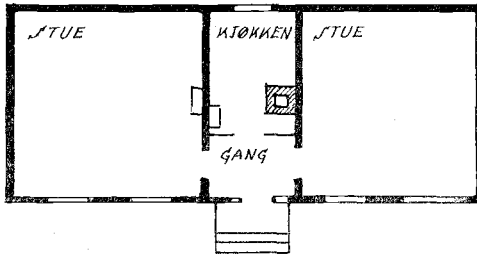

Fig. 26.

«Falkenbergløkka». Tomannsbolig for husmenn, Vestre Aker.

$3 \times 2.9 = 8.7 \text{ m}^2$ og kammeret $3 \times 2.4 = 7.2 \text{ m}^2$. Huset har altså den samme størrelse som «Trasop». Det er her bare kjøkkenet som er delt i kammer og kjøkken. Eiendommelig er det at kjøkkenet er det bakerste rum i husets kjøkkendel.

Ingen av disse tre hus har rum på loftet. Der er mørkeloft, hvortil man kommer utenfra. På «Petersborg» kom man opprinnelig opp gjennom en lem i kjøkkentaket. Denne er nu gjenpanelt.

De tre hus jeg nettop har talt om er typiske for de gamle husmannsplasser under Akers og Bærums storgårder, små rødmalte hus som for få år tilbake preget begge bygder. De forsvinner nu etterhvert, og om ikke mange år vil de være helt borte.

Ved siden av disse husmannsstuer er der i Aker skapt en tomannsbolig for husmenn, som, selv om den ikke er en almindelig type for den norske landsbygd, fortjener å omtales. Jeg har to bilder av disse hus, fig. 25 og 26. Det første, fig. 25, er «Persbråten», oprinnelig under Smestad i Vestre Aker, men tilhører nu staten. Den annen er «Falkenbergsløkka», fig. 26, under Hof i Vestre Aker.

Som man vil se av grunnplanene har man løst problemet med tomannsbolig slik at man har latt hver husmann beholde stuen,

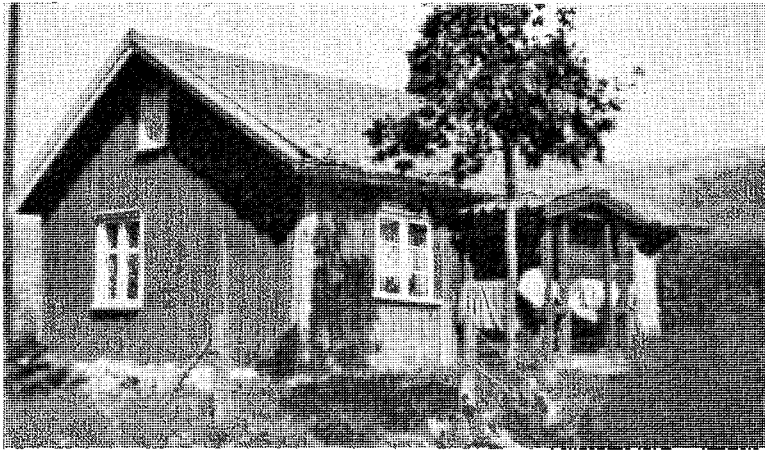

Fig. 27.
Hus i Høvel, Østfold.
(Grunnplan A. 5.)

men gitt begge felles (fig. 26) eller halvt kjøkken (fig. 25). Det er blitt billigere for gårdbrukeren å bygge slik, men husmannen har fått et meget lite kjøkken. Resultatet er dog tross alt at der er skapt en vakker hustype. «Persbråten» er det hus hvor problemet med tomannsbolig er løst best. Hver familie har sin egen inngang, og leilighetene er helt skilt. Oprinnelig hadde dette hus sval foran begge innganger, men den ene er nu revet. Der var også oprinnelig peis i kjøknene. Stuene, som er like store, er $5.98 \times 4.41 = 25.4 \text{ m}^2$ og kjøknene $3.1 \times 2.2 = 6.8 \text{ m}^2$. Huset er ca. 12 m. langt og vel 6 m. bredt. På «Falkenbergsløkka» var oprinnelig kjøkken og gang ett rum. Det er den nuværende beboer som har avpanelt gangen. Stuene er av ulike størrelse. Den ene er $5 \times 4.95 = 24.8 \text{ m}^2$, den annen $4.55 \times 4.95 = 22.5 \text{ m}^2$ og kjøkken og gang $4.95 \times 2.3 = 11.2 \text{ m}^2$. Huset er 12.6 m. langt og 5.6 m. bredt.

Planene for begge hus ligger nær op til formen C.6 eller B.6 — de langstrakte hus.

Alle de husmannsstuer jeg har behandlet — tomannshusene innbefattet — har i sitt ydre felles trekk som skiller dem fra kovestuenene. Ikke så å forstå at A.3-typen alltid eller engang oftest har disse trekk, men slik som de er gir de ialfall uttrykk for en lengere kommet utvikling. Takene er steilere — torvtaks-

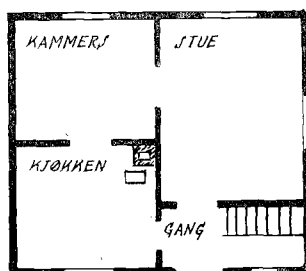

Fig. 28.
Hus i Østre Bærum.

vinkelen er forlatt —, og taktekket er teglsten. Husene er alle av laftet tømmer med knobbenov, som novekasene viser, men de er panelt og malt. Panelet er tømmermannspanel — opprettstående over- og underligger —, og farven er rød, alt trekk som vi kjenner igjen hos husene fra første halvdel av forrige århundrede.

Samme utvendige karakter som disse hus har fig. 27 — en husmannsstue fra Hobøl i Østfold. Men her er grunnplanen ikke lenger A.3, men A.5. Døren fører inn til en liten gang som har en trapp op til loftet. Men det er også det eneste som skiller. Den nye planordning har ikke gitt huset annen karakter.

Det næste hus, fig. 28 — stue ved Grini i Bærum —, har et noget nyere preg for så vidt som panelet er av en annen art enn på de tidligere omtalte hus og takutspranget er øket. Det er noget større enn de tidligere hus, ytre mål $6.6 \times 7.6 = 50.2 \text{ m}^2$.¹ Stuen er $16-17 \text{ m}^2$, kjøkkenet ca. 11 m^2 og kammerset ca. 8.6 m^2 . Alt mål som faller innenfor rammen av det som jeg har gitt.

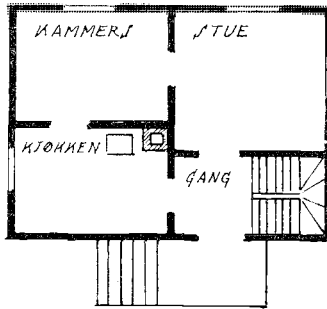
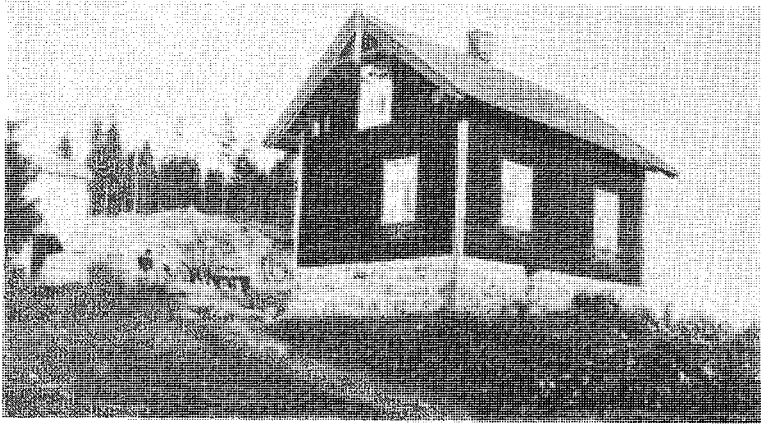

Fig. 29.
Arbeiderhus, Bærum.

Hittil har alle hus vært på en etasje. De hus vi nu kommer over til er på $1\frac{1}{2}$ etasje og hører som bygningstyper til en ny klasse. Denne er schweizer-husenes klasse.

Det første av disse hus er billedet på fig. 29 — arbeiderhus i Bærum — bygget for 15—16 år siden. Grunnplanen er A. 5. Stuens størrelse var efter indre mål $3.9 \times 3.8 = 14.8 \text{ m}^2$, kjøkkenet $3.9 \times 2.8 = 10.9 \text{ m}^2$, kammerset $3.9 \times 3 = 11.7 \text{ m}^2$ og gangen $3.9 \times 1.95 = 7.6 \text{ m}^2$. Målene stemmer godt med dem

¹ Ved en misforståelse av tegneren er planchen tegnet som om dette var indre mål.

jeg har fått opgitt av ordførerne. Efter indre mål blir den samlede flate her 44.4 m^2 mot 39.6 m^2 for de eldre husmannsstuer. Regner man gangen fra, blir det nye arbeiderhus mindre enn husmannsstuene. Av rummene er kammers og kjøkken større, men stuen mindre enn i husmannsstuen. Ovenpå var der 2 rum og alkover som blev leiet bort. Huset er mindre kvadratisk enn disse hus pleier å være ($5.75 \times 7.8 \text{ m}$. efter indre mål). Huset er efter sitt utseende en ikke dårlig type på arbeiderhus slik som de blev bygget for ca. 20 år siden. Det er bygget av planker,

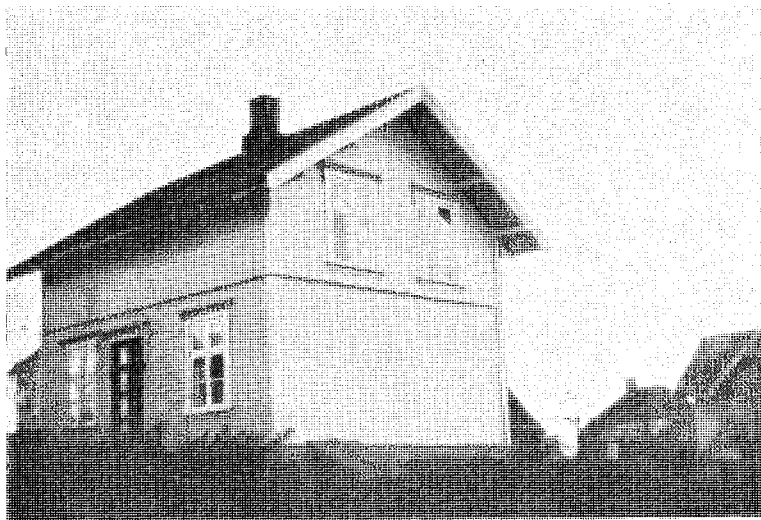

Fig. 30.

Hus fra omkr. 1900, Aker.

er ikke panelt, har $1\frac{1}{2}$ etasje og schweizer-røst, men huset har fått grunnmur og kjeller. Panelt og hvitmalt vilde det komme nær op til en type som ennu behersker store deler av den østlandske landsbygd. Sett ark på og la det få veranda i første og annen etasje, så er denne type ført helt frem.

Fig. 30 gjengir et hus med samme rumordning som fig. 29, men panelt med liggende panel. Det er bygget omkring 1900.

Av denne klasse bygges der ikke så meget nu, ialfall i nærheten av byene. Et moderne hus bygget i 1924 av rumordning som A. 5 er fig. 31. Huset er av reisverk, taket er steilt, dog ikke så steilt som på mange hus som nu bygges. Der er bislag foran inngangsdøren og veranda på $2 \times 4 \text{ m}$. på fremsiden både i første og annen etasje. Verandaen er overbygget med mønet tak og gjør

at huset fra forsiden ikke tar sig godt ut. Stuen er $4 \times 4.8 = 19.2 \text{ m}^2$, kammerset $3.8 \times 4 = 15.2 \text{ m}^2$, kjøkkenet $3 \times 4 = 12 \text{ m}^2$ og gangen $2.1 \times 4 = 8.4 \text{ m}^2$. Hele huset er ca. 62 m^2 . Annen etasje er innrettet til bortleie til en familie.

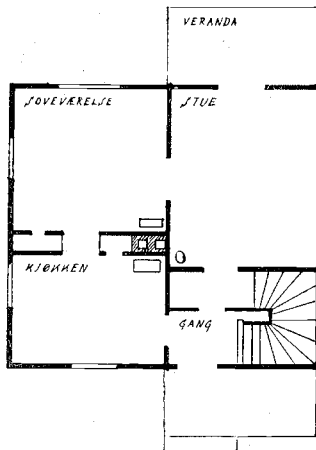

Fig. 31.
Hus fra 1924, Vestre Aker.

De hus jeg hittil har vist gir uttrykk for en bestemt utvikling, men før jeg går nærmere inn på denne, vil jeg gjengi de bilder og den beskrivelse av byggemåten i Rømskog (Østfold) som ordføreren har gitt. Ordføreren skriver:

«Svært gammel bebyggelse finnes ikke her i Rømskog.

Å skille mellom en mindre og større hustype er visst vanskelig; dog har her vært en type av mindre hus — hvorav det siste er nedrevet for 30—40 år siden — med grunnplan som på nedenstående riss. Fig. 32 viser et hus med et beboelsesrum, og ved siden av dette eneste rum var en kove (alkove er ikke brukt her). Jeg kan dessverre ikke skaffe noget fotografi av nogen slik stue, heller ikke kan jeg opgi noget mål på størrelsen.

Koven blev visst almindelig ikke brukt til beboelsesrum eller soverum, men til oplagsrum for klær og mat. I koven var intet vindu og heller ikke ildsted. Inngangen til koven var visst almindelig bak peisen. Her i bygden har vært tre slike kovestuer, som er nedrevet i de siste 30—50 år.

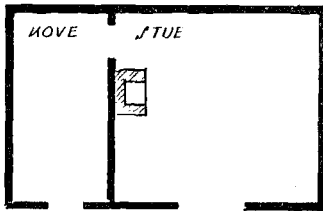

Fig. 32.

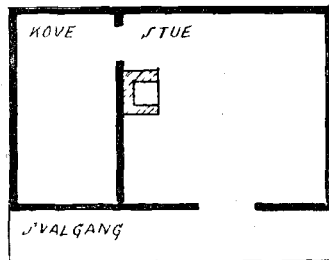

Fig. 33.

Kovestuer fra Rømskog, Østfold.

En fjerde kovestue er nedrevet for ennå lengere tid siden, og på denne stue var der en svalgang foran under samme tak, og med særskilt inngang til koven. Se fig. 33. Jeg tør ikke uttale mig om hvorvidt disse hus har vært på mindre steder, plasser o. l., eller også på gårdene, men jeg antar at for tilstrekkelig lang tid tilbake var der hverken på gård eller plass noget annet beboelseshus. Den sist nevnte stod ialfall på gård, likeledes en av de tre tidligere nevnte. I denne forbindelse må det huskes at gårdene her er små og gav bare et lite utbytte før tømmeret kom i pris — skjønt her var overflod av byggemateriale.

Mulig er det at kovestuen på fig. 33 har vært mellemeddet til hustypen på fig. 34. Men jeg kan dog ikke finne mer enn i kovestue med svalgang foran.

Huset på fig. 34 er det eldste hus i bygden. Efter den på gården boende 80-årige kone's utsagn skulde dette hus være ca. 200 år gammelt. I 1907 er et lignende hus nedrevet på en annen

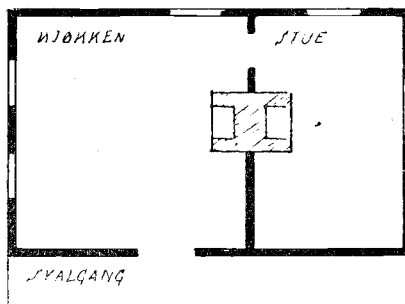
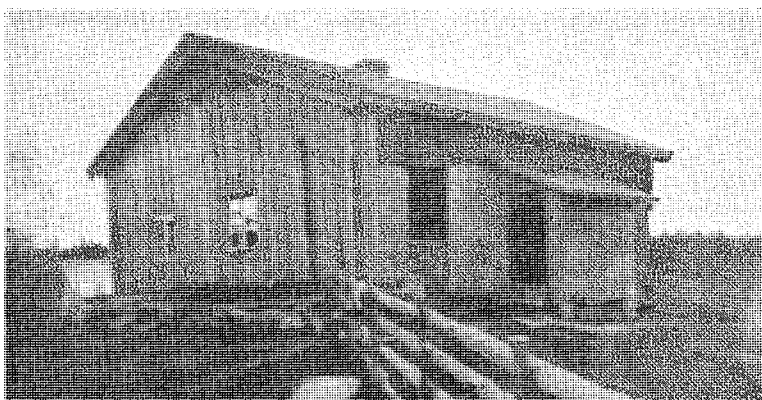

Fig. 34.

Gammelt hus i Rømskog, Østfold.
(Omr. 200 år gammelt.)

Bislaget som ses på billedet er ikke tegnet
inn på grunnrisset.

kant av bygden, og i dette var utskåret årstallet 1747 på en bjelke. (Hvorvidt tallet er helt nøyaktig kan jeg ikke uttale mig om.)

Jeg anser det sannsynlig at denne byggemåte har vært almindelig fra 1700 og utover. Svalen, som står utenpå huset, er tilbygget. Likeledes er vinduene byttet og torvtaket byttet med spon for få år siden.

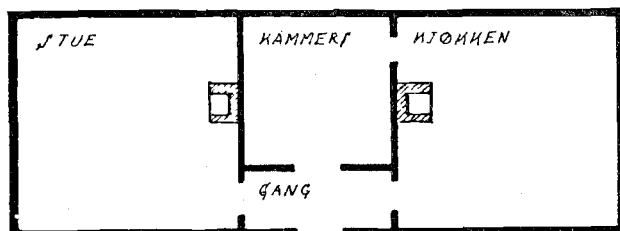
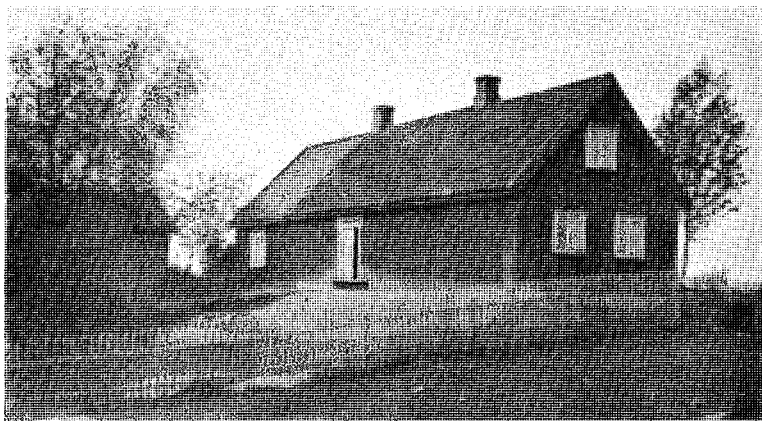

Fig. 35.

Hus i Rømskog, Østfold.
(Fra ca. 1800.)

På fig. 35 gis riss og bilde av et hus bygget omkring 1800. Da jeg ikke vet om noget lignende hus, tror jeg dette er et enestående tilfelle, og at typen i fig. 34 er gått over til den hustype som har vært almindelig fra 1800, og som er bygget over grunnplan A. 5.

To bilder av denne hustype er gitt på fig. 36 og 37. Inngangen og vinduene er nu omgjort på de fleste gjenværende av disse hus. (Vinduene er ikke omgjort på de fotograferte.) Det er i det hele tatt meget få gårder som ikke har hatt slike beboelseshus like til det siste. Husene har vært slik innredet: Innenfor bislaget en gang med vindu. Bak gangen stue. Til høire for gangen kjøk-

Fig. 36.
Hus i Rømskog, Østfold. (Fra ca. 1825.)
(Grunnplan A. 5)

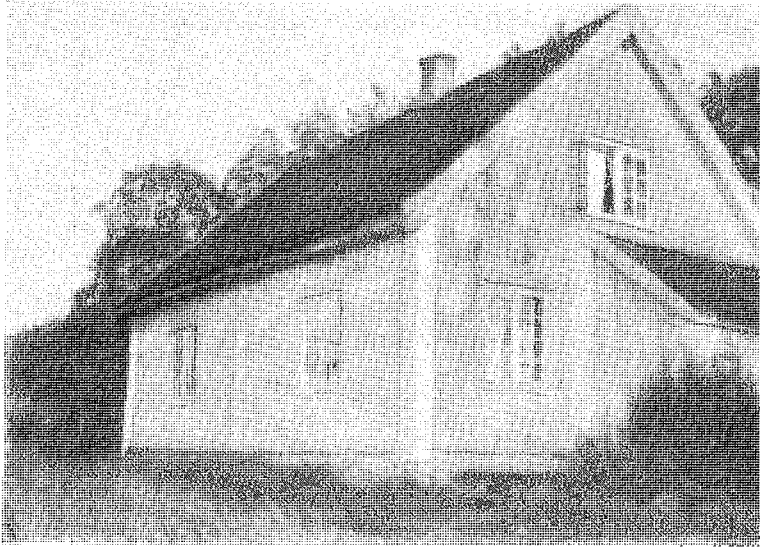

Fig. 37.
Hus i Rømskog, Østfold. (Opført omkr. 1835.)
(Grunnplan A. 5)

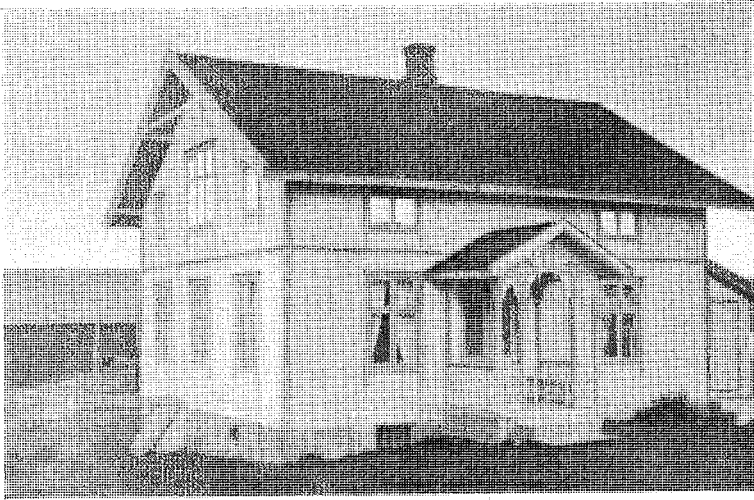

Fig. 38.

Hus i Rømskog, Østfold. (Opført efter 1900.)

(Grunnplan A. 5.)

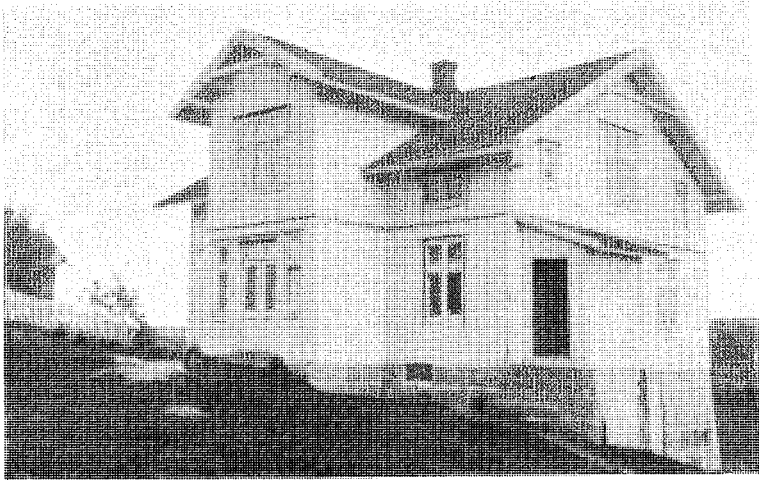

Fig. 39.

Hus i Rømskog, Østfold. (Opført efter 1900.)

ken med to vinduer og bislag (her kalt sval) på gavlsiden. Bak kjøkkenet kammers. Husene har ikke endret rumordningen; men det ene hus har jo vært innredet som et speilbillede av et annet. Det merkes også at veggen mellom kjøkken og kammers alltid er bordvegg og ikke tømmervegg, som f. eks. selve midtveggen i huset og veggen mellom gangen og stuen, og dette måtte jo til for varmens skyld (at veggen mot gangen var tømret).

De hus av denne type som fotografiene viser er opført henholdsvis 1825—1830 og 1830—1835. Gamle hus av denne type står der ikke mange igjen av, om det enn er mange av yngre dato med samme rumordning. I det hele tatt bygges her fremdeles hus med samme rumordning; men der er nedrevet mange, og da selvfølgelig av de eldste, så at man må kunne gå ut fra at typen ialfall skriver sig fra 1800.

Melleformer mellom denne type og det eldste hus har jeg ikke kunnet finne.

Inntrykket av det eldste hus og den senere type (fig. 36 og 37) er i det hele tatt meget forskjellig, så det er kanskje likeså sannsynlig at typen fra ca. 1800 er innført utenfra som at det er en utvikling av huset på fig. 34; men bygden her har jo vært meget avstengt til i Østfold å være, og i den tid fantes ikke vei til nogen kant.

Av hus opført etter 1900 gir fig. 38 og 39 et bilde. Fig. 38 er bygget over planen A. 5, fig. 39 har kjøkken og stue på fronten og to kammers bak disse.»

Dette billedmateriale gir i sin ufullstendighet enkelte typiske trekk av utviklingen.

Først det upanelte enetasjes tømmerhus uten grunnmur med knubbenov, de smårutete vinduer og torvtaksvinkel. Husene fra Foldal, Land, Torpa og det gamle hus i Rømskog tilhører denne klasse, og viser at denne engang har vært brukt også i Østlandets lavlandsbygder, hvor den nu er fortrent av andre husformer. Så de panelte tømmerhus uten grunnmur, med knubbenov, oppretstående tømmermannspanel og steilere tak. Husene er rødmalt. De små husmannsstuer og gården fig. 36 i Rømskog hører til denne type. De større av disse hus gir plass til rum i rostene. Det tredje trin er husene med schweizer-røst, schweizer-husenes klasse. Til denne hører småhusene fig. 29, 30 og gårdshuset fig. 38 fra Rømskog. Her er der ikke lenger knubbenov. Er der tømmer i veggene, brukes sinknov. Panelet er av pløiede bord med vannbord som markerer 1ste etasjes høyde. De er hvitmalt. På det største av husene er der plass til små glugger på langveggen i 2den etasje. Vinduene er storrutete, og der er kommet grunnmur

og kjeller under huset. Typen, særlig som den er gjengitt på fig. 38 fra Rømskog, er kjent over hele Østlandet. Den forekommer med og uten ark og veranda og er det hus som «schweizer-stilen» har skapt. En videre utvikling av samme stil er huset på fig. 39 fra Rømskog. Schweizer-stilen er, såvidt jeg kan se, den eneste som har skapt en nogenlunde ensartet type over Østlandet i siste halvdel av det 19de århundrede, men det har tatt lang tid før denne husform har nådd rundt. Den begynner å få innpass på bondegårdene etter 1850 — Eilert Sundt sier at Hof i Vestre Aker, som blev bygget i 1852, er en av de første bondegårder som er bygget etter denne stil. Først litt etter litt har den spredt sig utover Østlandet, for nu å avløses av nye former.

Det som nu trenger frem er vanskeligere å karakterisere. Det bilde jeg har (se fig. 31) gir enkelte av trekkene: det steile tak, kahyttvinduet til kammerset, forsøket på å bruke gamle motiver som de smårutete vinduer, beising av veggflatene o. l. Men til tross for at dette hus er av de bedre småhus — ialfall fra baksiden, hvor verandaen ikke skjemmer —, taler ikke utviklingen om vekst i kunstnerisk evne hos dem som bygger. Se på de eldre hus fra Rømskog og det som er bygget etter 1900. Eller se på de små husmannsstuer i Aker, hvor godt og sikkert de ligger i landskapet. De hører hjemme der, bygden klær dem og de klær bygden. Blandt alle dem som har fylt Aker og Bærum med småvillaaer i de senere år er det sågodtsom ingen som har sett at her var motiver å bygge på. Det var lettere fantasiløst å kopiere fremmede ting som var å finne ferdige annensteds, uten hensyn til om det passet inn eller ei.

Det sier sig selv at det er umulig ved noen få bilder å tegne utviklingslinjen eller peke på endog tilnærmedesvis alle trekk for så uensartede strøk som Sør- og Vestland er. Disse landsdeler omfatter strøk hvor husene ikke er i slekt med hverandre, og det et bilde viser for en bygd har ofte ikke gyldighet for en annen. For Vest-Agder og Rogaland foreligger der i de bøker jeg tidligere har citert av Koren og Kielland et mere fullstendig billedmateriale av småhusene enn jeg har funnet for noget helt fylke på Østlandet, og jeg kan for disse fylker også henvise til de nevnte verker.

Fra Telemark kan jeg ikke vise bilder som er karakteristiske for bebyggelsen i fylket. De to bilder jeg har herfra er mottatt fra ordføreren i Lunde herred (fig. 40 og 41). De kan på et vis sies å være karakteristiske, det ene for hvordan man har søkt å

*Sørlandet
og
Vestlandet.*

pusse op en kovestue i schweizer-stilens ånd, det annet for et moderne arbeiderhus som ennu ikke er panelt. Men ingen av formene er egentlig særpregede for Telemark. Ordføreren i Lunde, som har gitt en kort beskrivelse av småhustypen i dette herred (se side 147), sier at han ikke kjenner nogen overgangsformer mellom de to hus han har gitt bilder av. Det første, fig. 40, hører efter sin grunnplan til typen A. 2,1, men skiller sig i det ydre sterkt fra de hus av denne

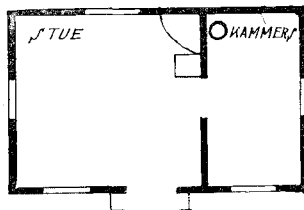
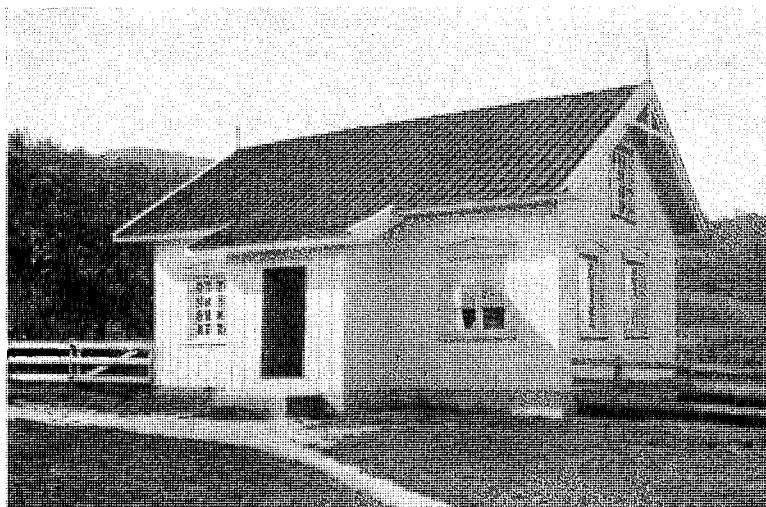

Fig. 40.

Oppusset kovestue. Lunde, Telemark.

grunnplan vi tidligere har sett. Det er panelt og hvitmalt. Taket er reist, så der er blitt plass til rum ovenpå, og taktekningen er teglsten. Huset har derved fått en annen karakter enn de eldre kovestuer på Østlandet. Opmålt efter planen er stuen ca. 24 m² og kjøkkenet 12,5 m², mål som faller innenfor de grenser vi har funnet tidligere. Det annet hus, fig. 41, er et moderne arbeiderhus. Typen er, efter det ordføreren sier, visstnok hentet fra Ulefoss. Huset, som er opført av planker, taler for sig selv. Av grunnplan tilhører det nærmest typen C. 8,5. Huset er forholdsvis stort. Efter ytre mål blir den bebyggede flate ca. 65 m², mens den eldre husform på fig. 40 var ca. 39 m². Stuen er ca. 18,5 m², kjøkkenet

ca. 14 m², kammerset ca. 13 m² og gangen ca. 9 m², alt mål som passer inn med de typer jeg har beskrevet.

Fra Aust-Agder har jeg bilder fra en av fylkets øverste fjellbygder — Valle i Setesdal — og fylkets vestligste kyststrøk — Høvåg.

Billedene fra Valle — fig. 42 og 43 — er av gårder. De gjengir begge hus på 2 etasjer av typene C. 1 eller C. 2. Alle våningshus

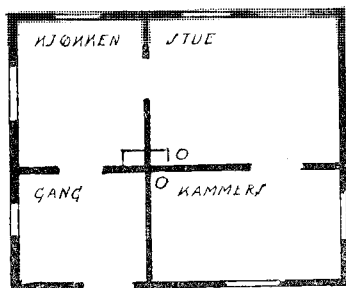

Fig. 41.
Nyere arbeiderhus.
Lunde, Telemark.

på disse bilder er laftede tømmerhus med torvtak og tør være ganske typiske for mindre fjellbygdshus i flere strøk av landet. Den halve bordklædning på huset på fig. 42 er brukt flere steder. Efter billedet å dømme er sval og kovedel på huset lengst til venstre på fig. 43 av reisverk. Pipens plassering nær langveggen på husets front, en plassering som gir kråpeis i stuens fremre hjørne, er eien-dommelig for flere bygder i denne del av landet. Disse hus fra Valle må ikke tas som typiske for hele gårdsbebyggelsen i denne

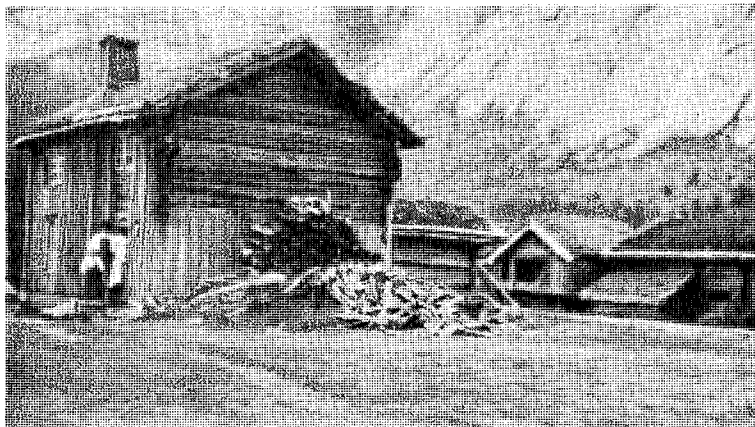

Fig. 42.
Gård i Valle, Setesdal.
(Grunnplan C. 2.)

bygd. Det er hyppigere at gårdene er bygget over planen C. 6 med gammelstogo og nystogo, og de minste hus — plassene — er ofte på én etasje¹.

Fra Aust-Agders vestligste kystherred, Høvåg, har ordføreren gitt mig et bilde fra et kyststed — fig. 44 — med beskrivelse av husene. Jeg gir først ordet til ordføreren. Han skriver:

Fig. 43.
Gård i Valle, Setesdal.
(Grunnplan C. 2.)

«De eldste hustyper man kjenner har en grunnplan som anført på fig. 15 (side 23). De blev bygget fra 1800—1850, gjerne i 2 etasjer og ofte med svaltak. Disse hus var nokså små; når der

¹ Se for øvrig de bilder og den inngående beskrivelse av byggeskikken i Setesdal som Gisle Midtun gir i det tidligere citerte verk.

derfor ønskedes mere rum, byggedes der en stue og kammers til på den annen side av forstuen, så de fikk en grunnplan som C. 7, men i 2 etasjer (Se hus nr. 1 på fig. 44.)

Den almindelige Sørlandstype av grunnplan C. 7 er gjengitt i hus nr. 2 på fig. 44, og jeg antar at denne er en utvikling (forminskelse) av hus nr. 1.

De nyere hustyper, hus nr. 3 på fig. 44, er av grunnplanen C. 8,1 og er en forbedring av hus nr. 4 på fig. 44, som blev bygget i tidsrummet fra 1840—1870. Disse hus hadde en grunnplan som C. 8,2. Forbedringen består vesentlig i at der er gitt plass for den murte bakerovn i kjelleretasjen, og at værelsene er en del større. På de

Fig. 44.

Hustyper fra Høvåg, Aust-Agder.

hus av denne type som i de senere år er bygget er også påsatt kvist i midten av bygningen, til dels med veranda.

Hus nr. 5 på fig. 44 er de minste hus i sognet som blev bygget inntil 1870—1880-årene. (Grunnplanen er tatt inn som fig. 16, side 23.)

Av hus nr. 6 på fig. 44 finnes også en del. De blev bygget omkring 1870—1880 og var på den tid betraktet som bedrefolks-hus, idet værelsene var rummelige og høie og vinduene av en større og mere moderne fasong og huset forsynt med takskjegg (utskott). Den almindelige størrelse på disse hus var 36 à 38 fots lengde og 24 à 25 fots bredde.

Den almindelige bruk av værelsene er: Den ene stue (bestestuen) benyttes i helg og ved særskilte anledninger, den annen stue (dagligstuen) er arbeidsværelse og spisestue. Kammersene benyttes

Fig. 45.

To hus i Ny-Hellesund ved Mandal.

almindelig til soveværelser. Kjøkken benyttes sjelden til spisestue. I annen etasje benyttes som regel værelsene til sove- og gjesterum.»

Denne beskrivelse av husene inneholder en liten utviklingshistorie. Såvidt jeg kan lese den har vi her å gjøre med 2 parallelt løpende linjer. Husene av grunnplanene C.7 og $\frac{1}{2}$ C.7 = C.5 representerer den ene linje og de større hus, og husene av grunnplanene C.8,₂ og C.8,₁ den annen. Den ene fører til det karakteristiske $1\frac{1}{2}$ -etasjes Sørlandshus som finnes som nr. 2 på fig. 44, den annen til det moderne kvadratiske kysthus som er gjengitt som

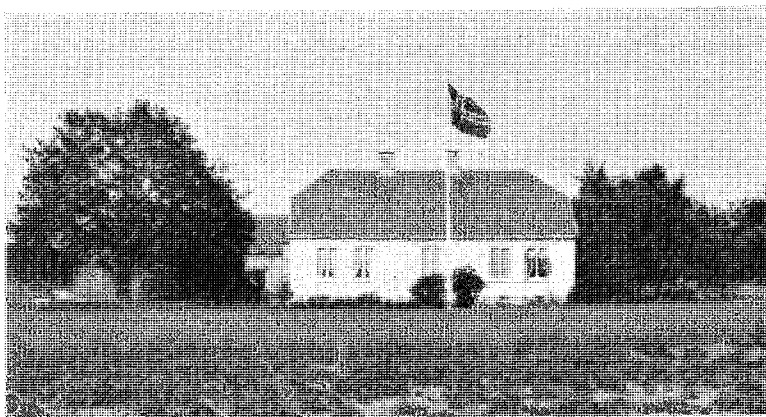

Fig. 46.

Gårdshus fra Tveit, Vest-Agder.

(Grunnplan C. 7.)

nr. 3 på fig. 44. Utviklingslinjen karakteriseres først og fremst ved overgangen fra 2 til 1½ etasje, fra hus nr. 1 til hus nr. 2. Overgangen synes å sette inn omkring 1840. Før de mindre hus er grunnmurens og kjellerens vekst mest å merke. Kommer der arkutbygning (kvist) og veranda på disse små kvadratiske hus, er denne utviklingslinje ført helt frem. Hus nr. 6 i ordførerens opgave er et ganske godt billede av schweizer-stilens innflydelse på hus av Sørlandshusets grunnplan. Det er ellers ikke lett å se detaljene på bildet fra Høvåg.

Fig. 47.

Hus fra Lyngdal, Vest-Agder.

(Grunnplan C. 7.)

Den hustype som ordføreren har karakterisert som den almindelige Sørlandstype er vel kjent langs hele kysten, også vestenfor Aust-Agder. Jeg gir på fig. 45 et billede av to bygninger av denne type fra Ny-Hellesund, Vest-Agder. Huset til venstre har den eldste karakter. Merk den lave grunnmur, panelet og takvinkelen. Huset til høyre er et almindelig Sørlandshus. Av samme type, grunnplan C. 7, er det lille gårdbrukerhus med valmtak på fig. 46. På fig. 47 ser man billede av et hus i to etasjer med grunnplan C. 7. Det har liggende panel — Vestlandspanel — og hører til Mandalsstuenes klasse.

Fra Vest-Agder er billedmaterialet, som man ser, sparsomt og spredt. Fra Rogaland blir det noget mere fullstendig. Det mest fullstendige materiale fra dette fylke er gitt fra ordføreren i Helle-

land. De hus han har gitt bilder og riss av er gårdbrukerhus, og de fleste av dem er nokså store, men de representerer en meget interessant utviklingslinje. Billedene er gjengitt på fig. 48—54. Før jeg går nærmere inn på hvad disse bilder og riss forteller, vil jeg gjengi det ordføreren sier. Han skriver:

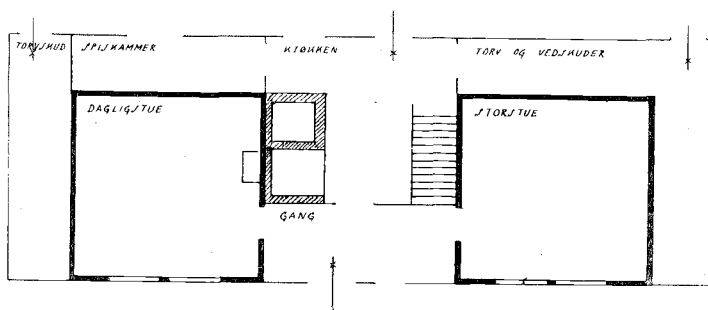

Fig. 48.

Mikkel Berges hus, ca. 150 år gammelt, Helleland, Rogaland.

«De eldre hustyper er nogenlunde ens, mens størrelsen varierer litt, 2 stuer med gang og kjøkken i midten, en eller 2 skuder i enden av huset og skud på baksiden. Loftsetasjen var som regel avdelt tversover over dagligstuen. Der lå tjenerne. Det øvrige loft benyttedes til opbevaring av korn, mel og flatbrød bakt av havremel, samt til opbevaring av kjøtt, saltet ørret og ål. Under dagligstuen var som regel potetkjelleren. De som ikke hadde en sådan hadde bygget sig et «jordeplehus» ute og overgravet det

med jord, så det så ut som en jordhaug. Den slags opbevaringsmåte i «jordeplehus» for potetene tror jeg er fremdeles den sikreste. De råtnet sjelden der. For 40 à 50 år siden var alle hus tekket med never og torv.

Den nye byggemåte er den type som R. Hetlands og mitt eget hus's fotografier forestiller. (Se fig. 53 og 52.)

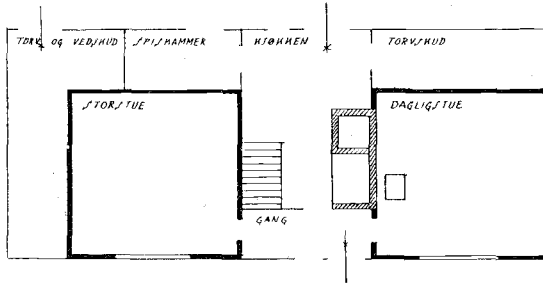
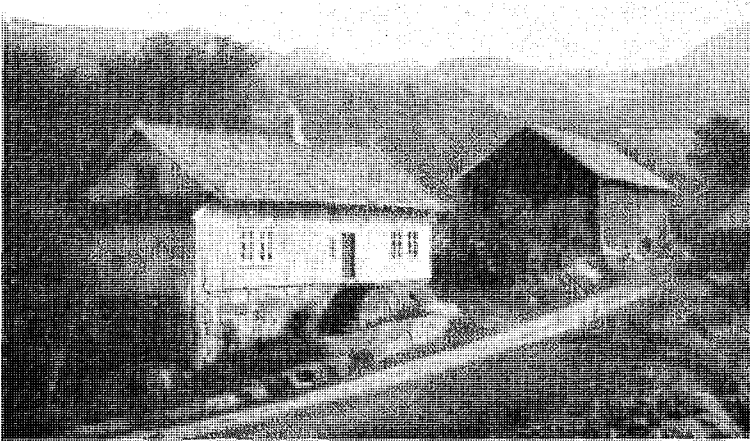

Fig. 49.

Halvor Rapstads hus, Helleland, Rogaland.

Det er nu den almindelige med eller uten kvist. Disse hus er forholdsvis billige og gir rum til store familier, er den type som passer best efter våre små vestlandske forhold, hvor vi ikke har skog.

Den annen nyere type, Erik Hetlands og Sivert Rødlands hus (fig. 51 og 54), er der ikke mange av. Det er kun de største gårdbrukere og de best økonomisk situerte som benytter den. Alle nye våningshus bygges der nu gode kjellere under, hvor potetene opbevares. Kjelleren benyttes ellers som bryggerhus og verksted.»

Også denne beskrivelse gir sammen med billedene en utviklingshistorie som viser hvordan plantypen C.7 er opstått. De eldste hus — fig. 48 og 49 — hører ennå nærmest til plantypen C.6. Husets kjerne, de to tømrede stuer, er bare forbundet med bordvegger, og skudene er bare delvis tatt i bruk til bolig. Kjøkkenet er utvidet med skudens bredde, og en del av skuden er tatt til spiskammer.

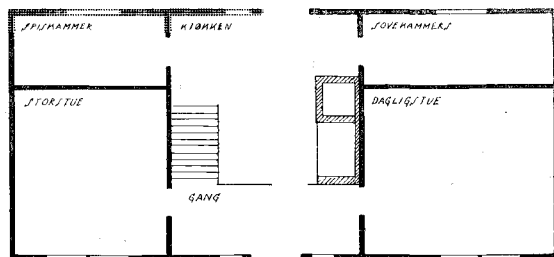
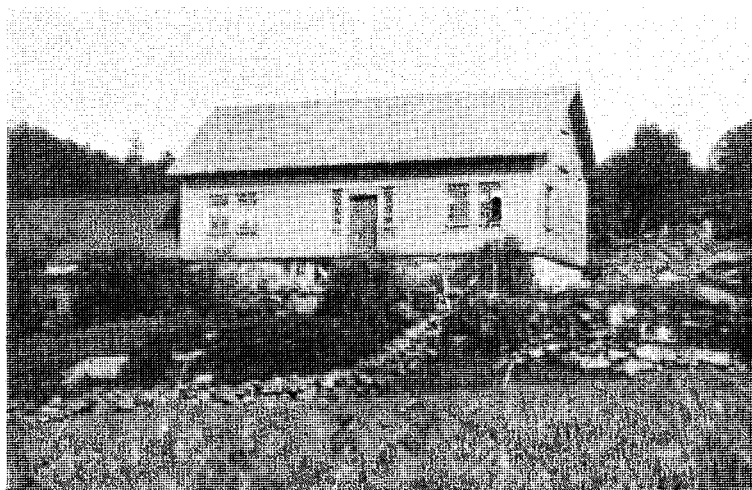

Fig. 50.

Gudleik Rødlands hus, Helleland, Rogaland.

Det eldste — Mikkell Berges hus, fig. 48 — er etter det ordføreren har oplyst antagelig over 150 år gammelt. Uten skuder er huset 15 m. langt og 5 m. bredt, og skudene er 1.5 m. brede. Det er altså omtrent 3 m. lengere enn mine normalriss av C.6, men like bredt. Den større lengde kommer vesentlig av at gang og kjøkken er bredere enn på normalrisset. Kjøkkenet blir ganske stort, 22.5 m². og hver av stuen ca. 25 m². Høyden under loftet i 1ste etasje er ca. 2 m.

Halvor Rapstads hus — fig. 49 — er efter ordførerens uttalelse en gammel almindelig hustype i Helleland. Huset er mindre enn Mikkel Berges, 12.5 m. langt og 4.5 m. bredt uten skuder. Skudene er også her 1.5 m. brede. Stuene er $4.5 \times 4.5 = \text{ca. } 20 \text{ m}^2$ og kjøkkenet ca. 16 m^2 . Huset nærmer sig for så vidt mere nor-

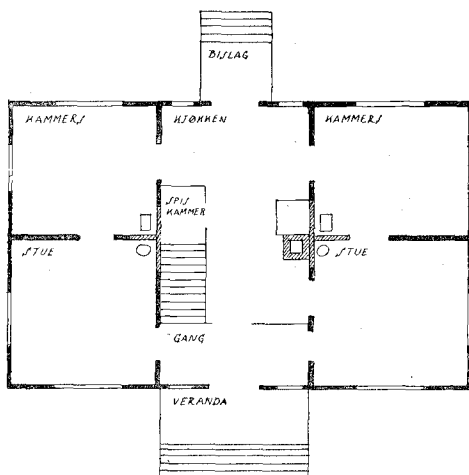
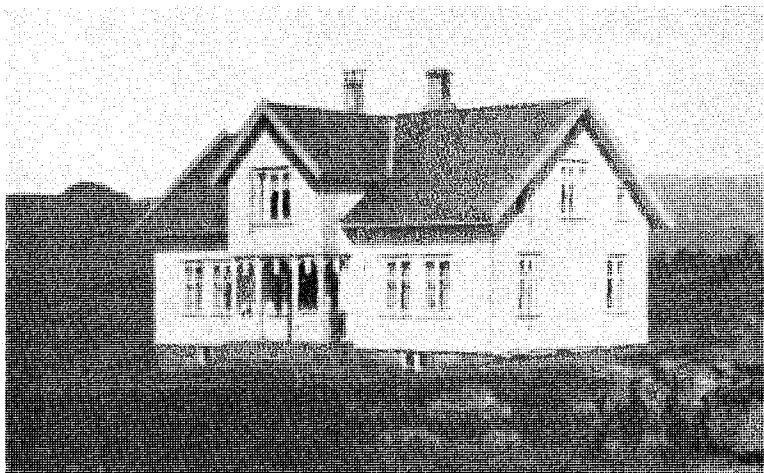

Fig. 51.
Erik Hetlands hus, Helleland,
Rogaland.
Bygget like før krigen.

malplanen. På loftsetasjen er der avpanelt ett rum, ellers er den i ett og brukes som stabbur. Høiden under loftet i 1ste etasje er vel 2 m.

Gudleik Rødlands hus — fig. 50 — er også meget gammelt, men har gjennomgått en større reparasjon. Her er sideskudene falt helt bort og de bakre skuder trukket inn i huset og omgjort

til rum; den ene er spiskammer, som skuden var, den annen er om-dannet til sovekammers. Grunnplanen har fått formen C. 7, dog mere langstrakt enn normalplanen, med bredere kjøkken og smalere kammers. Husets lengde er 14 m., dets bredde 6.5 m., storstuen er 18 m², dagligstuen 22 m², kjøkkenet 22 m² og sovekammeret 10 m². Ovenpå er der innredet et rum over storstuen (sal med halvtak), over spiskammeret er kornkammer, over sovekammeret

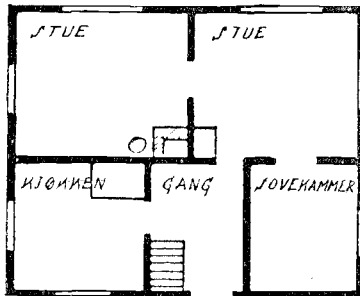

Fig. 52.
R. Poldens hus, Helleland,
Rogaland.

mel- og flatbrødkott og over dagligstuen sal i røstet og klækott ved langveggen.

På Erik Hetlands hus — fig. 51 —, som er bygget like før krigen, er grunnplanen helt utformet. Huset er vokset i bredden, og kammersene er blitt bredere. Selve grunnplanen blir dermed ikke så langstrakt som i de eldre hus. Lengden er her 12 m., men bredden 7.5 m. Begge stuer er like store, ca. 14 m², kjøkkenet er stort, 22 m², og skorsten og baksteheller er sløifet i kjøkkenet. Annen etasje er her helt innredet til beboelse — to saler i røstene med fire skråkammers. Stuehøiden i 1ste etasje er 2.6 m.

En sammenligning av målene for disse hus viser at det mest moderne hus i størrelse ikke skiller sig meget fra de eldre. Det som gir mere rum er først og fremst at skudene trekkes inn, og at annen etasje innredes.

Men om husene er sterkt i slekt gjennom sine grunnplaner, har det moderne hus på fig. 51 i sin stil lite med de eldre å gjøre. Det er panelet, som for resten alt på fig. 50 har skiftet karakter,

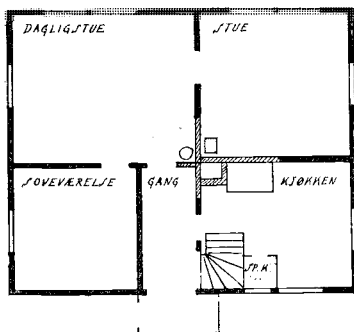
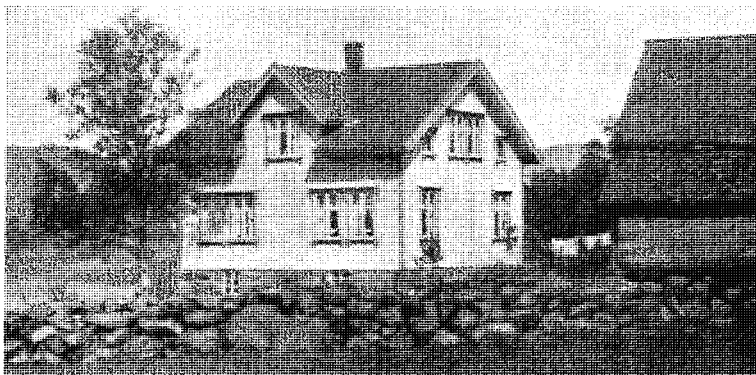

Fig. 53.
Rasmus Hetlands hus, Helleland,
Rogaland.
Bygget før krigen.

det er vinduene, det er farven, men først og fremst arkutbygget, taket og høiden som gjør at dette hus hører til en annen type enn de eldre. Det er for så vidt riktig sett når ordføreren stiller dette hus i samme klasse som fig. 54. Ingen av de eldre hus har for resten helt beholdt sin form for så vidt som torvtakene og dermed torvtaksvinkelen er forlatt også på dem.

De andre bilder og riss som ordføreren har gitt, fig. 52, 53 og 54, hører etter sin rumordning til en helt annen klasse og har ingen forbindelse med de eldre typer. De to første representerer det kvadratiske kysthus, det tredje det større hus, bygget over den utvidede plan av denne type 3: C.9.

De første av disse — R. Poldens hus, fig. 52 — og Rasmus Hetlands hus, fig. 53 — er like store, $9 \times 7.5 = 67.5 \text{ m}^2$, det siste, fig. 54, er $12 \times 7.5 = 91 \text{ m}^2$ og har således samme grunnflate som fig. 51. Det er bare ruminnretningen som er en annen. Disse hus har en høide på 2.4—2.6 m. under taket i 1ste etasje.

Fig. 55 er en liten Jæderstue som ordføreren i Høyland har

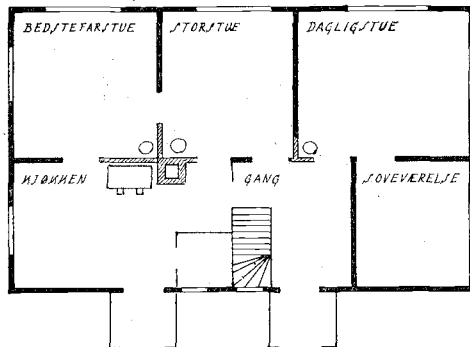
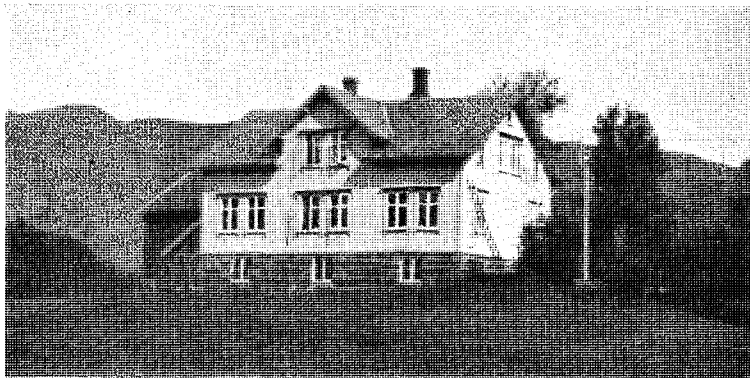

Fig. 54.
Sivert Rødlands hus, Helleland,
Rogaland.
Bygget 1908—1909.

sendt inn riss av. Den er av de minste hus i herredet, $7 \times 4.5 = 32 \text{ m}^2$, og ordføreren sier at der ikke finnes så få av denne type, men de er dog som regel noget bedre enn det som billedet viser. Det eiendommelige ved fig. 55 er at bolig og uthus er bygget i ett, en skikk som ikke oprinnelig hører hjemme i Norge. Rummen er meget små, stuen ca. 12 m^2 og skudkammerset knapt 4 m^2 . Kjøkkenet går i ett med gangen og er ca. 11 m^2 , fraregnet gangen.

Fig. 56 og 57 gir bilder av to hus fra Nedstrand og Vikedal av grunnplan C.7. De gir et godt bilde av noget eldre bebyggelse av formen C.7 i flere strøk av Rogaland. Merk den flate ark, Stavangerarken, og Vestlandspanelet.

Fra Hordaland har jeg bare fått ett billede, fig. 58, fra Hosanger — som representerer en hustype som nu er forlatt. Den beskrivelse som ordføreren gir av byggemåte og husskikk byr på meget av interesse, og jeg tar den derfor inn her. Han skriver:

«Husi var til vanleg godt fråseggjorde, veggjerne var 3" timber, laftbygde, med oplenger og kledning utanpå. Taki var tekte med never og torv til i dei siste 20—30 år, då skiffer meir og

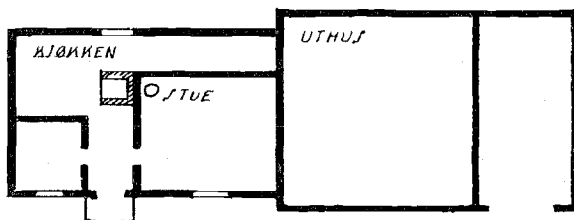

Fig. 55.

Jæderstue fra Høyland, Rogaland.

meir hev vorte nytta, og er no mest det einaste tekningsmaterial som er brukad. Panner hev vore etter måten lite nytta til tekningsmaterial her ikring, og er no sjeldan brukt. Inne var husi enkle, utstyrde utan noko fyregjerd. Men arbeidet — det handverksmessige — var på jamnen godt og pent utførd. Dørrane var okedørrar med klinkelås. Troppi frå kjøken og på loft var beintropp med «trophepall». I stova var eit eller tvo vindaugor, i kjøken og bud oftaste eit lite vindauga i kvart rom. Seinare hev desse eldste bygnader vorte tiljamna etter kvart som kravi hev vorte større. Det er vorte fleire og større vindaugor i romi. Okedørrane hev vorte skifta med fyldingsdørrar som er lista og målte,

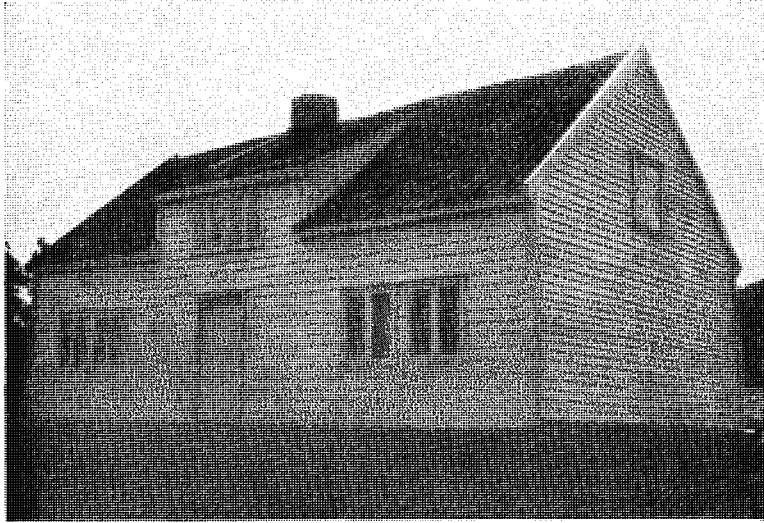

Fig. 56.
Hus fra Nedstrand, Rogaland.
(Grunnplan C. 7.)

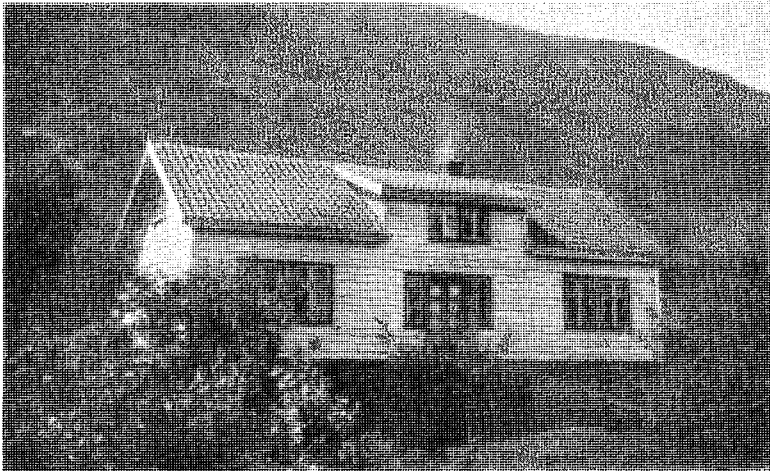

Fig. 57.
Hus fra Vikedal, Rogaland.
(Grunnplan C. 7.)

og i det heile hev det vore freista å få noko av dei nyare byggjemåtar til å passa inn i desse eldre hus — um ikkje alltid desse tiltak hev vore vellukka.

Det meste som truleg hev gjeve høve til brigde av byggjemåtarne er utskiftingarne. Frå pålag 1880 og framover hev fleste gardar i herradet vorte utskifte. Med utskiftingarne hev fylgt

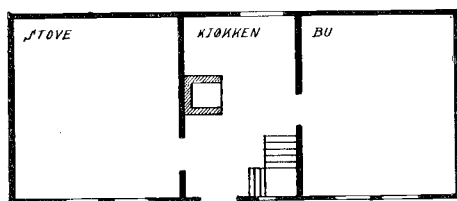

Fig. 58.

Eldre hus fra Hosanger, Hordaland.

mykje utflytting frå dei gamle tun, og samstundes hev oftast husi vorte meir og mindre umbygde.

På medsende riss (c: fig. 58) synes ein av dei aller eldste ty-
por, og som er berre få att av, og knapt nokon som er heilt slik
som dei var fra fyrst. Stova var viktugaste romet; det var opp-
haldsrom for heile huslyden. Der hadde husbondsfolket si seng, og
var der kårfolk, låg dei oftast i stova og, likeeins dei minste borni.
Den var og nytta til arbeidsrom, til spinning, til vevning, til snik-
ring o. s. v. Loftet yver stova var «lemmen». Der hadde tenarar
og dei større borni legeren sin. Der var eit lite vindauga. Varme
fekk det gjennom eit hol i golvet, «luka».

I kjøken var «gruva». Framfor gruva pålag i halve kjøkenromet var steingolv. I resti av romet var tregolv, og dette var oftast eit lite trin høgre enn steingolvet. Der var tilhelde med koking, flatbrødbaking, klædevask, brygging o. s. v.

«Budi» var nytta til å hava mat og kjørlid i, til dømes mjølk, smør, mjøl, flatbraud og ymse anna. Ofta var der ei større «kornbyra» der dei hadde kornet sit i. Der vart og uppevard ymse lag kjørel som vart brukad til dei ymse slag matvaror.

Romet yver budi var «loftet». Det var finaste romet i huset og det einaste romet som det kunde henda vart lagd litt arbeid til pryda på. Der var tvo eller fleire sengjer som oftast var innbygde og fint fråseggjorde. Dette var nytta til gjesterom. Der vart uppevard klederistor og alt det som hadde verd og ikkje var i dagleg bruk.

Der var sjeldan kjellar under desse husi. Stundom var der eit lite kjellarrom under stova. Til dette romet var tilgjenge gjenom ei luka i stovegolvet. Det var nyttad til potetkjellar, til å hava øl i o. s. v.

Attåt eine gavlen var ofte bygd eit lite rom av berre standardverk med bordkledning utanpå, og taket var halvtak imot hovudhuset. Dette romet, «sjytja», var nyttad til vedhus.

På den riss som er merkt med C. 6,5¹ (med gong og kjøken i eit) synes dei husi som i den seinare tid hev vore dei vanlege. Det er igrunnen den eldste typa som er tilpassad meir etter som den seinare tid hev krove det. Det største brigde er at «budi» er deild i tvo, og at der er kjellar under heile huset. Det største romet av «budi» er «småstova». Der bur no kårfolket, og der der ikkje er kårfolk er ho stasstova. Det minste romet er «budi» og er nyttad sameleis som budi i den eldste typa. For å få desse tvo romi litt romslegare er ofte denne enden av huset eit par alen breidare enn den andre enden. Gruva er flyttad frå kjøkenet og i kjellaren, og i kjøkenet er kokomn elder komfyr. Hellest er romi sameleis og er nyttad sameleis som i den eldste typa.

Av og til er der no bygd større hus enn desse som er beskrivne her, og dei hev gjort freistnader med å innretta deim onnorleis. Men det hev ikkje vorte noko alment, og størsteparten som no byggjer hus på gardsbruk byggjer nokorlunde etter desse vanlege typor.

Den typa som på medsende riss er merkt med C. 8 kan ikkje skynast å hava utvikla seg frå dei hernemnde typor. Denne

¹ Se planchen bakerst i boken.

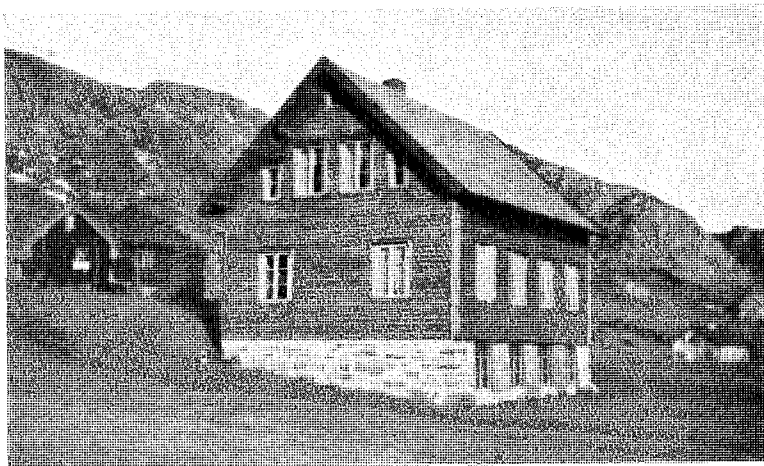

Fig. 59.
Nyere hus fra Bremanger, Sogn og Fjordane.
(Grunnplan C. 8.)

byggjemåte er sjeldan nyttad på hus til gardsbruk, men er mykje nyttad som arbeidarhus. Sovidt ein kan skyna er det etter mynster frå fabrikkstrok og tettbygde strok kring byarne.»

Det gamle hus på fig. 58 er et godt billede på et sammenbygget hus hvor ennu bua brukes som bu. Dessverre har jeg intet billede av de hus som nu bygges. Ordførerens beskrivelse: skifertaket, de større vinduer, dørene o. s. v. gir dog en anelse om retningen.

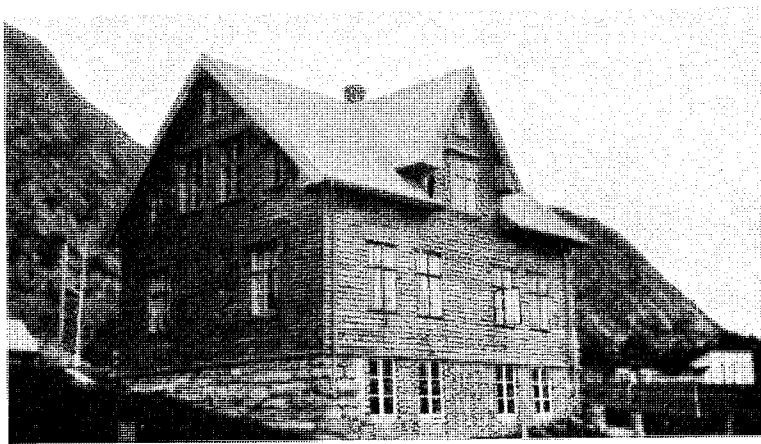

Fig. 60.
Nyere hus fra Bremanger, Sogn og Fjordane.
(Grunnplan C. 8.)

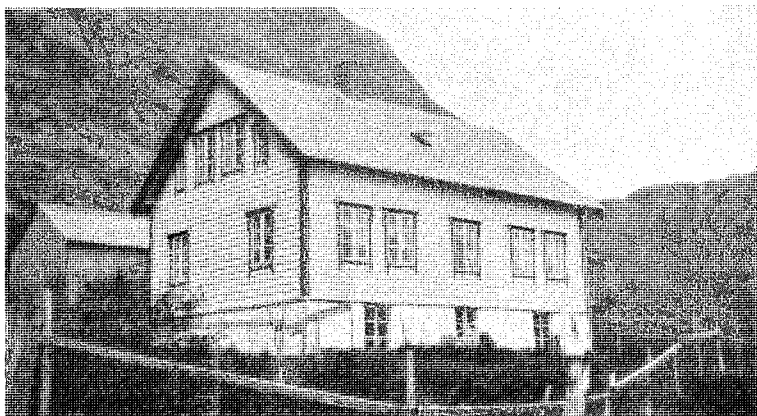

Fig. 61.

Nyere hus fra Bremanger, Sogn og Fjordane.

(Grunnplan C.7.)

Fra Sogn og Fjordane har jeg bare mottatt bilder fra én bygd, Bremanger (fig. 59—63). Disse bilder representerer en husform som dessverre mange steder har funnet innpass. Jeg har tatt dem med, selv om de ikke gir uttrykk for hvordan husene i almindelighet ser ut i Sogn og Fjordane. Om husene på fig. 59—63 skriver ordføreren:

«Som fotografiene fig. 59 og 60 viser, bygges hus av grunnplan C.8 med eller uten ark.

Fig. 62.

Nyere hus fra Bremanger, Sogn og Fjordane.

(Grunnplan C.7.)

Loftsetasjen er innredet etter ønske, enten i større sal med 2 mindre skråkammers i hver ende av loftet — eller salen delt likt i to. Dog er det for flere benyttet så at i den ene ende er en større sal med 2 skråkammers — og i den andre ende salen delt i 2 like rum. Dertil kommer arkværelse på de hus som er slike.

Ved siden av det større nye hus på fig. 59 vil ses et mindre hus. Dette er en «levning» av de gamle hustyper.

Likeså bygges husene etter grunnriss C.7 (fig. 61–62) med og uten ark. Dog er det i det siste blitt mer almindelig å bygge med ark og dertil, som fig. 63 viser, la midtpartiet stikke ca. 1 m. frem. Disse hus ser vakre ut, men de blir jo adskillig dyrere.

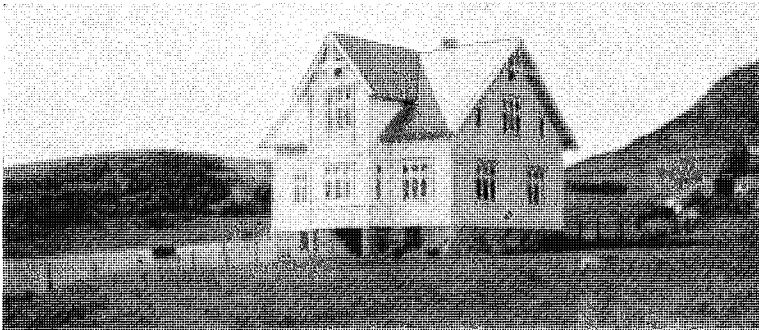

Fig. 63.

Nyere hus fra Bremanger, Sogn og Fjordane.

(Grunnplan C.7.)

Det midtre rum, på grunnrisset angitt som kjøkken, blir derved større — benyttes gjerne som stue —, og et av sidekammersene benyttes da til kjøkken.

Typen C.8 er visselig en forkortelse og forenkling av C.7, idet hus etter planen C.8 blir adskillig billigere og gir full plass for en almindelig stor familie. Husene tømres ca. 1 m. over loftet, så loftsetasjen blir nokså rummelig, og der kan således bli 2 à 3 (med ark 4) større rum foruten skråværelsene, som benyttes til klækkott eller lignende.

C.5 er ikke benyttet her uten i enkelte særlige tilfelle, og da gjerne kjøkken og gang omvendt.

Fig. 63 er blitt mere og mere «i vinden» i senere år, og når der ikke tas så strengt hensyn til økonomien, bygges gjerne slike hus.

Av eldre hustyper forefinnes nu ingen. Det var gammeldagse røkstuer, med eller uten alkover. I en del var der gjerne loft.»

Jeg skal ikke her komme inn på det store sprang som overgangen fra røkstuene til de moderne hus betegner; jeg bare peker på at der her er blitt et brudd i utviklingen uten sammenheng mellom gammelt og nytt.

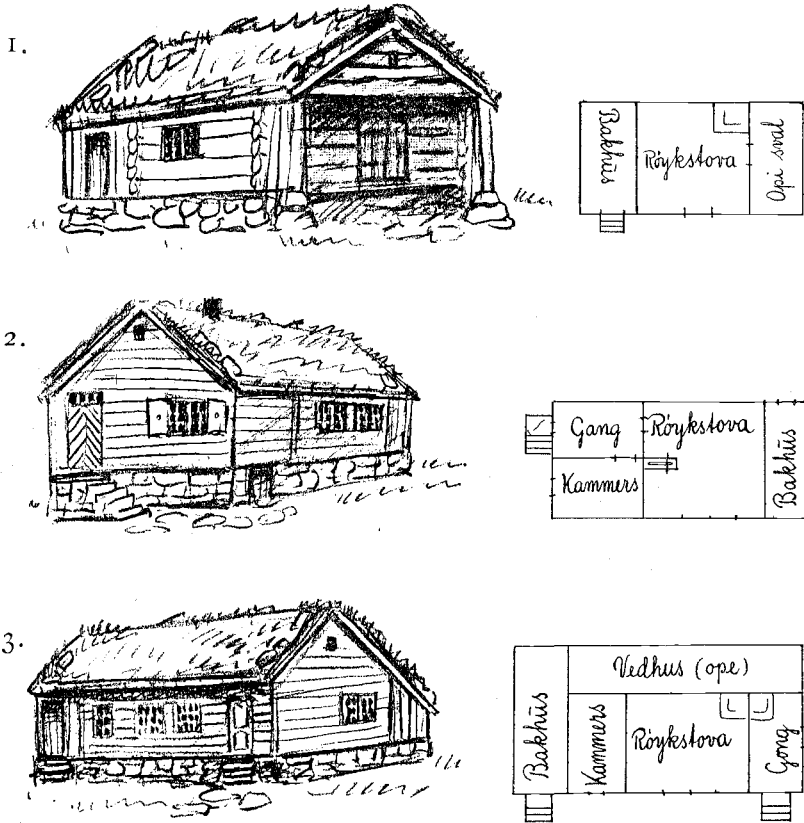

Fig. 64.

Røkstuer fra Vartdal, Sunnmøre.

Fra Møre har jeg mottatt en rekke bilder som er gjengitt på fig. 64—66 fra Vartdal på Sunnmøre. Om disse bilder skriver ordføreren:

«1, 2 og 3 på fig. 64 er dei eldste hustypor me hev; enno finnst det ei og onnor, men dei fell, og snart høyrer dei saga til. Alle hev ljore og grue og steinlagde golv i gonger og eldhus.

I hus 2 er ein liten skorstein — slike vart uppsette i røykestovorne i seinare tid, og kokomn i stova og klebersteinsomn eller jarnomn i kammerset vart vanleg.

Hus 4 (fig. 65) er pålag 75 år gammalt og 5 og 6 noko yngre. Desse hus kalla dei den tid for «låna» (storkarshus). Her er ikkje ljore, men tak og loft yver alle rom; røykstova si tid var kvorva. «Stova» er stove, sengrom og kjøken. I «eldhuset» er gruve; der bryggjer

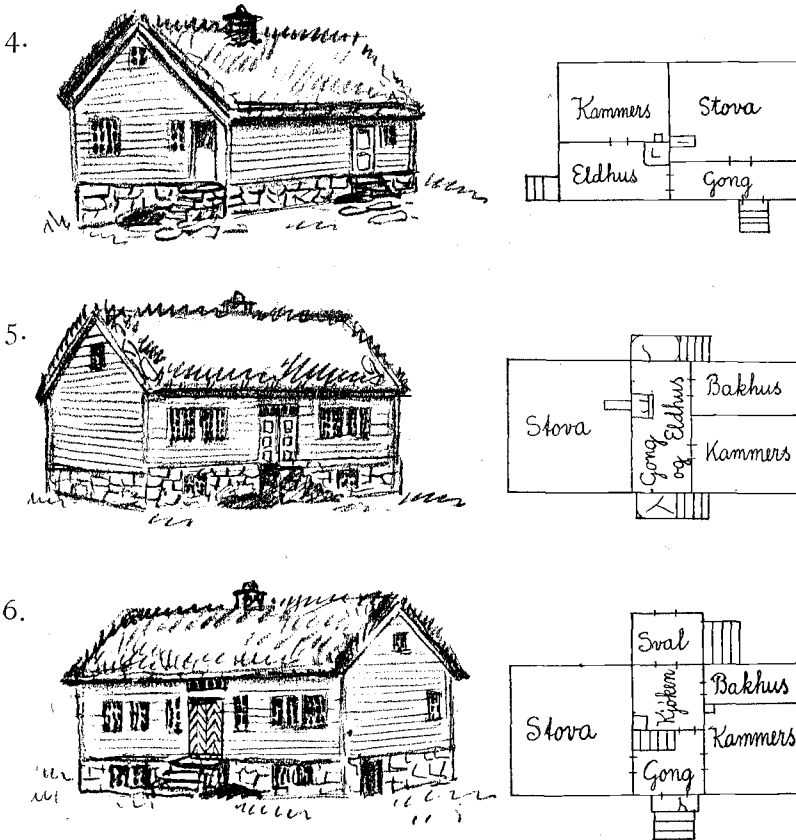

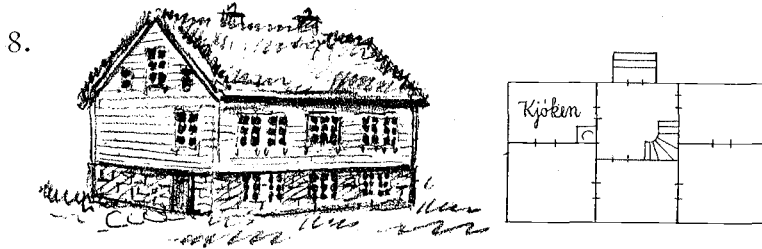
Fig. 65.

Hus fra 1850—60, Vartdal, Sunnmøre.

og bakar dei t. d. For pålag 20—30 år sidan gjorde dei desse eldhusi um til kjøken og sette inn komfyr. Soleis deilde dei av romet i «gong og eldhus», som på hus 5, og fekk det som 6 syner. Desse husi, som allstad er svært stilige og høver liksom so godt i landskapet, vanlegst raudmåla med kvite lister, finnst mange av enno.

Kravi steig; dei husi me no hev synt var låge; det var soleis ikkje loftshøgdd nokk å utnytta, og rømelige kjøken vart naudsyn-

leg og større og meir glas (vindauga). Og so kunne ein for 30—40 år attende sjå desse typor som 7 og 8 (fig. 66), som frå den tid til for 10 år sida var mest vanlege. Der det var gamlefolk hade desse dei 2 romi til høgre (hus 8).

Hus fra slutten av det nittende århundrede, Vartdøl, Sunnmøre.

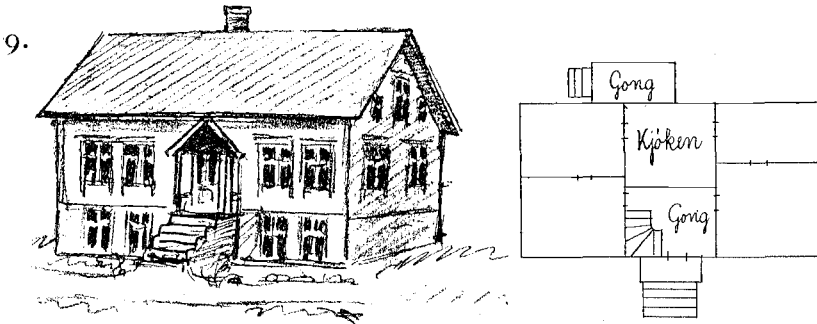

Fig. 66. Moderne hus, Vartdøl, Sunnmøre.

No er det ingen som bygg torvtak meir, berre stein, og det er heller ikkje den stil yver husi som den dei før hadde. Alle vil liksom laga noko nytt og samstundes få nytta huset på beste måten og gjera det praktisk og ser kanskje mindre på dei estetiske krav — difor vert det diverre mykje stillaust yver husi,

og dei fleste høver ikkje so godt i landskapet liksom dei me hadde før. Den ljøsgrå og kvitgule målingi sume sett på gjer ogso sjølvstilt til det verre.

Den stilgaste typa, som ogso er vanleg, ser ein paa hus 9 (fig. 66).»

Disse riss og bileder forteller sin utviklingshistorie, som ikke er eiendommelig for Sunnmøre. De torvtekte huses utvikling fra røkstuen til hus 7 og 8 gir sig sterkest til kjenne ved veksten i høiden både av bygning og grunnmur. Ved overgang til hus 9 på fig. 66 — det *beste* av de moderne hus — skifter dette helt karakter, selv om grunnplanen er den samme som før. Og dog er overgangen klarere her enn i Bremanger. Spranget er ikke så stort. Det er taket, panelet og vinduene i hus og kjeller som først og fremst kjennetegner forskjellen mellom 8 og 9. Men dette er også nogen av de vesentligste ting ved et hus.

Disse spredte bileder fra Sør- og Vestland gir ikke tilstrekkelig grunnlag for en beskrivelse av hvordan byggeskikken har endret sig. Men enkelte trekk turde de dog vise. Først og fremst at de nye hus som nu trenger frem er i slekt med hverandre, både i grunnplan og utseende, og at de ingen steder tyder på vekst i evne til å bygge. Der er noget rotløst, fremmed over de nye hus. De har ikke vokset sig frem og formet sig særpreget for hver landsdel. Den annen ting som billedene viser er at de moderne former har lettere for å trenge inn der hvor de mest primitive former har holdt sig lengst, hvor der ikke har formet sig en boligtype for nutidsbruk i en tid da bygningskulturen stod høiere enn den nu gjør. Det er derfor at Sørlandet stort sett har gått mere fri for de moderne typer. Det samme er tilfelle med Trøndelagen, som jeg nu går over til.

Fra denne landsdel har det lykket mig å samle et mere fullstendig billedmateriale enn fra de andre deler av landet. Det har falt lettere fordi byggeskikken her er fastere; der er mere tradisjon den enn de fleste steder, og der er større slektskap mellom store og små hus enn jeg vet om fra andre deler av landet. Til det kommer at jeg har fått god hjelp også fra andre enn ordførerne. Jeg har før pekt på at det karakteristiske ved Trønderhusene er at de alltid er av enkel bredde, som regel på 2 etasjer, og utvides ved å bygge i lengden. Der er et annet karaktertrekk som jeg også vil fremheve.

Trøndelagen.

Det er at rømmene har vinduer til begge sider, så værelsene blir gjennomlyst. Dette forekommer også utenfor Trøndelagen, men ingen steder er det så gjennomført som der, og ingen steder vet jeg om at det gjennomlyste rum så å si er vokset inn i bevisstheten som noget der hører til husene. Det er blitt et behov hos befolkningen å ha denne vindusplasing. Eilert Sundt nevner at så var det alt på hans tid, og flere ganger har folk i Trøndelagen overfor mig gitt uttrykk for dette behov. De trives ikke i hus som ikke er gjennomlyst. Stuen virker da mørk og trykkende.

Fra Trøndelagen har jeg prøvet å samle bilder av både småhus og gårdbrukerhus. Småhusene er representert ved bilder fra Meldal, Fosendistriktene og Nord-Trøndelags kyststrøk, gårdene ved bilder fra Meldal, Guldal og Tydal. De bilder jeg har fått fra Nord-Trøndelags innlandsbygder har vært av gårder, og de ligger typen fra Guldal nær, så jeg har ikke funnet det nødvendig å ta dem med.

Småhusene i innlandsbygdene er representert ved en rekke bilder fra Meldal, fig. 67—72. Distriktslæge Støren, som har skaffet mig disse bilder, skriver at de fleste småhus er ombygget og utvidet ved at der er føiet til en nystugu eller et kammer på den nordre gavlside, hvor der ikke før var vindu. Den samme utvikling har foregått i nabodalen, Guldalen. Ordføreren i Horg skriver at husmannsplassene er solgt, så de nu er blitt småbruk. Husmannsplassene var i almindelighet på 2 etasjer. Disse hus er nu pusset op — panelt og malt —, og de som har midler dertil har bygget et langkammers eller stue på den annen side av inngangen. Denne utvikling som disse to uttalelser peker på er overgangen fra B. 2 til B. 5 og B. 6, eller m. a. o. den tradisjonelle utvidelse av huset.

Av den eldste type er fig. 67 — Sjuleng i Meldal — en forhenværende husmannsplass under prestegården med grunnplan B. 2,2 — med stue, kove og gang i første etasje. Om dette hus skriver dr. Støren: «Der der er fjæler i enden av huset er der ikke tømmer på de 3 yttersider, men innvendig er der tømmer i mellomveggen helt op. I «Meldalen i det 19de århundrede»¹ er der et billede av den gamle kapteinsgård «Fossen», som kan svare til en husmannshytte fra slutthalvdelen av det 19de århundrede.»

Den forbindelse av tømmer og reisverk som dette hus har kjenner jeg ikke som almindelig fra andre bygder i Trøndelagen,

¹ Dr. Størens tidligere citerte arbeide side 924.

Fig. 67.

Sjuleng, eldre husmannsplass, Meldal, Sør-Trøndelag.

(Grunnplan B. 2, 2.)

men bortsett herfra er huset en god type på en husmannsstue i Sør-Trøndelags innlandsbygder; dog er den ofte helt uten bordklædning.

Et noget større hus, men også av eldre type, er fig. 68 — Haftorsløk i Meldal —, en liten selveiendom med grunnplan B. 5 — langkammershus. Om denne meddeler dr. Støren at taket er løftet en

Fig. 68.

Haftorsløk, mindre selveiendom, Meldal, Sør-Trøndelag.

(Grunnplan B. 5.)

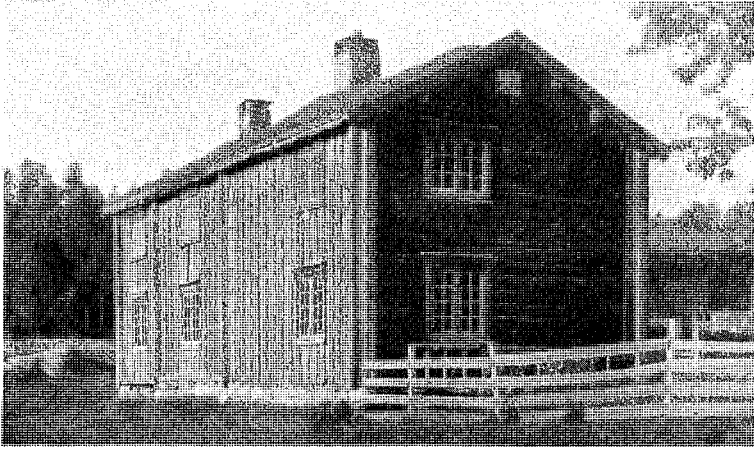

Fig. 69.

Ølberget, mindre selveiendom, Meldal, Sør-Trøndelag.

(Grunnplan B.5.)

gang. Den eldste del er lengst til venstre på bildet, der hvor nu langkammerset er.

Av samme form som fig. 68 er fig. 69 — Ølberget i Meldal —, en mindre selveiendom. Det har også grunnplan B. 5, men er yngre enn de to førstnevnte hus. Det er bygget for ca. 60 år siden.

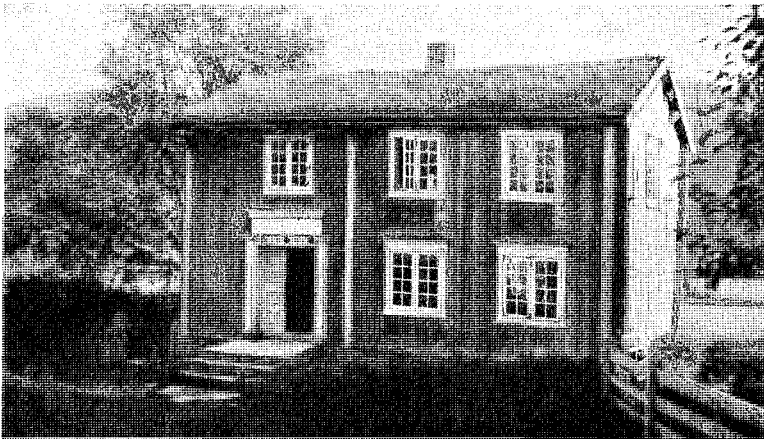

Fig 70.

Fos, småbruker- og håndverkerhjem fra gammel tid, Meldal, Sør-Trøndelag.

(Grunnplan B. 2,2.)

Alle disse tre hus representerer eldre typer, umalt og bare delvis panelt, med lave annenetasjer. De neste tre hus, fig. 70—72, er alle nyere i sin ytre form. Det eldste av dem er fig. 70, Fos i Meldal — et småbruker- og håndverkerhjem — med grunnplan B. 2,2. Det er antagelig oppusset omkring 1860, helt panelt med opprettstående tømmermannspanel, rødmalt, og har like store vinduer i 1ste og 2den etasje. Fasaden bærer tydelig preg av påvirkning av bygningsstilen i Trondhjem og er meget typisk for de eldre småhus.

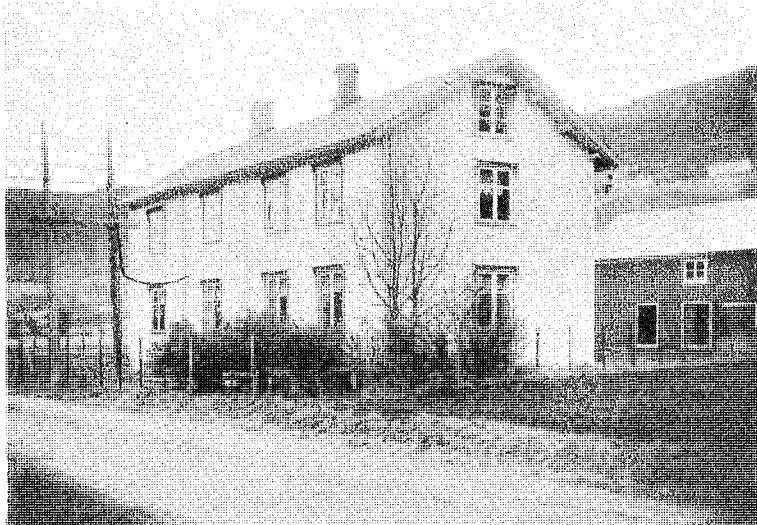

Fig. 71.

Eldre hus, ombygget 1905, Meldal, Sør-Trøndelag.
(Grunnplan B. 5.)

En ganske annen karakter har fig. 71, som er bilde av et eldre småmannshjem som er kjøpt av en grubearbeider og satt opp på nytt i 1905. Huset har en grunnplan som nærmest svarer til B. 5, og forskjellen fra før trer skarpt frem om man sammenholder det med fig. 69 av samme grunnplan. Vinduene er «modernisert», torvtaket byttet med spon og taket reist noget. Huset er panelt og hvitmalt.

Tross alt er dog disse hus i slekt med hverandre, om enn utviklingen ikke har gitt et vakrere hus.

Vanskelig er det derimot å finne slektskapet mellom fig. 72, som også er fra Meldal, og de eldre hus på fig. 67 og 70, til hvis størrelsesgruppe det hører.

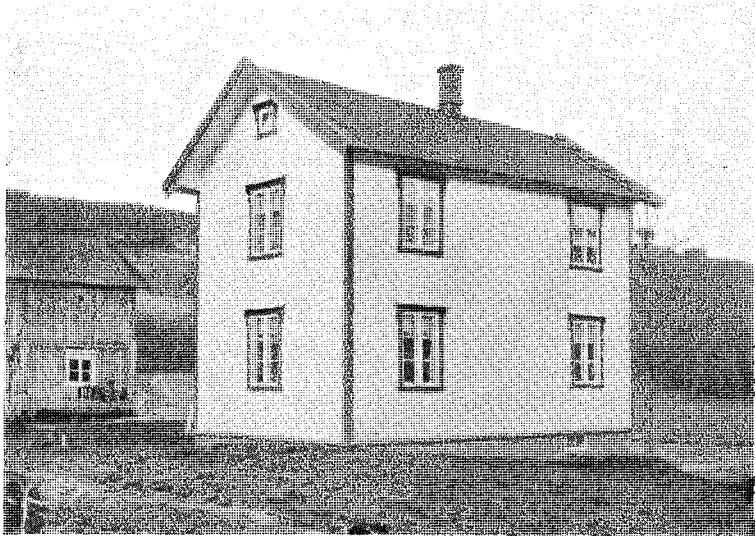
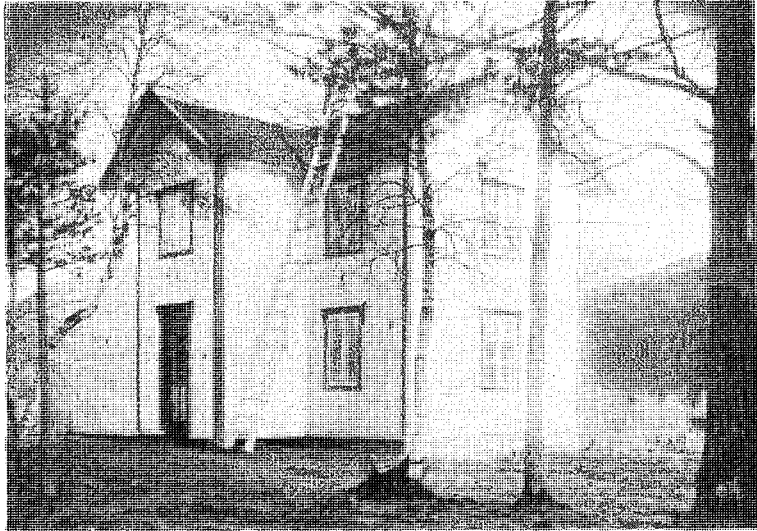

Fig. 72.

Arbeiderhus, bygget ca. 1916, Meldal, Sør-Trøndelag.

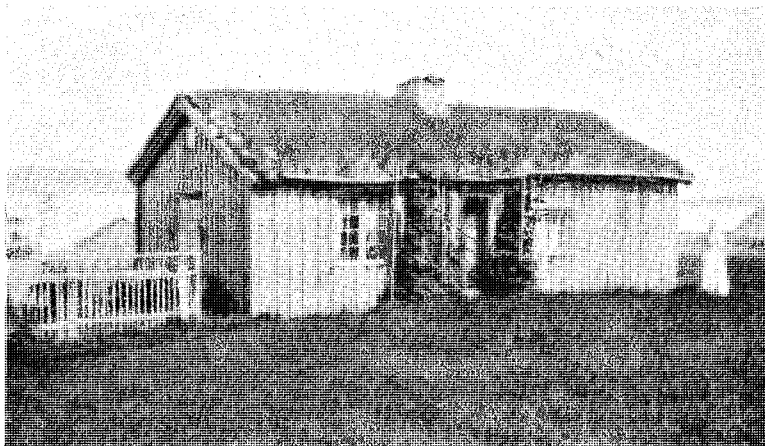

Fig. 73.
Hus fra Fosnes, Nord-Trøndelag.
(Grunnplan B. 4,2.)

Huset på fig. 72 er bygget helt fra nytt av i 1916 av en grubearbeider, og gir bilde av hvordan disse smale, små toetasjes Trønderhus kan bli formet når man skal søke å få full høide (2.6 m.) i rummene og samtidig skaffe plass til gangen ved å bygge ut et bislag i begge etasjer. Heldigvis er ikke denne type meget utbredt. Den har oprinnelig formet sig nær Trondhjem i 1890-årene, men har aldrig nådd nogen videre utbredelse, og den fortregnes nu av

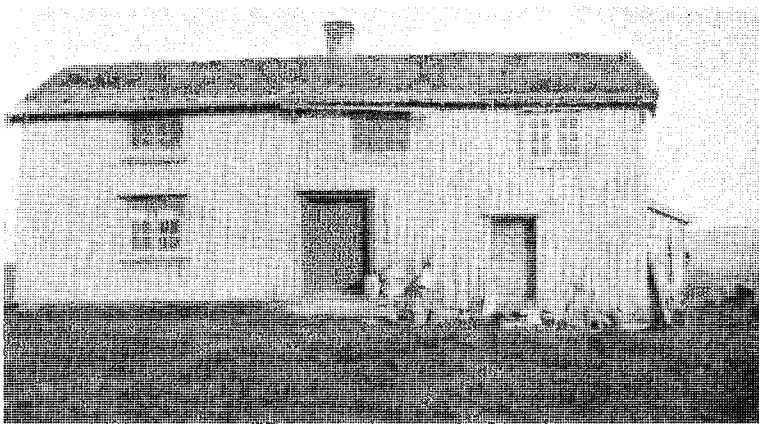

Fig. 74.
Hus fra Namdalseid, Nord-Trøndelag.
(Grunnplan B. 4,2.)

den nyere «villastil». Huset på fig. 72 er bygget av planker, panelet er liggende og taket tekket med papp. Det har omtrent ikke andre trekk igjen av Trønderhuset enn de gjennomlyste rum.

Småhusene i Trøndelagens kystdistrikter skiller sig i flere retninger fra dalhusene. De er som regel panelet, men ofte umalt. Er de malt, er de oftere rødmalt enn hvitmalt. I kystdistriktene treffer man også oftere på enetasjes hus enn i innlandsstrøkene, og tilbyggene i form av skott og bislag er meget almindelige. Det første billede av hus fra kysten er fig. 73, fra Fosnes i Nord-

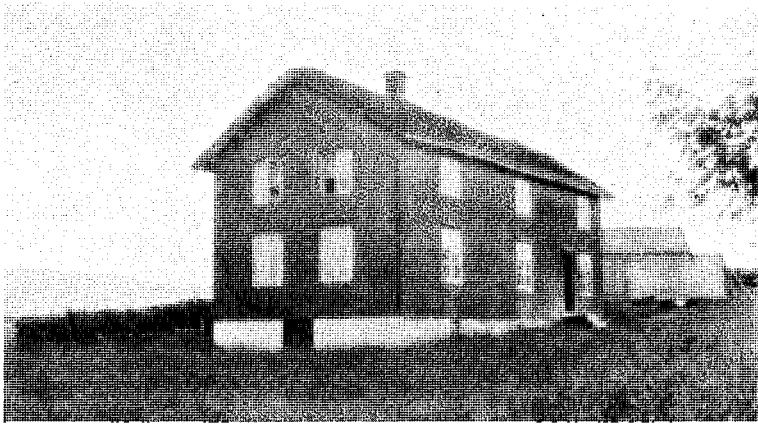

Fig. 75.

Fiskerhjem, Innhitra, Sør-Trøndelag.

(Grunnplan B. 6.)

Trøndelag. Det er et enetasjes fiskerhus av grunnplan B. 4,2 — gang, kjøkken og stue, til høire skott. Mere almindelig er det efter ordførerens opplysning at denne type har 1½ eller 2 stokkverk, slik som huset på fig. 74. Dette har også grunnplan B. 4,2 og er fra Namdalseid i Nord-Trøndelag. Efter ordførerens meddelelse representerer det den eldre almindelige type på mindre beboelseshus (småbruk) i dette herred.

En nyere form for Trønderhus fra kysten er fig. 75 — en fiskers hus på Innhitra med grunnplan B. 6. Det er bygget ca. 1910. Til venstre er en stor stue, midt på huset kjøkken og gang, til høire stue som ikke er innredet, og som brukes som kjøkkengang og til opbevaring av forskjellig. Huset er laftet, men med sinknov, panelet med opprettstående pløiet panel og rødmalt.

Alle de trønderske småhus som det hittil er gitt bilder av hører til Trønderhusenes klasse. De har bevart grunnplanen av

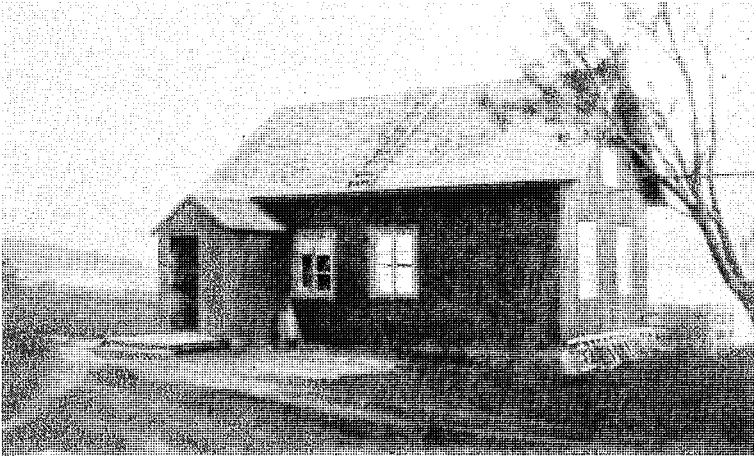

Fig. 76.

Nyere småbruker- og husmannshus, Fosnes, Nord-Trøndelag.

(Grunnplan C. 5.)

enkel bredde, de gjennomlyste rum, og ingen er på $1\frac{1}{2}$ etasje. De to neste bilder representerer en fremmed type som nu holder på å trengse sig frem i enkelte strøk av Trøndelagen, først og fremst i enkelte av Nord-Trøndelags kystdistrikter.

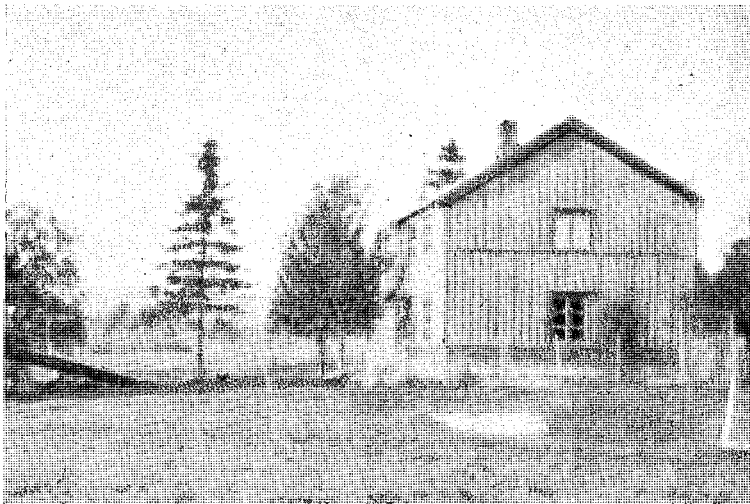

Fig. 77.

Nyere småbrukerhus, Namdalseid, Nord-Trøndelag.

(Grunnplan C. 5.)

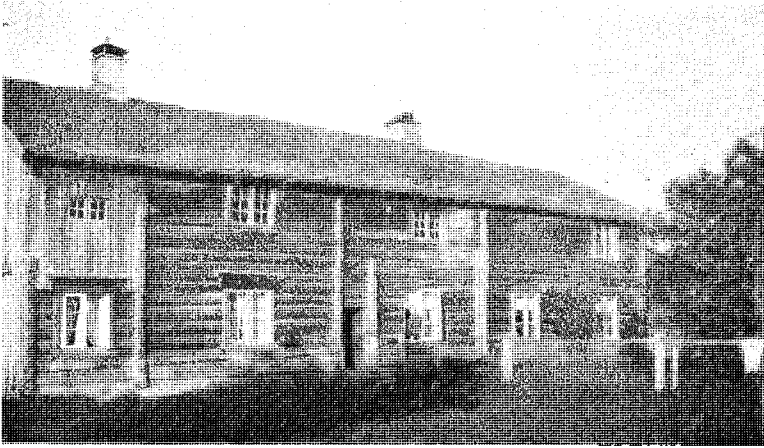

Fig. 78.

Snoen, gammel gård fra Meldal, Sør-Trøndelag.

(Grunnplan B. 7.)

Det første av disse hus er fig. 76 — et moderne småbruker- og husmannshus fra Fosnes i Nord-Trøndelag. Det er et $1\frac{1}{2}$ -etasjes hus av dobbelt bredde og av grunnplan C. 5. Billedet er tatt fra baksiden, og der er, som man ser, særskilt inngangsdør til kjøkkenet med bislag foran. Dette er etter ordførerens opplysning den type som *nu* brukes hos de fleste små brukere i dette herred.

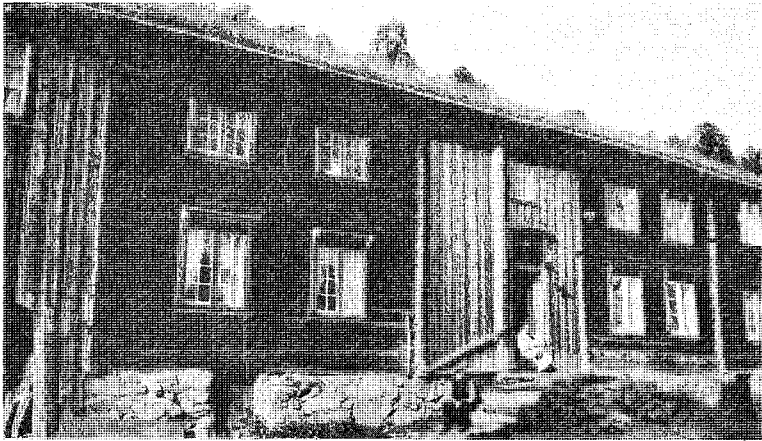

Fig. 79.

Fikke, søndre, gammel gård fra Meldal, Sør-Trøndelag.

(Grunnplan B. 7.)

Fig. 80.

Lund, eldre gård fra Meldal, Sør-Trøndelag.

(Grunnplan B. 7.1.)

Det neste billede (fig. 77) er også av et hus av dobbelt bredde. Det er en moderne type på småhus fra Namdalseid, av grunnplan C. 5. I motsetning til Fosnes følger byggemåten i dette herred efter ordførerens utsagn den eldre type, som er gjengitt på fig. 74.

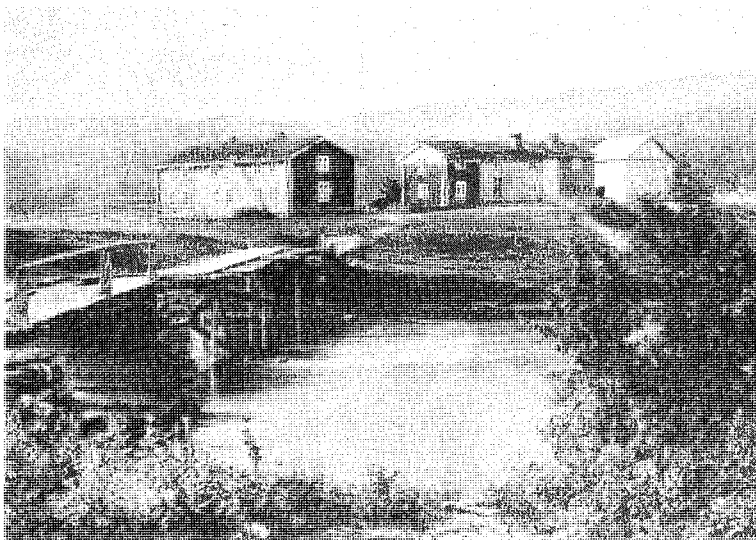

Fig. 81.

Løvøien, gård fra Tydal, Sør-Trøndelag.

(Grunnplan B. 6.)

Fig. 82.

Fikke, nordre, storgård fra Meldal, Sør-Trøndelag.

(Grunnplan B. 7.)

De bilder vi nu kommer til er av større Trønderhus — gårdbrukerhus — og viser samme utviklingslinje som småhusene. De eldste typer er gjengitt på fig. 78 og 79 og er fra Meldal.

Det første av disse — «Snoen», fig. 78 — er et bilde av en eldre gård sett fra utsiden. Det eiendommelige ved denne gård er at nystugu er skilt fra kammerset ved en tverrgang gjennom hele

Fig. 83.

Sten, storgård fra Meldal, Sør-Trøndelag.

(Grunnplan B. 7.)

huset¹. Denne måte å bygge husene sammen på finnes, såvidt jeg vet, ikke ofte i andre deler av Trøndelagen. Det annet bilde — Fikke, søndre², fig. 79 — er en gård av samme art som Snoen, men sett fra forsiden. De to bilder supplerer for så vidt hverandre. Begge husene er av grunnplan B. 7; de har lave 2nen-etasje.

Efter disse hus følger bildet av Lund, fig. 80, som også er av en gammel gård av grunnplan B. 7,1, men den har fått høiere 2nen-etasje. Den opprinnelige del er til venstre på bildet og er bygget omkring år 1800, delen til høire omkring 1850.

Fig. 84.

Sørtømme, nuværende type på Trøndergård, Horg, Sør-Trøndelag.

(Grunnplan B. 7.)

Disse tre gårder var upanelte. Gården på fig. 81 — Løvøien fra Tydal — er panelt og rødmalt, men har ellers de eldre gårders karakter. Gårdene på fig. 82 — Fikke, nordre — og fig. 83 — Sten —, begge storgårder fra Meldal, fjerner sig i sitt ydre mere fra det gamle. Fikke er oppusset ca. 1880. Begge gårder har fått full høide i annen etasje, er panelt og hvitmalt, men de har beholdt torvtaket.

På fig. 84 — Sørtømme i Horg, Guldal — er torvtaket erstattet med skifer, samtidig som taket har fått en litt steilere vinkel. Som denne gård ser nu ofte Trøndergården ut i de nedre dalbygder og i Inntrøndelags flatbygder. Denne omforming har i Guldal tatt ca. 60 år. Ordføreren i Horg, E. Mittømme, skriver om dette:

¹ Se dr. Støren l. c., side 925.

² Den skal nu rives.

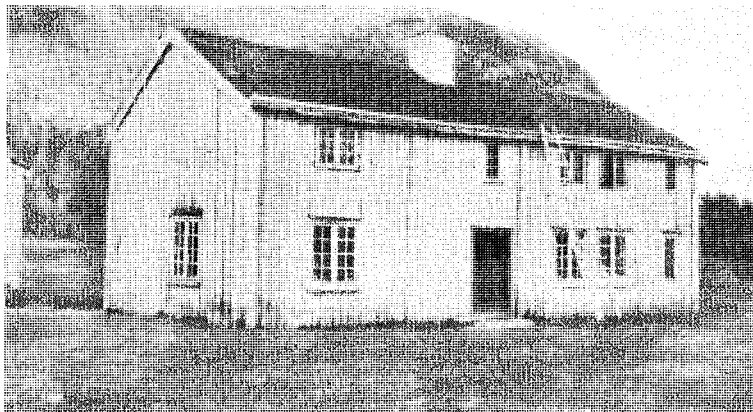

Fig. 85.

Eldre gård i Fosnes, Nord-Trøndelag.

(Grunnplan B. 7, 2.)

«For 40 år siden var loftsvinduene mindre enn vinduene i første etasje, men er etterhånden ombyttet, så vinduene er like store i 1ste og 2den etasje. På de fleste hus er der tømret på huset for å få loftsværelsene i full høyde. Torvtaket er ombyttet med skifertak. Tidligere var der bare kjeller under dagligstuen, men nu graves kjeller under hele bygningen. Jeg minnes 60 år tilbake, og på den

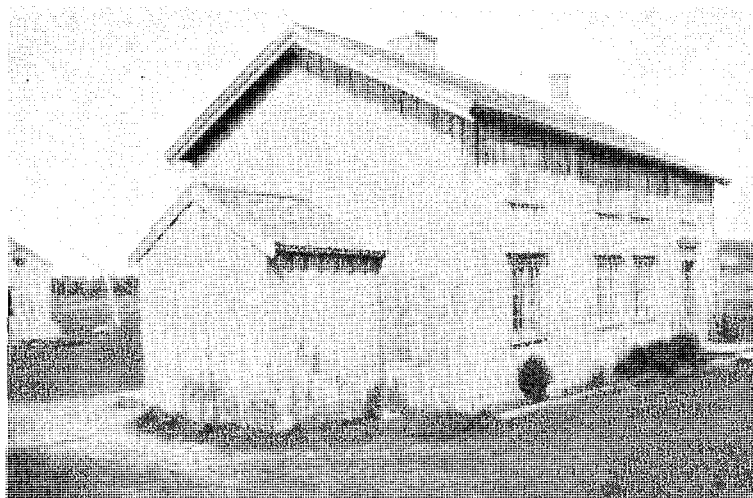

Fig. 86.

Eldre gård i Fosnes, Nord-Trøndelag.

(Grunnplan B. 5.)

Fig. 87.

Gård fra omkr. 1870, Fosnes, Nord-Trøndelag.

(Grunnplan C. 7.)

tid fantes ikke en stuebygning som var panelt og malt utvendig og kun få innvendig.»

Gårdene i Trøndelagens kystdistrikter er mindre enn i innlandet og de store typer ikke så rikt representert. Fig. 85 og 86 gjengir gårdshus i Fosnes, Nord-Trøndelag. Fig. 85 er av grunnplan B. 7,² og fig. 86 av grunnplan B. 5, hvor langkammerset er omgjort til

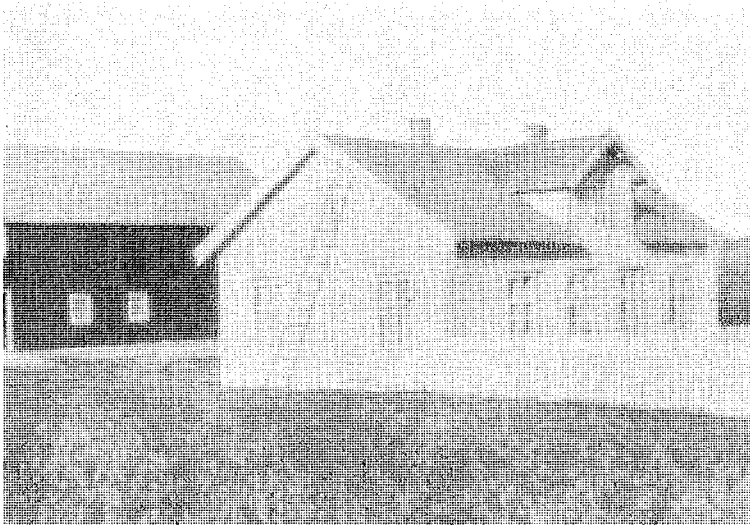

Fig. 88.

Gård fra nutiden, Fosnes, Nord-Trøndelag.

(Grunnplan C. 7.)

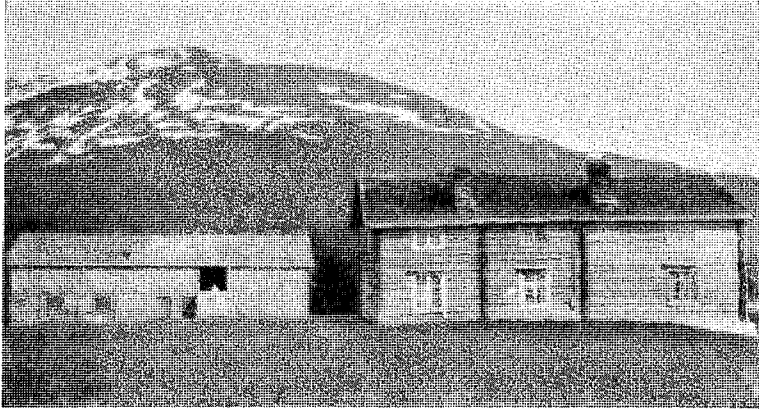

Fig. 89.

Gård fra Bardu, Troms.

(Grunnplan B. 5.)

kjøkken med egen inngang og bislag foran denne. Begge hus er av Trøndertype.

Omformingen av husene i Trøndelagen er, så lenge der bygges over Trøndertypens planordning, omtrent sådan som billedene viser, og som ordføreren i Horg har beskrevet den. Det er her som annensteds: klædningen, farven, vinduene, taktekningen og takvinkelen endres, men da husene som regel har to etasjer, blir

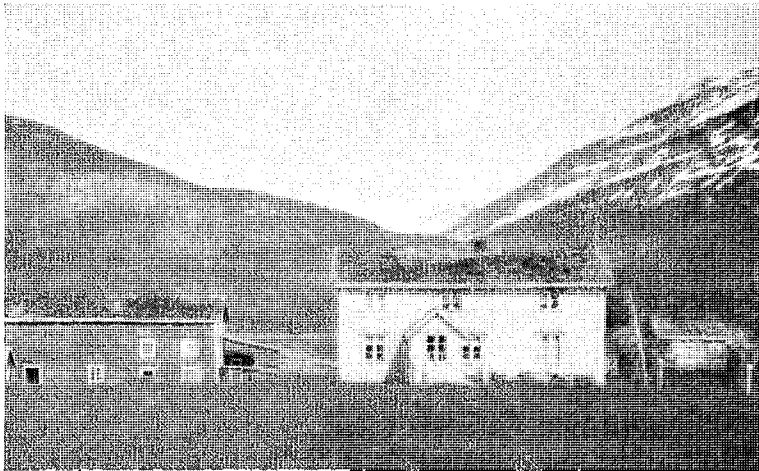

Fig. 90.

Gård fra Bardu, Troms.

(Grunnplan B. 5.)

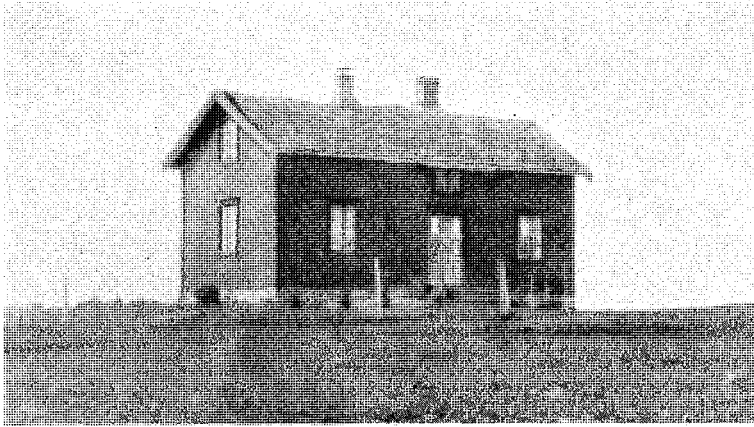

Fig. 91.

Hus fra Vega, Nordland.

(Grunnplan B. 5.)

der ingen plass for arkutbygning. Undertiden kan man dog også her se de toetasjes gamle hus utstyrt med schweizer-røst og verandaer.

De hus som der er gitt bilder av på fig. 87 og 88 har ikke Trøndertypens planordning. De er bygget over grunnplanen C. 7 og er oprinnelig fremmede i Trøndelagen. Billedene er fra Fosnes i Nord-Trøndelag, hvor man fikk de første hus av denne type — fig. 87 — i 1870—1880. Nu er de temmelig almindelige på mindre

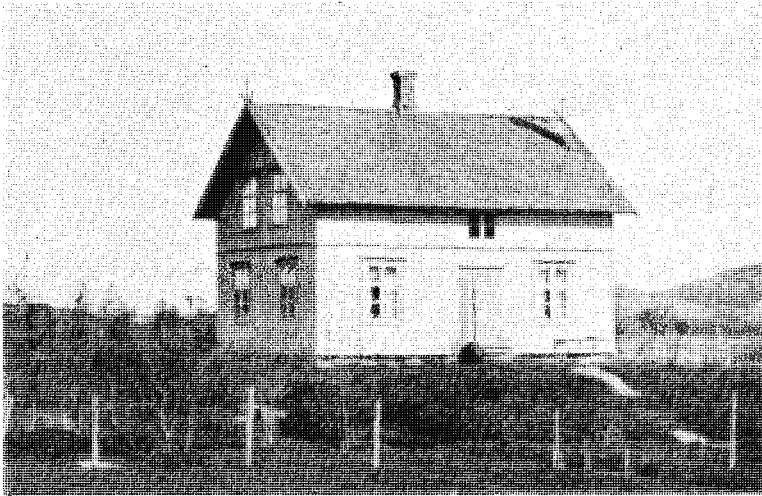

Fig. 92.

Hus fra Dønnes, Nordland.

gårder i dette herred, men da som på fig. 88. Som før nevnt var 1¹/₂-etasjes hus av grunnplan C. 5 almindelige som småbrukerhus i Fosnes. En sammenligning av de to bilder — fig. 87 og 88 — viser hvordan også hus bygget over grunnplanen C. 7 skifter utseende. Heller ikke her har utviklingen ført til et vakrere hus.

Nord-Norge. Fra Nordland, Troms og Finnmark fylker har det ikke lyktes mig å få mere enn nogen få bilder. De to små gårdshus på fig. 89 og 90 fra Bardu i Troms fylke er ganske typiske for den form Trønderhuset har fått over store deler av Nord-Norge. Begge disse hus er av grunnplan B. 5. De to hus på fig. 91 og 92 er begge fra Nordlands kyststrøk. Det ene — på fig. 91 — er av grunnplan B. 5 og er sterkt i slekt med huset på fig. 75 fra Hitra, det annet — på fig. 92 — er i slekt med schweizer-husene på Østlandet.

Når man har bladet gjennom disse sider og sett på billedene, er det en ting som slår en: hvor sikkert og godt de gamle hus var formet, enten det nu er i øst, vest eller nord, og hvor de nye hus overalt faller igjennem, til tross for at de i mange retninger betegner fremskritt. De gir mere rum, de er velstelte med maling og ordentlig grunnmur. Der er noget pertentlig over dem som de gamle ikke har. Men intet av dette redder dem når det er øiet som dømmer.

«Alle vil liksom lage noko nytt og samstundes få nytta huset på beste måten . . . , difor vert det diverre mykje stillaust yver husi, og dei fleste høver ikkje so godt inn i landskapet . . . » sier ordføreren i Vartdal, og her peker han på en av årsakene. Den langsamt formede tradisjonsbundne følelse av hvordan et hus skulde være er borte, nu søker hver å finne frem som han best kan. «Før herskede Skikken i Smaat og Stort, nu vil hver følge sit Sind.» Det er ikke anderledes med husene enn det er med innbo og huskikker. På et vis betyr det fremskritt når skikken slipper sitt herredømme, men der går mange kulturverdier tapt under en slik oppløsningsprosess.

Men dette er ikke den eneste årsak. De nye behov er vanskelige å tilfredsstillte under de gamle former. De nye behov krever mere rum, større høide under taket og kjeller under husene, og når det lille hus skal tilfredsstillte disse behov uten å øke sin grunnflate sterkt, vil det være vanskelig å finne en god form, og særlig da om grunnflaten er kvadratisk. Det fører ofte til det 1¹/₂-etasjes hus med høi grunnmur og ark, som mange av billedene gir eks-

empler på. A bygge hus som passer for vår tid over den stedege type er ikke hvermanns sak, og i vår tid, hvor der ikke er stunder til å la tingene forme sig litt efter litt, blir ofte den første løsning som er funnet tatt som den beste.

Men det er ikke så liketil. Det er en opgave som krever et langt mere innsiktsfullt arbeide enn det som tross alt er nedlagt herhjemme på dette område.

Husenes form er én ting, deres farve en annen. Fra først av hadde husene treets farve, barket av sol og vind, brune eller grå efter treslaget. Så begynte man å bordklæ husene og male dem røde. Den røde farve var engang hovedfarven på husene i Norge. Selv Sørlandets småhus, som man nu vanskelig kan tenke sig annet enn hvitmalte, har før 1840-årene¹ vært røde. Etterhvert har den hvite farve bredt sig og er blitt hovedfarven på våningshusene, og den har ikke bare vært av det gode. Norge er et vinterland og store deler av året dekket av sne. Og i et snelandskap virker det hvite hus kaldt og hårdt. Den røde farve gir husene varme, og den kan dekke over svakheter i formen som den hvite fremhever, og det er ikke alle hus som tåler å ses i forsterket belysning.

Jeg håper å ha evnet å gi et lite innblikk i hvordan husene er og hvordan de ser ut. Det står igjen å vise hvad rummene brukes til. Dessverre blev der bare spurt om der er eget kjøkken og ikke om hvad de forskjellige rum blir brukt til. Oplysningene er derfor temmelig fullstendige om det første — eget kjøkken eller ikke —, om det siste mere spredte. Men også om rummenes bruk kan man ved hjelp av de spredte opplysninger som er gitt og ved hjelp av de navn rummene har få noget å vite.

Jeg vil nu først se på oppgavene over eget kjøkken eller bare stue. For å forstå betydningen av dette må man først ha klart for sig at spørsmålet ikke tar sikte på å skille ut de hus som er så små at der ikke blir plass for eget kjøkken, men på å få en oversikt over om utviklingen er kommet så langt at kjøkkenet er skilt ut som eget rum. Som man vet er skikken med eget kjøkken ikke meget gammel på landsbygden i Norge, men overgangen fra bare stue til eget kjøkken har tatt lang tid og er ennu ikke ferdig. Mange steder er overgangen skjedd for så lang tid tilbake at minnet om den ikke lenger er levende, andre steder har overgangen funnet sted i de to siste eller den siste mannsalder, atter andre steder er den nu i full gang eller er

7. Eget kjøkken eller bare stue og litt om bruken av rummene.

¹ Se Otto L. Scheen: Sørlandsarkitekturen, Aarsberetning fra Foreningen til Norske Fortidsminnesmerkers bevaring 1921, side 98 og flere steder.

nettop begynt,¹ og nogen steder er eget kjøkken et fremmed begrep i bygdens husskikk og sprog. Overgangen til eget kjøkken har for det første innflydelse på husenes grunnplan. Jeg har før nevnt at det var koven som fra først av blev tatt til kjøkken, og at denne ordning var lite hensiktsmessig fordi kjøkkenet blev for lite, og hvordan kjøkkenet så å si hadde en tendens til å sprengte den gamle grunnplan, alltid med sikte på et større kjøkken. Jeg pekte også på hvor vanskelig det hadde vist sig å være å finne en hensiktsmessig plass til kjøkkenet, og hvordan man ikke — alle steder ialfall — har slått sig til ro med den ordning som engang er funnet. Allerede Eilert Sundt² nevner hvordan man i en del strøk på Østlandet først tar koven til kjøkken og får den store stue og det lille kjøkken, for så senere å gå over til det store kjøkken og den lille stue. En slik utvikling, som på et vis fører tilbake til den gamle rumordning, gir flere uttalelser fra Trøndelagen uttrykk for. Først tas koven til kjøkken, senere flytter man kjøkkenet til en av stuene, til et utvidet langkammers, eller slår ut veggene mellom kjøkken og gang, sløifer denne og bygger bislag foran kjøkkeninngangen (jfr. en rekke uttalelser i oppgavene fra Trøndelagen side 175 ff.). Det er her som annensteds behovet for et stort kjøkken som et av husets hovedrum som har tvunget endringen frem. Jeg kommer i det følgende under behandlingen av rummenes bruk tilbake til kjøkkenet i de forskjellige plantyper. Her vilde jeg bare feste oppmerksomheten ved at det har hatt og har stor innflydelse på husets grunnplan.

En annen ting er den rolle eget kjøkken eller bare stue spiller for leveskikken. I de tilfelle hvor stuekjøkken brukes, en samling av alt husets dagligliv og arbeidsliv som skjer innendørs i det ene rum, i de tilfelle hvor der er eget kjøkken ofte en deling av dette felles liv på flere rum. En sammenstilling av husformene A. 2 og C. 8 på side 43 gir kanskje det klareste bilde av forskjellen. Husformen fra Vågå med sin store stue på 25 m², de to små kover og stueformen fra Mykland med sitt lille kjøkken på 6.3 m², sitt lille kammers og de to stuer på 12 og 14 m², hvorav den ene står på stas. Den første gir ikke engang mulighet for et husliv med skille mellom kjønn og alder i den daglige ferd innendørs, den annen stueform er bygget op med et slikt skille for øie. Nu svarer langt fra alltid skikkene til husformene. Skikkene har lengere levetid og flytter ofte med fra den ene husform til den annen, men litt

¹ F. eks. jfr. opplysningene under Sør-Trøndelag side 175 ff. og ordførerenes beskrivelse av husskikken i Rauland, side 146.

² Jfr. l. c., side 143.

etter litt virker de, og leveskikkene får dog stort sett en annen karakter der hvor kjøkkenet får sin særskilte plass.

Nu må man huske på at spørsmålet om eget kjøkken ikke tok sikte på de store hus, så svarene gjelder ikke skikken slik som den er i alle befolkningslag, men bare i de lag som bor i de små og middelstore hus.

Følger vi nu svarene fra herred til herred, kan vi trekke op grensene for de bygder hvor der ikke er eget kjøkken — stuekjøkkenstrøket, som jeg kaller det.

Dette strøk strekker sig fra og med Orklas og Gulas dalfører i nord til og med Storelvdal i Østerdalen og omfatter Gudbrandsdalen, Valdres, Hallingdal, Øvre Telemark, de øverste bygder i Setesdal. Til dette strøk slutter sig enkelte bygder i Sogn og Fjordane og det indre Nordmøre.

De detaljerte opplysninger for herredene er gitt i et senere avsnitt, men for å festne billedet er jeg nødt til også her å trekke nogen av dem frem. Stuekjøkkenstrøket i Sør-Trøndelag omfatter foruten Orklas og Gulas dalfører Opdal, Børseskogn, Børsea, Geitastrand og Buvik, Selbu og Tydal. Til strøket hører også Meråker i Nord-Trøndelag og Rindal, Surnadal og Sunndal i Nordmøre. Innen disse strøk synes stuekjøkkenet å holde sig best i enkelte bygder i Orkdal; i Guldal er overgangen til eget kjøkken dels i full gang, dels nylig avsluttet, og fra de fleste strøk sies der at selv om der er stuekjøkken, så bruker man ikke dette mere til soverum. Utenfor Østerdalens stuekjøkkenstrøk faller Tolga, som sammen med Rørø i Guldal har opgitt eget kjøkken som det almindelige. De to bygder danner en enklave innen et stort stuekjøkkenstrøk. I øst faller Trysil utenfor stuekjøkkenstrøket, som efter opgavene å dømme også omfatter den eldre bebyggelse i Åmot og Våler. Det største sammenhengende stuekjøkkenstrøk i Syd-Norge omfatter de indre fjell- og dalbygder. I Opland hele Gudbrandsdalen, av Toten fogderi Snertingdal og delvis Biri, Valdres fogderi, hvor skikken i enkelte bygder som Vestre Slidre dog ikke er fast, og undtatt Vang, som har opgitt eget kjøkken som almindelig, av Hadeland og Land, Torpa, Nordre og Søndre Land og Gran for alle eldre hus.

I Buskerud hører Hallingdal, Sigdal og Krødsherad, Numedal til og med Flesberg og Ådal av Ringerike til stuekjøkkenstrøket. Skikken er dog i de nedre bygder ikke så fast som den later til å være i Gudbrandsdalen. I mange av de middelstore hus er der eget kjøkken.

Av Telemark fylke hører den største del av Øvre Telemark til stuekjøkkenstrøket. Eget kjøkken blir dog mere og mere almindelig. Således nevnes det at man i Vinje og Fyresdal er gått

over til kjøkkenen i middelstore hus, og i Nissedal er eget kjøkken gjennomført. I de tilstøtende herreder av Nedre Telemark: Lund, Bø, Sauherad, Heddal og Drangedal er stuekjøkkenet ennå kjent og delvis ennå i bruk.

I Aust-Agder er stuekjøkkenet almindelig i Hylestad, Valle, Bykle og temmelig almindelig i Tovdal, det finnes i Gjøvdal og i stuer i Åmli.

Fra Vestlandet nevnes stuekjøkkenet fra enkelte bygder som mer eller mindre hyppig, fra Suldal i Rogaland for enkelte småhus, fra Ullensvang og Vossestrand og Granvin i Hordaland og fra Jostedal, Vik, Fjaler og Gaular i Sogn og Fjordane.

Når jeg her har trukket grensene for stuekjøkkenstrøket, så gir det nok en slags karakteristik av skikkene i disse strøk, men man må huske på at der overalt, også i disse strøk, bygges nye hus med eget kjøkken, og at skikkene ikke lenger er så faste som før i tiden. I nogen av strøkene kommer kjøkkenet inn med den nye bebyggelse, om ikke alltid som det tidligere nevnte riss fra Opdal i Numedal tyder på, i andre betyr innførelsen av eget kjøkken bare et skifte i bruken av rummene, som i Trøndelag. Men utviklingens retning er gitt, det er bare dens fart og måte som er forskjellig.

Stuekjøkkenet eller eget kjøkkenet karakteriserer til en viss grad husskikkene, men gir langt fra et fullstendig bilde av hvordan rummene blir brukt.

Av selve planordningen av 1ste etasje kan man heller ikke lese sig til det. Bruken er ikke bare avhengig av typen, men også av hvor typen finnes og av de folk som bor i huset.

På grunnlag av de spredte opplysninger som finnes er det ikke lett å gi noget helhetsbilde. Lettest og enklest er for så vidt enkelthuset av enkel bredde med stuekjøkkenet (A. 1, A. 2, B. 1, B. 2, C. 1 og C. 2). Her er det stuen som brukes til kokning og opholdsrum og ofte til soverum, mens kovens eller kovenes bruk ikke er så ens i alle strøk. Som oftest er koven soverum, men ikke alltid. Er der 2 kover, blir den ene ofte brukt til soverum, den annen til opvaskrum (vasskleve, suttkleve) eller rum for melkestellet (mjølkehus) og lignende. På gårdene hender det at koven går over til å være bestestue (jfr. opplysningene fra Heidal i Gudbrandsdalen side 142). Rummene ovenpå — hvor der er sådanne — tjener som regel som soverum, men undertiden også til arbeidsrum (vevstue o. l.) eller til oppbevaring av klær (jfr. opplysninger fra Trøndelagen side 176). Fra enkelte steder er det nevnt at et av rummene i 2den etasje i typen A. 2,1 er gjesterum — husets finstue. Denne skikk, som formodentlig er en levning fra den tid da gjesterummet var i det

tvilhøge loft, er nevnt fra Opdal i Numedal, Rauland i Telemark og Hosanger i Hordaland, men skikken har en langt større utbredelse. Jeg kjenner den fra Gudbrandsdalen og fra Land, men kan ikke angi grensene for den. Så meget tør jeg dog si at en slik skikk er og har sannsynligvis vært helt ukjent i Trøndelagen.

Så snart man forlater den enkle stuekjøkkenbygning, blir det vanskeligere å klarlegge bruken av rummene. Så meget synes dog sikkert at når koven blir tatt til kjøkken, flyttes husets tyngdepunkt fra stuen til dette.

I typene A. 3,¹ og A. 3,² gir denne tendens sig utslag i at kjøkken eller kjøkken og kammers blir de mest brukte rum. I typen A. 5 slår denne tendens helt igjennem. Stuen — husets største rum — blir stasstue, som ikke brukes i dagliglaget, kjøkken og kammers brukes til spise- og opholdsrum, og hvor der ikke er tilstrekkelig plass ovenpå blir kammerset også ofte soverum. Naturligvis kan bruken være forskjellig fra det jeg antyder her, men efter ordføreruttalelsene er dette den vanlige bruk av rummene i A. 5 — Østfoldstuen.

En lignende flytning av tyngdepunktet til kjøkkenet foregår også ved overgangen fra C. 2 til C. 3 og fra B. 2 til B. 3. Et eksempel på hvordan denne overgang virker er den skildring som er gitt av skikken i Rauland (se side 146). Men så lenge huset har bare stue og kjøkken, som i C. 3,² og B. 3,², vil ikke stuen bli bare stasværelse. I hvilken grad kjøkkenet blir hovedrum beror naturligvis på hvor stort kjøkkenet er. Er det lite, vil stuen i denne type ofte bli brukt til både spiseværelse og til soveværelse for mann og kone.

I alle de husformer som har 2 stuer vil som oftest den ene stue bli bestestue, som ikke blir brukt i dagliglaget. Det gjelder småhusene av disse typer over hele landet, enten de har stuekjøkken eller ei; men i flere strøk på Vestlandet hvor der ikke er egne kårstuebygninger bruker kårfolkene bestestuen. Den annen stue derimot er det noget forskjellig med. Er kjøkkenet stort, blir den mindre brukt, er dette meget lite, blir den spise- og opholdsrum og undertiden soverum for mann og kone. Fra en rekke herreder på Vestlandet — Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane og Møre — sies der at stuen brukes til kokerum om vinteren for å spare på brensel. Økonomiske forhold tvinger altså folk til å gå tilbake til en gammel husskikk. Skikken synes ukjent på Østlandet og i Trøndelagen.

En annen ting som er av ny dato er verdt å merke sig.

Det er tendensen til å bruke kjelleren til kokerum og oppholdsrum. Denne skikk er nevnt fra Åkra på Karmøy¹ og Odda i Hardanger. Ordføreren fra Åkra skriver: «Der er en tendens til at kjelleren innredes og brukes til kokning, spisning, daglig opphold og til dels til soverum, så rummene ovenpå blir stående på stas.» Det er en eiendommelig følge av strevet med å få store kjellere under alle hus. For å få gode hus arbeides der for å få gode kjellere under dem. De gode kjellere gir plass til skorsten og komfyr, og ildstedet — husets midtpunkt — trekker familien med sig. Skulde denne tendens få større omfang, så har arbeidet med å få folk til å bygge store kjellere under husene virket stikk imot sin hensikt.

Som før sagt er det dessverre meget ufullstendige og spredte opplysninger jeg kan gi om rummenes bruk, og slik som de forelå har jeg måttet nøie mig med å peke på det vesentlige, de detaljerte opplysninger finner man i et senere avsnitt (se side 134).

Før jeg går over til neste avsnitt må jeg ennu en gang feste oppmerksomheten ved at der som regel i alle de typer som har mere enn én stue og i alle nyere typer er en del av huset som ikke blir brukt i dagliglaget. Det gjelder ikke bare A. 5 — det gjelder også C. 5, C. 7, C. 8 og B. 6. Sammenligner man boligene efter størrelsen, må man regne med dette, og det vil si at det som vinnes i rum ved de nye hus er mindre enn planen gir inntrykk av. En sammenstilling av typene på side 43 gjør dette klarere. A. 2,2 fra Vågå gir 37 m² beboelsesrum i første etasje, som er i dagligbruk, A. 5 fra Spydeberg 22.5 m² + soverum ovenpå, C. 5 fra Frænen 24 m² + soverum ovenpå og C. 8 fra Mykland 24.9 m² + soverum ovenpå. Det blir rummene ovenpå som gjør utslaget for de nye typer, ikke så meget flaten i 1ste etasje.

Når det nu er så at ikke alle rummene og ikke engang de største brukes, henger det naturligvis først og fremst sammen med det sociale behov for et besterum. Men dette er ikke det eneste. Bruken av bare kjøkken og kammers er praktisk, og økonomiske forhold gir ofte ikke anledning til å følge en ny husskikk som de nye hus er bygget for. Er det så at det er kjøkkenet og det rum som ligger nærmest som blir mest brukt, burde huset være innrettet efter dette, så disse to var husets største og beste. Så er det ikke alltid, og det synes mig langt fra sikkert at de nyeste hus med sine små kjøkken har løst det problem å skape en hustype som passer inn i forholdene slik som de arter sig utover den norske landsbygd.

¹ Jfr. J. Z. M. Kielland l. c., side 62 og 121.

Ved inndelingen av rissene i A-, B- og C-grupper og under omtalen av deres bruk er jeg alt kommet inn på hvor de forskjellige typer hører hjemme, men der trenges en mer inngående oversikt enn den jeg hittil har gitt. En slik oversikt er naturligvis vanskelig å gi uten ved hjelp av et kart, fordi der er andre grenser enn de rent administrative som her er tale om, og fordi der er en sterk blanding av typene i mange strøk. Jeg vil imidlertid prøve å greie mig uten kartet og har da valgt følgende fremgangsmåte: å samle alle de detaljerte opplysninger om husene i et eget avsnitt (se side 134 ff.) og her i dette gi en felles oversikt. Til støtte for denne tjener den *tabell* som er tatt inn bak i boken. Den er utarbeidet for alle typer for hvert fylke og gir et uttrykk for hvorfra typene er opgitt. Ved å sammenholde tallene kan man til en viss grad få et inntrykk av husformene blandt de befolkningslag som er trukket inn under undersøkelsen, men inntrykket må bli skjematisk og delvis uriktig fordi fylkene er så uensartet, og fordi typene ikke gjelder ett og samme befolkningslag hele landet over. Der trenges m. a. o. en nærmere forklaring av tallene på tabellen.

I forrige avsnitt trakk jeg op grensene for stuekjøkkenhusets strøk, og det vil lønne sig å ta sitt utgangspunkt i dette. Som jeg pekte på omfatter dette strøk på Østlandet Østerdalen og de centrale fjell- og dalbygder, Gudbrandsdalen, Valdres, Hallingdal, Numedal og Øvre Telemark med en del tilstøtende bygder. Husplanene for dette strøk er opgitt som A. 1, A. 2 eller C. 1, C. 2. Det er enkelthuset av enkel bredde — kovestuen, som jeg har kalt det — som preger småhusbebyggelsen i dette strøk, om der enn er innslag av mere moderne typer som A. 5. Utenom dette strøk kommer en rad av bygder hvor A. 3 — la oss kalle det kjøkkenhuset — blandet med A. 5 preger småhusbebyggelsen. Denne rad av bygder omfatter først og fremst Solør, Vinger og Odal, stordelen av Hedmark fogderi, Toten og Hadeland. I disse bygder begynner dog A. 5 — Østfoldstuen — å spille en større og større rolle, større jo lenger ut bygden ligger, og i enkelte av dem er den opgitt som den type som er den vanligste. Utenfor denne rad av bygder synes småhusbebyggelsen å være helt preget av Østfoldstuen A. 5, men også her er der mange gamle hus av A. 3. Dette ytterste strøk på Østlandet omfatter hele Akershus og Østfold, storparten av Ringerike, Lier, Røyken, N. og Ø. Eiker, Modum og Sandsvær av Buskerud og de nordre herreder til og med Borre og Lardal av Vestfold. Som man ser støter stuekjøkkenstrøket i

*8. Typenes
utbredelse i
de forskjellige
strøk.*

Buskerud like op til de bygder hvor det moderne kvadratiske hus — Østfoldstuen A. 5 — behersker byggeskikken.

I den søndre del av Vestfold møter C. 8 — kysthuset — op som moderne småhus og følger siden kysten rundt Syd- og Vest-Norge så langt som til Romsdal. Denne stueform er også opgitt fra Hvaler og et par andre herreder i det sydvestlige Østfold.

La oss nu stanse et øieblikk før vi går videre og tenke over hvad det er opgavene over grunnriss viser. De gir uttrykk for at det er 3 grunntyper som vesentlig preger småhusene på Østlandet: kovestuen, kjøkkenhuset og Østfoldstuen. Engang i tiden må man tenke sig at hele Østlandet har vært besatt med kovestuer av den ene eller annen form¹, så er der blitt eget kjøkken i husene, og dette har skapt en ny stueform, kjøkkenhuset. Først i de ytre bygder, så er det litt efter litt trengt opover landet, men før det har rukket helt frem er der skapt en ny stueform — Østfoldtypen — som går samme vei som kjøkkenhuset. I våre dager med de gode samferdselsmidler og med hjelp av Småbruk- og Boligbanken trenger de moderne former raskt frem, og der blir mindre fasthet i byggeskikken enn før. Derfor finner vi også at Østfoldstuen flere steder holder på å avløse de eldste typer uten å gå veien om kjøkkenhuset. Dette er i og for sig ikke så underlig. Underligere er det at kjøkkenhuset har holdt sig så godt som det har på det østlandske innlands flatbygder. Aker herred var for ikke mange år tilbake tett besatt med husmannstuer av dets form, og det synes som om det er det østlandske husmannssystem som for en stor del har gjort at denne primitive husform har holdt sig så lenge på Østlandet. Eftersom husmannssystemet forsvinner, må vi derfor vente en sterk tilbakegang av de gamle former.

Jeg stanset ved Vestfold. I Telemark finner vi den samme rekkefølge i bebyggelsen som i Østlandets innlandsfylker. Øverst i stuekjøkkenstrøket, hvis grenser jeg har gitt før, er det kovestuen — her en blanding av A- og C-typer — som har overtaket, lenger ute møter vi kjøkkenhuset og i de ytre bygder de moderne typer. Her som i Vestfold er det kysttypen, C. 8, som er den hyppigste av de moderne småhus, om enn Østfoldstuen A. 5 også finnes. Lengere vest forekommer den ikke blandt rissene. Også i Aust-Agder er der forskjell mellem de ytre og øvre bygder. Som før nevnt hører de øverste bygder i Setesdal — Hylestad, Valle og Bykle — til stuekjøkkenstrøket, og småhusene er kovestuer (C. 2) — jeg ser

¹ Jfr. billedet fra Rømskog, side 63 ff.

her bort fra gårdene. Kovestuen er også opgitt som type på husmanns- eller arbeiderhus fra Bygland, Tovdal og Gjøvdal. Fra enkelte av bygdene utenfor dette øvre strøk er kjøkkenhuset nevnt som eldre bebyggelse, men overalt er det kyststuene C. 8 som representerer det moderne småhus, og som også, bygget i noget større dimensjoner, synes å fortrenge den eldre gårdsbebyggelse. Om denne foreligger der endel opplysninger. I øst — Holt, Frøland, Vegårshei, Dyvåg, Sønedeled og Gjerstad — er de eldste våningshus på gårdene av den «Nedenesiske stueform»¹. I fylkets øverste bygder — Setesdal — møter vi for første gang blandt rissene dobbelthuset av enkel bredde, C. 6 — som nuværende hus på gårdene, en type som også oppgis fra Tovdal og Gjøvdal, og som har utbredelse over store deler av fylket som eldre våningshus på gårdene. Som sådant er det nevnt fra Bygland, Hornnes og Vegusdal. Fra en rekke herreder — det østligste Frøland, det nordligste Evje, det vestligste Høvåg — nevnes C. 7, dobbelthuset av dobbelt bredde, som det almindelige gårdbrugerhus, men det er nok også brukt av andre klasser. Denne type og C. 6, som Eilert Sundt beskriver under navnet Mandalsstuen, fant han også, da han skrev, i Aust-Agders nordre og vestlige strøk. Etter de oppgaver jeg har fått går den nu lenger øst, men den holder på å fortrennes av C. 8 og C. 9.

Hittil har småhusbebyggelsen hatt en felleslinje som kort kan beskrives så: I de indre fjell- og dalbygder preges den av de primitive former, som lenger ute møter de moderne former, som er trengt frem fra kysten. Denne linje kan jeg ikke finne igjen i Vest-Agder. Riktignok er der her også stor forskjell på husene langs kysten og inne i landet, men etter de riss jeg har fått er ikke skillet det samme som østenfor. De primitive typer — kovestuene og kjøkkenhusene — er omtrent ikke nevnt, den alt overveiende del av rissene hører til Agderstuen C. 7 og kyststuen C. 8. Den største utbredelse har C. 7, som nevnes fra størstedelen av herredene enten som det nuværende hus eller som den eldre type, som nu må vike plassen for kysttypene C. 8 og C. 9. Karakteristisk er det at C. 8 hyppigst nevnes fra kyststrøkene og fylkets nedre bygder. Som en eldre type nevnes C. 6 i 2 fulle etasjer ofte. Nu er det nok så at Vest-Agder fylke er tett besatt med hus av typen C. 7 — den er grunnplan for det karakteristiske Sørlandshus —, men dette hus gir så mange rum at det er lite sannsynlig at det næsten utelukkende er dette som representerer småfolks hus i fylket.

¹ Jfr. Eilert Sundt l. c., side 279 og side 150 i denne bok.

Selv om det ene kammers ofte er opgitt bare å være vedskjul, gir stueformen likevel 4 rum nede, og selv om arbeiderbefolkningen tallmessig sett spiller mindre rolle her enn østenfor, synes huset mig vel rummelig til å være så å si den eneste eldre type, sammenlignet med de tall boligstatistikken gir, en sammenligning jeg kommer tilbake til i det følgende.

Også i Rogaland er det formene C. 7 og C. 8 som behersker bebyggelsen. C. 7, som gir Jæderstuens grunnplan, kaller Kielland¹ fylkets hovedtype, og så synes det å være efter de riss jeg har mottatt, men efter alle de opplysninger jeg har er det nu kysttypen C. 8 som trenger sig frem og preger de nye småhus først og fremst over Jæren og kysten opover i Ryfylke. Av eldre småhus-typer har jeg fått få riss fra Jæren, et fra Høyland med kammers og kjøkken og stue sammenbygget med uthusene (se side 83), og hos Kielland finnes en del grunnplaner som viser en mere primitiv småhustype². Fra Ryfylke er der gitt nogen riss av eldre småhus-typer. Suldal oppgir kovestuen og kjøkkenhuset C. 2 og C. 3. C. 3 er også opgitt fra Sand, Jelsa, Torvastad og Avaldsnes, men fra alle fire herreder som eldre hus som der ikke er mange av. Vi får også fra dette fylke, om vi utelukkende holder oss til rissene, en vel høi boligstandard for småfolk, sammenlignet med boligstatistikken. Gård-brukerhusene synes jevnt over fylket å være bygget efter grunnplanen C. 7, men synes nu å bli trengt tilbake av kysttypene C. 8 og C. 9. Eldre hus for gårdbrukerne er i flere strøk av fylket, først og fremst i Ryfylkes indre bygder, av typen C. 6, som der vel ikke er gitt riss av, men som beskrives av flere ordførere (jfr. også bilder og riss fra Helleland side 76 ff.).

I Hordaland fylke blir hustypene efter rissene å dømme langt mere blandet enn i Rogaland. Der er mange riss av både de eldste småhus-typer C. 2 og C. 3 og de eldre gårdshustyper C. 6, men både C. 7 og C. 8 er også sterkt representert. Følger vi nu opgavene over rissene herred for herred, kan vi få et omtrentlig bilde av hustypenes utbredelse. Bebyggelsen i kyststrøket av Sunnhordland synes å danne en direkte fortsettelse av de tilsvarende strøk i Ryfylke. Det er også her kyststuen (C. 8) som preger den nye småhusbebyggelse, og som trenger den eldre gårdstype C. 7 tilbake, en utvikling som opgavene fra de indre bygder i dette fogderi også gir uttrykk for. Men stort sett synes de eldre småhus-typer, som er opgitt som C. 3, å være sterkere representert enn lengere syd. De nevnes ialfall hyppigere enn i Ryfylke. Av C. 6 er der

¹ Se l. c., side 121.

² Se l. c., side 45—46.

også gitt riss fra flere herreder, i den sydligere del som type på eldre hus eller hus for mindre bemidlede, i den nordligere del som den eldste, men samtidig ennå almindeligste husform. I Nordhordland blir billedet et annet. Riktignok synes den ytre sydligste del å ha samme bebyggelse som lengere syd for så vidt som C. 8 er opgitt som den almindeligste hustype fra Strandvik og Austevoll, men nordenfor gir rissene uttrykk for et stort og sammenhengende strøk fra Os i syd til Modalen i nord med hus av grunnplan C. 6, oftest med kammers avdelt den ene stue (C. 6,5). Samtidig nevnes eldre og mere primitive husformer C. 2 og C. 3 oftere. Fra Fusa nevnes endog røkstuer. Om C. 7, som er nevnt fra flere av herredene, sier ordføreren i Modalen at denne grunnplan representerer nyere gårdshus, lengere syd har den mest vært nevnt som en eldre type. Også i Nordhordland nevnes C. 8 som nyere hus, helst der hvor der nylig er skjedd utskiftning, men stort sett synes den ennå å spille liten rolle, sammenlignet med de eldre typer.

I Hardanger og Voss fogderi gir rissene igjen uttrykk for en mere blandet bebyggelse. Som alment trekk kan man si at de primitive typer C. 2 og C. 3 ofte er nevnt ved siden av C. 8, og at C. 7 synes å spille større, C. 6 mindre rolle enn i Nordhordland. De mere primitive typer for småhus er først og fremst nevnt fra de indre bygder fra Røldal i syd, Odda, Ullensvang, Ulvik, Bruvik, Granvin til og med Vossestrand i nord, men ved siden herav nevnes fra fjordstrøkene på sørsiden av fjorden kysttypen C. 8 som form for nyere hus og delvis C. 7 som våningshus på gårdene. Karakteristisk nok nevnes C. 6 bare fra Røldal, Odda og Granvin.

Jeg vet ikke om det er lyktes å klarlegge det rissene forteller, men der synes mig å være en linje i dem for den nyere bebyggelse. Denne følger i form av C. 8 først og fremst Sunnhordlands kyst og sydsiden av Hardangerfjorden, men er ennå ikke blitt så sterkt representert nordover og i de indre bygder at ordførerne har funnet det nødvendig å omtale den, eller den har ennå overhodet ikke nådd frem til alle bygder. Jeg nevner i denne forbindelse et forhold som setter sterkt preg på bebyggelsen: det tidspunkt utskiftningen er foretatt. Utskiftningen fører, som flere ordførere sier, med sig en sterk nybygging, og der hvor den nylig er foretatt har de nyeste typer hatt lett for å trenge inn.

Går vi nu videre nordover fra Nordhordland, kommer vi inn i det fylke på Vestlandet hvor der efter rissene å dømme er mest igjen av de gamle husformer. Men også her står de for fall.

Fra de ytterste bygder i Sogn — Gulen, Solund¹, Brekke og

¹ 3: Sulen.

Lavik — er C. 2 og C. 3 nevnt som den eldste småhustype. Den avløses av C. 6, som ennå er en vanlig husform. For større gårder i Lavik nevnes C. 7, men i alle disse herreder er det C. 8 og C. 9 som der nu bygges etter både av arbeiderklassen og gårdbrukerne, og så omtrent synes forholdet å være Sognefjorden innover. I enkelte herreder har de moderne typer trengt den eldre bebyggelse sterkt tilbake, som f. eks. i Kyrkjebø, hvor der har vært utskifting i de siste 10—15 år. Andre steder synes utviklingen ikke å være nådd så langt som f. eks. i Vik, hvor der bare er gitt riss av C. 2,² og C. 6, eller i Årdal, som bare har gitt riss av C. 3. Etter de opgaver jeg sitter inne med er det imidlertid ikke mulig å trekke noget bestemt skille mellom Indre og Ytre Sogn. Skulde jeg trekke et skille, måtte det være at Indre Sogns bygder — undtatt Årdal og Jostedal — har vel så moderne husformer som de ytre bygder. Dette etter de riss jeg har fått, men der mangler meget på at jeg er sikker på dette¹. Jeg mangler også riss fra så viktige herreder som Sogndal, Aurland og Hafslo.

Nordenfor Sogn i Sunn- og Nordfjord er det strøk av landet hvorfra jeg har fått de fleste riss av sperrestuer, og det vil si fra et synspunkt de eldste former for norske hus; men også her har de mere moderne husformer satt preg på bebyggelsen, dog ikke så sterkt som lengere syd. Den nye husform representeres her som lengere syd av C. 8. Den nevnes som almindelig fra de fleste kystherreder, men den trenger nu mer og mer innover og avløser flere steder uten mellemeledd sperrestuene. Disse nevnes fra Fjaler, Gaular, Førde, Jølster i Sunnfjord. Disse sperrestuers grunnform svarer til C. 2 eller C. 3 og har kokeovn og undertiden ljore og er mer eller mindre i alment bruk i disse herreder, men de er alle gamle hus som forsvinner litt etter litt. Også fra Nordfjord nevnes sperrestuene, men fra de fleste herreder nevnes også loftstuer av grunnformen C. 2 eller C. 3. C. 8 har dog også her fremtiden for sig. Den har som før sagt helt overtaket i kyststrøkene og begynner å få det i de indre bygder. Ved siden av denne nevnes C. 6,⁵ fra et par av bygdene som eldre gårdshus og C. 7 som hus på større gårder. Ordføreren i Selje har tidfestet bruken av de forskjellige typer for sitt herred så: sperrestuen inntil 1885, C. 6,⁵ 1885—1910, C. 8,¹ vanlig hustype nu.

¹ Etter Eilert Sundt holdt den eldre boligtype — røkovnstuene — sig lenger i Ytre enn i Indre Sogn, hvor peisen fikk innpass. Røkstuer nevnes av ordførerne i Lavik og Årdal; fra det siste herred menes visstnok sperrestue da ordføreren nevner røkstue med peis og kokeovn.

Det har vært vanskelig å gi et klart bilde av husformene i de 3 sydlige Vestlandsfylker, men likevel lettere enn det er når vi kommer til Møre, hvor gamle Vestlandsformer og store og små Trønderformer møtes fra gammelt, og hvor moderne former har trengt sterkere frem i de siste tiår enn i de to sydligere fylker. Å kunne klarlegge utviklingen i dette fylke fra før og fremover vilde ha overordentlig stor betydning nettop fordi der her må bli en sterk brytning mellom husformene. Til det har jeg hverken tilstrekkelig materiale eller kjennskap på første hånd til selve fylket. Det jeg her vil gjøre er å trekke det frem jeg kan lese mig til av ordføreropgavene. Såvidt jeg kan se hører typene i Sunnmøre fogderi til Vestlandstypen og hustypene i Nordmøre fogderi hører eller har hørt til Trøndelagen. I Romsdal møtes de to typer. Men så har det ikke alltid vært. Trønderhuset er ikke en meget gammel husform, den er opstått i Trøndelagens indre fjorddistrikter og har litt efter litt bredt sig utover Trøndelagen og sydover Nordmøre og nådd ned i Romsdal. Eilert Sundt, som er den første som har påpekt dette¹, nevner hvordan overgangen fra eldre former — røkovnsstuene — til Trønderhuset ennu ikke var avsluttet på hans tid, og han mener at Trønderhuset hadde fått fastere fot inne i fjordene og dalene enn ute ved kysten. Rissene gir nu inntrykk av at Trøndertypen ikke er nådd meget lengere syd enn på hans tid. Forholdet har festnet sig siden han skrev, men begynner nu igjen å løsne. Det vil nu være klart at det ikke er en liketil sak å trekke skille mellom Trøndertype og Vestlandstype på grunnlag av grunnrissene alene. Rissene C. 3 og B. 3, C. 6 og B. 6 faller således helt sammen, og ikke engang opplysningene om 1, 1½ eller 2 etasjer eller vindusplasingen, som gjør Trønderhusene til gjennomlyste hus, er alltid avgjørende. Det er først når vi kommer til de store Trøndertyper B. 7 at vi kan være sikker i vår sak. Når denne plan opgis som almindelig for husene i et Romsdalsherred, så kan vi være temmelig sikre på at husformen er Trøndertypen. Kommer så hertil at det opplyses at huset er i 2 fulle etasjer, eller at husene er av den almindelige Trøndertype, som ordføreren i Nesset herred skriver, så er saken klar for de store hus. Men de små hus?

Jeg nevnte foran at her var skillet vanskelig å trekke, og så vilde det være om småhusene bare var av typene B. 3 og C. 3. Nu er der imidlertid i Trøndelagen skapt en noget større småhus-type i Trønderhusets ånd, stuen med langkammers B. 5. Hvor denne

¹ L. c., side 173 ff.

oppgis, og hvor andre kjennemerker støtter, har jeg tolket risset som trønderpåvirket, selv om der oppgis at husene har bare én etasje. Stue med langkammers har, som jeg før har nevnt, forekommet også på røkovnstuer. Eilert Sundt nevner den form¹ fra Romsdal, men tilføier at den er sjelden og sikkert en senere tids oppfinnelse.

Som før nevnt har jeg fra Vartdal og Vatne fått oppgitt en grunnplan for en røkstue med bakhuis som i sin form ligner stue med langkammers, men typen har ikke holdt sig i de efterfølgende former. Opgavene fra Vartdal og Vatne står også alene². Lengere nord har jeg derimot fått mange riss av B. 5³, ofte supplert med riss av B. 6 og B. 7. Det sydligste herred som har gitt riss av B. 7 er Eid, men nordenfor synes de indre herreder i Romsdal å ha hatt Trøndertype. Ute ved kysten derimot er der ikke gitt riss av B. 5 lengere syd enn fra Frænen, og først fra Eide og Bud herred av blir den eller andre Trøndertyper oppgitt fra de fleste herreder.

Vi kan altså si at ved Romsdalsfjorden stanser Trøndertypen. De ytre herreder på sørsiden av fjorden har ikke oppgitt B-typer, de indre herreder og de ytre på nordsiden av fjorden har oppgitt disse typer. Men overgangen til andre plantyper er her i full gang.

Før jeg går nærmere inn herpå vil jeg trekke frem det rissene fra Sunnmøre sier om husene. Jeg får det inntrykk av ordførernes svar at det er C. 8 som nu setter sitt preg på småhusbyggingen, og at den i høiere grad har fått overtaket her enn i Sogn og Fjordane og nordenfor. Denne type oppgis ialfall fra omtrent hvert eneste herred på Sunnmøre og ved siden av den C. 7 for større hus, som også delvis bygges over planen C. 9. I det hele tatt gir ordførernes riss et inntrykk av en høiere boligstandard enn boligstatistikken viser, mens det motsatte nærmest er tilfelle i distriktene lengere nord. Av gamle typer er der nevnt røkstuer fra enkelte herreder (Herøy, Sunnlyven og Norddal), men disse er meget fåtallige. Eldre plantyper er oppgitt fra Giske, Vatne, Vartdal og Ørskog (se rissene og opplysninger i avsnitt 10). Fra Hjørundfjord er sagt at C. 6 er sjelden nu. Det man kan lese av opgavene er at de moderne typer synes å ha overtaket.

I Romsdal fogderi har som sagt hus av Trøndertypen spillet

¹ L. c., side 197, 198, 199.

² Eilert Sundt nevner at røkstuer med langkammers og delvis med nystue (C. 6) var temmelig almindelig i Sykkylven i 1856, se l. c., side 214.

³ Det sydligste herred som har oppgitt B. 5 er Ørskog, som nevner den som en levning fra eldre tid. Røkstue med bakhuis?

en stor rolle, men ikke overalt. Opgavene fra de ytre bygder gir uttrykk for at den ikke er nådd dit for så vidt som både rissene av småhus og gårdshus er av kysttypen C. 5, C. 8 og C. 7, men blandet med eldre former. Disse former nevnes fra Sandøy, Hustad, Bud og Vestnes. Sylte opgir C. 6,6, men innenfor og nordenfor er det typer av enkel bredde som har overtaket, om enn de dobbelt brede hus nu begynner å trenge sig frem. Det sies uttrykkelig fra Eid, Hen og Veøy.

I Nordmøre er det ennu Trøndertypen som råder. Dette fogderi hører efter bygdeskikken ennu Trøndelagen til, og jeg finner det mest hensiktsmessig å behandle det sammen med denne landsdel.

Før jeg går videre vil jeg stanse op og se tilbake på de fylker som er behandlet siden vi forlot Østlandet.

Det billede jeg har formådd å gi av byggeskikkene i disse fylker er broket. Vi savner de enkle og faste linjer som jeg fant på Østlandet. Dette henger delvis sammen med det forhold jeg har berørt før: oppgavene er mer ensartet på Østlandet, de omfatter omtrent utelukkende arbeiderklassens hus. Over Sør- og Vestland er også gårdbrukernes hus i stor utstrekning kommet med, og dette henger igjen sammen med den forskjell der er i befolkningens sociale opbygging i de to landsdeler. Det er for så vidt en riktig følelse av mange av de vestlandske ordførere når de som småhus har tatt med gårdbrukernes hus, som smågårdene vestpå ofte ikke er større enn de små bruk på Østlandet; men der er likevel en forskjell mellem Østlandsbygdenes arbeiderklasse og Sør- og Vestlandets små gårdbrukere, så der blir en skjevhet i materialet. Nu er det ikke bare dette forhold som gjør linjen på Sør- og Vestland mindre klar. Såvidt jeg kan se er det så at utviklingen fra Vest-Agder av i de fleste strøk har gått fra de primitive former C. 2 og C. 3 om tostuehuset C. 6 over til C. 7. Denne utvikling har så ikke nådd like langt alle steder. Stort sett er det husene i den sydligere del som har gjennomgått alle tre trin; lengere nord, f. eks. i Nordhordland, er de stanset ved C. 6, og andre steder er de ikke engang nådd så langt. Så kommer de moderne former C. 8 og C. 9 utenfra og trenger inn i utviklingslinjen på forskjellige trin og tidspunkter og med forskjellig styrke, og dette gjør billedet mindre klart. Om småhusene har hatt en selvstendig utviklingslinje fra de primitive typer til C. 8 tør jeg ikke si. Bortsett fra Aust-Agder, Rogaland og muligens Møre synes det mindre sannsynlig. Ordførernes uttalelser gir ialfall inntrykk av at den de fleste steder er kommet utenfra. Merkelig er det at en type som C. 5, som i og for sig synes å skulle danne en naturlig fortsettelse av C. 3, er så sparsomt

representert blandt de riss jeg har mottatt. Som man lett vil forstå ved å se på rissene har den utvikling som har ført fra C.3 til C.8 på ett vis skapt et større skille mellom gamle og nye plantyper enn tilfelle var på Østlandet. Men at det ikke bare er et sterkere brudd i planordningen, men også i husenes utseende i flere strøk på Vestlandet enn på Østlandet gir enkelte av de bilder jeg har vist ovenfor inntrykk av.

Som før nevnt er vi med Nordmøre nådd til den del av landet hvor hus av enkel bredde — B-planene — har sin største utbredelse. Her er linjene lettere å trekke enn på Vestlandet. Der er forholdsvis lite innslag av andre typer enn de stedeagne, og selv om der nok er skille mellom husene i innlandsbygder og kystbygder i utseende og delvis i grunnplan, så går dog skillet mere mellom større og mindre hus av samme klasse enn mellom hus av ubeslektede plantyper, og skillet mellom nyere og eldre hus for småfolk er oftere mellom B.3 og B.5 eller B.6 enn mellom B.5 og et hus av dobbelt bredde. Nu må man ikke forstå det som om hus av dobbelt bredde ikke spiller nogen rolle i disse strøk; der er tendenser til å gå over til denne byggeform, tendenser som enkelte steder har slått igjennem, men stort sett har vi ennå ikke den samlede opmarsj over hele linjen som annensteds. Jeg har i det avsnitt hvor jeg gjengir ordføreruttalelsene pekt på hovedtrekkene i byggeskikken i Trøndelagen og kan henvise til det. Jeg skal her nevne at småhusene i Trøndelagen er av type B.2 i stuekjøkenets strøk og utenfor dette av type B.3, men at man også i en rekke bygder er gått over til B.5 og delvis B.6. Fra enkelte steder tyder ordføreruttalelsene som sagt på at de dobbelt brede hus nu har begynt å få overtaket. Sterkest kommer dette til uttrykk i uttalelsene fra de ytre bygder i Namdalen, hvor disse hus, mest i form av C.5, er blitt så hyppige at de er opgitt som type.

Det som er mest iøinefallende ved oppgavene fra Trøndelagen er ensartetheten i byggeskikken, og at småhusene der ikke som ellers i landet er gått over til dobbelt bredde. Jeg tror at forklaringen til dette er at de trønderske småhus, til tross for sin forholdsvis beskjedne grunnflate, har gitt mere rum enn andre typer fordi de som regel er på 2 etasjer, og fordi der ved typen B.5 er skapt et forholdsvis rummelig hus over den eldre grunnplan.

Som jeg har sagt før hadde Trønderhusene trengt sydover til Romsdal. Nordenfor Trøndelagen har deres innflydelse strukket sig meget langt. Jeg har mottatt riss av de større Trøndertyper så langt nord som Målselv i Troms fylke, men det synes som om

Trøndertypen ikke har nådd alle strøk, og det som er viktigere: overgangen fra den og fra andre hus av enkel bredde til de moderne kvadratiske former C. 5 og C. 8 er i full gang. Det er for Nordland ofte vanskelig å avgjøre om vi står overfor et riss som hører B- eller C-gruppen til. Når jeg som regel har henført rissene til B-gruppen, er det fordi de større Trøndertyper og B. 5 ofte er oppgitt. Gjennomgår vi herredsopgavene, synes de å vise at over hele Nordland spiller de mere primitive former av B. 3- eller C. 3-planen en stor rolle som småfolks hus, men at B. 5 mange steder er kommet i utstrakt bruk, for nu å fortreges av C. 5, som sammen med C. 8 representerer det man nu mange steder bygger. Sterkest innpass synes de moderne typer å ha fått i det sydlige Helgelands kyststrøk, som støter sammen med Namdalens ytre bygder, men også andre steder synes det å være huset av dobbelt bredde som nu tar makten. De fleste av de større hus jeg har fått riss av har vært av Trønderform (B. 7), men ved siden av har jeg fra Beiarn, Buksnes og Moskenes fått riss av C. 7. I disse herreder har heller ikke de større Trøndertyper, efter det ordførerne skriver, nogen gang vært almindelige, og det gjelder nok også andre steder.

I Troms fylke er det de mere primitive grunnformer som ennå setter sitt preg på husene. Trøndertypene, selv B. 5, opgis sjelden, og har man økonomisk evne til det, bygges nu småhus av dobbelt bredde, både C. 5 og C. 8. Av de større typer har jeg som sagt fått ett riss av B. 7 fra Målselv (jfr. også billedene ovenfor fra Bardu) og ett av C. 7 fra Trondenes. En beskrivelse av et større hus fra Tromsøysund svarer nærmest til C. 7. Ordføreren i Torsken opplyser at B. 7 delvis finnes på hus bygget for ca. 50 år siden.

I Finnmark er det de mest primitive former som preger småhusene. Ett- og torumshus er hyppige. Fra disse skjer overgangen uten mellemlødd til de moderne kvadratiske hus C. 5 og C. 8, som man dog, efter hvad ordførerne sier, i mange strøk sjelden har råd til å bygge.

Denne min gjennomgåelse av rissene strøk for strøk er og må naturligvis bli mangelfull, men nogen hovedlinjer skulde den dog vise. Det står nu igjen å undersøke om vi kan finne nogen sammenheng mellem utbredelsen av typene og boligstatistikkens tall. På forhånd må det sies at man ikke kan vente nogen fast forbind-

9. Grunnplanene og boligstandarden efter boligstatistikken.

delse mellom den standard som rissene gir og den standard som bygger på antall rum pr. husholdning. For det første har vi her bare opplysning om rummene i 1ste etasje, mens boligstatistikken har oppgaver over rum både i 1ste og 2den etasje. Dernæst, og det er vel så viktig, regner boligstatistikken bare med rum som kan brukes om vinteren, rissene tar med de rum som er, uansett bruken av dem. Endelig må man huske på at boligstatistikken omfatter rum i alle slags hus, ikke bare dem som er de typiske for strøket. Disse ting må man ha for øie ved en sammenligning av de to sett av oppgaver.

Men det er klart at selv om der på grunn av disse forhold ikke kan ventes full sammenheng mellom disse oppgaver, så må den herskende boligtype komme til uttrykk i tallene over boligstandard. Er en type som A.2 den viktigste i et strøk, må man vente at tallene viser en ganske annen boligstandard enn der hvor C.8 er den almindeligste.

Disse forhold er berørt i boligstatistikken (Folketellingens 8de hefte), men en jevnføring av typer og boligstandard blev ikke foretatt der.

Det som faller sterkest i øinene ved boligstandardens tall — gjennomsnittlig antall rum pr. husholdning — er først det relativt store skille mellom gårdbrukere og de andre befolkningslag på Østlandet og i Trøndelag og den relative jevnhet for de forskjellige befolkningslag på Sør- og Vestland. Dernæst den relativt høie boligstandard for småbrukerne og arbeiderklassen i kyststrøkene fra Vestfold til og med Jæren, fra Romsdal til og med Nordland, og den relativt lave boligstandard for de samme klasser på Østlandet, enkelte Vestlandsstrøk og det nordligste Norge. Det blev i boligstatistikken uttalt at flere av variasjonene fra strøk til strøk i boligstandard ikke kunde forklares uten ut fra forskjellen i den herskende boligtype. Det syntes å måtte være skikken med å dele en og samme grunnflate på flere rum og skikken med 1, 1½ eller 2 etasjer som satte preg på tallene for boligstandard. For nu til en viss grad å kunne bedømme disse forhold har jeg på side 129—130 gjengitt tallene for boligstandard for de enkelte fogderier. Jeg vil nu foreløbig se bort fra spørsmålet om antall rum pr. husholdning og antall rum efter grunnrissene stemmer, men bare følge bevegelsen i tallene fra fogderi til fogderi.

Fogderier.	Gjennomsnittlig antall rum pr. husholdning.			Gjennomsnittlig antall rum i 1ste etasje efter rissene.
	Gård- brukere.	Små- brukere.	Arbeider- befolk- ning.	
Rakkestad.....	5.9	2.8	3.2	3.0
Idd og Marker.....	6.1	3.5	3.2	2.9
Moss.....	6.2	3.5	3.3	3.1
Aker og Follo.....	6.7	4.0	3.2	3.0
Nedre Romerike.....	6.1	3.2	3.1	2.9
Øvre Romerike.....	6.4	3.1	3.0	3.0
Hedmark.....	7.4	3.2	3.0	3.0
Vinger og Odal.....	5.4	3.0	2.9	3.0
Solør.....	5.6	3.0	2.9	3.0
Sør-Østerdal.....	6.6	2.7	2.7	2.5
Nord-Østerdal.....	5.0	3.1	2.7	2.5
Nord-Gudbrandsdal.....	4.8	2.0	2.1	1.8
Sør-Gudbrandsdal.....	5.6	2.2	2.3	2.0
Toten.....	6.1	2.8	2.9	2.3
Hadeland og Land.....	6.4	2.5	2.7	2.6
Valdres.....	4.2	2.2	2.5	2.5
Ringerike.....	6.2	2.9	2.8	2.5
Hallingdal.....	3.1	1.9	2.1	2.0
Buskerud.....	5.9	3.0	3.1	2.7
Numedal og Sandsvær.....	4.6	2.6	3.0	2.5
Jarlsberg.....	5.8	3.9	3.4	3.4
Larvik.....	5.5	3.6	3.6	3.8
Bamble.....	5.5	3.3	3.5	3.0
Nedre Telemark.....	4.6	2.4	3.1	3.0
Øvre Telemark.....	4.3	2.3	2.8	2.4
Nedenes.....	5.9	4.0	3.8	3.6
Setesdal.....	4.2	2.0	3.2	2.8
Mandal.....	4.7	3.9	3.8	4.5
Lista.....	4.1	3.3	3.7	4.5
Jæren.....	4.1	3.6	3.4	3.9
Ryfylke.....	4.1	3.0	3.3	3.9
Sunnhordland.....	4.1	3.1	3.4	3.7
Nordhordland.....	3.6	2.9	3.2	3.4
Hardanger og Voss.....	4.1	2.5	3.0	3.0
Sogn.....	4.2	2.6	3.0	3.2
Sunn- og Nordfjord.....	3.6	3.1	3.0	3.5
Sunnmøre.....	4.0	3.2	3.3	3.9
Romsdal.....	4.4	3.9	3.4	3.2
Nordmøre.....	5.9	3.5	3.5	3.5

Fogderier.	Gjennomsnittlig antall rum pr. husholdning.			Gj.snittlig antall rum i 1ste etasje efter rissene.
	Gårdbrukere.	Småbrukere.	Arbeiderbefolkning.	
Fosen	5.0	3.8	3.4	2.6
Orkdal	5.9	3.7	3.5	2.6
Guldal	6.1	3.5	3.5	2.7
Strinda og Selbu	6.4	3.4	3.4	3.1
Stjør- og Verdal	5.9	3.0	3.3	2.8
Inderøy	6.8	4.1	3.5	2.8
Namdal	6.4	3.5	3.8	3.0
Sør-Helgeland	5.4	2.8	3.6	2.9
Nord-Helgeland	5.5	2.6	3.5	2.8
Salta	4.4	3.7	3.4	2.8
Lofoten og Vesterålen	5.6	3.4	4.0	2.7
Senja o Troms	4.6	2.7	3.3	2.3
Alta	4.7	2.4	3.1	2.0
Hammerfest	3.4	2.8	3.0	2.0
Tana	3.2	2.1	2.8	2.0
Varanger	4.6	2.0	2.6	2.5
Vardø	-	-	2.9	3.0

Som man vil huske var der tre stueformer som preget Østlandets småhus: kovestuen (A. 1—A. 2) i stuekjøkkenstrøket, kjøkkenhuset (A. 3) i de innlandske flatbygder og Østfoldstuen (A. 5) i lavlandsbygdene. Ser vi nu på tallene over boligstandarden, finner vi også her en bestemt rekkefølge.

I de fogderier som er rene stuekjøkkenstrøk (Gudbrandsdal, Valdres og Hallingdal) er boligstandarden for småbrukere og arbeiderklasse 2—2.5 rum pr. husholdning, i mellomstrøkene (Hedmark, Toten, Hadeland og Land og Ringerike) 2.5—3.2 rum pr. husholdning og i Østfoldstuens strøk 2.8—3.5 rum pr. husholdning. Med andre ord, en svak stigning i boligstandard fra strøk til strøk, som man også efter boligtypene skulde forutse. Naturligvis kan man ikke vente helt jevne stigningsforhold, typene er jo som før sagt blandet i de fleste av strøkene. Jeg har, som man ser, ikke tatt hele Hedmark fylke med i denne sammenligning, til tross for at vi også der har linjen lavest boligstandard i Østerdalen, høiere boligstandard lenger ute. Forskjellen mellem ytre og indre strøk er imidlertid ikke tilnærmedesvis så stor her som i de andre innlandsfylker, og boligstandarden i Nord-Østerdal er høy, sammenlignet med de andre innlandske fjellbygder. Nu har vi nettop i Østerdalen en stueform — Østerdalsstuen med bakstue — som gir flere rum enn de

andre kovestuer, og i de nordligste bygder har Trønderhusene hatt innflydelse på byggeskikken. Det er en mulighet for at det er innslaget av disse to husformer som har hevet boligstandarden i denne fjelldal. Som man lett vil kunne se av tabellen er der ingen forbindelse mellom de grunnplaner jeg har skildret og gårdbrukernes boligstandard over Østlandet.

Følger vi så tallene vestover, finner vi at småbrukere og arbeidere i fogderiene fra og med Jarlsberg til og med Mandal har usedvanlig høi boligstandard, 3.4—3.9 rum pr. husholdning, i motsetning til de indre fogderier, Nedre og Øvre Telemark og Setesdal med 2—3.2. Som man vil huske hørte Øvre Telemark og Setesdal til stuekjøkkenstrøket med kovestue (C. 2), og i Nedre Telemark spilte kjøkkenhuset (C. 3) ikke liten rolle, mens småhusene lenger ute mot kysten var av kyststuens planordning (C. 8). Dette sammen med at Agderstuen (C. 7) er kommet i bruk blandt sjøfolk og delvis fiskere i Vest-Agder synes å være forklaringen på den høie boligstandard blandt småbrukerne og arbeiderbefolkningen — den omfatter i denne statistikk både fiskerne og sjøfolkene — i kyststrøkene fra Vestfold av. Begge former gir mange rum og dermed i og for sig høiere boligstandard, når denne regnes i antall rum, enn Østfoldstuen. Vestenfor Vest-Agder ligger boligstandarden for de klasser jeg nettop har nevnt fremdeles høit, men den synker fra fogderi til fogderi inntil Hardanger og Voss. Også denne linje i tallene faller sammen med det rissene fortalte om forholdet mellom eldre og nyere boligtyper. Sogn fogderi har efter tallene å dømme samme boligstandard som Hardanger og Voss, et forhold som nok lar sig forlike med det rissene sa. Muligens gir disse et uttrykk for noget lavere boligstandard i Sogn, men det uttrykk for forskjellen disse gav var ikke skarpt. Det virker derimot overraskende at Sunn- og Nordfjord efter tallene å dømme har noget høiere boligstandard for småbruker- og arbeiderbefolkningen enn Sogn. Rissene gav avgjort et annet inntrykk, som også bekreftes av tallopgavene for gårdbrukerne. Deres boligstandard var i Sunn- og Nordfjord 3.6 rum pr. husholdning, i Sogn 4.2. Det kan nu godt tenkes at det tallene viser for småbruker- og arbeiderbefolkningen henger sammen med hvor sterkt dette befolkningslag er representert i de forskjellige herreder.

I Sunnmøre har både gårdbruker-, småbruker- og arbeiderbefolkningen høiere boligstandard enn i Sunn- og Nordfjord. Dette stemmer også med oppgavene over boligtyper, men man skulde ventet at forskjellen var større. Som jeg nevnte tidligere var inntrykket av ordførernes opgaver at det var det moderne hus, kysttypen, som

nu satte sitt preg på bebyggelsen i dette fogderi, og man kunde av det vente at boligstandarden var høiere enn den er. Det er nu ikke usannsynlig at der i ordførernes opgaver er tatt for lite hensyn til gammel bebyggelse. Er der i de siste år bygget meget nytt, vil det lett hende at den nye bebyggelse blir opgitt som type, de gamle hus trer mere i bakgrunnen, og billedet blir ensidig.

Hittil har jeg kunnet finne en sammenheng mellom oppgavene over boligtyper og statistikkens tall; de har støttet hverandre. Lengere nord er der tilsynelatende ikke sammenheng mellom de to sett av oppgaver.

Boligstandarden for småbruker- og arbeiderbefolkningen er stort sett stigende fra Sunnmøre av og når i Trøndelagen op til samme høide som på Sørlandet. Ordføreroppagavene derimot gir uttrykk for at de mindre Trøndertyper har færre rum enn kysttypen. Denne tilsynelatende uoverensstemmelse forklares ved to ting. Trøndertypen har i langkammershuset skapt en rummelig småhus-type, og denne har som regel en fullt utnyttet 2nen etasje. Derved gir også Trøndertypen en høi boligstandard, den ser ikke bare ut som et rummelig hus, den er det også. Dette sagt om Trøndelagen som helhet. Mellom de enkelte fogderier i Trøndelagen er det ikke så lett å finne sammenheng hverken mellom boligstandard-tallene for småbrukerne og arbeiderklassen isolert sett eller mellom disse tall og ordføreroppagavene. Der er f. eks. ingen bestemt forskjell i boligstandard mellom stuekjøkkenstrøket i Sør-Trøndelag og Inntrøndelagens flatbygder for disse befolkningslag, slik som jeg fant på Østlandet.

Nordenfor Trøndelagen ligger boligstandarden lavere, men fremdeles relativt høit over Helgeland og meget høit i Salta og Lofoten og Vesterålen fogderier. Som man vil huske var en stor del av den eldre bebyggelse i Nordland preget av de små Trøndertyper, med ikke fullt utnyttet 2nen etasje, og av de moderne kysttyper C. 8 og C. 5, som i den nordligste del av fylket spilte en stor rolle. Oppgavene over husformene synes altså vel å la sig forlike med boligstandardens tall. Lengere nord synker boligstandarden fra Nordland til Troms og fra Troms til Finnmark, en linje som også oppgavene over boligtyper viste.

Som man ser synes der alt i alt å være en sammenheng i bevegelsen i boligstandarden fra fogderi til fogderi og i det skifte av boligtyper som ordføreroppagavene gir uttrykk for. Det er derimot vanskeligere å finne sammenheng i de rumtall som disse to rekker av oppgaver viser. For nu å kunne foreta en sammenligning har jeg efter rissene regnet ut fogderi for fogderi det gjennomsnitt-

lige antall rum i 1ste etasje i de typer som har vært opgitt. Disse tall er føiet til på den tidligere nevnte tabell. Man skulde vente at disse tall, som ikke tar med rummene ovenpå, hele tiden lå lavere enn det gjennomsnittlige antall rum pr. husholdning, hvis både gjennomsnittstallet og oppgavene etter rissene var typiske for like opbyggede rekker. Så er imidlertid ikke tilfelle. Over hele det Østlandsstrøk hvor kovestuen A. 2, kjøkkenhuset A. 3 og Østfoldstuen A. 5 har sin utbredelse ligger oppgavene etter rissene lavere enn etter boligstatistikken, men ikke så meget lavere at der jevnt over — selv i Østfoldstuens strøk — skulde bli plass til rum i 2nen etasje. Muligens henger dette sammen med at der er mange av småhusene på Østlandet som ikke har rum i 2nen etasje eller, om de har en soveplass der, ikke har opgitt dette som rum i boligstatistikken. Det kan også hende at ordførerne har tatt for lite hensyn til den gamle bebyggelse i sine riss, så at boligstandarden etter dem å dømme er blitt for høi. Det samme forhold mellem oppgavene som er nevnt her finner vi igjen i Jarlsberg, Bamble, Nedre og Øvre Telemark, Nedenes og Setesdal. I Larvik fogderi og fra og med Mandal til og med Sunnmøre ligger derimot antall rum etter rissene høiere enn etter boligstatistikken. Dette forhold er vanskeligere å forklare. Jeg har før nevnt at vi fra Vest-Agder av har fått mange riss av gårdene, og holder vi oss til dem, så stemmer oppgavene ikke så verst med det forhold vi fant mellem disse 2 sett av oppgaver på Østlandet. Nu kan det naturligvis også tenkes at det er mange av rummene på de typer som er opgitt som ikke er kommet med i boligstatistikken, enten fordi de ikke brukes til beboelse — lagerrum for mat, eller fordi de er uten ildsted og ikke brukes om vinteren o. s. v. Ser vi nemlig på antallet av sommer-rum etter boligstatistikken, finner vi at disse er mest almindelige i de sør- og vestlandske fylker. Disse ting, som jeg har nevnt, skulde kunne forklare den uoverensstemmelse der er i oppgavene.

Fra Romsdal av gir igjen rissene færre rum enn boligstatistikken, slik som på Østlandet, men forskjellen på rumtall etter riss og etter statistikk er, særlig i Trøndelagen, meget større enn på Østlandet. For Trøndelagen kan der, såvidt jeg vet etter personlig kjennskap til forholdene, ikke være tale om at vi har fått for små hus. Det må her være det at rummene i 2nen etasje er talt med i statistikken som har fremkalt forskjellen.

Denne sammenligning av rissene med statistikken bidrar meget til å utfylle denne. Vi ser for det første at der hvor kovestuen er den herskende husform blir boligstandarden, målt efter antall rum, lav. Vi ser at Østfoldtypen A. 5 gir en lavere boligstandard enn kysttypen C. 8,

og at Trøndertypen har skapt det småhus som etter sin plass i utviklingsrekken gir den høyeste boligstandard, høyere enn det moderne kvadratiske hus på Østlandet. Men vi har også i et tidligere kapittel lært at det mål for boligstandarden som boligstatistikken gir er grovt. Flere rum betyr langt fra alltid mere rum, og det kommer ikke bare an på hvor mange rum man har, men også på hvordan de blir brukt. Visste man det, vilde formodentlig forskjellen mellom boligstandarden fra strøk til strøk og klasse til klasse ikke bli så stor som tallene viser.

Men man må ikke, når man taler om boligstandard, bare se på dette fra et hygienisk standpunkt. Det er det man til en viss grad gjør når man sier at flere rum ikke betyr mere rum. Opdelingen av huset i flere rum gir mulighet for overgang til nye leveskikker. Det betegner en kulturutvikling. Famlende og usikker som den ofte kan være, og gripe feil som den ofte kan, skal man ikke undervurdere den. Livet kan nu ikke skrues tilbake til de enkle forhold som stuekjøkkenet forutsetter, det det gjelder om er å finne former for vår tids husliv som passer inn i dagens virke, og som gir samme glede ved sin form som det beste av de gamle ting gav. Så med husene, så med deres innredning og så med innboet.

**10. Detaljerte
utdrag av
ordførernes
oppgaver.**

Jeg har som sagt valgt å gjengi ordførernes uttalelser detaljert i et eget avsnitt. Jeg ser selv at denne gjengivelse mere virker som en materialsamling enn til å lese, men det var den eneste måte jeg kunde få disse uttalelser med på. Utelate dem vilde jeg ikke, dertil inneholder de for viktige opplysninger, kanskje ikke nettop for idag, men for fremtiden. Jeg vet selv hvilken betydning de minste detaljer om fortidens forhold kan ha. Småting — selvfølgelig for dagen idag — ingen legger merke til dem, og om 100 år er de glemt, og da vilde det ha vært av uvurderlig nytte å ha dem. Og det gjelder ikke minst det emne jeg behandler i denne bok. Hvad hadde ikke det betydd til bedømmelsen av folkets kår om vi hadde kunnet tidfeste overgangen i bygningsformer i landets forskjellige deler. Det vi nu vet er lite, mere kan vel finnes, men meget er tapt. Hvor ufullstendige og ujevne disse ordføreroppgaver er, er de dog det første forsøk på en kartlegning av disse forhold i vår tid.

Jeg sa ovenfor at størsteparten av dette avsnitt er mere som en materialsamling enn til å lese. Den som vil prøve å gjøre sig op en selvstendig mening både om min tolkning av oppgavene og det de inneholder kan dog ikke gå forbi dem. Ved hjelp av planchen og tabellen over rissene og et kart er jeg sikker på at

arbeidet med å gjennemgå detaljene vil lønne sig. Jeg har søkt å gi et resymé for hvert fylke, og jeg har blandt uttalelsene tatt med de lengere utredninger som finnes. Den som leser dem må naturligvis være opmerksom på det oppgavene betyr. Er der gitt et riss av en husform, betyr dette naturligvis bare at denne er den vanligste, men at der er mange andre i samme herred, både eldre og nyere typer.

Med disse ord går jeg så over til det detaljerte utdrag og begynner med:

I Østfold fordeler de oppgitte riss sig slik: 17 av A. 5, 8 av A. 2—A. 3 og 6 av C. 8. *Østfold.*

Den moderne type (A. 5), som jeg har kalt Østfoldtypen, er efter denne optelling og efter ordførertuttalelsene å dømme den som i den senere tid har satt sitt preg på bebyggelsen. De andre typer — A. 2—A. 3 — er eldre hus. Dette sies uttrykkelig fra *Berg*, som oppgir A. 2, «de eldste hus, hvorav det kun er få som er bebodd». Som hovedtype er A. 2₁ eller A. 3₁ oppgitt fra *Øymark* (stuekjøkken, soverum og bislag («dørtram»)), *Våler* (stue og kjøkken) og *Trøgstad* («kjøkkenet som regel svært lite, kammers, 3: stue, til gjengjeld nokså stort»), men også i disse strøk må man anta at Østfoldtypen er i bruk. Typen A. 3₂ (stue, kjøkken, kammers uten gang) oppgis fra *Hvaler* (eldre hus), fra *Jeløy* og fra *Borge* («eldre hus fra perioden 40—60 år tilbake, i én etasje. I de siste 30 år bygges A. 5 som arbeiderbolig»). Fra *Aremark* opplyses at man undertiden sløifer veggene mellom kjøkken og kammers (i type A. 5), så man får et stort kjøkken og en mindre stue med gang (sval) foran. I *Rakkestad* finnes en del eldre hus med bare to rum, og fra *Rømskog* opplyses at der finnes enkelte gamle hus med to rum. Fra alle andre strøk, undtagen *Hvaler*, *Rolvøy* og *Borge*, er der gitt riss av Østfoldtypen. Av disse tre herreder oppgir: *Hvaler* og *Borge* C. 8₁, *Hvaler* oppgir dessuten som før nevnt A. 3₂, som sies å være eldre hus, og *Borge* også A. 5₁. Fra *Torsnes*, *Rygge* og *Askim* har vi også fått riss som minner om C. 8. Rissene har den karakteristiske vegg som skiller huset i to deler efter lengden, mens A. 5 pleier å bli delt ved en vegg parallell med gavlveggen.

På enkelte av rissene er der tegnet en tram foran inngangsdøren, således på risset av A. 5 fra *Eidsberg*, hvor trammen kalles «pall», og på A. 5 fra *Rømskog*, som også har bislag foran kjøkkeninngangen, som er på gavlsiden; på A. 3₂ fra *Jeløy* er der tegnet bislag foran kjøkkeninngangen og på A. 2₁ fra *Øymark* tram foran inngangen til det store kjøkken.

Typen A. 5 er i Østfold ialfall som regel 1^{1/2}-etasjes hus med 3 rum ovenpå. For enkelte strøk (f. eks. Tune og Glemmen) opplyses det at der ovenpå er innredet et rum og kjøkken som leies bort. Ellers hender det også at 2nen etasje ikke er innredet.

Østfoldtypens rum i første etasje kalles oftest stue, kjøkken og kammers. På rissene fra Onsøy og Rødenes er kammerset kalt stue og på rissene fra Kråkerøy, Tune, Askim sove- og dagligværelse.

Om rummenes bruk er der ikke mange opplysninger. Etter svarene på spørsmålet om særskilt kjøkken eller stuekjøkken å dømme forekommer omtrent ikke stuekjøkken i Østfold. Den eneste undtagelse er Rødenes, som ved siden av risset har gjort den bemerkning at kjøkkenet i almindelighet brukes til daglig oppholdsrum, til dels til soverum. Dette er også tilfelle i Øymarks småhus. Men selv om svarene går i den retning at der er særskilt kjøkken, betyr ikke dette at kjøkkenet utelukkende brukes til kokerum. I småhus og små leiligheter vil kjøkkenet meget ofte bli brukt også til spise- og oppholdsrum. Dette sies uttrykkelig fra Skiptvet og Rakkestad og er nok også ofte tilfelle ellers. Kammerset er oftest dagligrum, men også ofte soverum. De ordførere som uttaler sig om stuens bruk sier at den oftest står på stas eller «stua brukes til fremmede» (Rakkestad).

Akershus.

Østfoldtypen (A. 5) er omtrent like hyppig oppgitt fra dette fylke som fra Østfold. Av 26 riss er 14 av denne type og 3 av en noget avvikende type, som på planchen er gitt nr. A. 5.2. Som i Østfold er de eldre hus av typene A. 2—A. 3.1. Disse eldre typer er oppgitt fra: *Setskog*, som oppgir A. 2.1, hvor stuekjøkkenet eller kjøkkenet er det største rum, *Kråkstad*, som oppgir A. 3.1 som eldre hus, ved siden av A. 5, *Enebakk*, hvor de eldste hus oppgis å være torumsstuer, A. 4, 5: A. 3.1, med sval foran hele huset avdelt i alkove og gang. De nye hus er av Østfoldtypen. *Hurdal* oppgir A. 3.1, men der er også gitt riss av den almindelige Østfoldtype. Den eldre type har inngang på stueveggen. *Nittedal* og *Sorum* oppgir A. 3.2, med bislag og inngang til kjøkkenet, og *Asker* oppgir A. 3.3, altså med gang inne i huset, som eldre hus, ved siden av A. 5. Fra *Holand* opplyses at der har vært hus med to rum uten gang inne i huset. De fleste er forsvunnet, og de som er igjen er ombygget slik at der er tatt et kammers av kjøkkenet, så man har stue, kjøkken og kammers nede og 2 rum ovenpå.

Fra alle andre herreder har man som nevnt fått riss av Øst-

foldtypen. Av de Østfoldtyper som er opgitt fra Akershus er der 3 som er av typen A. 5,² og altså har gangen foran kjøkkenet, nemlig *Ås*, *Eidsvoll* og *Feiring*. Rumordningen faller altså sammen med C. 5 og skiller sig fra det øvrige Østland. Fra Eidsvoll har jeg på forespørsel fått oplyst at det er den almindelige Østfoldtype, A. 5,¹, som bygges av arbeiderklassen. Ordføreren i Feiring skriver at A 5,² brukes på gårdene. Han sier videre: «Jeg kan tenke mig til at A. 5,² er brukt på gårder hvor man ikke hadde eller har bryggerhus, og hvor der ikke er særskilt kjøkkeninnngang; ti som ses er kjøknene uforholdsmessig store og benyttes i almindelighet både som kjøkken, dagligstue og spise-sted. Kjøkkenet er så å si det mest brukte rum i bygningen, og derfor mener jeg at man har lagt gangen mot kjøkkenet, og når én har begynt med dette, så har alle andre gjort det samme.»

Om annen etasje er der oplyst at A. 5 har 3 rum ovenpå i Ullensaker, 2 rum ovenpå i Høland og i Asker samme innredning ovenpå som nede. I Lillestrøm er der 2 værelser ovenpå, enten som leilighet eller til soverum, 2 rum ovenpå i Nannestad, et par loftsrums i Fet, 1 à 2 kvistværelser i Enebakk, 1 à 2 rum ovenpå i Vestby og kjøkkenloft og sal ovenpå i Feiring.

De almindelige navn på rummene er i Akershus som i Østfold: stue, kammers og kjøkken. På risset fra Fet kalles kammerset stue, på risset fra Skedsmo dagligværelse (soveværelse). Om rummenes bruk gjelder her nogenlunde det samme som i Østfold: som oftest eget kjøkken, men dette brukes også til dels som oppholdsrum. Dette er uttrykkelig bemerket fra Aurskog og Feiring, hvor det sies at det er det mest brukte rum i huset. Fra Høland skrives at stuen somme steder bare brukes ved større anledninger.

Byggeskikken hos småfolk må, således som jeg har nevnt før, når man skal bygge på rumordningen, regnes for å være nokså ensartet i Østfold og Akershus fylker. De andre opplysninger som gis om selve husene tyder også derpå. Som før nevnt er stuekjøkkenet meget sjelden i disse 2 fylker. Ildstedene er næsten alltid komfyre i kjøkkenet, åpen skorsten er meget sjelden. For eldre hus er komfyre og åpen peis opgitt som almindelig i Aremark, Trøgstad, Varteig, Råde, Aurskog, Enebakk, Ullensaker, og finnes vel også i flere andre bygder. Etsasjeovn er almindelig i de andre rum, men nærmere byene og i bylignende strøk, f. eks. Askim, Glemmen, Kråkerøy, Vestby, Oppegård, Lillestrøm, Lørenskog, brukes også magasinovner.

Byggematerialet er for eldre hus laftet tømmer, som regel med panel, i nyere hus dels laftede planker, dels reisverk med panel.

Dog bygges også disse nyere hus undertiden av tømmer, som fra flere bygder oppgis som det almindelige materiale i veggene. Taktekingen er omtrent uten undtagelse oppgitt å være teglsten.

Hedmark.

Med Hedmark kommer vi over i fylker hvor de eldre bygningstyper ennå i mange strøk behersker byggeskikken. Allerede inndelingen i tabellen bakerst i boken viser dette. Av de 20 riss vi har fått fra ordførerne er der bare 5 av Østfoldtypen, mens der var 7 av de eldste typer (stuekjøkkenbygningene A. 1 og A. 2) og 8 av de 2- eller 3-rums hus med kjøkken uten gang (A. 3,₁ og A. 3,₂). De 5 riss av Østfoldtypen (A. 5) er gitt fra: *Furnes*, som oppgir at A. 5 er den nyere type. De eldre typer har gjerne ingen gang, og kammerset er like ofte innenfor kjøkkenet som foran dette. De aller eldste har gjerne bare stue og kjøkken; *Nord-Odal*, *Sør-Odal*, *Loten*, som også gir A. 5 som nyere, den eldre type er A. 3, med utvendig mål 5×8.5 m., høyde under taket 2—2.5 m., mens A. 5 i almindelighet er 7×9 m., høyde 2.5 à 3 m., *Sollia*, som skriver at A. 5 er det som nu bygges ved småbruk med støtte av Småbruk- og Boligbanken. Fra *Grue* og *Brandval* oppgis en type som faller utenfor det almindelige, nemlig et hus delt med korsvegger, så det blir 4 like store rum — stue, kammers, soveværelse og kjøkken — i første etasje. Der er altså ikke gang inne i huset. Dørene fører direkte inn i stuen og kjøkkenet. Disse hus er bygget i de siste 10—15 år. De eldre hus er av typen A. 3.

Fra flere andre strøk (f. eks. *Stor-Elvdal*) gis opplysninger om at Østfoldtypen er den som nu trenger frem, men bebyggelsen av eldre typer spiller langt større rolle enn i Østfold og Akershus. Det sikreste tegn herpå er at mens Østfoldtypen i disse fylker er oppgitt som den almindelige og de andre som eldre, delvis forsvunnet bebyggelse, oppgis Østfoldtypen i Hedmark som den nye som begynner, de eldre typer som de almindelige som setter sitt preg på bebyggelsen.

For å gi et nøiere innblikk i husformenens utbredelse i Hedmark fylke skal jeg gjennomgå oppgavene fogderivis.

I Hedmark fogderi er A. 3,₂ oppgitt som den almindelige type fra: *Stange*, *Vang*, *Romedal*, *Furnes* (eldre type), A. 3,₁ er oppgitt fra *Loten* som eldre type, og fra *Ringsaker* og *Nes* er A. 3 og A. 2 oppgitt som like hyppige. I de fleste strøk av Hedmark fogderi er der altså eget kjøkken, men stuekjøkken er heller ikke ukjent. Fra *Ringsaker* og *Nes* oppgis det som nokså almindelig, fra *Furnes* som ikke sjelden. De eldre av disse hus er en-etajers, i de nyere er der 1 à 2 kvistværelser i røstene, til dels med alkover.

I Vinger og Odal fogderi er som nevnt A. 5 opgitt som type for *Nord-* og *Sør-Odal*, men de eldre typer er ikke sjeldne. Lignende synes forholdet å være i *Eidskog*, som ikke har gitt noget riss, men en beskrivelse som svarer til A. 5 eller A. 3,2. Fra *Vinger* opgis A. 3,2 som almindelig. Ingen steder opgis stuekjøkken som almindelig eller hyppig.

Før Solør fogderi er A. 3,2 opgitt som almindelig fra *Våler* og *Hof*. Fra Hof skriver ordføreren: «Svært almindelig er en svalgang utenfor huset ved inngangen. Denne er som regel ikke helt innelukket, men med ca. 1 m. høit panel. Husene har som regel en etasje med loft, hvortil fører en stige eller enkel trapp. Loftet brukes til opbevaring av klær. En del bygger nu så høit at der kan innredes rum i kvisten. Hvor familiens størrelse gjør det nødvendig er én eller to senger anbragt i stuen.» *Grue* og *Brandval* har som før nevnt opgitt en egen type ved siden av de eldre, som hadde grunnplanen A. 3,2. Ingen steder synes stuekjøkken å være almindelig, om det enn forekommer.

Fra *Sør-Østerdal* fogderi kommer vi inn i de strøk som i eldre tid blev behersket av Østerdalsstuen. Denne opgis for eldre hus fra *Sollia*. Fra *Åmot* og *Stor-Elvdal* opgis en torumsbygning med grunnplaner nærmest av type A. 2,1 eller A. 3,1. (På planen fra *Åmot* er stue større enn kjøkken, og på planen fra *Stor-Elvdal* er der stuekjøkken og soverum, c: A. 2,1.) Fra *Åmot* skrives at man i den senere tid er gått over til tre rum, idet man har delt kjøkkenet i A. 3,1 i to rum, og således fått typen A. 3,2, og at der i avsides strøk av bygden finnes en del hus med bare ett rum, og fra *Stor-Elvdal* at der i den senere tid ofte bygges små hus med 3 rum. Fra *Sollia* er A. 5 opgitt som nyere type.

I *Nord-Østerdal* synes ennå Østerdalsstuen å prege store deler av småhusbebyggelsen. Av denne er der gitt et riss fra *Alvdal* som er gjengitt på fig. 93. Dette riss viser en bygning med stuekjøkken som er åpent til røstet. Det har kråpeis, dessuten hel kove, kalt klåve, uten dør til stuen, og bakstue. Over klåven og bakstuen er der et rum, «ram», med trapp op fra klåven. Hvis der

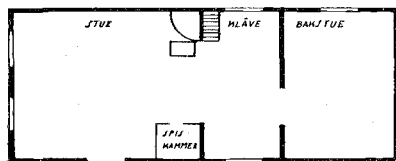

Fig. 93.
Østerdalsstue, Alvdal, Hedmark.

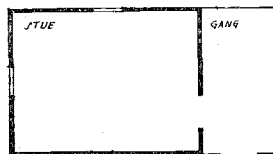

Fig. 94.
Eldre småhustype, Øvre Rendal,
Hedmark.

er vindu i røstet, kalles rammen «loft». I de minste hus sløifer man bakstuen, og man får hus av grunnplan A. 2,1. Denne type oppgis også fra *Tynset* ved siden av A. 2,2. *Øvre Rendal* oppgir A. 2,1 med kvistværelse som nyere og en ettrumsstue med sval og inngang foran gavlsiden som eldre type, slik som fig. 94 side 139 viser.

Fra *Ytre Rendal* oppgis A. 2,1, fra *Kvikne* oppgis en ettrums toetasjes bygning — stue med sval og soveværelse i 2nen etasje — og en enetasjes med stue og kammers, A. 2,1. *Foldals* bebyggelse ligger Alvdals nær. Fra *Tolga* oppgis en type med gang, kjøkken og to stuer — nærmest B. 6 --, som synes å være sterkt påvirket av Trøndertypen.

Naturligvis er bebyggelsen også i de nordre Østerdalsbygder blandet. Nye former vinner litt etter litt innpass, men de eldre typer er ennå de tallrikste. Det er de eneste steder i fylket hvor den enetasjes røststue med kråpeis nevnes som almindelig, det er også de eneste strøk hvor stuekjøkkenet er det almindelige. Rissene, som her er ført hen til de forskjellige typer på hovedplanchen, har ofte et bislag foran døren, således A. 2,1 i Stor-Elvdal og Øvre Rendal, A. 2,2 på Nes og A. 3,1 i Vang, Rome-dal, Stange og Våler. Det merkes at kammerset — soverummet — på riss A. 2,2 fra Stor-Elvdal er like stort som stuekjøkkenet.

Jeg har allerede ved omtalen av de enkelte fogderier nevnt en del av de almindelige opplysninger om bygningene. Jeg skal her på nytt peke på at stuekjøkkenet ikke er ualmindelig i nordre del av Hedmark fogderi og søndre del av Sør-Østerdal, og at det er almindelig i Nord-Østerdal. Ildstedene er næsten alltid komfyr, i eldre bebyggelse peis og komfyr, en kombinasjon som er almindelig i Nord-Østerdal, hvor der også finnes en del hus med bare åpen peis. I de øvrige rum er ildstedet etasjeovn — magasinovn nevnes fra Elverum. I Hedmark, Solør, Vinger og Odal og Sør-Østerdal fogderier er byggematerialet i eldre hus laftet tømmer, i nyere reisverk, i Nord-Østerdal som regel laftet tømmer uten panel og til dels reisverk i nyere hus. Taktekningen er i Hedmark, Solør og Vinger og Odal dels teglsten, dels spon, i Sør-Østerdal mest spon — Sollia også torv —, i Nord-Østerdal spon eller torv. Fra Tolga nevnes skifer.

Opland.

Av de 33 riss som er innsendt fra ordførerne i Opland fylke er 24 av de eldste typer — A. 1 og A. 2 —, stuekjøkkenet med hel eller delt kove, 3 av typen A. 3 og bare 5 av typen A. 5. Bebyggelsen preges med andre ord av de eldre typer, men ord-

førernes uttalelser gir et bestemt inntrykk av at A. 5 spiller en langt større rolle enn disse oppgaver gir uttrykk for. Det som nu bygges er i mange bygder A. 5, selv om ordføreren har gitt riss av de eldre hus. Men også her er der forskjell mellem fylkets enkelte strøk.

I Hadeland og Land fogderi synes den nyere bebyggelse gjennomgående å være preget av A. 5, men denne spiller større rolle i de nedre enn i de øvre bygder, som følgende gjennomgåelse av rissene vil vise. A. 5,₁ opgis fra *Fevmaker*. Fra *Lunner* opgis den som type på bebyggelsen i de siste 30 år. De eldre hus er av typen A. 2,₃, hvor altså den ene kove er tatt til gang. Fra *Gran* er typen opgitt som A. 2,₃, men enkelte steder er stuekjøkkenet delt i 2 rum, kjøkken og soveværelse, så man får A. 5,₁. *Brandbu* har utelukkende opgitt A. 5,₁, *Søndre Land* har opgitt A. 2,₁ som type, men de nyere hus opført i de senere år er av formen A. 5,₁, *Fluberg* har opgitt A. 4, 3: A. 3,₁ med sval, hvorav den halve del brukes som kove, *Nordre Land* har opgitt A. 2,₂ uten bemerkning om nyere bebyggelse.

Stuekjøkkenet er kjent og almindelig i eldre hus, i den nyere bebyggelse er der oftest eget kjøkken. Ildstedene er komfyr i nyere hus, komfyr og peis i eldre og i andre ovnsværelser etasje-ovn. Der er få hus med bare peis.

Fra Toten fogderi er der bare gitt *ett* riss av typen A. 5,₁, nemlig fra *Østre Toten*. Fra herredene *Kolbu* og *Vestre Toten* er gitt riss av A. 3,₃ med gang foran kjøkkenet, men ordføreren i V. Toten opplyser at der i 9 à 10 tilfelle nu bygges A. 5,₁ til arbeiderbolig, og fra *Kolbu* skrives der at den gamle type (A. 3,₃) nu er avlegs. Der opplyses videre at de eldre hus er på 1 etasje, de nyere på 1½ med soverum i 2ten etasje. Fra *Biri* opgis en type A. 2,₃ med gang istedenfor den ene kove, og fra *Snertingdal* opgis A. 2,₂. Som på Hadeland og Land er der eget kjøkken i de ytre, stuekjøkkener i de indre bygder, *Biri*, *Snertingdal* og *Torpa*. Ildstedene er som på Hadeland og Land.

Typene fra *Vestre Toten*, *Kolbu*, *Biri*, *Lunner* og *Gran* skiller sig fra de andre riss av eldre hus som er gitt fra Østlandsbygdene ved å ha gang inne i huset¹. Om denne skikk, som ellers er mindre utbredt over Østlandet, har satt sterkere preg på småhusene i disse bygder enn annensteds har jeg ikke kunnet bringe på det rene, men ordføreren i *Biri* meddeler mig at de fleste

¹ Jeg minnes å ha sett en bygning med denne planordning på Hadelands folkemuseum, men her hadde døren opprinnelig ført direkte inn til stuen, gangen var tatt av koven (kjøkkenet) senere.

småhus er av typene A. 2,1 eller A. 3,1, og at det minste hus man kjenner er en ettrumsstue med sval og inngang fra gavlsiden.

I Gudbrandsdalen er småhusbebyggelsen gjennomgående av de eldste typer. Hovedtypen er A. 2,1, men A. 1 er heller ikke sjelden. Naturligvis er der også her enkelte innslag av mere moderne hus som ellers i landet, særlig ved Lillehammer og jernbanestasjonene, men innslaget er dog ikke på langt nær så sterkt som i fylkets andre bygder. Småstuene er oftest på en etasje, og kråpeis er oftere tegnet inn på rissene enn fra nogen andre steder. Fra alle bygder er A. 1 og A. 2 oppgitt som typer, σ : alltid stuekjøkken med hel eller delt kove. I siste tilfelle brukes den minste kove ofte til opbe-

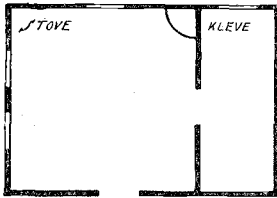

Fig. 95.

Klevestue fra Heidal, Opland.

varing av mat eller redskap. Dette er uttrykkelig sagt fra Vestre Gausdal, Øyer, Dovre og Søndre Fron. Den mest primitive form for bygninger — ettrumsstuen A. 1 — er oftere nevnt fra Gudbrandsdalen enn fra nogen andre strøk av Østlandet. Bislag eller sval foran inngangsdøren er bare tegnet på rissene fra Øyer og Lesja. Fra *Heidal* gis følgende opplysning: Stuene er omtrent uten undtagelse røkstuer uten flattak og uten hjell. Der er ingen dør i åpningen mellom stuen og kleven. (Se fig. 95.) På større gårder er der 10—20 hus, hvorav 3 store 2-etasjes hovedbygninger med en stor stue 7×8 m. i firkant. Kleven benevnes klevan. Den brukes som bestestue og er ca. 4×5 m. stor. Den annen kleve kalles sutlklevan. I den ligger jentene. Storstuene brukes alltid til kjøkken. Her spiser folkene. Undtagelsesvis spiser sjøvefolket i kleva.

Navnene på koven er i Gudbrandsdalen dels kammers (Ø. og V. Gausdal og Øyer), dels kove (S. Fron), dels kleve i de øvre bygder. Ildstedene er som oftest kråpeis med komfyr. Fra Lom nevnes hus med bare peis som hyppige.

Også i Valdres er det de eldre typer av formen A. 2 som er de hyppigste. Det er bare fra Vestre Slidre, som oppgir A. 5, og Vang, som oppgir A. 3,2, at andre husformer er nevnt. Ellers er der oppgitt stuekjøkken. Som regel er peis og komfyr oppgitt som ildsteder i kjøkkenet og etasjeovn ellers. Koven er kalt kammers. På risset fra N. Aurdal er den mindre kove kalt vasskove.

Av de øvrige opplysninger om bygningene skal nevnes: Byggematerialet er for alle eldre hus laftet tømmer, mest med panel i flatbygdene, oftest uten panel i dal- og fjellbygdene. For nyere hus er oppgitt reisverk fra Toten, Hadeland og Land og Valdres,

fra Gudbrandsdalen er mest laftet tømmer uten panel nevnt som det vanligste materiale også i nyere hus. Taktekningen er oppgitt som teglsten på Hadeland, spon på Land, spon og teglsten på Toten, skifer i Valdres (S. Aurdal: nyere hus bølgeblikk). I Sør-Gudbrandsdal skifer, dels torv, dels spon, og i Nord-Gudbrandsdal torv — Vågå har også nevnt skifer.

I Buskerud fylke spiller Østfoldtypen større rolle enn i de andre innlandsfylker. Av 20 riss er 6 av denne type (A. 5), 12 av A. 2 og 2 av C. 8. Også her finner vi samme karakteristiske forskjell mellom «flatbygder», dal- og fjellbygder som i Hedmark og Oppland.

Fra Ringerike fogderi oppgis planen A. 5 fra *Hole, Nordre-hov* — Tyrstrand mangler — og planen A. 2,1 fra *Ådal*. Fra Buskerud fogderi oppgis planen A. 5 fra *Røyken, N. og Ø. Eiker* (rissene fra Lier og Modum ligner C. 8 og er i tabellen opført under denne), og planen A. 2,1 oppgis fra *Sigdal og Krødsherad*. Fra Hallingdal fogderi oppgis planen A. 2,2. Fra Numedal og Sandsvør fogderi oppgis planen A. 5, fra *Ytre og Øvre Sandsvør* (Flesberg mangler) og fra de øvrige bygder A. 2,2.

Typen A. 2 er fra Hallingdal og Numedal oppgitt som almindelig Hallingstue, 3: røststue med himling («sengehjall», «oppåstugu») over en del av stuen og et rum — soverum — sengehus, «fint sengeværelse» — over husets kovedel. Koven er alltid delt, enten i kammers og kove eller i kammers og mjølkehus. Denne stueform er gjengitt på fig. 96. I bygdene *Ål, Rollag* og *Nore* er den ene del av koven brukt som gang (sval) og inngangen direkte utenfra til stuen sløifet (A. 2,3). Fra *Hol* opplyses det at der på enkelte steder ikke er bislag foran inngangsdøren, og den ene kove er da

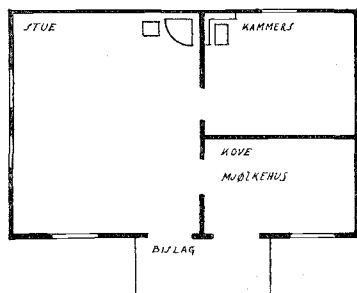

Fig. 96.

Hallingstue fra Hol, Buskerud.

brukt som gang og døren like ut fra stuen sløifet. Ordførerne i Opdal, Gol og Hol har tegnet bislag (sval) på risset foran inngangsdøren.

Stuekjøkken er almindelig i Hallingdal, Sigdal, Krødsherad, øvre del av Numedal og til dels i Ådal, men også fra disse bygder gis der opplysning om at det som nu bygges av småhus er av nyere typer med særskilt kjøkken. Typene som er oppgitt fra de øvre bygder er ikke bare arbeiderboliger, men også gårdenes eldre våningshus.

Ildstedene i Buskerud er de vanlige: i kjøkken eller stuekjøkken:

komfyr i nyere, komfyr og åpen peis (åpen i godt vær, lukket når det er kaldt (Gol)) i eldre hus og etasjeovn i de andre rum.

Materialet i veggene er laftet tømmer i eldre bebyggelse, i nyere reisverk. I fjellbygdene er oftest de eldre hus upanelt og nyere hus blir der også ofte bygget av laftet tømmer. Taktekningen er teglsten i flatbygdene, i Hallingdal skifer eller torv (teglsten nevnes fra Hol), fra Numedal nevnes bord eller teglsten. Cementsten ved siden av teglsten nevnes fra Modum, Øvre Eiker og fra Opdal (ved siden av skifer).

Med Buskerud fylke forlater vi de strøk hvor A-typene — Østlandstypene — så å si er enerådende. I Vestfold og Telemark er der sterke innslag av C-typer, og vi har som før sagt fått opgitt flere husformer på Sør- og Vestland enn for Østlandsbygdene. Fremstillingen blir derfor bredere enn for Østlandet.

Vestfold.

Som man ser av sammenstillingen på tabellen bakerst i boken er der gitt 6 riss av A. 5 og 3 av A. 3 og 8 av C. 8. Rissene A. 5 og A. 3 er alle opgitt fra fylkets nordre og indre bygder, C. 8 fra søndre kystbygder. Går vi nordfra får vi følgende typer: A. 5,₁ fra *Hof, Strøm* (Sande og Skoger mangler), A. 3,₂ fra *Botne*, A. 5,₂ fra *Våle* og *Andebu* (Ramnes mangler) og A. 5,₁ fra *Borre* og *Lardal*. Fra resten av bygdene oppgis C. 8 med forskjellige variasjoner, typen med gang for enden av huset, som i C. 8,₁ synes hyppigst. Gang mellom kjøkken og kammers er opgitt fra Hedrum, Stokke og Fredriksvern. På risset fra Brunlanes er gang og kjøkken slått sammen til ett med bislag foran døren, så man får C. 8,₃. Der skrives fra dette herred at eldre hus er av typen C. 7, og at nyere almindelige hus bygges efter type A. 5. Fra Hedrum foreligger et riss av en eldre type som nærmest svarer til en ikke fullt utviklet C. 8, men risset er så unøiaktig at det er vanskelig å tolke. På risset var der hverken avmerket dører eller inngang. Fra Tjøme opplyser ordføreren at typene for 80—90 år siden var A. 3,₁ og A. 3,₂, men av slike hus er der nu bare 10 igjen¹.

Om navnene på de forskjellige rum merkes: den ene stue er på risset (C. 8) fra Sem kalt kammers, kammerset spisestue, ellers forekommer navnene: dagligstue og bestestue (Stokke og Sandeherad). Efter opgavene å dømme forekommer stuekjøkken ikke, men fra Ramnes er det uttrykkelig sagt at kjøkkenet brukes til spiseværelse. Ildstedene er i almindelighet komfyr i kjøkkenet,

¹ Se for øvrig Lorens Berg: Tjøme. Kristiania 1920, side 213 ff.

undtagelsesvis kokeovn (Sande, Botne og Hof). Komfyr og skorsten er nevnt fra Våle, Andebu, Tjølling og Brunlanes. I de andre rum er der oftest etasjeovn. Magasinovn nevnes fra Skoger, Borre og Nøtterøy, Tjøme og Fredriksvern. Materialet i veggene er i eldre bebyggelse laftet tømmer med panel, i nyere reisverk eller planker og panel. Taktekningen er overalt opgitt å være teglsten. Fra Lardal nevnes dog også spon som tekningsmateriale.

Telemark danner overgangen fra Øst- til Sørland, og husformene er også preget derav. Allerede Eilert Sundt, som dog ikke selv hadde besøkt hele Telemarken, er opmerksom på dette og oppstiller for Øvre Telemark en egen stueform som er sterkt i slekt med den trønderske, B. 2,2, eller med den jeg har gitt betegnelsen C. 2,2. De oppgaver som vi har fått inn gir også uttrykk for sterkt innslag av former som ligger B. 2 eller C. 2 nær. Av de eldre stueformer for Telemark er der 10 som kan regnes til A-gruppen og 4 til C-gruppen. Som før nevnt er der også fra Østlandet gitt riss av en type som faller sammen med C. 2,2, nemlig A. 2,3 og A. 3,3, men disse forekommer bare undtagelsesvis på Østlandet. Fra Østfold er disse typer ikke nevnt, fra Akershus en gang (Asker), fra Hedmark er de ikke nevnt, fra Opland 5 ganger (Lunner, Gran, Kolbu, V. Toten, Biri), fra Buskerud 3 ganger (Ål, Rollag, Nore) og fra Vestfold 1 gang (Botne).

Av de typer som er opgitt fra Telemark hører 14 til de eldre typer, A. 1—A. 3 og C. 1—C. 3, og 10 til de nyere, A. 5, C. 5 og C. 8.

De eldre plantyper er opgitt fra de øvre og indre bygder — her ses bort fra Nissedal og Fyresdal —, de nyere fra kyststrøkene og de ytre bygder. De øverste bygder i fylket — Tinn, Rauland, Vinje og Mo — har alle opgitt hus av plantypen A. 1—3. Fra *Tinn* (der er her *ikke* tatt hensyn til bebyggelsen på Rjukan) er opgitt A. 1, ettrumsstuen, og A. 3,1, hvor hele koven er brukt til kjøkken og inngangsdøren er flyttet fra stuen til kjøkkenet. Fra *Rauland* er A. 2,1 opgitt på skjemaet, men i et brev som senere er mottatt har ordføreren opgitt C. 2,2. Fra *Vinje* er opgitt A. 3,2 for middelstore bygninger og A. 2,1 for husmenn og arbeidere. Fra *Mo* er A. 2,1 opgitt, men der opplyses om at der istedenfor sval ofte er gang inne i tømmerbygningen. Alle disse typer er tegnet med sval foran døren. Den beskrivelse av boliger og husskikker som ordføreren fra Rauland har gitt har så stor interesse at jeg tar den inn her sammen med det riss han har tegnet (se fig. 97).

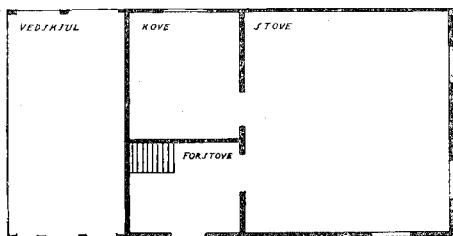

Fig. 97.

Hus fra Rauland, Telemark.

«Stovurne i Rauland er alle timbra trehus. Dei som er oppsette i gamall tid er av grovt, malment, magtelgt furutimber. I hus frå nyare tid er vyrke mest gran, og veggjerne er flathogne. Nokre få stovur frå dei seinaste åri er timbra av plank. Til dette matrial er nytta

mose og never og jord til tak. Summe av stovurne er panela med timbermannskledning utanpå. Inni er dei aldri panela. Eldre stovur på dei litt større gardar er tvihøgde, hev tvo rom og forstove nede og tvo rom og gang i 2dre høgdi og eit vedskjol på sida.

Grunnplanen til ei slik stove ser gjerne ut som på fig. 97.

Høgda på romi er umlag 2.25 m.

Den store stova nede hev 2 glas 1.5 × 1 m. på tverrvæggen og 1 på langveggen. Den vert enno for det meste nytta til kjøken og arbeidsrom og matstove. Um vetteren ogso til soverom. Dette romet kallast «stoga». Det vesle romet nede heiter koven. I den held dei til med mjølkestellet, separator, smørkinne m. v. hev sin plass der. So vert romi bruka for det meste. Men summe stader hev dei teke koven til kjøken, arbeidsrom og matstove, attåt at dei hev mjølkestellet der. Stova hev dei då meir til fint: til matstove for gjester, til å sitja i for husets folk når dei sit med lesnad eller finare handarbeid o. s. v. og stundom til soverom.

Det store romet i andre høgdi vert nytta til gjestrom og kallast yverstoga eller oppstoga. Det hev vore skikken fra gamallt å pryda det romet med åklede på veggjerne og rosemåling på møblar og innreidnad, og soleis gjer dei mykje enno.

Det vesle romet ovanpå vert nytta til soverom åt tenarar.

So er her på gardane loft. I loftet er gjerne ei seng, og det vert stundom nytta til soverom. Vidare eldhus, der ein held til med ymse arbeid, slikt som vask, braudbaking, reidskapsvøling o. l. Eldhuset vert vidare bruka til å bu i um sumaren medan ein målar romi i hovudbygningen.

På smågardar og husmannsplassar er dei eldre stovehus bygde med same grunnplan umlag som stovurne på dei større gardar. Men mindre. Og med berre ei høgdi.

Det største romet nyttar dei til kjøkenstova, koven til soverom og kva dei elles kan hava bruk for han til. Romet i raustet,

«himlingi», nyttar dei til soverom. Det er ikkje ovn i dette romet. Det fær varme nedanfrå gjennom eit hol i himlingi. Tropp upp til himlingromet er sjeldsynt, og det hev heller ingi dør ut. Dei kjem ditupp med ein stige som dei dreg ned gjennom takleimen. Eit lite glas er der jamnast.

I det siste hev her vorte ikkje so få nye bruk. Nokre gamle gardar er bytte i tvo, og nokre bruk er rudda upp av nyom i utmarki. På dessa nye gardane er for det meste oppsett nye stovur. Dei er av umlag same storleik og form som dei gamle stovurne og hev som dei gamle 2 rom og forstove i iste høgdi og 2 rom og gang i 2dre. Men det er ein skilnad i det at romi no vert gjorde meir jamstore. Og der det ikkje er tvihøgd vert himlingi no gjerne gjord noko høgare, 1.5 m. utmed veggjen er ei vanleg høgd på himlingromet.»

Nedenfor de bygder som nu er nevnt kommer et strøk med typen C. 2,2 eller B. 2,2, nemlig *Hovin*, *Gransherad*, *Hjartdal* (enkelte ganger uten gang med bislag foran døren), *Seljord* (i den senere tid er kammers og forstova (gang) gjerne slått sammen til ett rum, 3: kjøkken, men dette er ennu ikke det almindelige), *Kviteseid*, *Lårdal*. Næste rekke av bygder har oftest opgitt A-typer, slik: *Heddal*: A. 3,2, *Bø*: C. 8,5, *Sauherad*: A. 2,1, *Lunde*: A. 2,1 for eldre hus med sval foran døren og C. 8,5 for nyere hus. Fra Lunde (se side 70—71) skriver ordføreren:

«Nogen overgangsformer for disse to boligtyper kjenner jeg ikke her i bygden.

Den eldgamle form for husmannsstuer var en firkantet stue med peis og en stor kasseovn, så begynte for 80—90 år siden typen med stue og kammers med peis og kasseovn i stuen og et firkantet hull i veggjen mellem stuen og kammerset, hvorved dette blev opvarmet; dette hull var anbragt like innenfor ovnen og var undertiden forsynt med en innmuret jernplate. Den nye type C. 8,5 er visst kommet fra Ulefoss.»

Drangedal har opgitt A. 1 og A. 2,1 med sval i hele husets lengde, slik som fig. 98 og 99 viser.

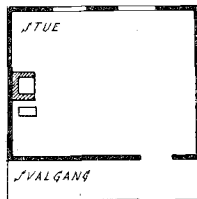

Fig. 98.

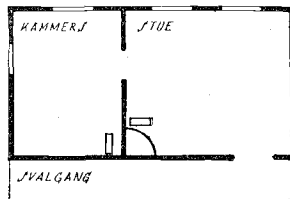

Fig. 99.

Hustyper fra Drangedal, Telemark.

Efter en optelling av distriktslægen i Drangedal (se Tidsskrift for den norske lægeforening 1921) var der 44 ettrumsstuer, 151 to-rumsstuer og 328 trerumshus, kvistværelse medregnet. Distriktslægen gir følgende beskrivelse av 1-, 2-, 3-, 4—6-rums hus (gruppe I, II, III og IV):

«Klasse I og II (1- og 2-rums hus) er nokså ensartet. Foran inngangsdøren er en bordklædd svalgang av bindingsverk, 1 à 1½ m. bred i hele bygningens lengde. Her er trappeopgang eller stige til loftet. Man kommer inn i det største værelse, som i almindelighet er firkantet. Ved siden av peisen er der en dør inn til et kammers som har avlang form, idet lengden svarer til husets bredde. Klasse III er mere varierende, 2 værelser i 1ste etasje og kvistværelser eller 3 i 1ste etasje. Ved klasse IV merker man atter en viss stabilitet i byggemåten. De fleste middelstore gårder er helt til den siste tid bygget nogenlunde ens i 2 hele etasjer. Man kommer inn i en sval hvor der på den ene side er trappeopgang, på den annen side inngang til kjøkkenet, mens inngangen til stuen er rett inn for den ytre port. Stuen er stor, i almindelighet større enn kjøkken og kammers tilsammen. Disse to værelser er begge på samme side av storstuen og har tilsammen en større bredde enn denne, da de også innbefatter den del som svarer til svalgangens bredde. I den senere tid bygges de hus som er bestemt for 5 à 6 værelser i en helt annen stil, enten «schweizerstil» eller en ennu nyere stil og næsten alltid i 1½ etasje.»

Fra de andre ytterste bygder, *Eidanger*, *Sannidal* og *Skåtøy*, er opgitt A. 5,1, fra *Bamble* og *Gjerpen* C. 8,2 og C. 8,1 og fra *Siljan* C. 5.

Fra *Fyresdal* har man fått riss av et middelstort hus av planen C. 8,1 og fra *Nissedal* et riss som nærmest må føres hen til C. 8,4.

Hvor meget det betyr at vi her efter rissene å dømme har fått to strøk, de øverste og de ytterste bygder, hvor Eilert Sundts Akershustype og dens videre utvikling hersker, og at der mellem disse er et strøk som beherskes av den «Telemarkiske stueform» (E. S.), tør jeg ikke ha nogen sikker mening om. Der trenges andre og mere inngående undersøkelser enn jeg har hatt anledning til, før dette kan bringes på det rene. Opgavene er, som man vil ha sett, slett ikke sikre på dette punkt, typene finnes blandet i bygdene (jfr. Rauland). Hvordan det nu enn er, så støtter ialfall rissene Eilert Sundt's antagelse om at stueformen i store deler av Telemark i sin planordning har mere til felles med grunntypene for trønderske og vestlandske stueformer enn med den som er mest utbredt på Østlandet.

Rissene viser ellers, som før sagt, at de mere primitive plantyper hersker i de øvre bygder, de mere moderne i de ytre bygder. Først og fremst merker vi at stuekjøkken oppgis som almindelig i Øvre Telemark med en del undtagelser (Tinn: begge deler, Lårdal: dels — dels, Vinje og Fyresdal: eget kjøkken i middelstore hus, stuekjøkken i småhus, Nissedal: eget kjøkken). Fra Nedre Telemark og Bamble oppgis som oftest eget kjøkken (Lunde: dels — dels, Bø: stuekjøkken forekommer, Sauherad: stuekjøkken almindelig, Heddal: enkelte hus med stuekjøkken).

Om 2nen etasje merkes at A. 2,¹ i Mo har et rum ovenpå som kalles «legutrev» eller to rum: «ivistoge» og kammers, og at nyere hus bygget over denne grunnplan i Drangedal har 1 à 2 rum ovenpå. I Gransherad er der 2 fulle etasjer på større gårder, på mindre gårder 2 rum på «kvisten», og på plasser og småbruk er der ingen rum ovenpå. I Hovin er der i hus med grunnplan C. 2,² et sengeværelse i røstet med oppgang fra stogo, Seljord: i nyere bebyggelse (gårdene) gang i midten, en stue på hver side, ofte kjøkken innenfor gangen. I Vinje er der på gårdene en stue (gjesterum) og to mindre kammers i 2nen etasje, på husmannsplasser og arbeiderhjem (A. 3,²) ofte 1 loftsrum uten ovn. I Lunde er der ikke loftsrum i eldre hus. I Seljord er der 1 à 2 rum ovenpå i småhusene. På Skåtøy, som oppgir grunnplanen A. 5, er der 2 mindre værelser med etasjeovn i loftsetasjen. I Bamble, som oppgir C. 8, er der 1 à 2 rum i gavlen, i Sannidal, som oppgir A. 5, er der to mindre værelser i loftsetasjen, i Bø, som oppgir C. 8, er der 2 à 3 loftsrum, i Siljan, som oppgir C. 5, er der 1 à 2 værelser ovenpå.

Om navnet på rummene merkes: Koven er kalt kove i Gransherad, Kviteseid, Hovin og Rauland, ellers i almindelighet kammers. På risset fra Gransherad er gangen kalt re, på Seljords riss forstoge.

Ildstedene er de vanlige: komfyrer i nyere og komfyr og peis i eldre bebyggelse, i andre rum etasjeovn. Taktekningen er oppgitt som teglsten i Bamble fogderi (Drangedal: flis [spon]) og i Nedre Telemark fogderi (Lunde delvis bølgeblikk). I Øvre Telemark fogderi er oppgitt teglsten fra Hjartdal, Seljord, Kviteseid, Nissedal og Lårdal, ellers torv i: Tinn (enkelte hus med teglsten), Seljord (og spon), Vinje (og spon), Mo (eller teglsten) og Rauland. Spon er oppgitt fra Fyresdal og Hovin (her også bølgeblikk).

Med Aust-Agder kommer vi til de strøk hvor Eilert Sundt fant den «Nedenesiske stueform». Han angir vestgrensen for denne stueform å være i herredene Tovdal, Mykland, Vegusdal, Birkenes, *Aust-Agder*.

Høvåg. Av denne stueform har vi som før sagt ikke fått noen riss for mindre hus. De hus Eilert Sundt beskriver angår jo også gårdsbebyggelsen, og som type på sådanne er den oppgitt av ordføreren i Holt, hvis riss gjengis på fig. 100.

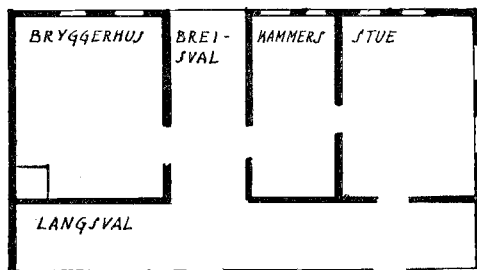

Fig. 100.

Grunnriss av den Nedenesiske stueform.
Fra Holt, Aust-Agder.

Ordføreren sier: «Denne husform er kjent på alle gårdene og i tilliggende herreder, Froland i vest, Vegårshei i nord, Dyvåg i syd og østover i Sønedeled og Gjerstad. Brei- og langsval er av reisverk. Disse bygninger forsvinner nu smått om senn.» Grensene for den Nedenesiske stueform synes av ordføreren å være gitt noget snevrere enn av Eilert Sundt. Vest for denne stueform begynner, efter Eilert Sundt, Mandalsstuens strøk.

Av de 48 riss som er gitt for dette fylke er 22 av C. 8, 1 av typen C. 5, 16 av de eldre typer C. 1—C. 4 og 8 av typene C. 6—C. 7. De eldre mere primitive typer er altså avgjort i mindretall.

De planriss som hyppigst er oppgitt fra Aust-Agder er, som man ser, C. 8, og jeg har tidligere antydnet at denne plantype kan ha utviklet sig fra den husform som ligger til grunn for den «Nedenesiske stueform».

C. 8 er oppgitt fra alle kystbygder som type på nuværende bebyggelse. Den er dessuten oppgitt som almindelig eller ved siden av andre typer fra de andre herreder, undtagen Vegusdal, Gjøvdal, Tovdal, Bygland, Hylestad, Valle og Bykle. Fylkets øverste bygder skiller sig efter dette ut fra de andre, og jeg gjengir derfor først typene fra disse. *Gjøvdal* oppgir som almindelige arbeiderhus C. 2,2 på 1½ etasje med soverum ovenpå og C. 2,1 i 2 etasjer, hvor 2den etasje er sove- og klæsrums. Foran inngangsdøren var der tegnet en sval som var gitt navnet «kvist». For gårdene er oppgitt C. 6,2, C. 9 og C. 5. *Tovdal* oppgir C. 1 og C. 2,2 som «husmannsstuer»; der er loft i raustet. Bondegårdene oppgis å være av

plantypen C. 6,2 med kråpeis i dagligstuen. *Bygland* opgir C. 1, gang og kjøkken i ett, som vanlig husmannsstue. For eldre gårder opgis C. 6,3 i to etasjer, nyere gårder har dobbelt bredde og er på en etasje. *Hylestad* opgir C. 2,2, med peis i fremre hjørne og kove som brukes som «mathus». Høyden i stuen er 3 alen, og loftet er 1 alen utmed vegg. Loftet brukes til soverum for barn og voksen ungdom. Over mathuset er der som regel et lite rum til klær. *Valle* opgir C. 6,1 for gårdene. Husene er to fulle stokkverk. Ellers som *Hylestad*. *Bykle* opgir C. 2,2, med kove eller vedskjul. Peisen står i stuens fremre hjørne. I annen etasje er der gjerne 2 senger og bord.

En gjennomgåelse av rissene for de øvrige (ytre bygder) vil gi noget mer om utredelse av C. 8.

Sønedeled opgir C. 8,2, med kjøkken og gang på husets bakside, dagligstue og kammers foran. *Holt* opgir C. 3,2 for eldre og nu sjeldnere småhus og C. 8,2, variasjon som i *Sønedeled*, for nyere småhus. Gårdene er av Nedenestypen. *Dyvåg, Flosta, Ø. Moland, Tromøy, Øyestad, Fjære* opgir alle C. 8,1. Ovenpå er der 2 værelser med alkover. *Landvik* opgir C. 8,1 som nyere hus (gangen er kalt sval på rissene) og C. 7,1 som eldre hus. *Eide* opgir C. 8,1 med bryggerhuset bygget til således som fig. 101 viser.

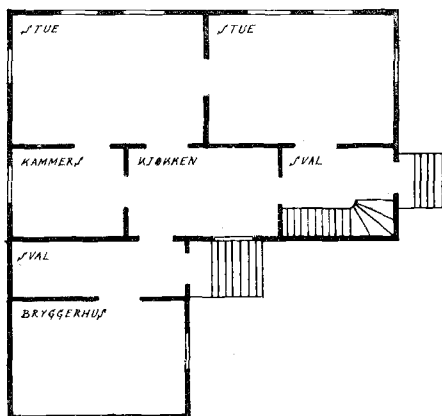

Fig. 101.

Riss av småbrukerhus i Eide, Aust-Agder.

Stokken opgir C. 8,1 og C. 8,2. *Høvåg* opgir C. 8,1; her er gangen kalt sval, slik som i *Eide* (se ellers bilder og tekst side 73). *Vegårshei* gir som før omtalt (se side 22) 4 riss. Ett av disse ligger nær C. 1, ett svarer til C. 4, ett ligger nær op til det riss som E. S. mente lå til grunn for Nedenestypen, og ett er en ikke fullt utviklet C. 8. *Froland* opgir C. 3,1, med bislag foran kjøkkenet, som eldre husmannshus og C. 8,5 som nyere almindelig hus med 1 à 2 rum i røstene. Større gårdsbruk er av grunnplanen C. 7. *Birkenes* opgir C. 8,1 som den almindelige grunnplan nu, som eldre type risset på fig. 102, side 152. Grunnplanen for gårdene er C. 7. *Herefoss* gir et riss som nærmest svarer til C. 8,5. *Amlie* opgir C. 2,2 eller C. 3,2 som

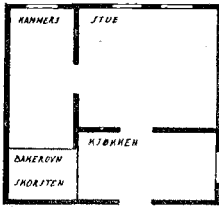

Fig. 102.

Eldre småhustype,
Birkenes, Aust-Agder.

eldre type og tilføier at gangen undertiden sløifes, og hele kovedelen brukes da som kjøkken. Ovenpå er der soverum. Som nyere type på småbrukerboliger oppgis C. 8,2 med bare kjøkken og gang. *Mykland* oppgir C. 3,3 uten gang som minste hus, ellers C. 8,1 eller 2 med eller uten kammer. *Vegusdal* oppgir C. 5,2, en halv C. 7 for mindre hus, C. 7,3 for nyere hus og C. 6,1 og C. 7,1 for eldre. *Iveland* oppgir C. 8,3 uten gang. *Hornnes* oppgir C. 8,1. Men enkelte eldre hus har enkel bredde, C. 6. Større gårder har grunnplanen C. 7 og C. 9. *Evje* oppgir C. 8,1. Som eldre hus på bondegårdene oppgis C. 7,4.

Av andre opplysninger nevnes: Stuekjøkken er ikke almindelig undtagen i Hylestad, Valle og Bykle, det forekommer i Vegårshei, er temmelig almindelig i Tovdal og finnes i Gjøvdal og i stuer i Åmli og formodentlig flere steder i fylket. Her som ellers er åpen skorsten og komfyr det almindelige ildsted i kjøkkenet i eldre bebyggelse, komfyr i nyere. Fra Setesdal nevnes åpen skorsten og kakkellovn fra Bykle og Hylestad og kakkellovn og peis og komfyr fra de andre bygder undtagen Evje og Iveland med bare komfyr. Komfyr alene nevnes som almindelig i kystbygdene Sønedeled, Flosta, Dyvåg, Ø. Moland, Stokken, Tromøy, His, Øyestad, Eide, V. Moland, i de andre rum alltid etasjeovn. Fra omtrent alle bygder oppgis materialet å være laftet tømmer med panel i eldre bebyggelse og reisverk i nyere. Fra Hylestad, Valle og Bykle oppgis bare tømmer uten panel som almindelig og fra Tovdal tømmer, delvis med panel. Taktekningen er oftest oppgitt å være teglsten. I Tovdal, Bykle, Valle og Hylestad: torv, Gjøvdal: teglsten, bølgeblikk, spon, torv, Mykland: spon, teglsten, tjærepapp, Vegusdal: teglsten, bølgeblikk, spon, Iveland: teglsten eller spon, Bygland: teglsten, torv eller spon.

Vest-Agder.

Efter Eilert Sundt's beskrivelse var den Mandalske stueform den herskende i Vest-Agder. Denne stueform møter så i vest den Jæderske stueform. Grunnrissene for disse stueformer faller sammen med de riss som her er kalt C. 7.

Efter Eilert Sundt's riss skulde Mandalsstuen nærmest svare til riss C. 7,2 eller C. 7,4, Jæderstuen nærmest til C. 7,3 eller C. 7,7. De opgaver som jeg har fått er imidlertid ikke så detaljerte at det på grunnlag av dem er mulig å si om et bestemt riss representerer en Mandalsstue eller Jæderstue.

Av tabellen bakerst i boken vil man se at C. 7 med sine forskjellige variasjoner er sterkt representert blandt rissene fra Vest-Agder og Vestlandsfylkene, og at C. 7 er meget mere utbredt i Vest-Agder enn de andre typer. Av de 38 innkomne riss gjelder 25 C. 7 med variasjoner, mens der bare er gitt 1 riss av C. 6, 9 riss av C. 8, 2 riss av C. 5 ($1\frac{1}{2}$ C. 7) og 1 riss av C. 3,4 (avvikende). De enklere, eldre typer er altså ikke representert blandt rissene, om enn det er nevnt at de forekommer. Der opplyses dessuten fra en rekke herreder at C. 8 trenger frem og vinner terreng på bekostning av C. 7¹.

Den tidligere nevnte tabell viser at alle de forskjellige former av C. 7 finnes i Vest-Agder. Disse ulike former kan, som antydnet i et tidligere avsnitt, peke tilbake på forskjellige utviklingslinjer, og man kunde tenke sig at der var en sammenheng i formenes utbredelse i fylket. Jeg har forsøkt med forskjellige grupperinger av rissene, men bare én fører til noget. Denne gruppering bygger på følgende kjennemerker ved formene: 1. de planriss som gir en *symmetrisk* opdeling av huset, σ : to like store stuer og kammers, delt ved gangen (C.7,1) eller ved kjøkken og gang (C.7,2 og C.7,3), og de planriss som er regelmessig opbygget, men hvis kjøkken er bredere enn gangen (C.7,4), og 2. de andre, *usymmetriske* planriss C.7,5—7. De symmetriske riss er gitt fra fylkets øvre og vestre bygder, et strøk hvis nederste herreder er Grindheim, Eiken, Gyland, Lista (Hidra, Nes, Fedra, Herad og Spind har ikke opgaver for C. 7) og Austad. Nedenfor og østenfor disse bygder kommer et strøk med C.7,5—7, som i øst avløses av et strøk med de symmetriske riss. Dette strøk omfatter Halse og Harkmark, Øyslebø og Greipstad. Oddernes og Søgne har ikke oppgitt C. 7, og rissene fra Tveit og Randesund er av uregelmessig, men symmetrisk form (C.7,4).

Om der ligger noget reelt til grunn for det skulle jeg har trukket mellem symmetriske og usymmetriske stueformer tør jeg ikke ha en begrunnet mening om. Jeg nevner dog at de usymmetriske riss er sterkest representert i Mandal og minst sterkt i fylkets vestre del, og at de symmetriske riss er meget sterkere representert i Rogaland enn de usymmetriske. Av herredene har følgende bare oppgitt C.7: *Lyngdal* oppgir C.7,7, hvor det ene kammers er vedskjul. *Halse* og *Harkmark* oppgir C.7,2. I 2nen etasje 2 eller flere rum. *Holum* oppgir C.7,2 på $1\frac{1}{2}$ etasje. Som

¹ Om byggeskikken i Vest-Agder se bl. a. D. Koren: Omkring Lindesnes, Kristiansand 1914, side 214.

eldre hus oppgis C. 6 i 2 etasjer, *Finsland* oppgir C. 7,7, *Åseral* oppgir C. 7,1. Der er også hus av formen C. 5, men det hører mere til sjeldenhetene. *Vigmostad* oppgir C. 7,6, *Spangereid* oppgir C. 7,7, *Lista* oppgir C. 7,3, *Herad* oppgir C. 7,3, *Hægebostad* oppgir C. 7,3, *Fjotland* oppgir C. 7,3 som litt eldre hus. *Feda* oppgir C. 7, *Kvinesdal* oppgir C. 7,7, *Bakke* oppgir C. 7,3 på 1½ eller 1 etasje, 2 etasjer er sjelden. *Gyland* oppgir C. 7,2, *Øvre Sirdal* oppgir C. 7,1, *Greipstad* oppgir C. 7,1 ved siden av C. 6, og *Laudal* oppgir C. 7,6.

C. 8, som er det riss der er gitt flest av ved siden av C. 7, er oppgitt eller nevnt fra følgende herreder: *Randesund*: C. 8,1 med bislag foran gangen som typen på mindre hus. Ved siden herav oppgis C. 7,4, som betegnes som eldre hus. Skorstenen er ofte plassert i kjelleren. Som eldre småhus oppgis C. 8,4. Der sies der fremdeles blir bygget enkelte hus av formen C. 7, især av folk med bedre råd på større gårdsbruk. *Oddernes* oppgir C. 8,1 med bislag som i Randesund. Der er 1 eller 2 værelser ovenpå. *Søgne* oppgir C. 8,4 med stue og kammers, kjøkken og forstue. *Øvrebo* oppgir C. 8,3 med to stuer, kjøkken og kammers ved siden av C. 7,7. *Hægeland* oppgir C. 8,1. *Vennesla* oppgir C. 8,1. *Holum* oppgir C. 8,1 som brukt på «noget mindre hus», ved siden av C. 7,2, som bygges i enkel høide. De eldre hus har formen C. 6, i 2 fulle etasjer. *Austad* oppgir C. 8,1 ved siden av C. 7,3. Der finnes også mindre hus i bygden med bare stue, kammers og kjøkken, men disse er nu sjeldne. Større hus, med 2 fulle etasjer med kjøkken og gang i midten, 3: C. 6, finnes der også adskillige av. *Spind* oppgir C. 8 som nyere hus. De eldre hus var av formen C. 6,3 med baksval foran kjøkkenet. *Sør-Audnedal* nevner at C. 8 finnes, men C. 7,3 er almindeligst. *Kvås* oppgir at C. 8,1 brukes til dels ved siden av C. 7,3. *Konsmo* oppgir C. 8,4. Der forekommer mindre hus av planen C. 8,3. *Feda* oppgir at C. 8 til dels forekommer, og *Hidra* oppgir C. 8,1 ved siden av C. 3,4.

Naturligvis forekommer C. 8 også i andre bygder, men det synes å bety noget at den bare er nevnt fra kystbygdene og fylkets nedre bygder.

Av C. 5 forekommer bare 2 riss, 1 fra *Øyslebø*, C. 5,2 ved siden av C. 7,3 i 2 eller 1½ etasje, og 1 fra *Bjelland*, C. 5,3 ved siden av C. 7,7. Fra *Eiken* oppgis ved siden av C. 7 typen C. 6 med ildhus som bakhus og C. 2 med ildhuset tilbygget i husets lengde (se for øvrig side 16). Ordføreren skriver:

«Hus etter riss C. 7 er dei som er mest brukt i heradet og vert som regel nytta so: Dagligstova til opphaldsrom for familien

når dei er inne um dagarne, og dertil som eterom for heile familien, og soverom for mann og kona um vetren. Um sumaren vert loftet bruka til soverom for alle, men vetren ligg nokre i stova. Nya-stova stend som regel som gjesterom, og der stend alle dei venaste møblar. Kammerset vert bruka til oppbevaring av mat og til eterom um sumaren, det andre kammers vert mest bruka til oppbevaringsrom for forskjellig innbu og til soverom for nokre av husets folk um sumaren.

Hus av C. 6 er her få av, og stovorne der vert nytta på liknande måte som nevnt um C. 7.

Av hus med eldhus tilbygd i lengden (se side 16) er her berre 2—3 hus att, og desse er gamle og vert bruka som familiens opphaldsrom når dei er innandørs både natt og dag.

Her er og nokre nyare hus av typen C. 8, s. Desse vert nytta som nevnt um riss C. 7 etter familiens storleik, og det er på mindre bruk sovore hus vert bygt.»

Oplysningene om etasjene var:

2 fulle eller 1½ etasje, bislag og kvist (Øyslebø). 2 fulle etasjer: Bjelland (større gårdar), 1½ etasje: (Halse og Harkmark), 1½ etasje, to rum i røstene (Lista), 1½ etasje almindelig, nogen 1 etasje, 2 etasjer sjelden, skorsten bygges nu i kjelleren (Bakke), 1½ etasje (Spangereid, Finsland, Hægebostad, Fedra, Øvre Sirdal, Grindheim) eldre hus (C. 6) med 2 fulle etasjer.

Videre merkes at der undertiden er vedskjul istedenfor det ene kammers i C. 7: Kvinesdal, Fjotland, Bakke, Kvås, Herad.

De to stuer i de fleste riss er bare gitt navnet stue. Dog forekommer: dagligstue, eller bare stue og bestestue i Hidra, Austad, Vennesla, Øvrebø, Lista, Tveit, Lyngdal, Vigmostad. Dagligstue — storstue: Sør-Audnedal. Stue — spisestue: Oddernes, stova — ny-stova: Fjotland, Bjelland. Om rummenes bruk sier ordføreren i Herad at stuene ofte står på stas og folk lever i nordkammerset. Stuekjøkken er ikke opgitt fra noget herred. I kjøkkenet er ildstedene hyppigst komfyr og skorsten, bare komfyr eller bare skorsten. Er skorstenen flyttet i kjelleren, bare komfyr. Ellers nevnes skorsten alene fra Hægebostad, Lyngdal, Spangereid, Sør-Audnedal, Vigmostad, Finsland, Øyslebø.

Materialet i veggene er oftest i eldre hus laftet tømmer med panel, nyere reisverk. Bare tømmer med panel nevnes fra Holum, Finsland, Herad, Lista, Austad, Hægebostad, Fjotland, Kvinesdal, Hidra, Nes, Bakke. Tømmer uten bordklædning nevnes fra Grindheim, Konsmo. Tømmer (ingen opplysning om bordklædning) fra Åseral, Spind, Kvås, Fedra, Gyland, Øvre Sirdal.

Taktekningen er hyppigst oppgitt å være teglsten. Torv nevnes fra Konsmo (skifer, teglsten og torv), Lyngdal (torv eller teglsten), Kvås (almindelig teglsten, sjeldnere torv), Hægebostad (dels torv, dels teglsten, av og til skifer), Eiken (alm. nevertak, til dels torv, spon, teglsten), Fjotland (eldre torv eller spon, nyere teglsten eller skifer), Bakke (alm. teglsten, dels skifer, dels torv), Gyland (teglsten, torv, litt skifer), Bjelland (sedvanlig torv, ofte teglsten, sjelden spon), Tonstad (enkelte eldre hus). Foruten fra ovennevnte herreder nevnes skifer eller spon fra Finsland (teglsten eller skifer), Åseral (før spon, nu teglsten, skifer), Tonstad (skifer eller teglsten).

Vestlandet.

Vi kommer nu over til de egentlige vestlandsstrøk. Eilert Sundt har bare for ett strøk av disse fylker påvist en egen, mere utviklet husform, den Jæderske, hvis planriss nærmest skulde svare til C. 7.³. For det øvrige Vestland (Ryfylke—Møre) har han omtrent utelukkende omtalt de gamle røkstuer og deres anvendelse uten å komme nærmere inn på de plantyper som har avløst dem¹. Av plantyper for Vestlandet utenfor Jæren nevner han C. 2, C. 3 og røkstue med langkammers fra Møre. Han gjør dessuten oppmerksom på at den Trondhjemske stueform har trengt nedover Nordmøre.

Siden han skrev i 60-årene er der imidlertid foregått en fullstendig endring i boligsykkene på Vestlandet, en endring som er begynt til ulike tider på de forskjellige steder. Vi kan efter de oppgaver vi har få et inntrykk herav. Hvis ordførernes oppgaver er riktige, kan man kort beskrive det stadium vi nu er kommet til slik: De moderne hus representeres over Vestlandsfylkene av typene C. 8 og C. 9. Disse holder på å fortrenge de eldre typer, både Jæderstuen og de andre typer som har utviklet sig av røkovnsstuene. Tidligst synes C. 8 å ha fått innpass på Karmøy og på Jæren. I Rogaland er den også representert med 34 av 56 riss, men omtales dessuten hyppig ved siden av andre typer. I Hordaland er den representert med 18 riss av 65, vesentlig i Sunnhordland og Ytre Hardanger, i Sogn og Fjordane med 16 riss av 48, oftest som en ny type ved siden av de eldre. I Møre med 16 riss av 73, omtrent utelukkende syd for Romsdalsfjorden. Nord for denne har utviklingen forholdsvis tidlig vært påvirket av Trøndertypene, som er langt mere motstandsdyktige mot nye typer enn

¹ Jfr. dog Om Huslivet i Norge, side 30.

de eldre Vestlandstyper synes å være. En gjennomgåelse av de enkelte fylker vil gi bedre inntrykk av dette.

Av 56 riss hører 34 til typen C. 8, 15 til C. 7, 2 til C. 5, *Rogaland*. 2 til C. 3 og 1 til C. 2.

Som allerede nevnt er det C. 8 og C. 7 som er de hyppigste typer i Rogaland fylke, og av disse er C. 7 den eldre, C. 8 og C. 9 de som der nu bygges efter både av gårdbrukerklassen og fiskerne. I Jæren og Dalene fөгderi er hustypen opgitt slik: *Hetland* opgir C. 8,1, hvor kammerset er kalt soverum, ovenpå er der en sal og skråkammers til soverum. *Håland* opgir C. 8,1 som mest brukt i de siste 20—30 år. Lengden er i almindelighet 8 à 10 m., bredde 7 à 8.5 m., høide 3 à 3.5 m., i den senere tid helst 4 m. under taket. Ovenpå er der 2 saler med skråkammers. Stuene er 4 à 5 m. i hver kant, kjøkkenet 4 × 3 m. — I 1850-, 60- og 70-årene var C. 7,7 meget brukt, lengde ca. 10 og bredde 6.5 m. Stuene var 4 × 4, kjøkkenet 4 × 2.5, kammers 3 à 4 × 2 à 2.5, høide 2 à 2.5 m. Da taket lå like ned på tømmeret, var der liten plass til sal eller kvist. Fra *Høyland* er der opgitt en liten 1-etasjes bygning med stue og kjøkken, slik som riss og fotografi side 83 viser. Som regel er dog husene noget bedre. *Time* opgir C. 8,1, med soverum i 2nen etasje. *Klepp* opgir C. 8,1, hvor den ene stue, storstuen, kalles «buå». Gangen er mellom kammers og kjøkken. På loftet er der avpanelt sal med skråkammers. Der er bislag ved utgangsdøren. Ordføeren, som gir en lengere beskrivelse av huset, kaller de nye hus kassehus i motsetning til de gamle Jæderhus, som før preget bebyggelsen. Han nevner at der gjøres forsøk på å komme bort fra «den avskyelige kassestil». Dagligstuen brukes til soverum for ektefeller, stuekammerset til soverum for småbarn. Større barn sover på loftet. «Buå» brukes aldrig til soverum uten til følgefolk (kårfolk) eller gjester. *Nærbø* opgir C. 8,6, med en sal og 2 skråkammers i 2nen etasje, som type på små og middelstore jordbruk. Tidligere bruktes dagligstuen som regel også som soverum, nu er dette sjeldnere. *Varhaug* opgir C. 8,1. *Ogna* opgir C. 8,3 og undertiden C. 8,1. *Eigersund* opgir C. 8,1 som almindelig nu. C. 7,7 er den eldre type. Dessuten finnes der enkelte små gamle hus med en stue, gang i midten og et kammers i den annen ende av huset og kjøkken og kammers på husets bakside. En beskrivelse som ikke er ulik risset fra Høyland. *Helleland* (jfr. side 76 ff.) opgir C. 8,1 som type på de bygninger som er opført de siste 10 år for middelstore gårdsbruk og for større bruk C. 9 eller C. 7. *Sokndal* opgir C. 7,3 med to saler i 2nen etasje. Der finnes også

undtagelsesvis mindre hus av en annen type. *Heskestad* opgir C. 8,1, *Lund* opgir C. 7,1. *Gjæstal* opgir C. 7,3 med inngang bare til kjøkkenet¹. Stuen brukes oftest, især om vinteren, også til soverum for husbondsfolkene. I bestestuen, gjesteværelset, er der oftest seng. *Bjerkreim* opgir at der på gårdene som regel er C. 7,1 i 2 etasjer.

I Ryfylke fogderi opgir *Høle* C. 8,1 som nyere type. De nyeste har sal ovenpå og kvist. 2-etasjes hus finnes ikke. Eldre hus har planen C. 7. *Forsand* opgir 3 typer, C. 7,3 som de største hus (større gårder), men de bygges nu meget sjelden. De hadde ofte kvist med flatt, foroverhældende tak: «Stavangerark». I de senere år er husene gjerne underkastet en større reparasjon, kvisten har da fått mønet tak, og det er undertiden bygget litt ut, så der er blitt en liten veranda under. Det som nu bygges har grunnplan C. 8,1 eller 3. Som den tredje type opgis C. 5,1, med kjøkken og gang slått sammen til ett rum. Husene har som regel bare 1 etasje, og dette er de minste hus, som der nu ikke bygges mange av. *Strand* opgir C. 8,1, *Finnøy* opgir C. 8,1 med 1 eller 2 saler ovenpå og til dels kvist. 2-etasjes hus finnes ikke. *Rennesøy* mangler. *Mosterøy* opgir C. 8,1 som nyere hus på større gårder. De eldre hus har til dels planen C. 9. I loftsetasjen er der saler og skråkammers. *Skudenes* opgir C. 8,1, *Bokn* opgir C. 7,3, *Åkra* opgir C. 8,8. Dagligstuen brukes også ofte til soverum; for det meste brukes dog rummene ovenpå og kammerset til soverum, kjøkkenet til spiserum. Bestestuen brukes ikke til daglig. Der er en tendens til at kjelleren innredes og brukes til kokning, spisning, daglig-ophold og til dels til soverum, så rummene ovenpå blir stående på stas. *Stangaland* opgir C. 8,6. I 2nen etasje er en sal og to skråkammers. *Avaldsnes* opgir C. 8,6 som brukt av almindelige bønder, men nu er dog C. 8,1 almindeligere. Hos enkelte mindre bemidlede — et fåtall — er der hus med bare én stue, kjøkken og gang, C. 3,2. *Torvastad* opgir C. 8,1, *Tysvær* opgir C. 8,6 med en sal ovenpå. Den eldre type er C. 7,3 med 2 saler ovenpå. Der finnes også eldre hus med stue, kammers og kjøkken, C. 3,3, og nogen hus med grue. *Skåre* opgir C. 8,1 eller 3, enkelte eldre hus C. 7. *Skjold* opgir C. 8,8. *Vats* opgir at C. 8,1 og C. 7,1 er likt representert. C. 8 er den nyere type. Den ene stue er kalt «buå». I de minste og dårligste hus av typen C. 8 er der bare en tømret stue, resten er reisverk. *Nedstrand* opgir C. 8,2 og C. 7,6 som eldre type. *Vikedal* opgir C. 8,2 og C. 7,1 som eldre. *Fister* opgir C. 8,1 som almindelig husmannsbolig. På større gårder brukes C. 9. *Sjer-*

¹ Jfr. Eilert Sundt l. c., side 267—268, hvor han nevner at denne sløifing av den ene inngangsdør var gjort av en enkelt mann i Gjæstal herred på hans tid.

narøy opgir C. 8,8 som mest brukt både av gårdbrukere, fiskere og småbrukere nu for tiden. For ca. 50 år siden var C. 7,7 adskillig brukt av gårdbrukere, men ombyttes nu med hus av type C. 8,8. *Jelsa* opgir C. 3,1 som de minste hus, helst eldre type, hos husmenn og strandsittere. De eldre hus var ofte uten lem (loft), røkstue, men av disse finnes der yderst få nu. Loftet er soverum for familiens yngre medlemmer. I mange av disse er forrummet avpanelt i 2 rum, gang og kammers. I enkelte av disse hus er der ikke skorsten, men alltid kakkelovn i stuen. Nyere hus i siste mannsalder hos husmenn, småbrukere og strandsittere opgis som C. 5,1. Her er stue og kammers tømret, gang og kjøkken er i ett, av reisverk med innvendig paneling. Av dette rum er avpanelt et klækkott. Over stuen og kammerset er der 2 rum, åpent rum over kjøkken og klækkott. På større gårder var C. 7,3 brukt for 40—80 år siden, men man er nu gått over til C. 8,1, som er almindelig på mindre og middels gårdsbruk. Ovenpå er der to skråsaler eller en mellemsal og to skråkammers. Ordfører Lars Jelsa gir på Byråets forespørsel en lengere forklaring, som jeg tar inn her:

«De fra mig sendte 4 grunnriss av våningshustyper er visstnok forskjellige alderstyper, men kanskje mere typer for familier i forskjellige sociale stillinger og forhold, husmenn, strandsittere, småbrukere og større bruks eiere. Men dog så at hustypene for disse forskjellige flyter sammen, så at der ikke er nogen bestemt grense hverken i tid eller stilling. Mer eller mindre velstillet i økonomisk henseende har til enhver tid øvet innflydelse på størrelse og innredning av det bolighus en har bygget sig.

Idet husmennenes antall har avtatt sterkt i det siste halvhundrede år, er type C. 3 (fig. 103) med kun to rum blitt meget mindre brukt enn før. Et slikt hus var den absolutt nødvendige bolig, og man var i sin tid fornøiet med denne under små kår hos husmenn og strandsittere.

Under litt bedre økonomisk stilling, og idet livsfordringene

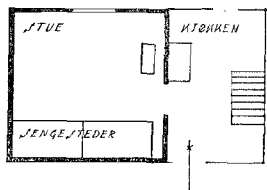

Fig. 103.

Eldre husmannsstue, Jelsa, Rogaland.

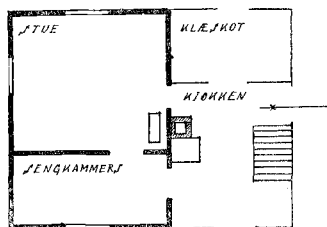

Fig. 104.

Nyere husmanns- og småbrukerhus, Jelsa, Rogaland.

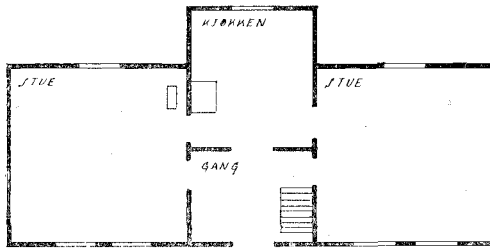

Fig. 105.

Eldre gårdbrukerhus, Jelsa, Rogaland.

var uten sideværelse. Hele stuen, 9×8 alen, utgjorde husets hele bredde, \circ : C. 6. En del av kjøkkenet gikk da gjerne ut som halvtak (se fig. 105).

Disse sistnevnte hus var oftest 2-etasjes med loft, sal over hver stue av samme størrelse som disse, men lavt under bjelkene. I mange av disse hus av enkel bredde var der ikke ovn i bestestuen eller bestesalen, kun ovn i dagligstuen. Det kunde dog treffes som undtagelse hos velstandsfolk.

Denne type, enkel bredde, 2-etasjes høide, var antagelig flere-steds overgangsformen fra den gamle form med særskilt stuehus og særskilt buahus (gjestestue), hvorav stuehuset i sin tid gikk over fra røkstue (åpen like til taket) til stue med lem over. Således er også type C. 2 overgang fra røkstue til lemstue. En sådan røkstue står ennå på Jelsa strandsted. Det gamle ildsted er dog ombyttet med almindelig kakkelovn. Og disse hus av enkel bredde på større gårder må visstnok anses som overgangsform til type C. 7. Denne er som regel kun 1-etasjes, gjerne med kvistværelse over gangen. Høiden av bjelkene under raften er såpass at en seng kan settes ut til veggen under skråklædningen — indre takklædning ca. $1\frac{1}{4}$ — $1\frac{3}{4}$ alen. Dagligstuen er såvel i denne som i de tidligere typer husbondsfolkets og de minste barns soverum. Tjenere og store barn sover som regel på loftet over dagligstuen. Dette loft og loftet over bestestue med sideværelser er oftest delt enten i en midtsal og 2 skråkammers eller i 2 skråsaler.

Typen C. 8 er den almindeligste form i nutiden, både på mindre og større gårdsbruk. Også kårfolk (her kalt «følgefolk») bygger ofte i denne form. Men stuenes størrelse er nokså forskjellig, fra omkring 8×8 alen til 6×6 alen, ja endog mindre. Kjøkkenet går gjerne ut til brystveggen, og gangen er da mellom kjøkken og kammers, sjelden med inngang til begge stuer. Alltid kun 1-etasjes, høiden under raften omtrent som nevnt for type C. 7, $1\frac{1}{3}$ — $1\frac{3}{4}$

steg, bygget man gjerne i samme stilling type C. 5 (se fig. 104) (hos såvel husmenn som småbrukereiere).

Type C. 7 må antagelig sies å være fra eldre tid enn type C. 8, men hadde sin plass på noget større bruk. Enkelte av disse større hus

alen, til dels omkring 2 alen. Vinduer er der kun i begge bryst ovenpå, og værelser er innredet til begge bryst eller kun mot dagligstuebrystet, dels med, dels uten kvistværelse.

Disse hus, såkalte 3-brystete hus, anses tilfredsstillende i almindelighet og faller adskillig billigere enn C. 7. Deres anvendelse begynte visstnok i tiden omkring 1860 i Ryfylke. De har for år tilbake vært den gjennomgående brukte type på Karmøy. På Jæren er de av nyere dato, men er også dersteds nu blitt almindelige.

Høiden under bjelkene i de eldre typer var omkring $3\frac{1}{2}$ alen ($3\frac{1}{4}$ — $3\frac{3}{4}$), i senere tid omkring 4 alen = 2 5 m. Klædning under bjelkene var ikke brukt før og i den seneste tid i de færreste tilfelle. I 3-brystete hus er der oftest kjeller under hele huset, i de tidligere typer kun under en del av huset, oftest kun under den ene stue.»

Erfjord oppgir C. 8,1 med 1 sal og 2 kammers ovenpå. *Hjelmeland* oppgir C. 8,1, *Årdal* oppgir C. 7,3 som eldre almindelig type på gårdshusene. De nyere hus er C. 8,1, «kassehus». Begge former er gårdbrukerhus. *Sand* oppgir C. 3,2 med 1 rum ovenpå. Gårdbrukerhus som er av plan C. 7,3, med 2 saler over stuene, kammers på siden. Mønekvist over gang og kjøkken. *Suldal* oppgir C. 2,2 (jfr. beskrivelse hos Kielland). *Sanda* oppgir C. 7,3.

Om navnene på rummene merkes: Det almindelige synes å være stue og bestestue eller storstue. Fra 2 herreder er som nevnt bestestuen oppgitt å kalles buå (Vats og Klepp), et navn som peker tilbake på husets opprinnelse, σ : sammensatt av stue og bu. Ofte nevnes det at bestestuen brukes til fremmede som gjesteværelse (Gjestal, Nærbø, Klepp (også til folgestue)). Stuen brukes ofte til soverum (Høyland, Lund, Gjestal, Forsand, Nærbø, Sjernarøy, Mosterøy, Åkra, Klepp). Undertiden kokes der i stuen om vinteren (Håland, Forsand).

Som man vil forstå av gjennomgåelsen ovenfor er stuekjøkken yderst sjelden. Det nevnes fra Suldal for enkelte småhus. Det almindelige ildsted i kjøkkenet er komfyr. Fra Håland nevnes åpen skorsten som sjelden, Forsand eldre tid åpen skorsten, Jelsa til dels åpen skorsten, Sand do., Suldal do., Skudenes komfyr og åpen skorsten.

Materialet i husene er som regel laftet tømmer eller planker med panel. Tømmer uten panel nevnes fra Bjerkreim, Mosterøy, Fister, Åkra, Skudenes. Den almindelige taktekning er teglsten eller teglsten og skifer. Bare torv oppgis fra Suldal. I nogen herreder forekommer torv delvis: Helleland, Forsand, Vikedal, Jelsa, Hjelmeland, Sand.

Hordaland.

Av de 65 riss vi har fått fra Hordaland var 18 av typen C. 8, 15 av C. 7, 16 av C. 6, 3 av C. 5, 8 av C. 3 og 3 av C. 2. Som man ser spiller ikke C. 8 tilnærmelsesvis den rolle som i Rogaland. Heller ikke synes C. 7 å ha spillet eller spiller så stor rolle som i de distrikter vi har behandlet. Derimot har vi fått mange riss av C. 6, som hittil bare enkeltvis er oppgitt tidligere. Dessuten er der forholdsvis mange riss av de eldre typer (C. 2—C. 3).

I den sydligere del av fylket, Sunnhordland fogderi, synes C. 8 å ha en ganske stor utbredelse, som følgende gjennomgåelse av herredene viser:

Sveio oppgir C. 8,3, *Vikebygd* oppgir C. 7,3 med 2 saler ovenpå som større hus. *Valestrand* oppgir C. 8,6 som almindelig fra de siste 20—30 år. Der er 2 saler og 2 skråkammers ovenpå. Størrelsen varierer fra 35—75 m² grunnflate. I enkelte tilfelle brukes huset av 2 familier, således at kårfolket har den ene stue. Foruten disse hus finnes der en hel del mindre, overveiende eldre hus med stue og kjøkken som samtidig tjener som gang (C. 3,1). Tidligere bruktes grue i kjøkkenet, men den er nu forsvunnet fra næsten alle hus. Man spiser og holder til i kjøkkenet. På de fleste steder har man eldhus med skorsten for flatbrødbaking og klæsvask. *Moster* oppgir C. 8,1 fra senere tid. De eldre hus hadde bare stue, kammers og stort kjøkken. *Bømlo* oppgir C. 8,1. *Bremnes* oppgir C. 8,3 som den type som «brukes nu». «I de siste ca. 30 år har C. 7,7 forandret sig deri at gangen er lagt til en av stuene, og sengkammerset ved kjøkkenet omgjort til gang eller kove.» *Fitjar* oppgir C. 8,6 som de hus som nu brukes, C. 7,7 er den eldre type. *Tysnes* oppgir C. 8,1. *Stord* oppgir C. 7,3 eller C. 8,6. *Fjelberg* oppgir C. 8,1 som nutidens type og C. 7,7 som den eldre. *Ølen* oppgir C. 3,1 som en gammel type almindelig for husmenn. Nu er C. 8,8 almindelig type for mindre bemidlede. C. 6,3 er en gammel type for større gårder og C. 7,7 med sal med skråkammers i 2den etasje den almindelige type nu for større gårder. I den senere tid bygges C. 9 med 3 stuer

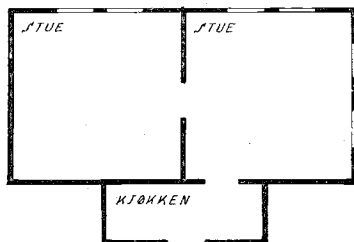

Fig 106.

Hustype fra Etne, Hordaland.

i lengden. *Etne* oppgir C. 3,3 og C. 6,4 som de typer som før blev brukt. Den husform man nu bygger efter er som fig. 106. *Skånevik* oppgir C. 8,2. Der sies samtidig at der ikke er nogen særlig stor forskjell på bebyggelsen hos gårdbrukere, arbeidere og håndverkere, da forholdene er nok så jevne. *Kvinnherad* oppgir C. 8,4, som oftest har 2 store saler med flere mindre

skrårum ovenpå. På nogen hus er der ark. En større type (C.9) med 3 stuer på rad er også opgitt. I de siste 20 år er der store fremskritt i boligforholdene. *Varaldsøy* opgir C.6,4 som den eldste og almindeligste type som avløste røkstuen. Ovenpå stuen er der lem eller sal. Folkene selv og de mindre barn ligger i dagligstuen, på lemmen de øvrige husfolk. *Strandebarm* opgir C.7,4.

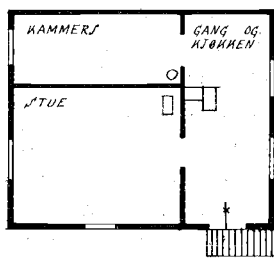

Fig. 107.

Nordhordland fogderi. *Austevoll* Hustype fra Fiell, Hordaland. opgir C.8,4 med 2 saler og et skråværelse ovenpå. *Sund* opgir C.8,1. *Fjell* opgir C.5,1, slik som fig. 107, som type på mindre hus. De større hus bygges etter planen C.7,3. *Askøy* opgir C.5,2 med 2 rum på loftet. Enkelte av de mindre har tømret stue og standardverks kjøkken og gang. *Laksevåg* opgir C.3,2 for Loddefjord sogn. *Fana* opgir C.7,1 som gårdbrukerhus med 2 saler med skråkammers og ofte arkværelse ovenpå. *Os* opgir C.6,5. Den ene stue er kalt bu, med avdelt kammers, matbu. Ovenpå er der stovelem og bualem, gang og arkrum. «Utskiftning i den senere tid har medført bygning av nye hus.» *Haus* opgir C.6,5 som Os. *Fusa* opgir C.6,5 som Haus. Ordføreren skriver:

«Foruten det anførte riss, som er av de mest sedvanlige hus typer på små og middelstore gårder, så forekommer her også på nogen steder hvor utskiftning ikke har foranlediget husflytning et og annet beboelseshus som kan late adskillig tilbake å ønske. De vesentligste mangler er at værelsene er for lave, til dels kun $3\frac{1}{2}$ alen under loftet, — for små vinduer o. s. v. Dessuten forekommer enkelte eldre hus. Såvidt jeg kjenner til, 4—5 såkalte «røkstuer» fra omkring år 1800 — til og med bygget av rundt tømmer og uten lem, altså åpne helt til taket; men disse stuer er slett ikke verst. De er ialfall bedre enn de foran nevnte lave «lemstuer» som blev bygget omkring 1850.

For resten er her av nyere hus flere slags typer. På større gårder er husene ca. 12—13 alen brede, med kjøkken og sengkammers ved siden av dagligstuen og vilkårs- eller folgeværelse ved siden av «besteværelset».

Når jeg nevner små, middelstore og store gårder, så er jo alt småbruk her, regnet etter østlandske forhold. Med små og middelstore bruk regner jeg når der kan fostres opptil 7 kyr og 1 hest, store bruk 8—10 kyr og hest samt nogen smaler. I denne kommune er der kun 3 bruk som fyller sistnevnte tall.»

Hålandsdal oppgir C. 7,1 og C. 6,6. I dagligstuen sover husbondsfolkene. I 2nen etasje på lemme er der sengerum til husets øvrige folk. De gamle røkstuer med ljøre er borte og erstattet av lemstuer. *Strandvik* oppgir C. 8,1. Husene er nybygget og gode på grunn av de siste 30 års utskifting. *Samnanger* oppgir C. 6,5 som Os.

Austrheim oppgir C. 6,3. *Hjelme* oppgir C. 3,2, loft med 2 rum ovenpå. *Manger* og *Herdla* (riss mangler). *Alversund* oppgir C. 6,5, som regel bor to familier i slike hus. *Hamre* oppgir C. 6,3 med to rum ovenpå og skur med skråtak bak den ene stuen. *Åsane* oppgir C. 6,3 som Hamre. *Masfjorden* oppgir C. 6,5. Et lite kjøkken er avpanelt stuen. I de minste hus er der bare én stue, som også er kjøkken, C. 2,1. *Modalen* oppgir C. 6,5 med 2 rum ovenpå som eldre type. C. 7,7 er den nyere type med 4 rum ovenpå. *Hosanger* oppgir C. 6,5 som den eldre type som de fleste hus, både større og mindre, er bygget efter. Den nyere stil er C. 8,6, som dog mest er arbeiderhus.

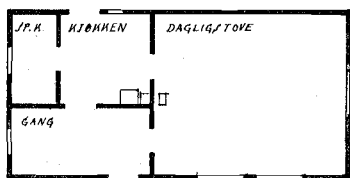

Fig. 108.

Mindre hus, Evanger, Hordaland.

Hardanger og Voss fogderi. *Vossestrand* oppgir C. 2,3. I 2nen etasje er der enten ett rum når der er torvtak, eller, i den senere tid, ett rum, midtsal og 2 skråkammers. *Voss* oppgir C. 5,2. *Kvam* oppgir C. 8,4 og C. 6,6. *Granvin* oppgir C. 3,2 for mindre hus, C. 6 for den almindelige eldre gårdsbebyggelse eller C. 3,2 og en såkalt glasstue. Nu bygges C. 8. *Evanger*: Ordføreren oppgir flere typer. Den første, C. 3, er gjengitt på fig. 108. Ordføreren skriver om dette:

«Eit sovore hus kan hava $1\frac{1}{2}$ høgd eller 2 fulle høgder, høgdi paa romi kan vera $4\frac{1}{4}$ eller $4\frac{1}{2}$ alen millom golv og tak. På sume stader er dagligstova 8×9 eller 8×8 alen. Mindre stovor kan vera 7×6 alen. Dei einfeldaste husi hev berre eit kjøken med eit stort matskåp — ikkje særskilt spiskammer. Men ei liti forstova eller gang hev alle bunadshus her, når ein tek undan ei liti husmannsstova på garden Hernes. Der er gang og kjøken i eit rom, som er laga av reisverk med kledning utantil.»

Av større hus oppgis C. 7,3. Om disse hus skriver ordføreren:

«Av dette slags hus er her ikkje mange endå. Men når folk no byggjer, vil ein gjerne hava 2 stovor — ei paa kvar sida av gangen, og so minst 1 soverom ved sidan av dagligstova. Slike breide hus hev oftast $1\frac{1}{2}$ etasje. I loftsetasjen er gjerne tvo salar i mitten og so skrårom på sidorne. Summe lagar eit arkrom yver gangen. Storleiken på romi er ymis.»

Av de minste hus opgir han en type som er gjengitt på fig. 109. Dette hus kaller han: «Bustad med 1 stova og ved/sval».

Han skriver herom: «Dette er av dei mest einfelde hus, bustad for småkårsfolk. Husi hev vanleg 1½ etasje. I loftsetasjen er vanleg 1 sal og ymse små utrom. Salen vert oftast nytta til soverom åt voksne born som er heime.

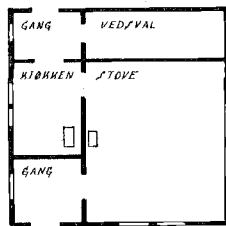

Fig. 109.

Minste hustype, Evanger, Hordaland.

Foruten våningshuset hev gardbrukarne oftast ein sers bygning på 2 etasjer. Iste etasje er matbud, 2nen etasje er kledeloft. Under huset er gjerne ein kjellar til ymse bruk. Some stader stend huset på stolpar — stabbur.

Til kvar bustad høyrer et sers eldhus — større eller mindre — med åre mitt på golvet og ljore i taket. Dette huset vert nytta under storvask, til røyking av kjøt, under brygging av øl, under baking av flatbrød m. m.»

Bruvik opgir C. 3,4 på 1½ etasje med soverum over stuen for husmenn og småbrukere. C. 7,3 brukes av gårdbrukere. Det nyeste er C. 8. Som regel bor kårfolkene i den ene stue. *Ulvik* opgir C. 2,2 for husmannsstuer og C. 8,1 som den almindelige hustype. Omtrent alle hus er nybygget i de siste 50 år på grunn av utskifting. *Eidfjord* opgir C. 8,1. *Ullensvang* opgir C. 2,2 med tilbygget vedhus. Nu bygges C. 8. *Kinsarvik* mangler riss. *Fondal* opgir C. 7,4. *Odda* opgir C. 6 med 2 stuer og langkammers. Den ene stue er kalt bu. Eftersom utskiftingen foregår blir der bygget efter den såkalte bergenske byggestil, 5: C. 7. Denne er på 1½ etasje med ark. Der er kjeller under hele huset, hvor familien holder til. — Husmenn og strandsittere bygger C. 3,2 med sval for enden av huset. *Røldal* opgir C. 6,3, som undertiden har 2 etasjer. Den ene stue kalles bu. Der forekommer mindre hus med bare stue, kammers og gang, C. 2,2. C. 8 forekommer også.

Om navnet på rummene er alt nevnt at den ene stue i enkelte bygder kalles bu. Ellers synes her som i Rogaland betegnelsene stue og bestestue (storstue) å være vanlig. Fra Sunn- og Nordhordland nevnes ikke stuekjøkken som almindelig. Det nevnes som undtagelse fra Etne og Ølen. Ellers er det sagt fra flere herreder (Sveio, Moster, Fusa, Hålandsdal, Os, Sund, Haus, Bruvik, Hjelme, Odda, Varaldsøy, Alversund, Valestrand og Herdla) at der om vinteren kokes i stuen for å spare på varmen. Fra Hardanger og Voss opgis stuekjøkken fra Ullensvang, Vossestrand (halvdelen av

husene), Granvin (nogen få hus), Eidfjord (sjelden). I små hus med 1 rum må der naturligvis bli stuekjøkken. De er nevnt fra Herdla, Masfjorden, Røldal og Ulvik.

Ildstedene i kjøkkenet er som regel komfyr. I Sunnhordland nevnes komfyr og skorsten (Varaldsøy), komfyr, undtagelsesvis skorsten (Fjelberg, Valestrand), komfyr og skorsten i eldre hus (Moster, Vikebygd), komfyr, sjelden skorsten (Fitjar). Fra Nordhordland: komfyr, til dels åpen skorsten (Fusa), komfyr eller kokeovn (Fjell, Haus, Bruvik). Fra Hardanger og Voss nevnes: komfyr, enkelte med åpen skorsten (Hosanger, Alversund, Herdla, Manger, Austrheim, Evanger), komfyr og kokeovn (Masfjorden, Odda, Kinsarvik, Ulvik). I de andre oppgis som regel etasjeovn. Magasinovn nevnes fra Kvinnherad og Strandvik. Kokeovn fra Alversund, Herdla, Hjelme og Manger.

Materialet i veggene oppgis oftest å være laftet tømmer eller planker med panel. Tømmer uten panel er nevnt fra Strandebar, Sveio, Fitjar, Tysnes, Sund, Hosanger, Austrheim. Fra Fusa, Fjell og Askøy herreder nevnes reisverk som almindelig i en del av huset, en byggemåte som for de eldste hus er mere almindelig. Reisverk alene nevnes fra Laksevåg og reisverk for eldre, tømmer i nyere fra Ølen. Taktekningen er oftest skifer eller teglsten og skifer. Torv nevnes ved siden av de andre materialer fra Etne, Haus, Bruvik (teglsten, skifer og torv), Hosanger (skifer og torv), Modalen (torv eller skifer), Åsane og Hamre (enkelte tilfelle torv), Alversund (tidligere torv), Herdla (eldre torv), Hjelme (nogen eldre torv), Manger (eldre torv), Austrheim (eldre torv), Masfjorden (skifer og torv), Røldal (torv, nyere skifer), Kinsarvik (eldre torv), Granvin (til dels torv), Kvam (til dels torv), Evanger (torv, nyere skifer), Vossestrand (eldre torv), Herdla (på gamle hus).

Sogn og Fjordane.

Fra dette fylke har vi fått flere riss av de eldre typer enn fra nogen av de andre fylker på Sør- og Vestlandet. Der er hele 18 av de 48 riss som angår disse typer (C. 1—C. 3). Nær op til dem i antall kommer C. 8 med 16 riss. C. 7 er bare representert med 6 og C. 6 med 4 riss, C. 5 med 2 riss.

Overgangen fra de eldre til de nyere plantyper er i full gang, som følgende gjennomgåelse av oppgavene fra de enkelte herreder vil vise.

Sogn fogderi. *Gulen* oppgir en overgangsform mellom C. 3 og C. 6, 3: C. 3,4 som type på de minste, eldste hus. *Solund* oppgir C. 1 (røkovnsstue) som eldste type med gang og inngang på gavlveggen. Men disse brukes nu ikke mere. Ordføreren opplyser at der står et slikt

hus på gården hans. Den siste som bodde i det døde omkring 1840. C. 3,2 er den yngre type som der nu er mange av. Det er stue med loft og $1\frac{1}{2}$ etasjes høide. C. 6,3 er den nyere type på $1\frac{1}{2}$ etasje. Av mere velstående blev de alt brukt for 100 år siden. Nyeste hus er C. 8,1. De eldre hus har torvtak og til dels panner, de nyere er hvitmalt med skifertak. *Brekke* opgir C. 6,3 med matkammers avpanelt av nystova som eldste og ennu vanlige hus-type. Fra først av var der ikke kjøkken, men gang tverrs igjennem hele huset, C. 6,1, og nystova gikk helt ut. Den tid hadde folk stabbur til matrum. Nu er disse helt borte og matkammers avpanelt av nystuen. Der er alltid særskilt kjøkken. Den ene stue brukes av kårfolkene. De nyere hus har alltid flere rum enn de eldre. *Lavik* opgir C. 3,2 for husmenn og mindre gårder. På større gårder brukes C. 7,3 med 2 saler ovenpå. Den eldste bebyggelse særlig i fjellbygdene er C. 6,1. Røkstuer er der ganske få av nu. I nyere tid brukes C. 8,1 på mindre gårder og på større gårder C. 9 med tilbygget kårstue og soverum, mest almindelig med arktilbygning og $1\frac{1}{2}$ etasje. *Kyrkjebo* opgir C. 8,1 som småbrukerhus, på større gårdsbruk C. 9 med 3 stuer i fronten. Utskiftning i de siste 10—15 år har bidratt meget til å skaffe nye hus. Der er nogen få husmannsstuer tilbake. *Vik* opgir C. 2,2, hvor gangen til dels er innredet som kjøkken. Typen på større gårder er C. 6,5. *Balestrand* opgir C. 3,3, men med inngang til stuen, som mindre, men almindelig hus på $1\frac{1}{2}$ etasje med 2 og ofte flere rum ovenpå. I kjelleren er der vaskehus. På større gårder er der ofte 2 hovedbygninger, en større og en mindre, hvor tjenerne bor. En stue i den mindre bygning brukes til arbeidsrum for snekkere og skomakere m. m. *Leikanger* opgir C. 8,4 med kammers istedenfor den ene stue. Der er sval foran hele huset. *Sogndal* mangler riss. *Aurland* mangler riss. *Hafslo* mangler riss. *Luster* opgir C. 8,4 med kammers og stue, *Fostedal* opgir C. 2,2, som til dels er bygget på litt, så der er et loft, til dels ikke. De større gårder har C. 8,8 enten i 2 hele eller $1\frac{1}{2}$ etasje. C. 8,8 er mest brukt nu. *Lærdal*¹ opgir C. 7,7 for bondegårder. De er på $1\frac{1}{2}$ etasje. På mindre gårder brukes $\frac{1}{2}$ C. 7 = C. 5,3. C. 3,3 uten gang med inngang direkte til stuen oggis som type på gamle hus på bondegårder og husmannsplasser. De har loft og torvtak, men er nu avlegs. Hvis de bebos, er de gjerne modernisert på en eller annen måte. Som regel er der bare én familie i hvert hus. På gårdene er der oftest to beboelseshus, ett for folkene selv og ett for kårfolkene. *Borgund* opgir C. 3,3,

¹ Se: Johan Lindstrøm: Lærdalsøren. Aarsberetning for Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring 1920, s. 33 ff.

slik som i Lærdal. Ved siden av oppgis C. 3,3 med et kammers avdelt av stuen, således at typen nærmest blir C. 8,4. Der er 2 à 3 rum på loftet. *Årdal* oppgir C. 3,3. De nyopførte hus har kvist. Av røkstuer med peis og kokeovn er der ennå en del igjen.

Sunn- og Nordfjord fogderi. *Askvoll* mangler riss. *Kinn* oppgir C. 7,3. Der er mange hus i herredet hvor den ene stue og det ene kammers er sløifet, o: C. 5,2. Det forekommer også at kjøkken og gang er av standardverk. *Vevring* mangler riss. *Fjaler* oppgir C. 2,2 som sperrestue med ljore, men ofte med lem over koven, som kalles kleve. Hvor denne type brukes has ofte også en ildstue eller loft. Dette er en enkel stue med loft over og ildhus foran. Ordføreren skriver: «Vi lever i en overgangstid. De som har bygget i de siste 20—30 år har bygget C. 8 på 1½ etasje med 2 saler ovenpå eller C. 2 i 1½ høide med 1 à 2 saler ovenpå. De to sistnevnte har visstnok nå fått overtaket, så der er flest av disse i herredet.» *Gaular* oppgir C. 2,2, med kove kalt kleve. I almindelighet er huset på 1 etasje og kalles sperrestue, i den senere tid dog til dels på 1½ etasje. *Naustdal* mangler riss. *Førde* oppgir C. 2,2, hvor kammerset er kalt kove; det er en sperrestue. *Følster* oppgir C. 8,1, som brukes både av gårdbrukere, husmenn og arbeidere. Den begynner nå å bli mest almindelig. Der finnes igjen en del av de gamle sperrestuer, men de forsvinner efterhvert og blir vel om ikke lenge helt borte. Som regel er der også i disse hus særskilt kjøkken og soveværelse, C. 3,3. De eldre sperrestuer hadde gang, kove og stue og bare kokeovn i stuen. Senere innrettet man sperrestuen også med kjøkken, etasjeovn i stuen og koven. *Bremanger* oppgir C. 8,6 og C. 7,3. I de siste 20 år er der bygget efter begge disse riss. C. 7 er meget benyttet. Der er ofte ark på husene. Der er intet skille mellom fisker- og gårdbrukerhus. *Sør-Vågsøy* oppgir C. 8,1. *Nord-Vågsøy* oppgir C. 8,1. *Selje* oppgir C. 2,2, som regel med 2 kvister og et skråværelse på hver side av disse. Kammerset er kalt kove. Sperrestue blev brukt inntil 1885. Nu (1921) er der meget få igjen. C. 6,5 blev brukt fra 1885 til 1910. Der var loft over hele huset. C. 8,1 er den vanlige hustype nu. *Davik* oppgir C. 7,3 og C. 8,8. De gamle hus forsvinner litt efter litt. Stabbur has overalt. *Eid* oppgir C. 2,2 eller C. 3,2. Stuen er ofte uten loft og således åpen til mønet; den kalles røkstue. Over gang og kammers er som regel et lite loft; stue og kammers er av lafteverk, gangen av standardverk; torvtak. Dette er hustypen på husmannsplasser og mindre gårder. C. 8,1 brukes på middelstore gårder. *Gloppen* oppgir C. 2,2. Over stuen er der som regel kvistværelse med ovn. Over kammers og gang er rummet som regel ikke pa-

nelt, det brukes til opbevaring av mat. *Breim* oppgir C. 8,^s. *Innvik* oppgir C. 2,2 med 2 eller 3 små rum på loftet, men dette er små hus som nu sjelden bygges. C. 8,¹ i 2 etasjer er nyere hus. Ovenpå er der ofte to soverum i den ene ende, matrum og klæsrums i den annen. Der er ofte ark med 2 senger for gjester. Som større hus er oppgitt C. 7,^s med midtkammers på kjøkkenets plass. *Stryn* mangler riss. *Hornindal* oppgir for mindre hus en overgangsform mellom C. 3 og C. 6, som i Gulen, C. 3,⁴. I de eldste av disse hus er der ikke loft over stuen. I eldre hus kove, stue og gang. Der er i det siste opsatt en del hus som har 1 rum uten loft.

Om rummenes bruk nevnes at stuekjøkken forekommer hyppigere i dette fylke enn i de to sydligere. Som man vil ha sett av ovenstående gjennomgåelse brukes stuekjøkken ofte der hvor der står igjen gamle røkstuer. Ellers er det oppgitt som almindelig i Jostedal, Vik, Fjaler, Gaular, Førde og Stryn. I flere herreder sies der å være særskilt kjøkken i større hus, stuekjøkken i mindre. Fra flere steder er det sagt at der kokes i stuen om vinteren (Hornindal, Bremanger, Innvik, Brekke, Solund).

Ildstedene er oftest komfyr i kjøkkenet. Kokeovn nevnes ved siden av komfyr fra Sogndal, Leikanger, Vik, Lavik, Gulen, Solund, Askvoll, Fjaler, Førde, Hornindal, Gloppen, Sør- og Nord-Vågsøy. Fra Sogn nevnes åpen skorsten alene i Jostedal, åpen skorsten og komfyr fra Luster og Årdal, komfyr, til dels peis fra Borgund og Sogndal. Etasjeovn er det almindelige ildsted i de andre rum, noen steder også kokeovn (Gaular, Jostedal, Årdal, Leikanger, Brekke og Gulen). Magasinovn nevnes fra Bremanger og Sør-Vågsøy.

Materialet i veggene er som regel laftverk (tømmer eller planker) med panel, fra Jølster og Førde, Kinn og Hornindal uten panel. Eldre hus er delvis av reisverk (jfr. ovenfor).

Taktekningen er meget blandet. Torv på eldre hus, på nyere skifer eller teglsten. Alle 3 materialer nevnes fra Kyrkjebø, Lavik, Gulen, Solund, Lærdal, Askvoll, Fjaler, Innvik, Bremanger og Sør-Vågsøy. Torv og skifer fra Borgund, Brekke, Jølster, Naustdal, Nord-Vågsøy, Selje og Eid. Torv og teglsten fra Årdal, Gloppen og Kinn, torv og spon (enkelte tilfelle) fra Jostedal. Torv alene fra Vik, Jølster, Førde, Gaular, Hornindal. Skifer og teglsten fra Leikanger, Balestrand, Sør-Vågsøy og Davik. Skifer alene fra Breim. Teglsten alene fra Sogndal. Opgavene her som andre steder må naturligvis ikke tas bokstavelig. De viser én ting: at torvtakene ennå er meget almindelige i fylket, og dette bidrar til å karakterisere bebyggelsen.

Møre. Husene i Møre har, såvidt jeg vet, opprinnelig ikke skilt sig vesentlig fra husene i Sogn og Fjordane, men allerede temmelig tidlig er hustypene i Nordmøre og en del av Romsdal blitt påvirket og til dels preget av den trønderske byggeskikk. Den sydligere del av fylket har fulgt utviklingen på det øvrige Vestland. Dog synes byggeskikken nu i disse strøk å være mere moderne enn i de nærmeste strøk av Sogn og Fjordane. En type som C. 8 spiller efter opgavene her en ikke ubetydelig rolle og synes å trenge sig nordover. I den overgangstid vi nu befinner oss i får vi derfor mange forskjellige typer, og billedet blir for dette fylke meget broget.

Jeg har i tabellen søkt å skille mellom Trøndertypen på den ene og Vestlandstypen av enkel bredde på den annen side. Det er ikke lett efter grunnrissene alene. Jeg har her dels måttet legge vekt på etasjehøide, dels på den karakteristiske vindusplasing som gjør Trønderhusene til gjennomlyste hus, dels på beliggenheten av de strøk hvorfra typene er oppgitt. Uten personlig kjennskap til de forskjellige strøk er det imidlertid — her likeså litt som annensteds — ikke til å undgå at man tar feil.

Efter det skille som er foretatt skulde 37 av de riss som vi har fått kunne regnes til Trøndertyper eller sterkt beslektet med disse, 36 til Vestlandstyper. Av disse siste hører 2 til C. 5, 5 til C. 6. Av hus med dobbelt bredde av eldre type (C. 7) har vi 11 riss og av hus med dobbelt bredde av moderne type (C. 8) 16. Av Trøndertypene hører 9 til de mere primitive typer (B. 2 og B. 3), 10 til B. 5 med avvikelser, 11 til B. 6, 5 til B. 7, og 2 er en blanding av Trønder- og kysttyper.

Nedenstående gjennomgåelse av opgavene for de enkelte herreder vil gi nøiere opplysninger om typene.

Sunnmøre fogderi. *Sande* oppgir C. 8,1 som riss av de mest brukte mindre hus. De større hus er av typen C. 7. I de siste florissante årene er der blitt bygget meget. *Rovde* oppgir som *Sande*. De gamle røkstuer er nu forsvunnet. Der står bare 1 igjen. *Sovde* oppgir C. 8,8, med 2 kvistrum med skråværelser ovenpå, som den almindelige form for bondehusene i bygden. *Ulstein* mangler riss, men beskrivelsen svarer til en form for C. 8, *Hareid* oppgir C. 8,7, med 1 à 2 kvistværelser i loftsetasjen og enkeltvis uten innredet loft både for små og store gårder; ingen røkstuer. *Herøy* oppgir C. 8,8 med 2 større rum på kvisten. Der er ganske få røkstuer med kokeovn tilbake. På større gårder er husene større, og der er delvis ark på dem. *Giske* oppgir C. 8,6, som visstnok er den mest almindelige type på mindre hus opført i den senere tid. I eldre

småhus er der i regelen: gang, kjøkken, stue og til dels et sidekammers
 3: C. 3 eller B. 5,3. *Vigra* opgir at gårdbrukerne som regel har
 C. 7, «den gamle kassestil», med kvister og kott ovenpå. Fiskerne
 har C. 8, med 1 kvist og sidekott i hver ende av 2ten etasje.
Haram opgir for de mindre hus i herredet C. 8,1, med 2 kvistværelser og
 skråkammers. *Vatne* opgir C. 8,1 som
 den vanlige hustype i de senere år. For
 en del år tilbake brukte man den type
 som er gjengitt på fig. 110. *Borgund* op-
 gir C. 7,3 med kvistværelser i røstene.
Skodje opgir C. 8,6 med kvistværelser
 og kott og på større bruk C. 7,3. *Vart-
 dal* opgir C. 7,3 og C. 8,1. For 50—60
 år tilbake bruktes røkstuer. *Ørsta* opgir

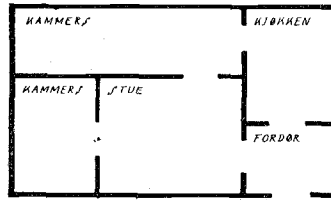

Fig. 110.
 Eldre husform, Vatne, Møre.

C. 8,6 med loft. Som soverum brukes enten den ene stuen eller loftet.
 Ofte deler to familier, foreldre og gifte barn, slike hus. På større gårder
 har man ofte 3 stuer eller 2 stuer og kammers, 3: C. 9. Alle bygninger
 er på 1½ etasje. *Volda* opgir C. 8,4 med 2 kvistværelser og skrå-
 værelser på loftet. Den ene stue, den største, brukes til daglig
 opphold og til soverum for ektefolket og mindre barn, den annen stue
 er stasstue. På større gårder er der ofte 2 stuer med kammers mellom,
 3: C. 9. *Hjørundfjord* opgir C. 7,2, som nu bygges i de fleste tilfelle. Den
 deles ofte av gårdbrukeren selv og kårfolkene. Den er på 1½ etasje
 med 2 kvistværelser og skråværelser. I enkelte tilfelle bygges C. 6,1
 for en liten familie, men nu er den yderst sjelden, og der er få
 hus av denne sort nu. *Sunnylven* opgir C. 7,6 som et mindre gård-
 brukerhus, slik som de blev bygget for ca. 30 år siden. De hus
 som er opført i senere tid er i almindelighet større, med ark på.
 Av røkstuer er der bare et par stykker med kokeovn igjen.
Sykkylven opgir C. 8,2 som den mest fullkomne byggetype. *Ørskog*
 opgir B. 5,3, som nu bare finnes hendelsesvis i kommunen som
 levninger fra eldre tid. Den almindelige type nu er C. 7,3. *Stordal*
 opgir C. 7,7. *Norddal* opgir at C. 7,3 er almindeligst, men ½ C. 7
 forekommer, 3: C. 5; nu ses dog C. 8,6 ofte. Tidligere var røk-
 stuene meget brukt, men de forsvinner efterhvert. På gårdene er
 der ofte store 2-etasjes bygninger. *Stranda* mangler riss.

Romsdal fogderi. *Sandøy* opgir C. 8,1 på 1½ etasje med kvist
 og kott. *Hustad* opgir C. 7,3 som almindelig type på hus som
 bygges nu, mest på 1 etasje med kvist. Det er blitt en skikk av alle
 folk å bruke bakværelsene til beboelse, og man lar da stuene stå på
 stas. *Bud* opgir C. 3,2 eller B. 3,2 — stuen er et gjennomlyst rum — som
 den tidligere almindelige type, hvorav der er mange igjen, som regel

med 1, til dels 2 rum ovenpå. Nyere hus er av dobbelt bredde. *Frønen* oppgir C. 5,2 som enebolig i én etasje den som i almindelighet er bygget i de siste 15 år, men B. 5,3 er ennå den almindelige enetasjes enebolig. De mest almindelige store hus har 1½ etasje med 2 stuer og 2 kammer, C. 7. *Bolsøy* og *Aukra* mangler riss. *Vestnes* oppgir C. 5,2 som den vanlige type for småbrukere og arbeidere. Stue og kjøkken er like store. Som regel er der ovn i kammerset, som brukes til soverum. Stuen står ofte på stas. På gårdene er C. 7 den almindelige type. Særskilt ildhus blir mere og mere sjelden. *Sylte* oppgir C. 6,6 som den hustype der er meget almindelig blandt eldre hus. Den er på 1½ etasje. Skorstenen gikk som regel ikke lenger enn til loftet. *Voll* mangler riss. *Eid*: gårdbrukerne har gjerne B. 7,5 i 2 fulle etasjer, «men i den senere tid bygges husene på almindelige gårder gjerne kortere og bredere, og det må vel sies også mere stilfullt». *Grytten* oppgir C. 3,2 eller B. 3,2. Stuen er gjennomlyst. *Hen* oppgir B. 5,4 som den eldre type og C. 8 som den nyere. *Veøy* oppgir at den almindelige eldre type på bondegårdene er B. 7,2. Kjøkkenet er i den senere tid utbygget på husets bakside. Huset er på 1½ etasje. I disse hus var der før åpen skorsten. I de siste 25 år bygges C. 7,3 med bislag foran kjøkkenet. Dette er de almindelige typer både for gårdbrukere og arbeidere. Mindre bemidlede sløifer den ene stue og kammer, 0: C. 5. *Eresfjord* og *Vistdal* oppgir C. 6,3 eller B. 6. «Kjøkkenet gjøres ofte stort, og da brukes det til dagligstue. Det er meget almindelig. Brukes dagligstuen til stue og husets bredde tillater det, er der soveværelser ved siden.» *Neset* oppgir B. 5,3 med 1 rum over stue og kammer, som kan brukes som soverum og til opbevaring av klær. Almindelige gårdbrukere har den vanlige Trøndertype med 2 stuer og 2 langkammer.

Nordmøre fogderi. *Øksendal*. Husmanns- eller inderststuer er av formen B. 2,2, men det kan også hende at koven er omdannet til kjøkken og et langkammer tilbygget ved siden av gangen og koven, 0: B. 5,4. Den vanlige type på små og middelstore gårder er B. 6,4. Ved nybygging i de siste år er kjøkkenet større og kammerset opsatt ved siden av dagligstuen som langkammer, 0: B. 7,2. På eldre gårdsbygninger er ofte den tradisjonelle kove omdannet til kjøkken og utvidet bakover (jfr. side 17). På vanlige gårdsbruk er der som regel to etasjer. Det kan også hende at koven i husmanns- og inderststuer er omdannet til kjøkken og et kammer bygget til på siden av gangen og koven. «På en hel del gårder er der foruten det som er anført foran særskilte rum for kårfolkene bestående av stue, kammer og kjøkken med loft over i samme byg-

ning som gårdeieren. Der er også på sine steder bygget særskilte bygninger for kårfolkene. Der finnes også særskilte «sommerstuer» og arbeidsstuer. Skorstenen er nu som regel «utkastet» av dagligstuen. I stedet er opsatt etasjeovn, magasinovn eller komfyr.»

Tingvoll opgir B. 6,4 med avdelt sengerum og spiskammer av den ene stue. *Kornstad* opgir B. 5,4 som en almindelig arbeiderbolig. Særskilt utgang fra kjøkkenet med bislag foran. Der forekommer ennu gamle hus med et lite skur som gang og en liten tømret stue. *Bremsnes* opgir B. 5,4 på 1½ eller 2 etasjer. *Kvernes* opgir at gårdbrukerne har B. 7,2 i 2 etasjer, 2 stuer og 2 langkammers. *Øre* opgir at de tidligere brukte mindre hus er B. 3,2 eller C. 3,2. Ved nybygging nu brukes ofte andre typer, påvirket av byenes byggeskikk. Middels og store hus er B. 6 og til dels B. 7. Bredden er sjelden over 12 alen. *Eide* opgir at gårdbrukerne som regel har B. 6,5 i 1½ etasje, småbrukere og arbeidere har som regel en stue med et kammers ved siden, særlig i de hus som er bygget i den senere tid (B. 5). *Frei* opgir B. 5,3 med bislag foran kjøkkenet. *Straumsnes* opgir B. 6,3, som regel i 2 fulle etasjer. *Sunnal* opgir at større gårder har B. 7. Peis i alle rum undtagen bestestuen. Mindre bruk B. 6,2 med peis i stuen og koven og ovn i bestestuen. I den senere tid er en del store stuer avdelt i flere rum, og i den seneste tid er der opført hus efter forskjellige typer. Der forekommer også enkelte hus med bare stue, kove og gang og 2 à 3 værelser ovenpå, dette helst på riktig små husmannsplasser eller hvor en enslig kvinne anskaffer sig et hus. *Ålvundeid* opgir B. 6,4 med kove, kalt kave, og vedskott, alltid på 2 etasjer. På mange gårder er tilbygget huset kårstue. *Stangvik* opgir B. 2,2 i 2 etasjer. Gårdene har B. 6 eller B. 7. *Halsa* opgir B. 6,4 med soverum avdelt av stasstuen. *Tustna* opgir B. 6,3. *Surnadal* opgir B. 7,4 med 2 kover og langkammers. På husmannsplasser bygges B. 2 i 2 fulle etasjer. *Rindal* opgir B. 5,2 eller B. 6,2 i 2 fulle etasjer. *Åsskard* opgir en litt ubestemt type. *Valsøfjord* mangler riss, men skriver: «Her er de siste 10–15 år bygget en hel del fabrikkarbeiderboliger av arbeiderne selv ved lån i Småbruk- og Boligbanken — med kommunegaranti. Pene, gode, velinnredede hus med kjellere, oftest kun for én familie. I kjelleren er der skorsten og anbragt kokeapparat for kokning av klær o. l. I første etasje er der kjøkken, dagligstue og sengkammers og i mange bestestue. Mange har bygget så store hus at de leier ut til en familie, men også da er fordringene til særskilt kjøkken, dagligstue og særskilt sengkammers som regel gjennomført. På bondegårdene er omtrent alle, endog de gamle bygninger, ominnredet for å få

særskilt kjøkken og sengkammers utenfor dagligstuen gjennomført. Om vinteren spiser man dog ofte i disse rummelige kjøkkener, hvor man har varmt værelse ved komfyrvarmen. Bondegårdene har dessuten skorsten i kjelleretasjen til storvask og bakning av flatbrød m. v. eller ildhus bygget for sig selv.» *Aure* oppgir B. 3,4 hos fiskere og småbrukere. *Stemshaug* oppgir som en vanlig husstype av den minste bebyggelse C. 5,3, men hyppigere er B. 6. Disse hus tilhører fiskere og småbrukere. Hos gårdbrukerne er der ellers flere rum. *Bratvær* oppgir B. 6,4. *Edøy* oppgir C. 7, men risset er smalt (6.5 m.). Det minner om B. 6, men kammers er avdelt av den ene stue og spiskammer av den annen. 2nen etasje er lav. *Hopen* oppgir B. 3,2 eller B. 6,3 i 1 eller 1½ etasje eller i schweizer-stil. Enkelte paneler av et sovekammers av stuen.

Om rummenes bruk nevnes: Eget kjøkken er nu det almindelige på Sunnmøre og i Romsdal og ytre del av Nordmøre. Stuekjøkken behersker de indre bygder Rindal, Ålvundeid, Surnadal, Sunndal og Stangvik, som slutter sig nær til de sørtrønderske innlandsbygder. Med eget kjøkken forstås her likeså litt som annesteds at dette *bare* brukes til kokning og ikke til opholdsrum, eller at der aldrig kokes i stuen. Om rummenes bruk merkes: Åsskard (stuen er kokerum i små hus), Stordal (C. 7: der kokes i stuen om vinteren), Sunnlyven (C. 7: om vinteren brukes stuen til dels til koke- og soverum), Vestnes (C. 5: kjøkken til spise- og opholdsrum), Ørsta (C. 8: stuen om vinteren til koke-, opholds- og soverum), Volda (C. 8: den ene stue opholds- og soverum for husbondsfolket og mindre barn, den annen på stas), Norddal (C. 7: man spiser i kjøkkenet), Kvernes (B. 7,2: kjøkken, 3: kokerum og dagligstue, stuen til gjester), Kornstad (B. 5: kjøkkenet opholdsrum), Eresfjord og Vistdal (B. 6: kjøkkenet gjøres stort og brukes da som opholdsrum), Sunndal og Edøy (B. 1—B. 2: stuen ofte soverum), Valsøyfjord (om vinteren spiser man ofte i kjøkkenet), Ulstein (stuen brukes til opholds- og soverum).

Ildstedene er som regel komfyr eller komfyr og skorsten i kjøkkenet og etasjeovn i øvrige rum. På rissene fra Sunndal er der tegnet inn peis i flere av rummene.

Materialet i veggene er som regel laftet tømmer med panel. Hus uten panel nevnes som vanlig fra Sande, Norddal, Stranda, Stordal, Skodje, Borgund, Veøy, Nesset, Hustad, Kvernes, Kornstad, Øre, Straumsnes, Sunndal. Reisverkshus nevnes fra Hareid (til dels), Vatne (sjelden), Bolsøy (nyere), Bud (til dels), Stangvik (nyere), Aure (nyere), Bratvær (ved siden av tømmer), Hopen (reisverk og planker).

Taktekningen er i almindelighet torv eller skifer. Torv, dels som eldre, nevnes fra alle herreder undtagen Skodje, Haram, Vestnes, som nevner skifer alene. Torv alene nevnes fra: Volda, Eresfjord og Vistdal, Nesset, Kornstad, Tingvoll, Sunndal, Stangvik, Aure, Bratvær og Hopen. Teglsten nevnes fra Veøy (skifer, teglsten), Bolsøy (torv, skifer, teglsten), Sandøy (papp, torv, nyere tjærepapp), Bud (eldre torv, nyere papp eller skifer), Eide (torv, skifer, papp). Spon fra Kvernes (torv, til dels skifer eller spon), Edøy (torv, spon, skifer). Torvtakene er etter de opplysninger vi har meget almindelige, almindeligere enn bygningstypene i den sydlige del av fylket skulde tyde på.

Med disse fylker kommer vi inn i de strøk av landet som har den mest ensartede bebyggelse. Storgården, småbrukerens og husmannens hus hører til samme grunntype. Forskjellen er — når man ser på rissene — bare den at storgården så å si er flere små stuer føiet sammen i lengden. Jeg har før, under omtalen av de typer som er opstillet, omtalt Trønderhusenes karaktertrekk, hvorav jeg først og fremst legger vekt på deres tendens til å vokse i lengden, at det alltid er en bygning med enkel bredde, oftest 2 etasjer og alltid et gjennomlyst hus. Andre ting som karakteriserer Trønderbebyggelsen: torvtaksvinkelen, det arkitektoniske utstyr, særlig utstyret av dører, som i stor utstrekning har vært preget av stilen i Trondhjems by, og som naturligvis først og fremst gir sig utslag på de større gårder, skal jeg ikke komme inn på her.

Jeg har, som man vil erindre, pekt på at det karaktertrekk som Eilert Sundt nevnte: at husene alltid har gang inne i huset, ikke passer overalt. Der er nemlig strøk, særlig i de ytre bygder, hvor dette kjennetegn delvis ikke forekommer på småstuer. Jeg har videre nevnt et par trekk som i de ytre bygder er typiske ved husene, nemlig bislaget foran kjøkkeninngangen og tilbygningen av torv- eller vedskjul. Med disse kjennemerker og med billedene ovenfor for øie skulde man ha et ganske godt inntrykk av typen.

Når jeg behandler Trøndelagen under ett og ikke Sør-Trøndelag og Nord-Trøndelag for sig, så er det fordi Trøndertypene behersker begge fylker, selv om leveskikk og forhold ellers er meget ulike i de forskjellige deler av Trøndelagen. Inntrøndelags flatbygder og Sør-Trøndelags fjellbygder er i mange retninger likeså forskjellige som Østfold og Gudbrandsdalen.

En gjennomgåelse av de detaljerte opgaver vil gi et inntrykk både av det som er felles og av forskjellen.

Sør-Trøndelag.

Guldal fogderi. *Røros* opgir B. 3,3, som oftest i 2 etasjer. I de senere år lager man kjøkkenet større enn kammerset og bruker da det til opholdsrum om dagen. *Ålen* mangler riss. *Holt-ålen* opgir B. 3,2 som brukt hos enkelte arbeiderfamilier. Det almindelige er nu B. 5,4. Stuekjøkken er almindelig på endel gårder som har den større Trøndertype. 2 etasjer er vanlig. *Singsås* opgir B. 5,4 eller B. 6,3 og undertiden B. 3. Stuekjøkken er temmelig almindelig på gårdene. *Budal* opgir B. 2,2 som typen på småbruk, men nu begynner man å gå over til å få eget kjøkken innredet i koven, altså B. 3,2. Alle hus er i 2 etasjer. På litt større gårder bygges B. 6. *Støren* opgir B. 2,2 og B. 3,2 alltid i 2 etasjer. Gårdene er som ellers i Trøndelagen. *Soknedal* opgir B. 2,2 på husmannsplasser og småbruk. Omtrent undtagelsesfritt 2 etasjer. Loftsetasjen brukes til klæde- og soveværelser. På almindelige gårder bygges B. 6 og B. 7. *Horg* opgir at der på somme steder på plasser og småbruk er brukt B. 2,2 eller B. 3,2, på mindre gårder og småbruk til dels B. 5,3. Den almindelige type på middels gårder er B. 7,3 med kråpeis i stuen. På større gårder brukes de ennu lengere typer. Stuekjøkken er ennu almindelig, men det nyeste er å anbringe komfyr i kammerset og ovn i dagligstuen. Som regel 2-etasjes hus. *Flå* opgir B. 2,2 som de minste hus, ellers som i Horg; 2 etasjer med tilsvarende rum ovenpå. Stueloftet er ofte arbeidsrum som brukes til vevning, snekring m. m. *Melhus* opgir B. 6,2, hvor kammerset brukes til soverum for husbondsfolket. På mindre gårder brukes nystuen av kårfolkene. 2nen etasje brukes til soverum og klæsløft. På flere småbruk har man B. 2. Alltid 2 etasjer. *Holandet* opgir B. 6,2 som eldre bebyggelse. Nu bygges mindre dimensjoner og enkeltvis i dobbelt bredde.

Strinda og *Selbu*. *Børseskogn* opgir B. 6,2 og undertiden B. 6,3. Der er bislag foran inngangsdøren. *Børse* opgir B. 6,2 med bislag foran inngangsdøren. *Geitastrand* opgir B. 6,2. Istedet for gang i selve bygningen benyttes meget almindelig bislag. Høide fra gulv til loft varierer fra 2.15 til 2.40. *Buwik* mangler riss. *Byneset* opgir B. 5,3, 1 etasje, men nu er der dog ofte 2 etasjer. Ordføreren tilføier: «forhåpentlig vil man for fremtiden holde fast ved den gamle gode trønderske byggemåte; man kan kanskje gå over til skifertak istedenfor torv for stasens skyld.» *Leinstrand* opgir B. 7,4 med kjøkken i langkammerset — der er bislag og inngang til kjøkken (langkammers) på gavlsiden — som den almindelige type for gårdbrukere. *Strinda*: riss mangler. *Malvik* opgir B. 5 som eldre type for bebyggelse. A. 5 er den nyere, især i Hommelvik. *Tiller* opgir B. 5,3 og B. 5,2. *Klæbu* opgir B. 3,2 som et av de minste hus

i herredet. Om gårdene meddeles at B. 6,₃ har vært almindelig, men at man i den senere tid har flyttet kjøkkenet til den største stuen, som tjener til kjøkken og opholdsrum. Foruten våningshus finnes der på hver gård sommerstue med 1 eller flere rum. *Selbu* oppgir B. 6,₂ som type på småbruk i i 2 etasjer. *Tydal* oppgir B. 6,₂ eller B. 6,₃ i 2 etasjer. Kråpeis er tegnet i dagligstuen.

Orkdal fogderi. *Orkdal* oppgir B. 6,₂. *Orkland* oppgir B. 2,₂ i 2 etasjer som en meget almindelig type på småbruk og husmannsplasser, dog ofte også med langkammers, 3: B. 5. På gårdene brukes de større Trøndertyper. *Orkanger* oppgir B. 6,₃ som den eldre type i 2 etasjer. C. 8,₅ er den nyere på 1½ etasje. *Meldal* oppgir B. 6,₂ som et mindre hus. På plasser finnes B. 2,₁. På almindelige bondegårder oppgis B. 7,₁ med nystukammers ved siden av kammerset og «døra» i begge kammeres bredde. *Rennebu* oppgir B. 2,₂ med kråpeis. Kammerset er på risset kalt kove. Større gårder har B. 6,₂ med kråpeis og komfyr i stuekjøkkenet, ovn i nystugen. I 2nen etasje er ofte rummene over stuene delt i to. Ofte er loftet over stuen i ett og nyttet som arbeidsrum. *Opdal* oppgir B. 2,₂ med kråpeis som typen på et mindre hus.

Fosen fogderi. *Stadsbygd* oppgir B. 4,₃ som en eldre type. Nyere og litt større er B. 6,₅. *Rissa* mangler riss. *Lensvik* oppgir B. 6,₅ med skott langs tverrveggen. I en hel del hus er der 2 kjøkkener og kammers foruten de to stuer, 3: B. 7,₅. I mange tilfelle går kjøkkenet over hele stuens bredde. Enkelte har B. 3. *Agdenes* oppgir B. 6,₃ på 2 etasjer, men hus bygget i de siste år er bygget bredere og med 2 værelser i bredden. *Heim* oppgir B. 3,₂ for småbrukere. Til dels bygges B. 6,₃, som ofte er 1½-etasjes hus. På gårdene er der 2-etasjes hus av større Trøndertyper med kjøkken i midten eller på siden. Er kjøkkenet stort og familien liten, brukes kjøkkenet som dagligstue, især om sommeren. Bislag foran inngangen er almindelig. *Hemne* oppgir at B. 3,₂ på 1½ etasje ennå ofte forekommer på småbruk. På større bondegårder er større hus av Trøndertypen alltid i 2 etasjer. *Fillan* mangler riss. *Sandstad* oppgir B. 6,₃ med egen utgang fra kjøkkenet med bislag foran. Oftest 2 etasjer, undertiden 1½. Både mindre og større Trøndertyper finnes. *Kvenvær* oppgir B. 3,₁. *Hitra* oppgir B. 3,₃ med bislag foran kjøkkeninngangen. Bygges der hus med 2 stuer (B. 6), er det vanlig å ha gang inne i huset (forstugang), som på risset fra Sandstad. *Nord-Frøya* oppgir B. 6,₃. *Sør-Frøya* oppgir B. 3,₁. Der oppgis at kjøkkenet «på mange plasser er opholdsrum og stuen soverum». *Orland* oppgir at B. 6,₃ i 2 etasjer med bislag foran gangdøren er typen på mindre bondegårder, «den gamle Trønderske byggemåte». I den

senere tid er man delvis gått over til hus av dobbelt bredde. B. 4,₃ med gang avdelt av torvbua er typen hos strandsittere og fiskere. Enkeltvis er typen B. 6,₂. Det er almindelig å ha stort kjøkken, hvor man opholder sig og spiser, men man sover aldrig der. *Stjørna* opgir B. 4,₃ med inngang gjennom vedskjulet og dessuten direkte inngang til stuen med bislag foran. *Bjugn* opgir B. 4,₃ eller B. 6, hvor vedskjulet eller den ene stue tjener som forstue, som ikke alltid er innredet. Oftest 2 etasjer. *Nes* opgir B. 4,₂, men ofte også B. 6,₃. Bislag foran døren. *Føssund* opgir B. 6,₃ på 1½ etasje. På større gårder er der større hus av Trøndertype og delvis 2 etasjer. I 1890-årene forekom en del hus med dobbelt bredde, C. 8,₁, på 1 etasje. Denne type er nu sløifet, og man er igjen gått over til B. 6, som man finner mere tjenlig og mindre kostbar. *Å* opgir B. 4,₂ som riss av de minste stuebygninger. Enkelte sådanne er innredet med soverum i 2nen etasje over dagligstue og kjøkken. Litt større hus er av typen B. 5 eller B. 6. Der finnes også enkelte av typen B. 3. De største hus er av typen B. 6 på 2 etasjer. 1-etasjes hus med 2 stuer i bredden forekommer mere sjelden. *Stoksund* opgir B. 6,₃. *Osen* opgir B. 4,₂, oftast på 1½ etasje. På loftet i soverum over dagligstuen og delvis over kjøkkenet. Der er forholdsvis sjelden ovn i disse rum. *Roan* mangler riss.

**Nord-
Trøndelag.**

Namdal fogderi. *Otterøy* opgir B. 3,₃. *Flatanger* opgir B. 3,₃. *Nerøy* opgir C. 5,₂, som det der vanlig er bygget i senere tid ved hjelp av Småbruk- og Boligbanken. *Vikna* opgir B. 5,₅ i 1½ etasje med torvskjul langs kjøkken og gang. *Leka*: som *Vikna*. På risset er der avdelt et spiskammer av langkammerset. Større gårder bruker B. 6. I senere år gjøres kjøkkenet adskillig større da man gjerne opholder sig der. *Gravvik* opgir B. 4,₂ for mindre bebyggelse. Ofte går kjøkkenet over hele stuen, og der er da bislag, hvorfra også inngang til stuen. *Kolvereid* opgir B. 5,₅. Langkammerset er delt i to med en tverrvegg. Inngang til kjøkkenet ikke fra gangen, men fra vedskuret. Er dette omgjort til stue (B. 7), er der bislag foran kjøkkenet med inngang derfra. Mindre, nyere hus bygges i dobbelt bredde (C. 5). *Flatanger* opgir B. 3,₃ med bislag og inngang til kjøkkenet på gavlsiden. *Foldereid* opgir som nyere hus C. 8,₅. Den ene stue er kjøkken. *Vemundvik* mangler riss. *Klinga* opgir C. 5,₂ som nyere type. *Fosnes* opgir B. 3,₃. Stuen brukes som kjøkken og inngang til dette med bislag. Litt større typer er B. 6,₄, hvor langkammerset brukes som kjøkken og inngang dertil gjennom bislag på gavlveggen. (Se bilde og tekst i avsnitt 6, som viser at andre typer også er i bruk.) *Overhalla*

opgir B. 5,2, hvor langkammerset blir brukt som kjøkken. *Høylandet* opgir B. 5,1 med langkammerset som kjøkken. Halv høide på loftet. *Grong* opgir nærmest en sterkt utvidet B. 3,1. Av kjøkkenet, som oppgis å være 32.5 m², er avpanelt et soverum på 2.5 × 3.5, stuen oppgis til 4.5 × 5 m. Fra *Nordli* oppgis der 2 typer, nemlig B. 5,3, på 2 etasjer, hvor langkammerset er delt i 2 rum ved en tverrvegg, og en 1½-etasjes bygning av dobbelt bredde (nærmest av typen A. 5), 7.5 × 9.5 m., som ordføreren antar er kommet inn fra Sverige. Det er meget almindelig å ha sommerstue foruten våningshuset. Fra *Sørli* oppgis samme hus av dobbelt bredde (6 × 10) som fra Nordli.

Inderøy fogderi. *Snåsa* opgir B. 3,2. *Kvam* opgir B. 3,2, men ofte brukes også B. 5,4. Almindelig er 2 etasjer med kvist (loft).

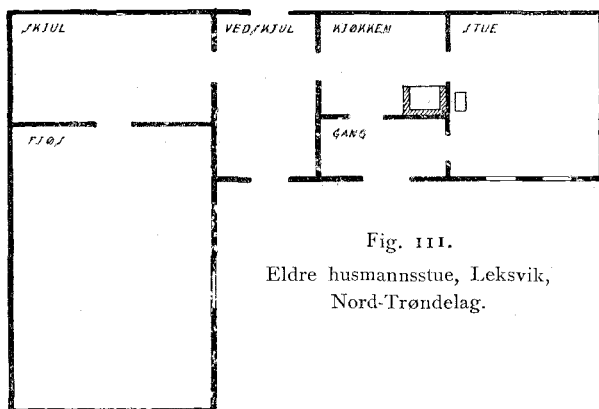

Fig. III.

Eldre husmannsstue, Leksvik,
Nord-Trøndelag.

For gårdene oppgis B. 7, utvidet med stor stue tilbygget i husets lengde. *Stod* oppgir at de mindre hus er av typen B. 3,2 eller B. 6,3 på 2 etasjer. De nyere hus som oppføres av bygdens folk er C. 5,2 i 2 etasjer og mindre kvadratisk (6.5 × 9 m.) enn Nordlandstypen av disse hus. *Beitstad* oppgir B. 5,4, som regel i 2 etasjer. *Malm* oppgir B. 5,2. *Namdalseid* oppgir B. 3,2 som husmannsstuer og C. 5,2 på mindre gårder og en variasjon av B. 7 for større gårder (jfr. foran side 101). *Mosvik* oppgir B. 4,3. Den er som regel på 1½ etasje. Fjøset er forbundet med stuebygningen ved en «sval» langs kjøkken og kammers, og der er bislag foran den ene inngang, som fører direkte inn til stuen. Inngangen til kjøkkenet er gjennom svalen. Dette er bebyggelsen på små husmannsplasser og strandsteder. På gårdene brukes B. 7,2. *Verran* oppgir B. 4,2, hvor fjøset er forbundet med stuebygningen ved en vedbu langs gang og kjøkken for husmannsplasser. Enkelte steder brukes B. 5 eller B. 6. De som har bygget småbruk i de senere år

har satt uthusene i en egen bygning. Våningshuset er da som regel B. 6 i 2 fulle etasjer. Gårdene er av større Trøndertype. *Leksvik* oppgir B. 4,2 som Verran eller med uthuset bygget til våningshuset i rett vinkel, således som fig. 111 viser. Som regel er huset på 2 etasjer. *Egge* oppgir C. 8,5 som fabrikkarbeiderbolig. *Ogndal* oppgir B. 3,2 eller B. 4,3 med inngang også direkte på stuen. Skottet er kalt bislag. Som regel på 1½ etasje. *Sparbu* oppgir B. 3,3 for småbruk, som regel i 2 etasjer. B. 7 på gårdene. *Sandvollan* mangler riss. *Inderøy* oppgir B. 6,3 i 2 etasjer som almindelig bygning på mindre gårder, småbruk og husmannsplasser, «hvor ikke den såkalte villastil har fortrent den gode gamle norske byggemåte». *Røra* oppgir B. 6,4 med en noget av-

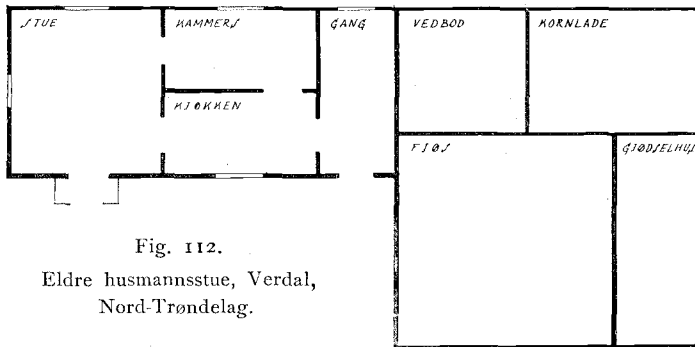

Fig. 112.

Eldre husmannsstue, Verdal,
Nord-Trøndelag.

vikende rumordning. Den ene stue er delt i 2 rum ved tverrvegg. Nyere hus er ofte på 1½ etasje med ark. *Ytterøy* oppgir B. 5,4 på 2 etasjer som vanlig på eldre, ikke små husmannsplasser. Nyere tids husmannsplasser, hvorav der er meget få, er oftest på 1 etasje med mindre rum. *Verdal* oppgir B. 4,3 på eldre husmannsplasser. Der er bislag og inngang også direkte til stuen. Våningshuset er bygget sammen med uthuset med en gang, som fig. 112 viser. Nye småbruk er en modifikasjon av B. 5,3, som fig. 113 viser: Uthuset er bygget for sig. Husets størrelse er oppgitt til 5×14 m. Bygningene er dels laftede planker, dels reisverk. Taktekningen er mest cementsten. I 2. etasje er der soverum. *Frol* oppgir B. 6,2 på 1½ etasje, hvor den ene stue blir brukt til kjøkken og kjøkkenet som kammers. *Skogn* oppgir B. 3,3 i 1½ etasje med direkte inngang både til stuen og kjøkkenet. Våningshuset er som regel bygget sammen med uthuset, så kjøkkenutgangen går til vedskjulet. Uthuset er gjerne i vinkel på våningshuset. Delvis er der stabbur på brukene. Større gårder har større Trøndertyper i 2 etasjer. *Åsen* oppgir B. 3,3 eller B. 6,3. B. 3 med bislag og inngang både til stue og kjøkken. Den

er også almindelig som fabrikkarbeiderbolig. *Frosta* oppgir B. 5,4 i 2 etasjer. På gårdene B. 6 eller B. 7, dessuten har de fleste også en mindre bygning, matstue, som inneholder stue med grue på den ene side, gang og kammers i midten og skjul på den annen side, c: B. 6. Denne bygning har også som regel 2 etasjer. *Lånke* oppgir B. 6,3, overalt på 2 etasjer, som typen på de minste hus. I den aller siste tid har man merket at stilen går mere i retning av større bredde på huset. *Stjørdal* oppgir B. 7,4 for en almindelig bondegård. *Skatval* oppgir B. 5,4 som den almindelige type på

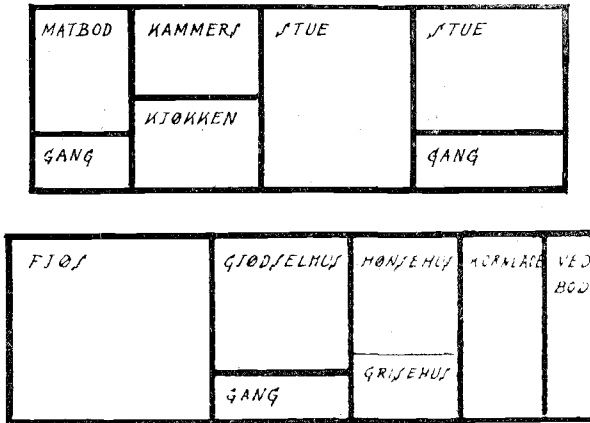

Fig. 113.

Nyere småbruk med særskilt uthusbygning, Verdal, Nord-Trøndelag.

mindre bruk, men på små hus kan typen til dels være B. 3,2. På bondegårdene er B. 7,4 med et utvidet langkammers som kjøkken, hvor der er avpanelt kjøkkengang, den vanlige type. *Hegra* oppgir B. 3,2 i 2 etasjer. *Meråker* oppgir B. 2,2 som grunnplan for mindre og B. 6,2 for større hus.

Som man vil se av denne gjennomgåelse har boligernes ruminnredning et meget ensartet preg. Det samme gjelder selve hus-typen. Jeg blev selv ved en reise i Trøndelagen i sommer, hvor jeg besøkte strøk som jeg ikke hadde sett på 20 år, slått av den utpreget ensartede stil i bygningene. I en grend som jeg besøkte var der i dette tidsrum bygget 7 nye hus. Herav var det bare ett som ikke hørte til Trønderbygningenes klasse.

Oplysningene fra ordførerne gir dog inntrykk av at der er tendenser til å gå over til typer av dobbelt bredde, men de

er dog i mange strøk ennu svake og har ikke formådd å prege bebyggelsen. Det gjelder f. eks. Agdenes, Hølandet og Ørland i Sør-Trøndelag. Man har også før vært inne på å gå over til hus av dobbelt bredde, men dette har ikke fått større betydning (jfr. uttalelsene fra Nes). En undtagelse danner her som annensteds de mere bymessig bebyggede strøk på Orkedalsøra og i Hommelvik. I slike strøk har «villastilen» lett for å bre sig efter mønster fra Trondhjem, hvor den gamle Trondhjems-arkitektur ikke har satt noget preg på de nye villastrøk. De er uten særpreg, like kjedelige og like rotløse som annensteds.

Større betydning enn de nevnte tendenser i Sør-Trøndelag har utvilsomt de opplysninger som er gitt om utviklingen i Nord-Trøndelag. En rekke bygder i dette fylke, særlig de inntrønderske, har alltid ligget foran Sør-Trøndelag i utvikling, og det er derfor verdt å legge merke til utviklingen i disse bygder. Jeg nevner opplysningene fra Stod, Lånke, Egge og Røra, som viser at man er inne på en overgang til dobbelt brede hus, en overgang som utvilsomt er kommet lenger enn oppgavene gir inntrykk av. I Namdalens ytre bygder er de dobbelt brede hus blitt så almindelige at de er opgitt som typer. Så er tilfelle fra Nærøy, Kolvereid, Foldereid, merk også Fosnes, Klinga og Namdalseid. Det er bare underlig at de krefter — Småbruk- og Boligbanken ikke minst — som virker til å utviske den stedegne bygdeskikk ikke har satt sterkere spor i Trøndelagen enn de har.

Hvad rumordningen ellers angår vil jeg feste oppmerksomheten ved at der i de ytre fjorddistrikter, kyststrøkene og ofte i en del bygder i Nord-Trøndelag finnes en type uten gang inne i huset, men med bislag foran døren, en ordning som er almindelig over Nordland. Dette nevnes fra Geitastrand, Lensvik, Kvenvær, Hitra, Sør-Frøya i Sør-Trøndelag, og Otterøy, Fosnes, Overhalla, Høylandet, Grong, Mosvik, Sparbu og Verdal i Nord-Trøndelag, og finnes sannsynligvis også i andre bygder i disse strøk. Bislagsordningen nevnes, som man ser, hyppigst fra de ytre fjordbygder og kyststrøkene. Bislaget sløifes ofte hvis man bygger vedskjul eller skott på langkammersets plass. Bygninger med vedskjul eller skott nevnes fra Stadsbygd, Lensvik, Ørland, Stjørna, Bjugn, Nes, Å, Osen, Vikna, Leka, Gravvik, Kolvereid, altså utelukkende fra de ytre bygder. I Ogdal inntar bislaget skottets plass på gavlsiden. Skottet blir langt mer almindelig i Nordland. Eiendommelige er typene fra Mosvik, Verran, Leksvik og Verdal, hvor våningshus og uthus er bygget i ett forbundet med sval eller skott. Skikken å bygge uthusene sammen med våningshuset er neppe av norsk op-

rinnelse. Når og hvordan den er kommet inn på husmannsplasene i disse strøk vet jeg ikke, og jeg har bare fått opplysninger om en lignende skikk fra Vest-Agder og Jæren. Etter D. Koren: «Omkring Lindesnes», side 47 ff., er denne byggemåte ikke sjelden i bygdene Oddernes, Tveit, Vennesla, Øvrebø og Søgne omkring Kristiansand. Han sier om skikkens opprinnelse der: «Muligens er Tobienberg i Oddernes det sted hvor denne byggemåte først blev benyttet. Det blev bygget ca. 1860 av Jens Boysen, hvis far var Slesvig-Holsteiner. Er det utenlandsk påvirkning som har gitt støtet til byggemåten?»

Det er vel sannsynlig at skikken i Inntrøndelag er kommet inn med de fremmede familier som har eiet flere av bygdens storgårder.

Kjøkkenets plass i huset er ikke den samme i alle strøk. På småhusene, B 3, er det som regel kammerset som blir omgjort til kjøkken, en innredning som også ofte finnes på de større gårder, men undertiden innredes langkammerset eller, på riktig store gårder, et av de andre rum til kjøkken. Der foreligger for få oppgaver fra de større hus til å kunne dømme sikkert om hvor fast skikken på dette område er i de forskjellige bygder. Det synes her som på de fleste andre steder i landet å ha vært koven som først er tatt til kjøkken. Men denne gir for lite rum. Dette har enten virket til en utvidelse av koven eller til å flytte kjøkkenet til et av de andre rum, som gir større plass. Utviklingen i Klæbu (jfr. ovenfor side 177) synes for så vidt typisk. Det er den samme omvei om koven som Eilert Sundt omtaler fra 1860-årene fra Østlandet¹.

Eget kjøkken er almindelig i Nord-Trøndelag, undtagen i Meråker, og i Fosen fogderi av Sør-Trøndelag, mens stuekjøkken er det almindelige i Orkdal og størstedelen av Guldal fogderi og en stor del av Strinda og Selbu fogderi. Fra det siste fogderi er det sagt at eget kjøkken er almindelig i Strinda, Malvik, Tiller og Klæbu. Opplysningene fra Guldal fogderi gir uttrykk for at overgangen til eget kjøkken er i full gang, i enkelte bygder næsten avsluttet. I Røros, Ålen og Holtålen er etter opplysningene kjøkken almindelig i mindre hus, i Singås finnes begge deler, i Budal går man nu over til eget kjøkken, og så er også tilfelle i de nedre bygder, mere eller mindre. Men fra flere av stuekjøkkenets strøk nevnes det at dette nok brukes til koke- og opholdsrum, men ikke til soverum, en skikk som også er temmelig almindelig i de strøk som har eget kjøkken, hvis dette er stort nok. I de strøk hvor overgangen holder på

¹ Jfr. l. c., side 143.

å skje eller er skjedd tar man oftest kammerset, men undertiden et av de andre rum til kjøkken.

Om de opgitte navn på rummene merkes: kammerset er det almindelige navn på koven; fra Rennebu nevnes kove, fra Opdal og Nordli klåvå (jfr. om navnene også dr. Støren l. c., side 926). Er der langkammers i huset, kalles kammerset undertiden «lilkjammers» (lille kammers), men oftere sengkammers. Stuene kalles oftest stue og nystue. Undertiden forekommer navnene: herrestu (Hølandet, Sør-Trøndelag), sengstu (Inderøy). Gangen er ofte kalt døra eller ytterdøra.

Det almindelige ildsted i kjøkken eller kokerum er i kystdistriktene og i Nord-Trøndelag komfyr. Peis med komfyr nevnes fra Leksvik. I Strinda og Selbu, Guldal og Orkdal er komfyr og peis hyppigere. Det nevnes fra Orkland, Rennebu, Opdal, Tydal, Singsås, Budal, Støren, Soknedal, Horg og finnes nok også i andre bygder i disse strøk. Det samme turde være tilfelle i enkelte strøk i Nord-Trøndelag. I andre rum er etasjéovn det vanlige.

Materialet i veggene er i Sør-Trøndelag som regel laftet tømmer med panel. Tømmervegg uten panel er ikke ualmindelig på eldre hus i dalbygdene. Det nevnes som almindelig i Opdal, Rennebu. I kystdistriktene er laftede planker og panel nevnt ved siden av tømmer. Reisverk nevnes fra Strinda, Hitra og Heim.

Fra Nord-Trøndelag oppgis også oftest laftet tømmer med panel eller planker med panel. Dog nevnes her langt hyppigere reisverk: Stjørdal, Åsen, Frol, Sparbu, Egge, Namdalseid, Nordli, Overhalla, Otterøy, Vikna, overalt om nyere bebyggelse.

Taktekningen bærer et eldre preg i Sør-Trøndelags dalbygder og kystdistrikter enn i Inntrøndelag.

Fra Guldals øvre bygder nevnes torv først, derefter spon, papp og skifer. Fra Flå og Melhus oppgis bare skifer, spon og papp. Fra Strinda og Selbu fogderi oppgir Byneset og Tydal torv ved siden av spon, papp og skifer. Strinda, Malvik, Klæbu og Tiller oppgir skifer, spon og taksten. Fra Orkdal oppgis bare torv fra alle bygder undtagen Orkland, Orkdal, Orkanger, hvor papp og cementsten nevnes ved siden av.

Fra alle bygder i Fosen nevnes torv ved siden av spon, papp eller skifer. Enkelte steder sies det at torv er den eldre taktekning.

I Nord-Trøndelag er spon og skifer den hyppigste taktekning. Fra Stjør- og Verdal nevnes således spon eller skifer fra alle bygder. Torv nevnes fra Meråker (bare torv), fra Leksvik (ved siden av spon) og fra Åsen (ved siden av skifer). Fra Frosta nevnes

bølgeblikk. Fra Inderøy fogderi opgis spon, skifer eller *teglsten* fra alle bygder. Torv nevnes ikke. Fra Namdalen nevnes spon fra alle bygder undtagen Leka og Gravvik. Torv ved siden av spon eller skifer opgis fra alle bygder undtagen Sørli, Grong, Vemundvik, Fosnes og Foldereid. Skifer nevnes fra Otterøy, Gravvik og Kolvereid.

Over storparten av Nordland er, efter de opplysninger som jeg har mottatt, den eldre byggemåte sterkt i slekt med Trøndertypen. Allerede Eilert Sundt nevner at han har inntrykk av dette, og de riss og beskrivelser som er gitt nedenfor synes å bekrefte det. Husene var som regel av enkel bredde, de hadde samme tendens som Trønderhuset til å vokse i lengden og har den samme halve znen etasje som ofte i Trøndelagen i eldre tid. Den halve znen etasje er oftest så høi at hele husets grunnflate kan utnyttes i overetasjen, og at der kan settes vinduer på langveggen (jfr. nedenfor opplysningene om halvetasjens høide på raften fra flere herreder). Dertil kommer at en rekke av rissene har den karakteristiske vindusplasing som gjør husene gjennomlyste.

Nordland.

Det som gjør rissenes plasing usikker er at der foreligger få riss av større Trøndertyper, noget som for øvrig delvis ligger i forholdene selv. Det nordligste sted i Nordland som har sendt inn eller omtalt større Trøndertyper er Saltdal. I Lofoten og Vesterålen synes de større Trøndertyper ikke å ha fått innpass.

Ved siden av Trøndertypen synes husbyggingen i Nordland å ha vært påvirket av Vestlandet, en påvirkning som kommer til uttrykk i de opgitte typer fra Beiarn, Lofoten og Vesterålen.

I senere tid går tendensen også i Nordland i retning av dobbelt bredde. Sterkest synes dette å ha virket i den sydligste del av Helgelands kyststrøk, hvor hus av dobbelt bredde allerede preger bebyggelsen. Disse strøk slutter sig til de ytre bygder i Namdalen, hvor samme retning gir sig utslag. Men også ellers i fylket er utviklingen henimot hus av dobbelt bredde utvilsom, om den enn gjør sig gjeldende med forskjellig styrke. Det synes som om den har størst betydning i fylkets sydligste og nordligste bygder og mindre å si i de midtre. Denne utvikling henimot dobbelt bredde fremmes av Småbruk- og Boligbankens virksomhet.

Efter tabellen bakerst i boken fordeler de opgitte typer sig slik: 11 av B. 1—B. 3, 12 av B. 4, 28 av B. 5, 3 av B. 6 og 2 av B. 7, 8 av C. 5, 3 av C. 7 og 6 av C. 8.

Fra de enkelte herreder meddeles:

Bindal opgir C. 5,4 med vedskott og kjøkkeninngang på husets bredside som type på de mindre hus som er opført i den senere tid. Loftsetasje er sjelden helt utnyttet til beboelsesrum. *Vik* opgir B. 4,2 som eldre type, som nu er yderst sjelden. *Brønnøy* opgir B. 3,2 med særskilt inngang også til kjøkkenet og bislag foran kjøkkendøren. Over stuen er der som regel en liten lav kvist. *Vega* opgir B. 5,5 som eldre og C. 5,3 som nyere type, *Velfjord* opgir B. 5,4 som type for gårdbrukerhus. Husmenn og strandsittere har B. 3 eller B. 4. I den senere tid bygges der bredere bygninger på gårdene, med flere, men forholdsvis meget mindre rum. Loftsetasjen er innredet som 1ste etasje. *Vevelstad* opgir B. 5,3. I 2nen etasje er der som regel et par værelser. *Tjøtta* opgir B. 5,3 med skott langs kjøkken og gang og bislag foran kjøkkenet med inngang også til dette. Skottet er ikke tømret. *Vefsn* opgir B. 5,5 med skott. Langkammerset er delt i to ved en tverrvegg. På større gårder brukes ofte B. 7 også med skott. *Hatfjelldal* opgir B. 5,3, B. 6 og B. 7,3 som de opprinnelige former. Senere er man til dels gått over til C. 5,2, som er 1½-etasjes hus. *Alstahaug* opgir at husene i almindelighet er av typen B. 4,2 med egen inngang til kjøkkenet med bislag foran. 1ste etasje er som regel 3½ alen, og 2nen etasje er 2 alen høi ved raften. Bislag og skott er av reisverk. Disse hus brukes av fiskere, husmenn, arbeidere og småbrukere. Gårdene har større hus og som regel også «borgstue» (drenge-stue) og stabbur. *Stammes* opgir B. 3,2 som type på de minste hus i bygden og B. 5,4 for almindelige hus. Husenes høide er som regel 3 meter på langveggen. *Leirfjord* opgir at de minste hus er B. 5,3 uten skott. Langkammerset er delt i sengekammers og matkammers. De litt større hus er av plan B. 6 eller lignende, hvor den ene stue brukes til kårstue. Høiden på værelsene er ca. 2,5 m. I 2nen etasje er tverrveggen tømret, og der er 1 m. fra gulv til raft. Taket er nokså flatt (torvtakvinkel). Oftest mangler mørkloft. Loftet er innredet til soverum for ungdommen. Husene er som regel røde med et og annet gulmalt innimellem, nogen få av nyere dato er hvite. Som regel er stuene gjennomlyst, uten vinduer i gavlen. Torvtak er det almindelige. På nogen hus er der skifertak og en del har papptak. Der er lite skille mellom stuebygningene hos gårdbrukere, husmenn og strandsittere. På ikke så ganske få gårder er der særskilt stabbur. *Herøy* opgir B. 5,5, B. 4,2 og B. 6,2, hvor den ene stue brukes til kjøkken, som den nyere type. Disse 3 typer er omtrent like sterkt representert. Dessuten er der nogen hus av type B. 3,2 og B. 5,3. På B. 4,2 og B. 5,5 er der som oftest særskilt

inngang med bislag foran til kjøkkenet eller inngang gjennom skottet. Husene er på $1\frac{1}{2}$ etasje. Rummet over skottet på B.4,2 er som oftest laftverk av tømmer og innredet til soverum. Skottet er av reisverk. *Nordvik* oppgir B. 5,5 med skott, men dels også uten eller B.4,2. Skottet er av reisverk. *Dønnes* oppgir B. 5,5 for middelstore hus. *Nesna* oppgir B. 5,5, men der er også flere hus av typen B.4,2. *Hemnes* oppgir B. 3,2. Ovenpå er stueloft og kjøkkenloft, som er soveværelser. Stueloftet er i enkelte tilfelle arbeidsrum. *Korgen* oppgir B.7,3 for en almindelig bondegård. Den er 5.5 meter under raften, i 1ste etasje 2.60 meter og i 2den 2.40 meter, langkammerset er delt i sengekammers og spiskammer. Husene har 2 etasjer. 2den etasje brukes til soverum; som regel sover de mannlige tjenere på loftet over dagligstuen, de kvinnelige over kjøkkenet. Soverummet er ofte forsynt med en liten ovn. Vertsfolket har sitt soverum i sengekammerset. *Mo* oppgir C. 5,2 som arbeiderbolig av nyere type, 3: Småbruk- og Boligbank-hus, på $1\frac{1}{2}$ eller 2 fulle etasjer. For bondegårdene oppgis B. 6,3. *Lurøy* oppgir B. 4,2 som type på et lite, tarvelig hus. Ordføreren skriver: «Når det blir litt bedre, føies et «kammers» til stuen i bygningens lengderetning. Her soves. Er kammerset litt stort, deles det av i 2 like deler, hvorav det ene kan benyttes til spiskammers. Neste trin blir en «lillestue» på den motsatte ende av gangen — eventuelt med kammers også utenfor den. Ved og torv må da henvises til en særskilt liten bygning, likesom der da også gjerne finnes et stabbur på gården. I kjøkkenet er der i regelen komfyr, men dessuaktet som oftest kokeovn i stuen, hvor mindre kokning, særlig om vinteren, foretas. Enkeltvis kan finnes tilløp til mere moderne bygningsstil — dobbelte bygninger.»

Træna oppgir at den almindelige type er B. 5,3 med bislag foran kjøkkeninngangen eller B. 5,4 og B. 4,1 med skott langs kjøkkenet. Som nyere type brukes også C. 5,2. *Rødøy* oppgir som vanlig type på et mindre hus i herredet B. 5,3 i $1\frac{1}{2}$ etasje. *Meløy* oppgir B. 5,3 i $1\frac{1}{2}$ etasje, men nu brukes mest dobbelt bredde 6×8 m. mot før 5×9 m. *Gildeskål* oppgir B. 1 som de minste hus, som der ennå er adskillige igjen av. Bare stuen er av tømmer, sjåen av reisverk. Over stuen er der et lite loft med vindu. *Beiarn* oppgir B. 5,3 uten skott, hvor kammerset oftest er av reisverk. Større hus er av typen C. 7,2. Alle er på $1\frac{1}{2}$ etasje. *Bodin* oppgir B. 5,3 og B. 5,4 uten skott som den eldre og C. 5,2 som den nyere type. *Skjerstad* oppgir B. 5,4 på $1\frac{1}{2}$ etasje. Fra *Fauske* gis 2 riss bygget på opmåling av 2 hus. Det ene er C. 8,4 (8×6 m.) med inngang til kjøkkenet gjennom bislag. Kjøkkenet er

8.8 m², den største stue, «spisestuen», 15.8 m², den annen stue 12.3 m². Huset tilhører en småbruker og er en vanlig hustype som der bygges etter utover bygden. Det er på 1½ etasje med ark og 2 soveværelser og 1 kvistværelse ovenpå. Det annet riss er av typen B. 5,5 (5 × 10.5), stuen 20 m², kjøkkenet 12 m² og kammerset 10 m². Skottet er innredet til matbod med direkte utgang og inngang til kjøkkenet. Huset er 3.40 m. på raften, noget over 1½ etasje. Dette er en vanlig hustype. *Saltdal* oppgir at de fleste bygninger er av typen B. 5,1, men mange har B. 5,4 og B. 7. *Sørfold* oppgir at det som bygges er 2-etasjes hus av B-typen. *Nordfold* oppgir B. 4,2 med inngang også til kjøkken og bislag. Bare den ene stue er laftet, det øvrige er reisverk. Den ene stue er sjelden innredet. *Kjerringøy* oppgir B. 4,2, men skottet er matbu. Husene er på 1½ etasje. *Leiranger* oppgir B. 4,2. *Hamarøy* oppgir B. 4,3, men ofte omdannes sjåen, som er av reisverk, til beboelsesrum. Denne blir da stue eller kjøkken og kjøkkenet sengerum, altså B. 5 eller B. 6. Husene er 1 meter ved raft i 2 etasjer. I senere tid bygges ofte bygninger så brede at der blir stue og kammers i bredden, o: C. 5. *Tysfjord* oppgir B. 5,4 eller B. 4,2 med bislag foran (særskilt kjøkkenutgang) som den eldre og hyppigste hustype. Sjåen i B. 4 er reisverk i underetasjen og tømret i 2nen etasje. Den nyere type som nu mere og mere anvendes er C. 5,2 med kammers og stue, men også den har bislag foran særskilt kjøkkenutgang. En stor del av sjøfinnene bor fremdeles i gammer. *Ankenes* oppgir C. 8,5. *Evenes* oppgir B. 3,3 med bislag foran inngangen som en grunnplan for de minste eldre hus. Nyere småhus har grunnplan som C. 8. *Lodingen* oppgir C. 5,2 som type, men der nevnes at hos en del av den fattigste befolkning finnes bare kjøkken og stue, B. 3,1. *Tjeldsund* oppgir B. 5,1 for eldre og C. 8,4 for nyere hus, begge med bislag foran egen kjøkkeninngang. *Vågan* oppgir B. 3,5 på 1½ etasje med spiskammer og soverum avpanelt av stuen. *Gimsøy* oppgir B. 5,3 uten torvbu, men med inngang til kjøkkenet med bislag foran, som typen for nogenlunde velstilte fisker- og gårdbrukerhjem. De dårligst stilte har bare stue, kjøkken og gang, større gårder som regel 2 stuer, gang, kjøkken og 2 sidekammers. *Borge* oppgir B. 1, hvor bare stuen er laftet, B. 3,2, hvor kjøkken og gang er av reisverk med inngang til kjøkkenet og bislag, og B. 5,5 for litt bedre hus. Bare stuen og langkammerset — som er delt i to, soverum og spiskammer, ved en tverrvegg — er laftet. *Buksnes* oppgir C. 7,2 i 1½ etasje. *Hol* oppgir B. 5,3 uten torvbu som den almindelige grunnplan for boliger i kommunen. Loftstrummene brukes til klæsrums og soverum for barn og tje-

ner, men der finnes ikke så få hus som er noget mindre. Der forekommer også boliger som bare har stue og gang. *Moskenes* oppgir B. 3,2, B. 4,2 og C. 7,3. Av eldre hus finnes B. 5. De lengere Trøndertyper har efter ordføreren uttalelser ikke forekommet. *Flakstad* mangler riss. *Værøy* oppgir B. 4,2. *Hadsel* oppgir B. 3,2. *Bø* oppgir B. 5,3 uten torvbu som type på den eldre byggemåte. Nyere byggemåte er C. 5,2. Av eldre hus finnes også B. 3,1. *Øksnes* oppgir B. 3,2 med inngang til kjøkkenet med bislag. *Langenes* oppgir at det almindelige er C. 8,4. I loftsetasjen er der 2 à 3 soverum. *Sortland* mangler riss. *Dverberg* oppgir C. 8,5 med bislag foran kjøkkenet.

Av andre opplysninger om husene merkes: Eget kjøkken er det almindelige når husene er så store at der er anledning til det. Naturligvis er det her som mange andre steder i landet: Stuen brukes til opholds-, koke- og soverum for å spare på brensel (nevnt fra Brønnøy, Lurøy, Borge, Træna, Beiarn), eller kjøkkenet brukes til dagligstue og opholdsrum (Herøy, Bindal, Dverberg). Opplysningene om disse forhold er dog få og spredte.

Som ildsted i kjøkkenet er næsten uten undtagelse oppgitt komfyr eller kokeovn. Fra Vega, Tjøtta, Alstahaug, Hatfjelldal, Herøy, Mo, Træna, Gildeskål, Beiarn og Saltdal nevnes også åpen skorsten. I de øvrige rum er ildstedet etasjeovn. Magasinovn nevnes fra Stamnes, Fauske, Lødingen, Tjeldsund, Flakstad, Bø, Øksnes, Sortland og Dverberg. Kokeovn nevnes fra Nesna, Borge og Hol.

Materialet i veggene er som regel laftet tømmer med panel. Laftet tømmer uten panel nevnes fra Hatfjelldal, Nesna, Gildeskål, Beiarn og Saltdal. Ellers synes de eldre skikker i sjødistriktene å være at en del av huset er reisverk, en del tømmer (jfr. opplysningene ovenfor). Som nyere materiale nevnes laftede planker og fra Vesterålen reisverk.

Taktekningen er hyppig torv. Dette er nevnt fra hvert eneste herred, undtagen Fauske og Langenes, enten som eneste tekningsmateriale eller ved siden av papp, spon eller skifer. Bare torv er nevnt fra Vega, Vevelstad, Tjøtta, Vefsn, Hatfjelldal, Leirfjord, Nordvik, Dønnes, Nesna, Hemnes, Lurøy, Gildeskål, Skjerstad, Nordfold, Kjerringøy, Leiranger, Tysfjord, Gimsøy, Borge, Hol, Moskenes, Værøy. Ved siden av torv er takpapp det vanligste materiale. Det er nevnt fra Bindal (torv, spon eller papp), Vik (torv eller papp), Brønnøy (torv, en del skifer eller papp), Stamnes og Herøy (torv, undtagelsesvis papp), Rødøy (takpapp eller skifer, småhus torv), Meløy (torv, til dels papp og sten), Hamarøy (torv, delvis papp og sten), Ankenes (torv eller takpapp, enkelte skifer),

Lødingen og Tjeldsund (torv eller takpapp, enkelte spon eller skifer), Vågan (torv eller skifer, delvis takpapp), Buksnes (torv, takpapp, spon, bølgeblikk), Moskenes (torv, delvis spon, skifer og papp), Bø (eldre torv, nyere takpapp og skifer), Øksnes (eldre torv, nyere takpapp), Langenes (takpapp), Sortland (skifer, papp eller torv), Dverberg (torv, skifer eller takpapp). Foruten de herreder som er omtalt foran har følgende nevnt skifer som tekningsmateriale: Træna (eldre torv, nyere skifer), Beiarn (torv, en del skifer), Bodin (torv eller skifer), Fauske (eldre torv eller papp, nyere skifer), Saltdal (torv, nyere skifer), Sørfold og Flakstad (torv, delvis skifer), Hadsel (eldre torv, nyere skifer).

Troms.

Grunnrissene fra dette fylke har ikke fullt så ensartet preg som fra Nordland. For det første spiller de mest primitive typer en større rolle enn i Nordland, dernæst synes overgangen fra disse til typer av dobbelt bredde å være kommet lengere. Fra Målselv har vi fått et riss som svarer til en større Trøndertype.

Av rissene var 2 av typen B. 2, 15 av B. 3, 3 av B. 5, 1 av B. 7, 5 av C. 5, 1 av C. 7 og 5 av C. 8. Oplysningene fra de enkelte herreder var:

Trondenes opgir B. 3,₂ som type på eldre og nyere bygninger for mindre velstilte familier og C. 7,₃, smal type 6.3 m. bred, som eldre type for velstilte familier. De er i almindelighet 2-etasjes. C. 8,₁ er den nyeste type for boliger, almindelig på 1½ etasje. *Bjarkøy* opgir B. 5,₄ på 2 etasjer, hvor der er avpanelt spiskammers av langkammerset og egen utgang fra kjøkkenet med bislag for eldre hus, og C. 8,₁ på 1½ etasje som den type man nu er gått over til. *Ibestad* opgir B. 3,₃ på 1½ etasje eller 2 etasjer som den almindelige hustype for mindre hus. *Lavangen* gir intet riss, men beskrivelsen svarer til de mindre B-typer. *Salangen* opgir B. 3,₂ eller andre B-typer. *Dyrøy* opgir B. 3,₁, ca. 20 hus. Høiden på raften er 2.50 m., i 1ste etasje 1.80 m. *Sørreisa* opgir B. 3,₂ som eldre type på 1½ etasje. For mere velstående opgis B. 5,₄ i 2 etasjer. Nu bygges C. 5,₁ uten gang på 1½ etasje av den almindelige jevne befolkning. *Tranøy* opgir B. 3,₂ med spiskammers avdelt av kjøkkenet. Der finnes flere familier som bor i jordgammer. *Torsken* opgir B. 3,₁ med inngang på gavlsiden til kjøkkenet som typen på de minste hus. C. 8,₂ er de større hus, som der bygges mest av nu. Mindre hus har som regel 1½ etasje. B. 7 finnes delvis på hus bygget for 50 år siden. *Tranøy* og *Berg* mangler riss. *Hillesøy* opgir C. 8,₄ eller C. 5,₁. *Lenvik* opgir B. 3,₂. De større gårder har våningshus.

med 2—3 værelser foruten kjøkken i 1ste etasje. Fra *Målselv* er gitt de riss som er tatt inn på fig. 114—118.

Fig. 114 er type på et gammelt hus. Det er av plan B. 2,2 med bislag av reisverk foran inngangsdøren (kvensk rydningsmann).

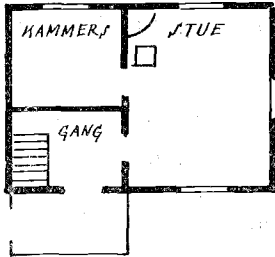

Fig. 114.

Gammelt hus, kvensk rydningsmann,
Målselv, Troms.

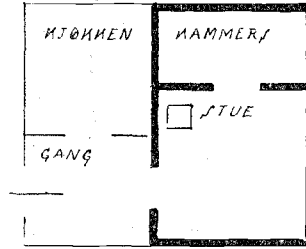

Fig. 115.

Nyere småbrukerhus,
Målselv, Troms.

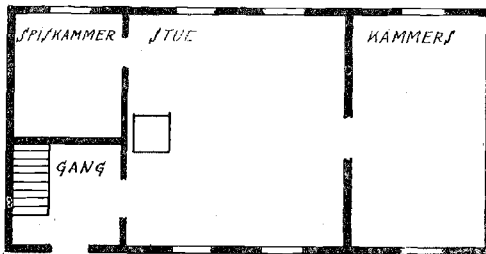

Fig. 116.

Eldre gårdbrukerhus, Målselv, Troms.

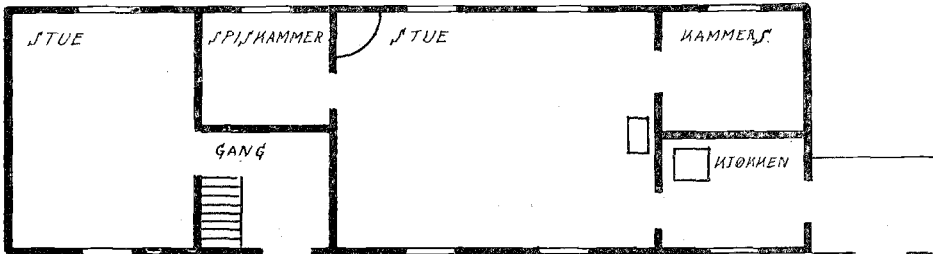

Fig. 117.

Eldre gårdbrukerhus, Målselv, Troms.

Størrelsen oppgis til 7×5 meter. Fig. 115, som er bygget av planker og bord, er type C. 5 på nyere hus. Størrelsen oppgis til 7.6×6.3 meter. Fig. 116 er type på større eldre gård (B. 5,2) med spiskammer på kovens plass, på 2 etasjer av tømmer uten bordklædning ut- og innvendig og med torvtak. Fig. 117 er også

type på en større eldre gård (B. 7,₂) med kjøkken avdelt av langkammerset, kråpeis i stuen. Den er av laftet tømmer, men panelt utvendig. Taktekningen er torv. Dertil kommer en sommerstue som fig. 118.

Ordføreren skriver:

«Byggemåten er nu som fig. 115 og fig. 116 på småbruk. På gårder bygges nu C. 7 med dagligstue innenfor gangen og kjøkken på den ene stuens plass. Husene opføres som regel i 1½ etasje med ark; dog begynner man nu å gå over til 2 etasjer uten ark. Byggemåten på fig. 114 og 117 er nu forlengst forlatt. Bardu opgir B. 3,₂ på 1½ etasje som type for mindre hus (jfr. også side 108). For ca. 30 år siden blev der alltid opført skorsten i stuen, senere blev det slutt hermed. I det siste er man begynt med skorsten igjen da den gir bedre ventilasjon enn ovn. Malangen opgir B. 3,₁ og C. 5,₂. Balsfjord opgir B. 3,₁ med bislag foran kjøkkendøren. I flere strøk av bygden er der gode hus med 2—3 rum foruten kjøkken i 1ste etasje og 2—4 værelser ovenpå. Tromsøysund opgir C. 8,₄ på 1½ etasje og til dels også med ark, men der finnes også hus av typen B. 3,₁, men ikke mange. Der finnes også mange hus som er større, med 2 stuer, kammers, kjøkken og gang og spiskammers. Sørfjord opgir B. 3,₁ med bislag foran kjøkkendøren. Helgøy opgir B. 3,₁ med bislag. For større gård gis risset C. 5,₂, men lengere enn vanlig. Skjervøy opgir B. 3,₁. Karløy mangler riss. Nordreisa opgir B. 3,₁. Der finnes hus med soveværelse avdelt av stuen. 2nen etasje har oftest 2 rum. Husets høide er 5—6 alen til raften. Lyngen mangler riss. Kvænangen opgir B. 3,₁ som type for de fleste nye hus. B. 2,₃ er litt større hus på 1½ etasje med ark.

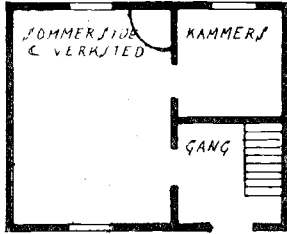

Fig. 118.

Sommerstue til fig. 117.

Om husene ellers merkes: Eget kjøkken er almindelig om husene har nok rum dertil, men kjøkkenet brukes ofte til opholdsrum om det er stort nok, og stuen undertiden til kokerum om vinteren. I kjøkkenet er som regel komfyr. Grue eller skorsten er almindelig i indre bygder i eldre bebyggelse. I andre rum er der som regel etasjeovn.

Materialet i veggene er oftest laftet tømmer eller planker med panel. Tømmer uten panel nevnes fra Salangen, Sørreisa, Lenvik, Målselv, Bardu og Sørfjord. Ellers nevnes reisverk fra Bardu (nyere hus).

Som taktekningsmateriale nevnes torv fra alle herreder undtagen Trondenes (takpapp og skifer). Som eneste taktekningsmateriale nevnes torv fra Dyrøy, Sørreisa, Tranøy, Hillesøy, Målselv, Bardu og Balsfjord. Ellers omtales: torv og skifer (Bjarkøy, Ibestad, Lavangen, Malangen, Skjervøy, Nordreisa og Kvænangen), torv, skifer og takpapp (Tromsøysund, Salangen, Torsken og Helgøy) og torv eller takpapp (Lenvik, Lyngen, Sørfjord).

Opgavene fra Finnmark viser at bebyggelsen hører til de mest primitive typer, og at man derfra går direkte over i en av de moderne småhustyper under påvirkning av Småbruk- og Boligbanken. Av typene var 2 av B. 1, 4 av B. 2, 10 av B. 3, 1 av B. 4, 1 av B. 6, 3 av C. 5 og 2 av C. 8.

Fra de enkelte herreder meddeles:

Loppa opgir B. 4,4 med sval til brensel etc. foran husets *langside*. *Talvik* opgir B. 3,1. De eldre hus av denne type er lave,

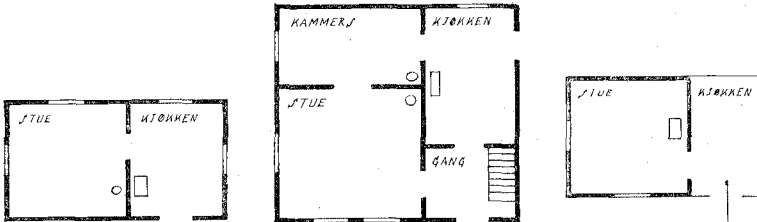

Fig. 119.

Fig. 120.

Fig. 121.

Hustyper fra Kvalsund, Finnmark.

fra gulv til loft 3—3¹/₄ alen. Loftene er så lave på raften at de har sågodtsom ingen høide og brukes bare om sommeren til soverum. Bygninger opført med boligbanklån har som regel 2 stuer, kjøkken og gang (C. 8) og 2 eller 3 loftsværelser. Men slike hus er for kostbare for den almindelige fiskerbefolkning å anskaffe. *Alta* opgir som den mest almindelig brukte type B. 3,1 med bislag av reisverk og enkelt panel, på 1¹/₂ etasje med tilsvarende rum i 2nen etasje. *Hasvik* opgir B. 3,1 med bislag foran inngangen til kjøkkenet. I loftsetasjen er der som regel 2 rum. Fra *Kvalsund* skriver ordføreren:

«Av Kvalsunds 100 pct. bebyggelse er der ca. 45 pct. som har sine hus opført vesentlig av ensartede byggematerialer, 3" planker, inndelt i 2 rum, stue og kjøkken, og med 2 små loftsrums. Lengde og bredde er litt forskjellig, fra 8 til 10 alen lang, fra 5 til 7 alen bred, altså B. 3,1 (se fig. 119).

Ca. 25 pct. har sine hus opført av tømmer, delvis planker, inndelt i kjøkken, stue og kammers eller 4 rum, kjøkken og gang, stue og kammers. Disse sistnevnte hus er efter mitt skjønn mest praktisk innredet, og størrelsen av disse deler sig mellem 9 og 12 alen lang og fra 8 til 11 alen bred og har gjennomgående velinnredede loftsrum (se fig. 120).

Ca. 20 pct. har opført stue av tømmer eller planker. Kjøkkenet er av bindingsverk, altså 2 rum, stue og kjøkken, som regel 1 loftsrum. Se fig. 121.

Ca. 10 pct. har opført sin stue av tømmer eller planker med bislag av bindingsverk, som gjør tjeneste som gang.

Antagelsesvis 3 pct. jordgammer.»

Sørøysund opgir B. 3,1 med bislag foran inngangsdøren. Nyere hus med bidrag av Småbruk- og Boligbanken er av plan C. 5,2. Jordgammer er omtrent forsvunnet. *Måsøy* opgir B. 3,1 med bislag. *Kjelvik* opgir B. 3,2 som almindelige hus for fiskere og arbeidere. Der er et lavt loft som kan brukes til soveværelse. *Kistrand* opgir B. 2,1 på 1½ etasje med 2 rum ovenpå. *Lebesby* opgir B. 3,1 med bislag foran kjøkkenets inngangsdør, som er på gavlsiden. Ordføreren skriver:

«Husene er laftet av planker, oftest uten panel. Undtagelsesvis tømmer. Trehusene er dårlige, idet de mangler panel både inn- og utvendig. Fuktige og usunde. Jordgammene har da den fordel at de er varme og tørre.»

Gamvik opgir B. 3,1 med bislag. Der finnes flere jordgammer. *Berlevåg* mangler riss, men opplyser at eldre hus ofte er ettrums. De boliger som er opført i det siste er C. 5 i 1½ etasje med 2 à 3 rum ovenpå. *Nord-Varanger* opgir C. 8,4 og C. 8,5 med kvist mot syd som den almindelige type på hus i herredet. Bare 5—6 jordgammer som bebos. *Sør-Varanger* har gitt følgende typer: Fig. 122 og 123 som hustyper for finner, fig. 124 og 125 som hustyper for kvener og fig. 126 som hustype for nordmenn. *Vardø* opgir C. 5,2 som plan for de hus som bygges ved hjelp av Småbruk- og Boligbanken. *Kautokeino* opgir B. 2,2 som mest almindelig (ca. 20 hus). B. 1 med svalen av reisverk (14 hus). Der er ofte et ganske lavt loft over stuen som benyttes til soverum ved siden av stabburet. B. 6,1 og B. 2,1 5 à 6 av hver. *Polmak* opgir B. 2,1. I de minste, bebodde hus uten loft er der 2 meter til raften. *Karasjok* opgir B. 2,1. Ordføreren skriver:

«Husene er alltid på 1½ etasje; loftsrummene er, hvis de er innredet, likedan som 1ste etasje, men uten ovner, idet der gjerne omkring røpipen er et åpent rum hvor varmen slippes op. Inn-

gangsdøren går som oftest direkte ut til åpen mark uten bislag foran. Undertiden bygges inngangsdøren på husets langvegg mot syd; da brukes gjerne ett vindu i vest og ett i nord. Undertiden

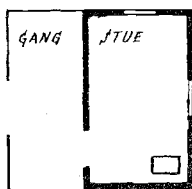

Fig. 122.

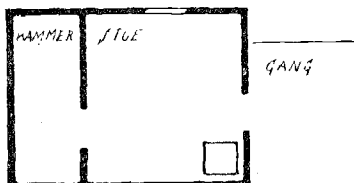

Fig. 123.

Hustyper fra Sør-Varanger, Finnmark. (*Finner.*)

Fig. 124.

Hustype fra Sør-Varanger, Finnmark. (*Kvener.*)

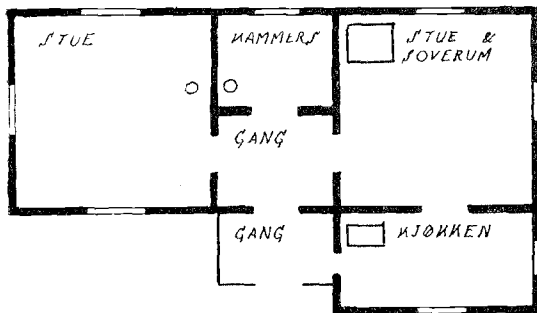

Fig. 125.

Hustype fra Sør-Varanger, Finnmark. (*Kvener.*)

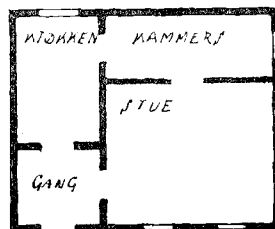

Fig. 126.

Hustype fra Sør-Varanger, Finnmark. (*Nordmenn.*)

er inngangsdøren satt på kammerset på sydveggen. Derved undgås den direkte innstrømming av kald luft om vinteren. Husene males aldrig. Ofte har man også inntrykk av at husene ikke blir gjort ferdig helt. Således vil man alltid se at der mangler klædninger både utvendig og innvendig til dører og vinduer.

Bislag, som det skulde være all opfordring til å lage foran inngangsdøren her hvor vinterkulden er så streng, mangler som oftest.

Husene kan ofte være temmelig overbefolket. I et sådant

normalhus (ca. 40 m² grunnflate) kan bo 2 à 3 temmelig store familier. Da tas naturligvis også loftsrummene med.»

Om husene ellers merkes: stuekjøkken nevnes som almindelig fra Karasjok, Kautokeino og Sør-Varanger, men ellers er det klart at kjøkkenet i de mange små hus oftest brukes både til koke- og opholdsrum og også til soverum. I de gamle hus med 1 rum, som f. eks. gammene, bortfaller spørsmålet om eget kjøkken, som f. eks. i Lebesby, hvor 50 pct. av befolkningen bare har 1 rum.

Ildstedet er oftest komfyr eller kokeovn. Fra enkelte steder, som Kautokeino, Polmak, Nord-Varanger, nevnes skorsten, fra Kautokeino også finsk murovn. I andre rum — hvis de er opvarmet — etasjeovn, kokeovn og magasinovn. Det siste ildsted nevnes forholdsvis hyppig (Loppa, Hasvik, Sørøysund, Kistrand, Berlevåg, Polmak, Nord- og Sør-Varanger og Vardø).

Materialet i veggene er som oftest laftet tømmer eller planker med eller uten panel. Forholdet er meget blandet, men oppgavene gir uttrykk for at husene ofte er upanelt. Dette nevnes som hovedregel fra Kautokeino, Alta, Talvik, Kistrand, Karasjok, Lebesby og Gamvik. Ellers nevnes begge deler fra alle herreder undtagen Hasvik, Sørøysund, Polmak, hvor de panelte hus opgis som de almindeligste.

Som taktekningsmateriale nevnes torv hyppigst. Bare torv nevnes fra: Talvik, Kistrand, Karasjok og Lebesby og sammen med annet materiale fra alle de andre herreder undtagen Alta, som opgir bare skifer, og Kjelvik, som opgir papp. Ellers nevnes torv og takpapp eller asfalt-papp (Sørøysund, Berlevåg, Gamvik, Nord- og Sør-Varanger og Vardø), torv, skifer eller takpapp (Loppa, Hasvik, Måsøy), torv eller bord (Kautokeino og Polmak), torv, en del skifer (Kvalsund).

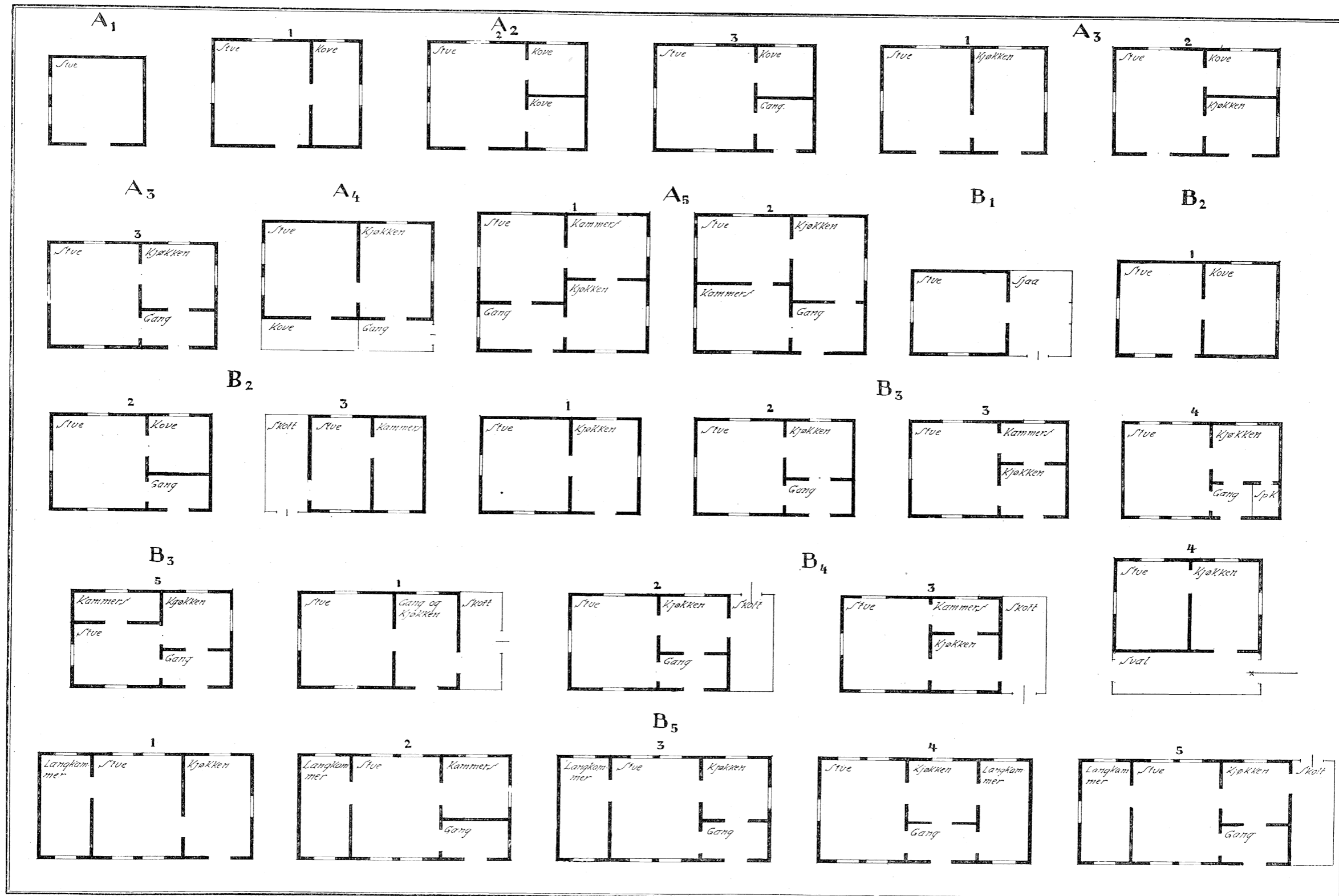
11. Sluttord. Jeg har i forordet nevnt hvordan denne bok er blitt til: den begynte med innsamling av opplysninger som skulde utfylle boligstatistikken; men arbeidet med disse opplysninger førte videre, så den oprinnelige ramme blev sprengt og det blev en egen bok.

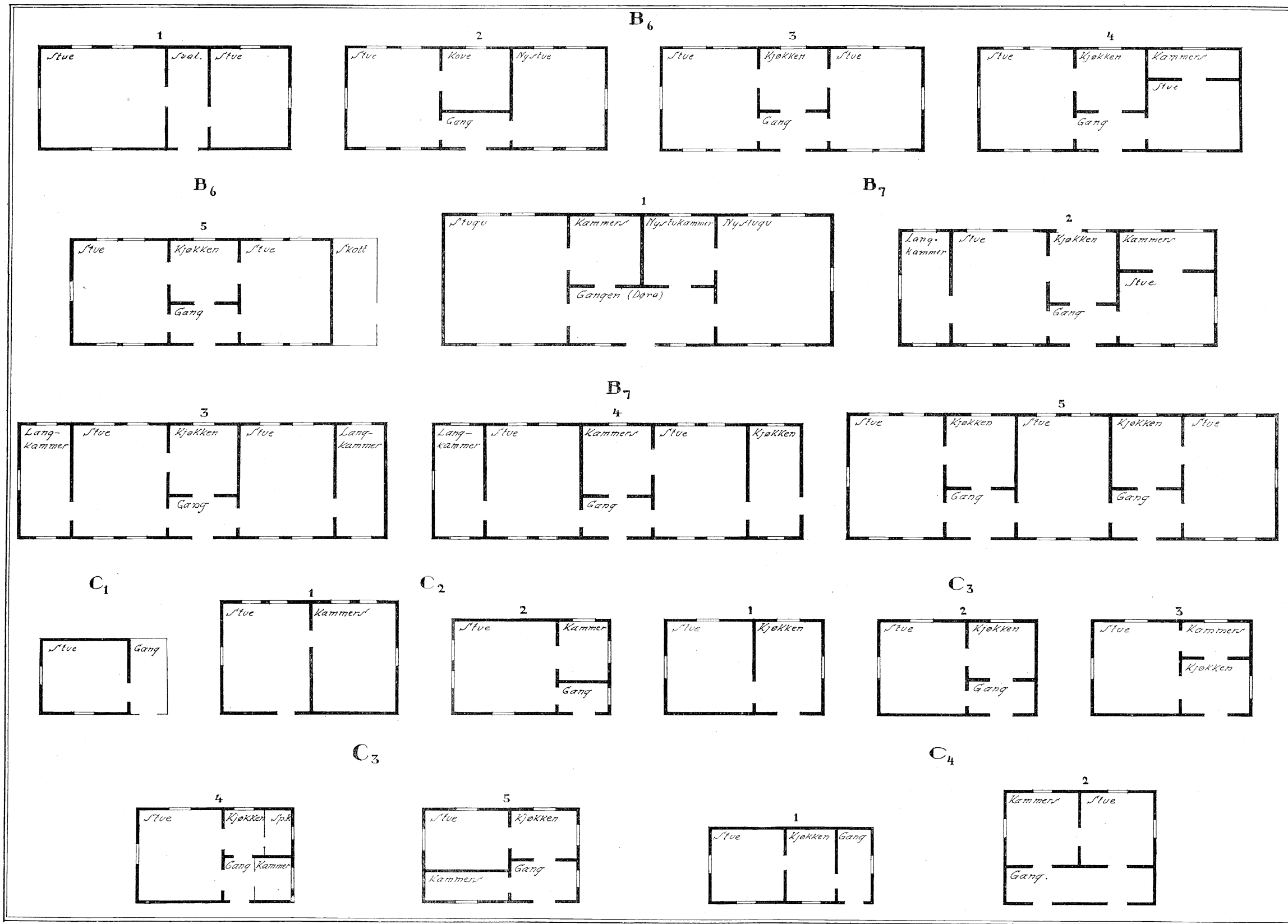
Det centrale i denne er plantypene. Ved en gruppering av disse har jeg søkt å vise hvordan de er vokset og omformet i tidens løp, og samtidig gitt en skildring av hvor de har vært brukt, og hvor de brukes nu.

Over planen reiser huset sig og antar forskjellig form efter den tid det bygges og efter de strøk det hører hjemme i. Å gi et fullstendig bilde av dette for Norge vilde krevet mange

bøker, og det lille denne bok gir må betraktes som antydninger, som dog tross alt viser retningen. Jeg har lagt vekt på å få bilder også av den aller siste tids hus. Det er det som bygges nu som vil prege husformene om nogen år, og det er først ved å stille sammen de nye former med de gamle vi kan håpe på å åpne øiet for den formsans de gamle hus gav uttrykk for, og derigjennem knytte de bånd som nu mange steder er hugget over. Og det skulde kunne lykkes, bare saken tas på den riktige måte. Den trang til å bygge ikke bare rummeligere hus enn før, men også stille husene mere omhyggelig, male dem, holde dem i orden, ofte under vanskelige kår, er uttrykk for en omhu for hjemstedet og for en opdrift som det gjelder om å ta i sin tjeneste, istedenfor bare å feste sig ved at de nye hus er stygge. Vi må nemlig huske på at det var ikke småfolk som først brøt med tradisjonen i byggeskikken herhjemme, det hadde de ikke råd til. Schweizerhusene skriver sig, som Eilert Sundt sier, fra hovedstadens arkitekter og har litt efter litt trent lenger og lenger ut over landet. Så er det også med andre moderne husformer. Det er ovenfra at arbeidet for å knytte båndene og skape gode husformer må begynne i vår tid, hvor det er tidens mote og ikke skikken i bygden som bestemmer retningen.

Inne i de hus som bygges lever folket sitt daglige liv, og det var mitt ønske å kunne vise hvordan husskikken er i hus typer og forskjellige strøk. Det er imidlertid bare spredte trekk jeg har fått samlet om dette, og det er meget å beklage. Det er nemlig først når man kjenner hvordan dagliglivet må arte sig at husplanen kan få en form som passer. Såvidt jeg kan se går det ofte så med de moderne hus at dagliglivet må passes inn i en husform som ikke er skapt for dette, og da hjelper det lite om huset både er nytt og større enn de gamle var. Også her er der behov for å knytte båndene, som nu friskt vekk skjæres over. Man kan si at så må det være, det nye krever sin rett og det gamle må vike. Og det er riktig nok; men det hindrer ikke at det nye bygger på det som var verdifullt i det gamle. Det binder nutid til fortid og gjør hjemfølelsen rikere.

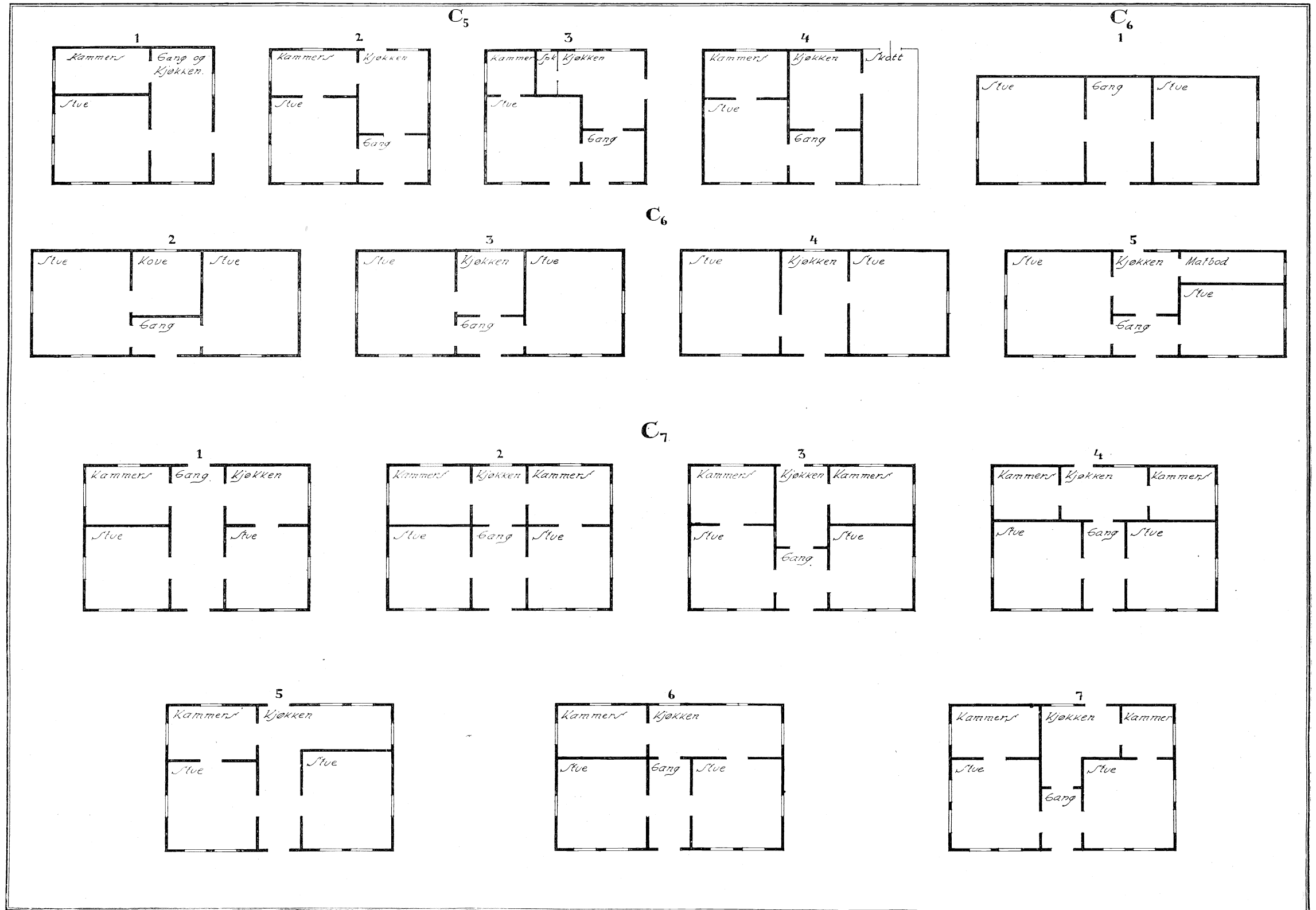
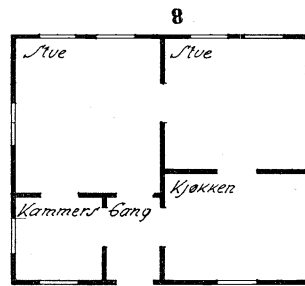
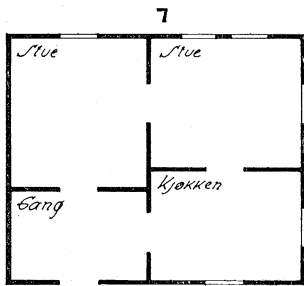
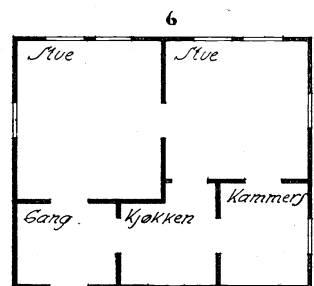
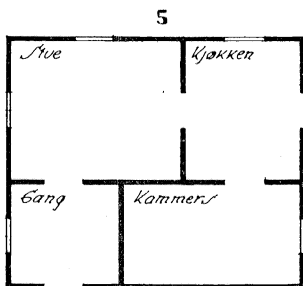
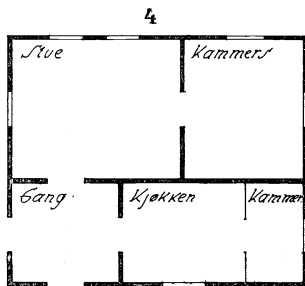
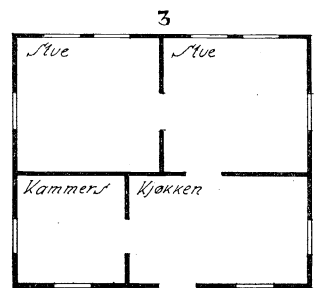
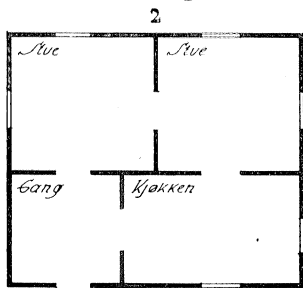
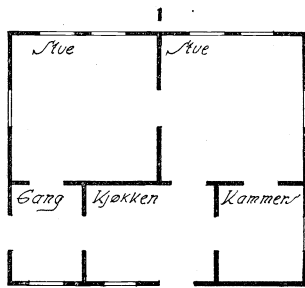

Planche 4.

C₈

C₉

